

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР

АСАРЛАР
БЕШ ЖИЛДЛИК
ТУРТИНЧИ ЖИЛД
АЯЖОНЛАРИМ

Пьесалар
Портретлар
Фельетонлар

Тошкент
Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1988

УЗ 2

К 35

Редколлегия

УЛМАС УМАРБЕКОВ (раҳбар), САИД АҲМАД, ЭРКИН
АҶЗАМОВ, НИЗОМ ҚОМИЛОВ, ОЗОД ШАРАФИДДИНОВ,
КИБРИЁ ҚАҲХОРОВА, МАТЕҚУБ ҚУШЖОНОВ

Нашрга тайёрловчи —
Абдулла Қаҳҳор уй-музейининг катта илмий ходими
КИБРИЁ ҚАҲХОРОВА

K 4702570200—90
M 352(04)—88

ISBN 5—635—00132—7 (т. IV)
ISBN 5—635—00061—4

ПЬЕСАЛАР

ЯНГИ ЕР (ШОҲИ СЎЗАНА)

Комедия

4 парда, эпилоги билан

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Деҳқон бой — комсомол, фронтовик.
Холинсо — унинг онаси.
Омон — Деҳқонбойнинг укаси.
Ҳафиза — комсомол, Деҳқонбойнинг қайлифи.
Ҳамробуви — Ҳафизанинг онаси.
Мавлон — Ҳамробувининг укаси, бригадир.
Раҳимжон — колхоз раиси.
Одилов — колхоз партия ташкилотининг секретари.
Қўзиев — комсомол, фронтовик.
Салтанат — колхоз правлениесининг секретари.
Эрмат — самоварчи.

БИРИНЧИ ПАРДА

Пастаккина девор саҳнани иккига бўлган. Бир томонда **Холни-сонинг**, иккинчи томонда **Ҳамробувининг** ҳовлиси. Ўртада эшикча. **Ҳафиза** ўз уйи деразаси олдида хат ёзиб ўтирибди.

Товуш (кўчадан). Ҳафиза! Деҳқонбой! Мажлисга.

Уйдан Ҳафиза югуриб чиқади.

Ҳафиза (девор оша кўчага томон). Ҳали эрта-ку!.
Ҳозир борамиз!..

Холнисонинг уйидан Омон чиқади.

Омон. Ҳафизахон опа, акам соқол олаётидилар. Агар бемалол бўлса, бирпас кутар эмишсиз... Эрталаб соқол олган эдилар, ҳали ўсгани йўғ-у, яна қиришилаётидилар. Нега бунақа қиласидилар-а, Ҳафизахон опа?

Ҳафиза. Соқолинг чиққандা биласан, ҳали гўдаксан.

Омон. Мен-а? Мен гўдакми? Гўдак бўлсам нега комсомолга олдиларинг? Сизни қарангур! (*Керилиб.*) Комсомол мажлисига кетаётиман.

Ҳафиза. Омонхон! Ҳали мажлисга бир соат борку!

Омон (насиҳатмиз). Комсомол мажлисига кечикмайин деган одам олдин боради. (*Велосипедини етаклаб чиқиб кетади.*)

Деҳқонбой соқол олганидан кейин ювингани чиқади.

Ҳафиза. Деҳқонбой ака! (*Қўлидаги қоғозини кўрсатиб.*) Мана, мана шундоқ бошладим: «Биз комсомолларнинг Мирзачўлга юриши тўғрисида комсомол съездининг чақиригини маъқуллаб...» Мана, ўқинг!

Деҳқонбой (хатга кўз югуртириб). Жуда яхши! Биласизми, Ҳафизахон, Мавлон акага ҳавасим келади. Хўб тоғангиз бор-да! Ажойиб паҳтакор! Жияни ўзидан ҳам яхши!

Ҳафиза. Жияни тогасига ётгунча ҳали кўп қовун пишиғи бор. Қишлоғимиздан биринчи бўлиб Мирзачўлга кетган киши!..

Деҳқонбой. Ёши бир жойга бориб қолган бўлса ҳам юрагида ўти бор. Ёшларга ибрат бўлди. Мана энди биз ҳам тоғангиздан ибрат олиб Мирзачўлга борамиз...

Ҳафиза. Секин... Мажлис ўтгунча аям билмасинлар.

Деҳқонбой. Нима, Мирзачўлга боришингизга қарши бўлармикинлар? Борсангиз тоғангизнинг олдига борасиз-да. Лекин ҳали мен ҳам аямга айтганимча йўқ.

Ҳамробуви айвонга чиқади,

Ҳафиза. Холнисо холамни-ку йўлга солиш жўн, лекин менинг аям... дод солиб мажлисга боришдан ҳам тоймайдилар.

Ҳамробуви. Кизим, нима деяпсан, менинг тўғримда гапираётисанми?

Ҳафиза (*шошиб қолади, Деҳқонбойга*). Ана...

Деҳқонбой. Салом, Ҳамробуви хола, яхшимисиз?

Ҳамробуви. Шукур, болам, яхшиликка хўп яхшиман-ку, bemavrid қариганимга ҳафа бўламан-да! Қариганингдан кейин мана бунаقا булар экан, ёшлар бир чеккага суриб қўйишар экан...

Деҳқонбой (*хавотир олиб*). Нега?.. Нима бўлди?

Ҳамробуви. Майли, нима ҳам дейман, индамайман.

Ҳафиза (*Деҳқонбойга*). Аям эшишибдилар...

Ҳамробуви. Қулогим оғир. Қулоқ ўлгур оғир! Лекин ҳар нечук, кар эмасман. Эшиштаман, эшиганимда ҳам, нима дер эдим, индамайман. Мажлис соат саккизда бўлса...

Ҳафиза (*Деҳқонбойга*). Айтмадимми...

Ҳамробуви. Мажлисга етиб бораман деган киши уйдан эртароқ чиққани яхши дейман, холос.

Деҳқонбой (*кўнгли жойига тушиб*). Тўёри, хола.

Ҳафиза. Рост айтасиз, аяжон, тезроқ борайлик бўлмаса.

Деҳқонбой. Хўп, биз кетдик, хола.

Ҳамробуви. Шошмагин, болам, Деҳқонбой, бир оғиз гапим бор.

Деҳқонбой. Жоним билан.

Ҳамробуви. Ҳафиза ҳали ёш, звено бўлса ҳам, ҳар қалай ёш. Сиз ақллик, бу ёрда ҳам, урушда ҳам

ўқиган йигитсиз. Шундоқ бўлгандан қейин ўзингиз айтинг, тўйсиз, никоҳсиз икковларинг бир эшикдан чиқсаларинг қандоқ бўлади? Эл-юрт нима дейди? Майли, мен нима ҳам дейман, индамайман...

Деҳқонбой. Ҳа... бундоқ денг... Майли, майли, холажон, мен ўзимизнинг эшикдан чиқа қолай.

Ҳафиза. Ҳўп, хўп, аяжон.

Ҳафиза билан Деҳқонбой ҳар қайсиси ўз эшигидан чиқади ва кўчада кўришади.

Деҳқонбой. Салом, Ҳафизахон! Яхшимисиз?..
Ҳафиза. Ўзларидан сўрасак... Кўринмайсиз?..

Иккови кулиб, қўлтиқлашиб кетади.

Ҳамробуви. Умрингдан барака топгурулар, кўп қобил болалар-да!

Холнисо ўз айвонига чиқади.

Холнисо. Ўртоқ, болалар кетишдими?

Ҳамробуви. Ҳа, бир-бирига хўп муносиб-да!..
Икковининг ҳам умрини берсин!

Холнисо. Зап қизингиз бор-да! Онасининг боласида, онасининг боласи!.. Толеимдан ўргилай, пешонамга шундай келин битибди!

Ҳамробуви. Деҳқонбой-чи? Деҳқонбойдай йигит етти иқлимда топилармикин? Қани энди ҳар бандай мўминга Деҳқонбойдай куёву сиздай қайнана насиб қилса!

Холнисо. Бу ёққа чиқсангиз-чи, қуда, бирпас чақчақлашайлик.

Ҳамробуви. Жоним билан... Қўсагимни олиб чиқа қолай бўлмаса. Қимирлаган қир ошар...

Холнисо. Олиб чиқинг... Қўсак чувишга сиз устасиз-ку, шундоқ бўлса ҳам, қўлимдан келганича қарашман.

Ҳамробуви. Қўсак чувишда сизга етиб бўладами... (Қўсагини олиб Холнисонинг ҳовлисига ўтади.) Сизнинг қўлингиз машина-ку... (Иккови сўрига ўтириб қўсак чувишди.) Бугун болаларнинг мажлиси бор. Комсомол мажлиси...

Холнисо. Биламан, қуда.

Ҳамробуви. Нима масала экан, билмадингизми?

Холнисо. О, қуда, менга айтишармили.

Ҳамробуви. Соат нечада келар экан?

Холнисо. Менинг соатим тұхтаб қолибди.

Ҳамробуви. Соатим тұхтаб қолибди? Нега тұхтабди? Бузилибдими?

Холнисо. Вой, менинг соатим бузиладиган соат эмас. Бурамабман. Эрталаб хамиртурушга чиққанингизда юриб турған эди. Қалай, қуда, хамиртуруш дуруст эканми, нонингиз яхши чиқдими?

Ҳамробуви. Сизнинг хамиртуришингиз бўлади-ю, ёмон бўладими? (Бирдан.) Вой, эсим қурсин, сизга иссиқ нон бераман деб эсимдан чиқибди.

Холнисо. Майли, майли, ўртоқжон, бир-биримизнинг нонимизни энди кўрибмизми, қирқ йилдан бери еймиз.

Ҳамробуви югуриб кириб уйидан иккита нон олиб чиқади.

Ҳамробуви. Енг, қуда, жizzə солган эдим... Соатингизни бурамаганингизни қаранг! Кўнглингизга келмасин-ку, қуда, соатни бураш менинг эсимдан деч чиқмайди. Раҳматлик поччангиз: «Соат — уйнинг сўфи-си» дер эди. «Ҳой, сўфини бурадингми, ҳой, сўфи нега жирингламаяпти», деб турагар эди. Соатни бураш эсдан чиқса, худо эсдан чиқади-я, жон қуда!

Холнисо. Поччам раҳматлик, соатни сўфи деганлари билан намоз ўқимас эдилар.

Ҳамробуви. Ҳа, ўқимас эди. Сизнинг чолингиз ҳам ўқимас эди. Лекин намоз ўқимаса ҳам, жаннати одамлар эди. Бу дунёда кўрмади, у дунёда кўрсинг!

Холнисо. Гўрингда тўнғиз қўпгур, Фозилбек икковини ишлатиб-ишлатиб, яна қарздор қилиб, эчкимизни, кўрпамизни олиб чиқиб кетганда иккови қандоқ йиғлаган эди. (Ўпкаси тўлиб.) Икковимиз қандоқ йиғлаган эдик!..

Ҳамробуви (йиғлаб). Қандоқ йиғлаган эдик!..

Холнисо. Шундоқ замонлар бўлар экан, иккови кўрмай ўлди, кетди.

Ҳамробуви. Кўрмай ўлди, кетди.

Холнисо. Қўйинг, қуда, энди болаларимизнинг боши омон бўлсин. Ҳадемай тўй қиласиз, орзу-ҳавас кўрамиз. Эсингизда борми: «Ҳай, ёр-ёро келин тушди...»

Ҳамробуви. Қирда тойчиқ кишинайди от бўлдим деб...

Холнисо. Уйда келин йиғлайди ёт бўлдим деб...

Иккови-ўйинга тушади.

Йиғлама, қиз, йиғлама, тўй сеники,
Остонаси тилладан ўй сеники...

Ҳамробуви бирдан йиғлаб юборади ва уйга томон йўналади.

Холнисо. Ҳой, шошманг... нима, нима бўлди,
куда?..

Ҳамробуви (*йиғлаб*). Қиз бола шу экан-да,
катта бўлиб энди қанотингга кирганида пирр этиб учади-кетади, учади-кетади...

Холнисо. И-и, қуда, учиб қаёққа борар эди? Ни-
ҳоятда девор ошар экан... Менинг уйим ўз уйингиз
эмасми? Шуми ҳали қирқ йиллик қадрдондан чиққан
гап? Болаларимиз бир-бирини яхши кўрганига сую-
нинг!..

Ҳамробуви (*йиғлаб*). Суюнмайманми... Кошки
тўй баҳонаси билан укам ҳам келса...

Холнисо. Қелмасдан нима қиласди? Наҳот Мав-
лонингиз жиянининг тўйига келмас!

Ҳамробуви. Э, қуда, Мавлонни билмайсиз! Бу-
нингдай ўжар, бунингдай қайсар... Ўзимизнинг колхоз
ёмониди? Уша йиллари Мавлон ударник деб ном
чиқарган эди-я! Бирдан бошига Мирзачўл савдоси туш-
ди-ю, кетаман деб туриб олди. Нима дейман? Мендан
кичик бўлса ҳам, ҳар қалай эрқак, индамадим.

Холнисо. Индагандирсиз (*ишонмай*).

Ҳамробуви. Йўқ, лом деганим йўқ! Сен бола-
лигингда ҳам хира эшакдан баттар эдинг, гап кор қилас-
ди эди, энди нима бўлар эдинг дедим, холос... Кетди-
қолди. Мана энди, Мирзачўлда қамиш ёқиб, шўр ялаб
ўтиргандир.

Холнисо. Одам наҳот Мирзачўлни ҳавас қиласа.
Худо яратишга яратиб қўйиб, кейин, дафтаридан ўчи-
риб ташлаган жойлар-ку!

Омон ҳовлиқиб киради.

Омон. Ая! Ая! Ая!

Холнисо. Ҳа, ҳа, нима бўлди?

Омон. Мажлис тамом бўлди. Бюро кетаётибди.

Ҳамробуви. Мен чиқиб чой қўяй бўлмаса. Ҳо-
зир келаман. (*Чиқиб кетади*.)

Холнисо. Нима бўлди, болам, мажлисда сени
танқид қилишдими, рангинг бир аҳволда?

О мон. Э, мен қаёқда-ю, танқид қаёқда?.. Ая, холамнинг олдида айтгим келмади... Мажлисда Деҳқонбой акам түғрисида гап бўлди...

Холнисо. Нима гап бўлди, акангни танқид қилишдими? Вой шўрим!

О мон. Нима бўлса «вой шўрим» экан-да, Деҳқонбой акамни мақташди. Ҳафизахон опамни ҳам мақташди.

Ҳамробуви айвонга чиқади.

Биласизми, Деҳқонбой акам билан Ҳафиза опам икковлари... кетадиган бўлишди!

Ҳамробуви (бейхтиёр). Қаёққа? (Дарров ўзини уйга олади.)

Омон иргиб туриб атрофига қарайди. Ҳеч ким йўқ.

Холнисо. Қаёққа? Районгами? Тошкентгами? Гапирсанг-чи! Ўқиганими, мажлисгами?

Ҳамробуви деразадан қарайди.

О мон. Икковлари Мирзачўлга кўчиб кетадиган бўлишди.

Ҳамробуви. Вой! (Дарров past бўлади.)

Омон иргиб туриб атрофга қарайди. Ҳеч ким йўқ.

Холнисо. Нима деяпсан ўзинг?

О мон. Мажлисда бўлган гапни гапираётиман, Деҳқонбой акам, Ҳафизахон опам, яна бешта комсомол Мирзачўлга кўчиб кетамиз деб сўз беришди. Мен ҳам сўз берай десам, Деҳқонбой акам қўймади!..

Холнисо. Йўқ! Йўқ! Тушунмагандирсан, болам! Худо сақласин!

О мон. Сиз тушунмаётибсиз, ая! Комсомол мажлиси қарор қилгандан кейин худонинг қўлидан нима келар эди.

Холнисо (иргиб туради). Биламан, бу гап Ҳафизадан чиқсан. Бунақа гап ўшандан чиқади. Мирзачўлда ўзинг тоғаси бор, менинг кимим бор. Кўчиб кетадиган бўлса ўзи кетаверсин! Деҳқонбойни қўймайман!

Ҳамробуви (деразадан). Биламан, бу гап кимдан чиқсан! Деҳқонбайдан чиқсан гап бу!.. (Уйдан бўғ-

чалар олиб чиқади ва Холнисога улөктіради.) Мен қи-
зимни шу умид билан берәман, деганимдим! Бўлди!
бермайман! Олинг, нарсаларингизни!

Холнисо. Вой!. Вой!..

Ҳамробуви. Деҳқонбойингиз, Мирзачўлда тур-
гиси бор экан, ўзи кетаверсин, менинг қизимни нега
йўлдан уради?!

Холнисо. Вой, вой, қуда... .

Ҳамробуви. Қуда деманг!

Холнисо. Вой, қўшни, бу гапни мен айтсам бўла-
ди. Қизингиз менинг ўғлимни йўлдан урган. Қеракмас
қизингиз! Дараҳтни силкитсанг қиз ёғилади.

Омон. Ая, гапни ўйлаб гапирсангиз-чи!

Холнисо. Мен ҳали ҳеч нарса деганим йўқ! Сен
аралашма! Бор. (*Омонни ҳайдайди.*) Болагинам шунча
йил урушда юриб ўз қишлоғини, уйини соғиниб келган,
иучук эканки, соғиниб келган колхозини ташлаб Мир-
зачўлга кетар экан? Мирзачўлда сизнинг укангиз бор,
қизингиз тоғасининг олдига борар экан, ўзи бораверсин,
менинг ўғлимни нега йўлдан уради?!

Ҳамробуви. И-и-и, вой, қуда... .

Ҳолнисо. Қуда деманг!

Ҳамробуви. Вой, овсин, ҳеч жаҳонда қиз бола
ҳам йигитни йўлдан урадими?

Омон. Ая! Хола! Қўйсаларинг-чи!

Холнисо. Нега йўлдан урмас экан! Йигит билган
гапни қиз ҳам билади. Ҳозирги қизлар ота соқоли кўк-
рагига тушган эркакларни мусобақага чақиради, трак-
тор минади! Ҳа! Женотдел замони ўтиб кетган. Ҳозирги
қизларнинг ҳар бири бир женотдел! Ҳафизанинг ўзи
унта женогдел!

Ҳамробуви (*бақириб*). Отини оғзингизга олманг!

Омон. Хола! Ая! Бақирмасаларинг-чи!

Ҳамробуви. Мен ҳали бақирганим йўқ... Мен
қизимни куёвга бераман, орзу-ҳавас кўраман деган
пиятдаман, наҳотки Деҳқонбойнинг бўйнига қўнғироқ-
дай осиб қўяману Деҳқонбой қаёқقا борса бўйнида
жиринглаб кетаверади деган бўлсам!..

Холнисо. И-и-и, қуда... Йўқ, қўшни, оғзингизга
қараб гапиринг! Деҳқонбой тұямиди бўйнига қўнғироқ
осади?

Ҳамробуви. Тұя! Тұя! Тұя бўлмаса Ҳафизани
бўйнига осиб олмоқчи бўлармиди! Тұя!

Холнисо. Нима дедингиз?!

Ҳамробуви. Тұя!..

Холнисо. Яна битта айтинг шу гапни!..

Ҳамробуви. Туя! Туя! Туя!

Холнисо. Ҳали шунақами?! Чиқинг, ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!..

Ҳамробуви. Ҳали шунақами?! (Ўз ҳовлисига чиқади.) Бўпти!.. Қиз болани йўлдан урадиган одамга тушиб қолган қизим йўқ!

Холнисо. Ким кимни йўлдан урибди?

Ҳамробуви. Ўғлингиз қизимни йўлдан урган! Ана у Озарбойжонга тажриба олиб борганида ҳам йўлдан уриб хат ёзган эди.

Омон. Тажриба олиб боргани йўқ, тажриба алмашгани борган.

Ҳамробуви. Бари бир, йўлдан уриб хат ёзган.

Холнисо. Нима деб хат ёзибди, Мирзачўлга кетамиз дебдими?

Ҳамробуви. Мирзачўл ҳам гапми, (куюниб) Қавказ тоғларига кетамиз деган!..

Холнисо. Ёлгон!

Ҳамробуви. Ёлғонми?

Холнисо. Ёлғон! Ёлғон! Ёлғон!

Ҳамробуви. Хўп, ҳозир хатини олиб чиқаман. Омон (қизиқиб). Олиб чиқинг-чи, хола!

Ҳамробуви уйга киради.

Холнисо (тугунларни титкилаб). Ўғлимни Мирзачўлга олиб кетар эмиш-а! Олиб кетиб бўпти! Омон, фижим рўмол қани, фижим рўмол! Ҳа, бу ёқда экан...

Ҳамробуви хатни олиб чиқади.

Ҳамробуви. Ёлғонми? Мана! (Холнисонинг ҳовлисига ўтади ва унинг ҳайдагани эсига тушиб дарров қайтади.) Ҳой Омон, ма, ўқи! Менинг кўзим ўтмайди. (Омонга девор оша бир хатни беради.) Пастроғидан ўқи! Пастроғидан...

Омон (ўқийди). ... кетаётган куним...

Ҳамробуви. Ана! Эшигинг!

Омон. Сизни яна битта...

Ҳамробуви. Эшигинг! Эшигинг!

Омон. «Яна битта, биттагина ўпмаганимга пушаймонман...»

Ҳамробуви. Вой шарманда!.. Бу ёққа бер! Бер! Бер дейман!.. (Холнисонинг ҳовлисига ўтади, хатни

Омоннинг қўлидан юлиб олади.) Мана, бунисини ўқи-
чи... пастроғидан...

О мон (ўқийди ва қотиб-қотиб кулади). Буниси
ҳам шунаقا...

Ҳамробуви. Бу ёққа бер! Мана, бунисини кўр-
чи...

О мон (ўқийди). Бирга келсак.

Ҳамробуви. Ана!

О мон. «Қўл ушлашиб юрсак... Денгиз бўйларини,
Кавказ тоғларини кезсак...»

Ҳамробуви. Ана! Қавказ тоғлари! Мирзачўл ҳам
гапми!

О мон. Саёҳатга бормоқчи бўлишган!

Холнисо. Саёҳат!.. Саёҳатни биласизми?!

Ҳамробуви. Бари бир, йўлдан уриб хат ёзган-
ми? Ёзган!.. Ёзган!.. Қиз боланинг бошини айлантириб.

Холнисо. Ким кимнинг бошини айлантирибди?!

О мон. Аяжон!.. Хола!..

Ҳафиза билан Деҳқонбой киришади.

Холнисо. Ҳафизангиз кўзимга кўринсин-чи, нима
қиламан!

Ҳамробуви. Деҳқонбойингиз кўзимга кўринсин-
чи, нима қиламан!

Ҳафиза. Билишибди-ку.

Деҳқонбой. Омон шу ердами? Масала ҳал. Сиз
уйга киринг. Мен ҳар қалай, жанг кўрган одамман,
аввал мен рўпара бўла қолай.

Деҳқонбой (Ҳамробувига). Тинчликми?

Иккала кампир тескари ўгирилади.

(Омонга.) Дарров айтибсан-да!

О мон. Айтганим йўқ, маълумот бердим, холос.
(Қочиб чиқиб кетади.)

Деҳқонбой. Мирзачўл тўғрисида гаплашаётган
эдиларинг шекилли.

Холнисо. Юр деса кета берасанми? Ким айтади
сени йигит деб!

Ҳамробуви. Қиз боланинг бошини айлантириб...
йўлдан уриб... Сизни шу умид билан куёв қиламан де-
ганимидим!..

Деҳқонбой. Бормаймиз! Бормаймиз!..

Ҳамробуви. Бормайсизларми?
Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг ҳеч
қаёққа бормаймиз.

Ҳамробуви (қатъий). Мен рози эмасман!
Деҳқонбой. Бўпти, бормаймиз...

Холнисо. Эшитдингизми, қуда? Менинг ўғлим
онасининг розилингига қарайди. Болам, шу гап аввалбо-
ши кимдан чиқди?

Ҳамробуви. Аввалбоши сиздан чиққандир-да?
Холнисо. Шошманг, қуда...

Деҳқонбой. Аввалбоши бу гап..., комсомол съез-
дидан чиқкан эди. Съездда комсомолларнинг Мирза-
чўлга юриши тўғрисида гап бўлган эди.

Холнисо. Ана, эшитдингизми? Съезд!

Деҳқонбой. Ундан кейин комсомол мажлисида
гап бўлди.

Ҳамробуви. Ҳафизани мажлисга сиз бошлаган-
дирсиз-да!

Деҳқонбой. Нега мен бошлайман, комсомол бўл-
гандан кейин мажлисга боради-да.

Холнисо. Боради-да!

Деҳқонбой. Узимизнинг колхозда-ку, бир парча
ерни бўш қўйгани қўзимиз қиймайди; ҳеч бўлмаса ош-
қовоқ, у ҳам бўлмаса супурги экамиз. Мирзачўлда шун-
ча ерни қамиш-қиёқ босиб ёта берадими? Нима учун
Мирзачўлга бормаймиз, янги ерлар очмаймиз?

Ҳамробуви. Ана, қуда, эшитинг!..

Холнисо. Ҳой, нима деялсан ўзинг?

Деҳқонбой. Мен мажлисида бўлган гапни гапи-
раётибман. Бормаймиз!

Ҳамробуви. Бормайсизларми?

Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг қаёққа
борамиз?

Ҳамробуви (қатъий). Мен рози эмасман.

Деҳқонбой. Бўпти, бормаймиз... (Паузадан ке-
йин.) Ота-боболаримиз ер деб, сув деб доғ-ҳасратда
ўтган экан. Мана ер, мана сув... Трактор бўлса, ҳукумат-
тимиз ёрдам берса, худо йўл қўйган хатоларни тўғри-
лаётган олимларимиз бўлса...

Ҳамробуви. Астағфирилло денг, болам!

Холнисо. Астағфирилло дегин!

Деҳқонбой. Мана шунаقا гаплар бўлганда мен
Ҳафизага қарадим, Ҳафиза менга қараб турган экан.
Икковимиз жилмайиб қўйдик.

Ҳамробуви. Аввал сиз жилмайгандирсиз-да!

Деҳқонбой. Аввал мен жилмаймасам, Ҳафиза жилмаяр эди, аввал у жилмаймаса, мен жилмаяр эдим...

Иккала кампир бир-бирини қучоқлаб йиглайди,

Э, ахир бормаймиз дедим-ку!

Ҳамробуви. Бормайсизларми?

Деҳқонбой. Сизлар рози бўлмасаларинг бормаймиз!

Ҳамробуви (*қатъий*). Мен рози эмасман!

Деҳқонбой. Бўлти, бормаймиз!..

Ҳамробуви. Ҳа, баракалла, болам. Шуни Ҳафиза ҳам тушунтиринг. Ҳафиза қаёқда қолди экан?

Деҳқонбой. Уйда, бирга келган эдик.

Ҳамробуви. Шундақами... Мен бу ерда лақиллаб ўтирибман. Чиқай бўлмаса. Овқатини берай...

Холисо (*тугунларга имо қилиб*). Қуда!..

Деҳқонбой. Бу нима?

Ҳамробуви (*хижолат бўлиб*). Шамоллатгани олиб чиқсан эдик.

Иккала кампир тугунларни Ҳамробувининг уйига олиб киришади.

Холисо. Сен ҳам овқатингни егин! (*Уйига киради*).

Деҳқонбой (*ўзи ёлғиз*). Онажонларим, тилимиз янги чиқсан вақтларда-ку, чала-чулпа айтган гапларимизга тушунар эдиларинг, ҳозир нега гапимизга тушунмайсизлар!

Ҳафиза (*киради*). Аямни қанақа қилиб кўндиридингиз? Мен ўн кечаю ўн кундуз йиглармикин деб ўйлаган эдим. Сизни дуо қилиб ўтирибди.

Деҳқонбой. Бормаймиз, сизлар рози бўлмасаларинг, бормаймиз дедим.

Ҳафиза. Ие!.. Жанг кўрган одамман деган эдингиз шекилли.

Деҳқонбой. Бу жангда сабр тактикасини қўллаш керак. Сабр қилсак оналаримиз ўзлари оқ йўл тилаб кузатиб қўйишади.

Ҳамробуви (*төвушки*). Ҳафиза, овқатингни егин!

Деҳқонбой. Кейин гаплашамиз.. Мен сизни боғда кутаман.

Ҳафиза кетади,

Холнисо (овқат олиб чиқади). Қариллик қурсин, подадан олдин чанг чиқариб сени хафа қилаёздик-а...

Деҳқонбой. Сизлар хафа бўлмасаларинг бўлганида, онажон...

Омон югуриб киради.

Омон. Деҳқонбой ака, деворий газета чиқди. Клубга осиб қўйишди. «Мирзачўлга кетаётган илгор комсомолларга шон-шарафлар бўлсин!» деб ёзишибди. Отларингни катта-катта қилиб ёзишибди...

Холнисо. Кир, уйга кир, овқатингни егин!

Омон. Бир кун эмас, бир кун менинг тўғримда ҳам шунаقا деб ёзишади. (*Уйга кириб кетади.*)

Холнисо. Болам, отинг газетага тушган бўлса, энди нима бўлди!

Деҳқонбой. Бундан илгари мажлисга ҳам тушган эди... Нима бўлар эди, отимни газетадан ўчириб қўйинглар, аям кўнмаётидилар, дейман-да...

Холнисо. Қандоқ бўлади... Йўғ-э!. (*Ўйлаб туриб бирдан.*) Болам, Мирзачўлнинг ҳавоси менга ёқмайди деб доктордан қоғоз олсанг-чи!

Деҳқонбой. Ая, аяжон, шу ҳам гапми!. Уялмайсизми... Ким айтади сизни тушунган хотин деб!

Холнисо (*хижолат тортиб*). Ахир... болам... шу ерда ҳам иккининг бири, колхозимизнинг кўрки эдингку. Урушдан орден олиб келдинг, худо хоҳласа, пахтага ҳам орден олар эдинг... Бу ҳам кўкрагингда яшнар эди.

Деҳқонбой. Онажон, орден деган нарса олға юрган кишининг кўкрагида яшнайди.

Холнисо. Олға юраман деган киши Мирзачўлга бориши керак эканми? Нега ўйламай иш тутасан?

Деҳқонбой. Урушга борганимда оқ йўл тилаган эдингиз, бу сафар ҳам оқ йўл тиласиз дебман-да...

Холнисо. Урушнинг йўриғи бошқа эди. Унда сени өл-юрт чақирган эди!

Деҳқонбой. Ҳозир-чи? Партиямиз чўл-биёбларни обод қилинглар дегани мени чақиргани эмасми?

Холнисо. Болам, жон болам... (*ийғламсираб.*) Мени яна ташлаб кетасанми?

Деҳқонбой. Нега ташлаб кетар эканман? Борамиз, ўрнашамиз, уй-жой қиламиз... Ундан кейин келиб Ҳамробуви холам икковларингни олиб кетамиз-да.

Холнисо. Ҳамробуви бориб бўпти! Ҳафизани ҳам юбормайди. Унга гап уқдириб бўладими?

Деҳқонбой. Мен уқдира олмасам сиз уқдира оласиз.

Холнисо. Мәнинг гапимга қулоқ солармиди. Укасидан ҳам баттар ўжар!

Деҳқонбой. Нега қулоқ солмайди? Қирқ йил қулоқ солиб келиб, энди қулоқ солмайдиган бўлиб қолдими? Нега? Нима ёмонлик қилдингиз холамга?

Холнисо. Мени энди..., агитатор қилмоқчимисан?

Деҳқонбой. Тушунган ҳар бир хотин агитатор-да. Е тушунмаган хотинмисиз?

Холнисо (ўйлаб). Ҳозир гапирайми?

Деҳқонбой. Агитатор деган ишни пайсалга солмайди.

Холнисо. Майли... Сен овқатингни еятур бўлмаса. Қетиб қолма, адашиб кетсам, келиб сўрайман. Қариган чоғимда агитатор ҳам бўлдим! (Ҳамробувининг ҳовлисига ўтади.) Қуда, ҳо қуда!..

Ҳамробуви (ўйдан чиқади). Лаббай... келинг, қуда...

Холнисо. Зерикиб кетдим, бирпасгина лақиллашайлик деб чиқдим...

Ҳамробуви. Жоним билан... киринг, киринг, жон қуда.

Иккови уйга кириб кетади. Омон киради.

Омон. Ака! Сизга айтаман деб эсимдан чиқиб қолибди. Комсомол комитетидан топшириқ олдим.

Деҳқонбой. Нима экан?

Омон. Авиомоделистлар тўгараги ташкил қиласман. Жуда кўп бола ёзилди. Биласизми, ҳозир мен нима ясаётубман?

Деҳқонбой (хаёли ичкарида). Трактор!..

Омон (аччиғи келиб). Трактор учадими? Тез учар самолёт ясаётубман.

Кампирларнинг товуши эштилади. Деҳқонбой шошиб Омонни уйга ҳайдаб ўзи дарахт наасига ўтади.

Омон. Битта қаноти битди. Кўрсатайми? Эртага кўрсатаман... (Уйга киради.)

Ҳамробуви билан Ҳолнисо киради.

Ҳамробуви. Йўқ! Гапирманг! Гапирманг!

Холнисо. Аввал гапимга қулоқ солинг, қуда...

Ҳ а м р о б у в и . Үғил сизники. Үғил сизники бўлгандан кейин мен нима дейман, индамайман.

Ҳ о л н и с о . Менга қараанг, қуда, қирқ йилдан бери ўртоқмиз-а? Қирқ йилдан бери сизга бирон ёмонликни раво кўрдимми?

Ҳ а м р о б у в и . Чиқинг! Ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!

Ҳ о л н и с о (*ўз ҳовлисига ўтиб*). Тушунмаган хотиндан хафа бўлишнинг ҳожати йўқ.

Ҳ а м р о б у в и . Нима! Нима дедингиз?

Ҳ о л н и с о . Тушунмаган хотиндан хафа бўлиш керак эмас дедим.

Ҳ а м р о б у в и . А, мен тушунмаганга чиқдимми? (*Ийғламсираб*.) Қирқ йилдан бери қадрдон эдик, энди мен тушунмаганга чиқдиму, сиз тушунган бўлиб қолдингизми?

Ҳ о л н и с о . Тушунган бўлиб ҳали газетага тушганим йўқ, лекин ҳар ишга сиздан олдинроқ тушунаман.

Ҳ а м р о б у в и . Мен сиздан кейироқ тушунаманми? Нимани сиздан кейин тушунибман? Қани, айтинг!..

Ҳ о л н и с о . Ер ислоҳоти эсингизда борми? Ҳукумат бойларнинг ерини, от-улови билан тортиб олиб камбағалларга бўлиб берганда «бу ҳаром» деган ким эди?

Ҳ а м р о б у в и . Айтган бўлсам ичимдан чиқариб айтганим йўқ. Қурдатилла маҳсумнинг гапини айтганиман. Ўшандай деган бўлсам ҳам, ер олганмиз!

Ҳ о л н и с о . Ер олдиларинг-ку, лекин биздан кейин олдиларинг. Мен «ҳукумат шундоқ қиласмиш» деб эшишим билан Ленинни дуо қилганман. Мана шу мендан кейин тушунганингиз бўлади! Паранжи ташлаганда-чи.

Ҳ а м р о б у в и . Буниси тўғри, паранжини сиздан бир йил кейин ташладим.

Ҳ о л н и с о . Бир ярим йил кейин ташлагансиз, ҳисобдан адашманг! Қолхозга киришда-чи.

Ҳ а м р о б у в и . Тўғри, сиздан кейин кирганман.. Худоё колхозимиз у дунёю-бу дунё кам бўлмасин!

Ҳ о л н и с о . Шуни айтаман-да, мен тушунган нарса-га сиз ҳам тушунмай қолмайсиз. Мен ҳозир мана бу ишга — Мирзачўлга тушуниб турибман, бориб-бориб сиз ҳам тушунасиз демоқчиман. Тушунасиз, лекин... кейин! Мендан кейин тушунасиз!

Ҳ а м р о б у в и . Ахир, жон қуда, нега ундоқ дейсиз! Нега тушунмас эканман! Тушунман, тушуниб турибман! Лекин биттаю битта қизим... (*ўпкаси тўлиб*.) Орзу-ҳавас кўраман деганимда мени ташлаб кетса...

Холлисо. И-и-и, қуда, нега ташлаб кетар экан. Боришади, уй-жой, мол-хол қилишади... Ундан кейин келиб бизни ҳам олиб кетишади-да! Мирзачўлга нима қипти, укангиз шунча йилдан бери турибди-ку! (Ҳамробувининг ҳовлисига ўтади). Юринг, қуда, Ҳафизани суюнтирайлик... Юринг! (Ўйга киришади.)

Деҳқонбой (ўзича). Жуда яхши агитатор экан-сиз-ку, онажон, яна адашиб кетаман дейсиз...

Ҳафиза чиқади.

Ҳафиза. Деҳқонбой ака, бўлди! Кетамиз! Аям билан холам йўлга нима пиширсак экан деб маслаҳат қилиб ўтиришибди!

Каттакон китоб кўтариб **Омон** чиқади.

Деҳқонбой. Бунақа жангда сабр тактикаси қўлланилса шунақа бўлади. Мана энди Мирзачўлга бориб тонги толқон қиласмиш!

Омон. Чўлда тоғ бўладими! Дарсликда «тоғ бўлмайди» дейилган. Мана!

Деҳқонбой. Биз дарсликни ҳам ўзгартирамиз.

Омон. Бир оз қисқартириб берсаларинг ёмон бўлмас эди. (Кўчага чиқиб кетади.)

Деҳқонбой девордан ошиб Ҳафизанинг олдига ўтмоқчи бўлади ва уни ўпмоқчи бўлади.

Ҳафиза. Ҳай-ҳай... бевош бўлманг.

Ашула эшитилади:

Сенга мафтун бўлиб севиб қолганим,

Ишқинг оловида ўртанганим рост...

Ҳафиза (қўшилади).

Сенинг ёдинг билан нафас олганим,

Исминг такрорлашга ўрганганим рост...

Деҳқонбой. Яхши ашула экан...

Ҳафиза. Уруш йиллари чиқсан ашула.

Деҳқонбой. Ўзингиз чиқарганмисиз?

Ҳафиза. Йўқ, мен мафтун бўлган, мен ишқида ўртандан киши...

Деҳқонбой. Йўқмиди?

Ҳафиза. Бўлса ҳам менинг унга «қўшнининг қизи» эдим, холос. Фронтдан онасига ёзган жатларида «қўшниниз Ҳамробуви ҳолам ва унинг қизига салом» дер эди!

Деҳқонбой. Эсингиздан чиқмаган экан!

Ҳафиза. Эсдан чиқадиган саломми?

Деҳқонбой. Мен фронтга кетганимда кичкинагина қизча, Омондан салгина катта эдингиз-да. Бир куни Ўзбекистондан газета олдим: қарасам, Ҳафизаҳоннинг сурати: «Пахта далаларининг стахановчиси «Хурмат белгиси» ордени билан мукофотланди...»

Ҳафиза. Ўша суратимни фотограф далада олган эди. Афт-бошим чанг, соchlарим тўзғиган... Хўп кулгандирсиз...

Деҳқонбой. Ўхӯ, у суратга менинг кўзим билан қарасангиз эди. Қўзларим қамашиб кетди!..

Ҳафиза. Қайтиб келганингиздан кейин шунинг учун бир йилча юзимга қаролмай юрган экансиз-да...

Деҳқонбой. Аввал сизга муносиб йигит бўлишим керак эди.

Ҳафиза. Муносиб эмасмидингиз?! Аям муносиб йигит деган эдилар-ку!

Деҳқонбой. Ўзингиз-чи?

Ҳафиза. Вой, мен айтмасам аям қаёқдан билар эдилар!

Холисо билан Ҳамробуви уйдан чиқади.

Ҳамробуви. Секин, эҳтиёт бўлинг, қуда, зина қийшайиб қолибди.

Холисо. Биламан, қудажон... юринг, қуда. Эшикни мен оча қолай. Утинг...

Ҳамробуви (эшикдан ўтиб деворни силайди). Қуда, мана шу деворни поччангиз урган эди. (Йиғламсираб.) Чолгинам урган эди!

Холисо. Ҳа... (Йиғламсираб.) Менинг чолим лой бериб турган эди.

Иккала кампир йиғлайди.

Деҳқонбой. Ие, агитатор деган ўзи қўшилишиб йиғламайди-да!

Холисо. Қандоқ қиласай, даданг лой бериб турган эди.

Омон киради.

Ҳафиза. Онажонларим, ҳамма ўзининг эски де-
ворини қучоқлаб ўтира берса юрт қачон обод бўлади?

Деҳқонбой. Мирзачўлда катта-катта ёруғ уйлар
соламиз.

Омон. Москвада қурилаётган иморатлардай йигир-
ма қават, ўттиз қават иморатлар соласизлар-а, Деҳқон-
бой ака?

Деҳқонбой. Ўттиз қават бўлмаса ҳам Москва
кўринадиган иморатлар соламиз. Қаер обод бўлса, ўша
ердан Москва кўринади.

Ҳамробуви. Чўлни обод қилиш савоб.

Холнисо. Албатта! Қани, қуда, болаларга фотиҳа
берайлик.

Ҳамробуви. Илоҳи омин... Ҳой, қизим, борга-
нингдан кейин тоғанг менга бетўхтов хат қилсин!

Ҳафиза. Хўп.

Ҳамробуви. Илоҳи омин... Деҳқонбой болам, бу
тоғасиникида турса, сиз бошқа жойда туриңг... Айб бў-
лади.

Деҳқонбой. Хўп, мен жуда узоқда тураман.

Ҳафиза. Ая! Шу ҳам гапми?..

Ҳамробуви. Мен омади гапни атаётибман... Ило-
ҳи омин... Ҳой, қизим, тоғанг чизган чизиқдан чиқма!
Деҳқонбой болам, сиз ҳам Мавлоннинг маслаҳати би-
лан иш тутиңг!

Холнисо. Албатта!

Деҳқонбой. Мавлон ака Ҳафизахонга тоға бўл-
салар, менга ўз акам...

Ҳамробуви. Омин, шайтоннинг бўйни синсин!

Омон. Хола, шайтон хурофот, йўқ нарса!

Ҳамробуви. Бор-бор! Сенга қолса худони ҳам
йўқ дейсан!.. (*Бирдан.*) Вой эсим қурсин!..

Деҳқонбой. Тағин нима бўлди? Ҳозир фотиҳа
бердингиз-ку!

Ҳамробуви. Вой шўрим... Сўфини бураш эсим-
дан чиқибди!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

Мирзачўл. Бир томонда қамиш билан ёпилган қатор уйлар уфқа
туташган, олдинги планда ўша уйлардан бири. Бир томонда уфқа-
дан чиқиб келган канал. Каналнинг сўл бети пахтазор, ўнг бети
очилмаган қўриқ. Пашишахона тутилган сўрида Мавлон ака
ётибди. Қўлида папка, Салтанат югуриб киради.

Салтанат (камнидир қидиради). Одилов ака! Одилов ака!..

Мавлон (пашаҳонадан бошини чиқариб). Менга ҳара, Салтанат, сўғи аzon айтганини эшитганмисан?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака, умримда эшитган эмасман.

Мавлон. Сўфидан ҳам бақироқ бўлибсан. (**Яна ётади.**)

Салтанат. Кечирасиз, Мавлон ака, тобингиз қочгани эсимдан чиқибди. Парторгни қидириб юрибман... (**Бармоғини букиб.**) Раис МТСдан келгани йўқ — бир... парторг йўқ — икки... Комсомоллар келиб қолишиди...

Мавлон (бошини кўтариб). Нима?

Салтанат. Комсомоллар келишиди...

Мавлон. Шундоқ демайсанми ахир!..

Салтанат. Айтаётиман-ку...

Мавлон ўрнидан туради.

Турманг, турманг, Мавлон ака!. Қасал одам, нима қиласиз туриб...

Мавлон. Менга ўргатма! Ўзим биламан... (**Уйга киради ва дарҳол тўн кийиб, этик кўтариб чиқади.**) Комсомоллар қаердан келишибди? Қайси райондан?

Салтанат. Анжан областидан... Ётинг дейман!.. **Мавлон ака!**

Мавлон (этик кияётиб). Анжан областидан? Бизнинг райондан эмасмикин?

Салтанат. Одилов акам қимирламай ётинг демовдиларми?.. Қўймайман!.. (**Бир пой этигини олиб қочади.**)

Мавлон. Салтанат. Бер бу ёқقا! Аччиғимни келтирма! Қоҳзога комсомоллар келганда, бригадир деган ялпайиб ётмайди. Меҳмонларни ким кутиб олади? Бригадир кутиб олиши керак! Мавлон кутиб олиши керак! Қанча одам келибди?

Салтанат. Кўпчилик...

Мавлон. Қизлар ҳам борми?

Салтанат. Учта қиз...

Мавлон. Шуларнинг биттаси менинг жияним эмасмикин? (**Жўнайди.**)

Салтанат (Мавлоннинг кетидан югуриб). Жияннинг келиши керакмиди? Ётсангиз бўлар эди... Одилов акам хафа бўладилар.

Иккови чиқиб кетади.
Машина гурйлайди, тұхтайды. Товушлар. Елкасига термос оған
семиз киши — Раҳимжон киради.

Раҳимжон (ташқаридан шоғерға). Қарим, шошиб-
ма, ҳозир тахта топиб бераман, ғилдиракнинг тагига
қўйиб бос-чи... Мана, тахта... Қарим! (*Тахтани беради.*)
Ма! (*Машина гурйлайди.*) Йўқ-йўқ, бўлмади... орқага
юр-чи... Йўқ-йўқ... Бўлмайди, ғилдирак ботиб кетди.

Одилов киради. У жон куйдираётган Раҳимжонни кўриб тўх-
тайди ва кулимсираб қараб туради.

Қарим! Моторни ўчир, бензинни нобуд қилма! Ҳў,
кўрдингми, трактор турибди. Бориб айт: «раиснинг ма-
шинаси ариққа тиқилиб қолди, чиқазиб беринглар»
дегин. (*Одиловни кўриб.*) Э, ўртоқ парторг... Салом, ўр-
тоқ Одилов. (*Хижолат бўлиб.*) Машинанинг оёғи тойиб
кетди...

Одилов. Жуда тез ҳайдабсиз-да...

Раҳимжон. Э, ўртоқ Одилов, раис тез ҳайдамаса
бўладими!.. Иш кўп, кун қисқа... Машинада юриб оёқдан
қоламан-да!. Бирпас дам олайлик... Бир пиёла кўк чой
ичмайсизми? (*Термосни очади.*) Сомонхонага ўт туш-
ди... (*Чой ҳўплаб.*) Бай-бай, зап чой бўлибди-да!..

Одилов. МТСга бордингизми?

Раҳимжон. МТСга бордим, пахта пунктига кир-
дим... Яхшиям кирганим: саккиз арава пахтамиз ўтмай
турган экан, жанжал қилиб зўрға ўтказдим. Бугун-эрта
яна иккита сушилка солмасак бўлмайди. Тахта бор, су-
шилка солгани одам йўқ, ҳамма пахтада... Бир ёмғир
ёғса борми?.. Бу комсомоллар кела қолса-чи-я!..

Одилов. Эрталаб штабга телефон қилган эдим.

Раҳимжон. Ҳўш?

Одилов. Бугун-эрта келиб қолишар.

Раҳимжон. «Бугун-эрта...» Йдорадан келаётган-
мидингиз?

Одилов. Йўқ, даладан... фермага кетаётибман.
Йўлакай Мавлон акамни кўриб ўтай дедим.

Раҳимжон (*ҳайрон бўлиб*). Нима, нима қипти
Мавлон акага?

Одилов. Далада безгак тутиб қолди. Машинага
солиб жўнатган эдим.

Раҳимжон. Ҳай, аттанг!.. Шундай вақтда энг
яхши бригадир касал бўлиб қолса-я...

Одилов. Юринг, кўриб чиқайлик.

Раҳимжон. Юринг, юринг... (*Шофёрга*). Карим, бўлаёздингми? Бўлсанг, мени чақир!

Товуш. Орқа ғилдиракнинг дами чиқиб кетди.

Раҳимжон. Садқайи машина кетсин! Сенга ким қўйибди машина минишни, эшак арава олиб бераман...

Одилов эшикни тақиллатади, ҳеч ким товуш бермайди.

Одилов. Ухлаб қолибди. Қўйинг, уйғотмайлик.

Раҳимжон. Йўқ, уйғотмаймиз, секин кириб кўриб чиқамиз-да... Кечгача бошқа фурсат бўлмайди... (*Эшикни секин очиб бир қадам қўяди ва орқасига қайтади*.) Үртоқ Одилов, сиз кира қолинг... Мен оғирроқман, тахтағи жирилаётиди...

Одилов уйга киради, Раҳимжон диққат билан ичкарига қулоқ солади.

Одилов (тovushi). Одам ҳам шундоқ қайсар бўладими?.. Шу ҳам гап бўлдими?

Раҳимжон (ҳайрон бўлиб). Ие, касал одамга-я!..

Одилов чиқади.

(Тажсанг бўлиб). Қасал кўриш ҳам шунаقا бўладими?..

Одилов. Қани касал? Йўқ!.. Чиқиб кетибди!..

Раҳимжон (завқ қилиб). Ажойиб одам-да, Мавлон ака! Далага чиқиб кетгандир-да! Қасал ҳолида далага чиқиб кетса-я? Қаранг! Файратига чидамайди!

Одилов. Файрати-ку яхши, лекин ўжарлиги ёмон!

Раҳимжон. Ҳар кимда бир камчилик бўлади-да: бирор ўжарроқ, бирор сал (*қорнини силаб*) семизроқ...

Одилов. Бирор ҳар камчиликка бир важ кўрсатади...

Раҳимжон (кинояга тушуниб). Бирор шундай яхши бригадирни ҳар важ билан сўқаверади.

Одилов (кулиб). Яна бирор танқидни сўкиш деб тушунади. (*Жиддий*.) Мавлон аканинг мана шунаقا ўжарлиги бир куни эмас, бир кун ўзига ҳам, колхозга ҳам жуда қимматга тушади.

Салтанат (тovushi). Раҳимжон ака!

Одилов. Салтанат сизни қидириб юрибди... Хўп, мен фермада бўламан (*кетади*).

Раҳимжон (ташқарига). Карим, бўлдингми?

Карим (тovushi). Ҳозир...

Раҳимжон. Бўлмаса мен чой ичиб олай. Бўлсанг чақир. (*Термосга қарайди, чой йўқ.*)

Эрмат (товуши). Чойни ичиб бўлгандан кейин чойнакни хор қилмай дарров элтиб берсанг бўлмайдими! Ота-буванг чой кўрганми ўзи!..

Раҳимжон. Эрмат! Хо, Эрмат!

Қўлида бир талай чойнак, Эрмат киради.
(*Термосни узатиб*)

Чойга ялчитмасанг шунаقا бўлади-да! Ма, дамлаб кел!
Эрмат. Ие, ҳозир дамлаб берувдим-ку!

Раҳимжон. Чойинг ҳам ўзингга ўхшаган — бара-каси йўқ...

Эрмат. Сизга чой чидамайди, бўйнингизга бир хум айрон осиб қўя қолай! (*Чиқади.*)

Раҳимжон (кетидан). Айронни ўзинг ич, бўйнинг ўсади...

Салтанат киради.

Салтанат. Раҳимжон ака! Раҳимжон ака!

Раҳимжон. Салтанат, мен бу ёқдаман!..

Салтанат пашшахонанинг бир чеккасини кўтаради.

Салтанат (энтикиб). Сизни қидира бериб оёғимда оёқ қолмади, Раҳимжон ака!

Раҳимжон. Секретарь деган раисни қидиргани яхши-да!. Нафасингни ростлаб ол.

Салтанат. Кейин ростлайман... Комсомоллар келишди — бир...

Раҳимжон. Э-э-э, келишдими? Шундоқ демайсанми?

Салтанат. Айттаётиман-ку!..

Раҳимжон. Ўзим кутиб олишим керак эди-я! Чой, овқат...

Салтанат. Айтдим, овқатга уринаётубди — икки... Етоқхонани тайёр қилдириб қўйган эдим — уч...

Раҳимжон (хурсанд бўлиб). Аммо-лекин кетиворган секретарсан-да!. Сал семирсанг раис бўласан!.. (*Шофферга.*) Карим, мунча ивирисидинг, бўлдингми?

Товуш. Машина тайёр!

Раҳимжон (машина томон юради). Салтанат, раисга етиб юр...

Салтанат (кетидан чопиб). Мавлон аканинг жияни келди. Куёви ҳам келиби...

Раҳимжон (тўхтаб). Ие, Мавлон ака да яада юрибди...

Салтанат. Мавлон ака правлениеда. Комсомоллар билан гаплашиб ўтирибди.

Раҳимжон (завқ қилиб). А! Комсомолларни ҳаммадан олдин кутиб олди дегин!. Оббо Мавлон ака-е, ҳар ишда биринчи-я!.. Жонинг роҳат қиласи.

Иккови чиқиб кетади. Машина жўнайди.
Мавлон, Ҳафиза, чамадон кўтариб Деҳқонбой киради,

Мавлон (үйни кўрсатиб). Мана, Ҳафиза, тоғангнинг уйи. Ўз уйинг (бирдан). Қап-катта бўлиб қолипсан-а, жиянним!. Ўзим ҳам Деҳқонбой билан келарсан деб ўйлаган эдим.

Ҳафиза уялиб уйга кириб кетади.

Қани, Деҳқонбой, уйга кирайлик...

Деҳқонбой. Ҳозир, тоға...

Мавлон Деҳқонбайнинг қўлидаги чамадонлардан бирини олиб уйига киради. Деҳқонбой қолган чамадонни ерга қўйиб атрофга қарайди. Мавлон қайтиб чиқади,

Мавлон. Ҳа, қандай биёбонга келиб қолдим деб чўчиб кетдингми?

Деҳқонбой. Йўқ, тоға, чўчиганим йўқ...

Мавлон. Ҳимм. Мирзачўлдан ҳозир ҳам чўчийдиган одамлар бор. Илгариги Мирзачўлни кўрганинг йўқ. Мен келганда мана шу ерларда гиёҳ унмас эди. Одам кам... одам ҳозир ҳам кам... Машина кам эди. У вақтда Фарҳод йўқ эди. Зовурлар қазидим, ариқлар чиқардим... Йўл бўйидаги теракларни кўрдингми?

Деҳқонбой. Кўрдим...

Мавлон (керилиб). Мен экканман!. Тутни кўрдингми?

Деҳқонбой. Яхши ўсибди.

Мавлон. Мен экканман!. Уйни кўрдингми? Ёмонми? Тўғри, яхши ҳам эмас. Лекин нон ҳам нон, нон ушоқ ҳам нон. Қапаларда, ертўлаларда турганимиз... Колхозни уй бадавлат қилмайди, пахта бадавлат қиласи. Мавлонни Мавлон қилган уй эмас, пахта! (Уйдан чиққан Ҳафизага.) Шундоқ эмасми?

Ҳафиза. Тўғри, тоға...

Мавлон. Мен самовар қўяй...

Деҳқонбой. Ҳожати йўқ.
Ҳафиза. Узим қўяман, тоға... Айтгандай, аям майдада-чуйда бериб юборган эдилар. (*Чамадонни очмоқчи бўлади.*)

Деҳқонбой. Шошманг, Ҳафизахон, аввал анжирни есинлар, ачиб қолади. (*Пақирдаги анжирнинг юзини очади.*)

Мавлон (*анжирдан бирини оғзига солади*). Бай-бай-бай...

Ҳафиза. Самоварингиз қаерда?

Мавлон. Ўйни қара-чи.

Ҳафиза уйга киради.

Мавлон. Пахта мени кўрса яйрайди... Менинг бригадам қанча пахта беришини ҳозир сенга айтмайман... Мавлоннинг бригадаси қанча пахта бёришини ўзинг чамалаб кўра қол. Қолган кўсагимни кўрсанг биласан. Қачон далага чиқамиз.

Деҳқонбой. Ҳозир десангиз, ҳозир чиқамиз-да.

Мавлон. Йўқ, қоронги тушсин... Мени парторг кўриб қолса хафа бўлади.

Деҳқонбой (*ҳайрон бўлиб*). Нега? Бригадирни ўз даласига қўймайдими?

Мавлон. Тобим йўқ... безгак... парторгга тузалмагунимча далага чиқмайман деб сўз берганман.

Ҳафиза (*уйдан чиқиб*). Тоға, самоварингизни тополмадим.

Мавлон. Қелинойинг шаҳарга кетгандан бери ўзим ҳам ҳеч нарсани тополмайман. Юр, қазноқни қарайлик-чи.

Иккови чиқиб кетади. **Деҳқонбой** чамадон ва пақирни олиб уйга киради.

Қўзиев (тovushi). Юсуф, сен кетавер. Мен бригадирга учрашмоқчиман.

Қўзиев киради ва Мавлоннинг эшигини қоқади.
Деҳқонбой уйдан чиқади.

Қўзиев (afтига қарамай). Салом, Мавлон ака, мен яна ўша масала билан келдим. (*Деҳқонбойни кўриб*.) Ие, кечирасиз... бригадир ўйдами?

Деҳқонбой. Ҳозир, айтиб келаман...

Қўзиев. Йўқ, йўқ; овора бўлманг, туратураман...

Кечирасиз, сизни биринчи кўришим, колхозга яқинда келдингизми?

Деҳқонбой. Шу бугун келдим.

Қўзиев. Шунақами?.. Қалай. Мирзачўл?..

Деҳқонбой. Ҳали ҳеч қаерни кўрганимча йўқ.

Паузা

Қўзиев. Папирос чекасизми?

Деҳқонбой. Чекаман.

Қўзиев (папирос узатиб). «Давай, закурим товарищ, по одной...»

Деҳқонбой. «Давай, закурим, товарищ мой...»

Қўзиев Деҳқонбойга, Деҳқонбой Қўзиевга папирос беради, бир-бирининг гутуртидан папирос тутатади.

Деҳқонбой (Қўзиевнинг лентасига ишора қилиб). Урушга борган экансиз...

Қўзиев. Сиз-чи?

Деҳқонбой. Мен ҳам борганиман.

Қўзиев (хурсанд бўлиб). Шунақами?.. Сўрашиб қўяйлик бўлмаса... (Қўл бериб.) Ҳошим, Ҳошим Қўзиев...

Деҳқонбой. Деҳқонбой. Немисни қаергача қувиб бордингиз?

Қўзиев. Немисга етолмадим, ака, келишда қадамлаб келди-ю, қочишида ёмон ҳам шаталоқ отиб қочди-е! Уруш бўлган жойларни кўрдим, холос. Бутун урушни кўприк солиш, кўприк тузатиш билан ўтказдим. Насиб экан-да...

Деҳқонбой. Медалингиздан кўприк солиш ҳам жанговар ишга ўхшайди-ку.

Қўзиев. Ўҳӯ, ҳар кўприклар солдикки!.. Будапештдан қайтдим. Биз солган кўприклардан ўтгандирсиз...

Деҳқонбой. Мен Шарқий Пруссияда эдим.

Қўзиев. Бошқа томонда экансиз-да. Мирзачўлга қаердан келдингиз?

Деҳқонбой. Анжан областидан.

Қўзиев. Бу ерга ҳам бошқа томондан келган экансиз-да? Мен Самарқанд области, Ўзариш қишлоғидан. Қишлоғимизнинг эски оти Сийقا танга эди. Эшигандирсиз?

Деҳқонбой. Сийقا танга? (Кулиб.) Илгари хўп, ғалати отлар қўйишар экан-да. Сийقا танга-я!..

Құзиев. Қишлоғимизда бир бой ўтган экан. Шу бой мачит солмоқчи бўлиб битта уста ёллабди. Бой устага ҳар ҳафта ярим танга берар экан. Уста ярим тангани олиб ўша куни бойнинг хотинларидан бирига берар экан... Қандоқ қилсинг, у вақтда уйланиш қийин, бўйдоқчилик... Бой ҳалиги тангани хотинидан тортиб олиб, бир ҳафтадан кейин яна устага берар экан. Шунақа қилиб, танга қўлдан-қўлга ўтавериб сийқа бўлиб кетган экан!

Деҳқонбой (кулиб). Мачит битибдими?

Құзиев. Танга ўтмас бўлгандан кейин масжид ора йўлда қолиб кетибди... Ўзимизнинг қишлоқда бир мактаб, бир клуб, қанчадан-қанча уй-жой солганман...

Деҳқонбой. Бинокормисиз? Яхши...

Құзиев. Э, ака, жон-дилим иморат!.. Бугун қарайсизки, қуруқ ер, бақа сакраб юрибди; эртага қарайсизки, лой, тараша. Бир вақт келиб қарайсизки, бир томондарайҳон, бир томонда жамбил, ҳаворанг дераза, пушти парда, нозанин ёр... (Уф тортиб.) Лекин бу ерда... (Жим қолади.)

Деҳқонбой. Бу ерда шўр иморатнинг офати бўлса керак?

Құзиев. Гап шўрда эмас!

Деҳқонбой. Нимада?

Құзиев. Қўйинг, танишган замонимиз ҳасрат қилмай...

Деҳқонбой. Сабр қилсангиз, ҳаворанг дераза ҳам бўлади, пушти парда ҳам бўлади. Қанақа ёр дедингиз ҳали?

Құзиев. Нозанин ёр...

Салтанат (товуши).

Поезд келади шошиб,
Шунда келган ёрмикин?..

Құзиев (уни қаршилаб).

Тоза қаранг, ўртоқжон,
Менинг ёрим бормикин?..

Салтанат киради.

Лабларинг лаълу, тишинг гавҳар, кўзинг ферузадай.
Икки бетинг қип-қизил — хумдонда пишган кўзайдай... Салтанат! Жоним!

Салтанат (жеркиб). Гапирманг!.. Утган куни Кундузхон билан нима деб лақиллашиб турган эдинеңиз?

Құзиев. Йўл тўғрисида гаплашдик.

Салтанат. Йўл тўғрисида хир-хир кулмасдан гаплашиб бўлмас эканми?

Құзиев. Ахир, бу йўлларни кўрмайсанми, турган-битгани кулги-ку, дўқир-дўқир...

Салтанат. Эрталаб нима тўғрисида гаплашиб турган эдиларинг?

Құзиев. Тахта тўғрисида.

Салтанат. Тахтанинг ҳам турган-битгани кулги эканми? (Деҳқонбойни кўриб қолади.) Шошиб турибман... Бугун соат саккизда комсомол мажлиси бор. (Деҳқонбойга.) Ҳафизаҳонга ҳам айтиб қўйинг.

Құзиев. Салтанат, мажлисда бирга ўтирамизми?

Салтанат (кўз қисиб). Хайр, Ҳошим aka... (Чопиб циқиб кетади.)

Деҳқонбой. Нозанин ёрнинг тайёридан борга ўхшаб қолди-ку.

Құзиев. Нозанин ёр борку-я, лекин... ((тажсанг бўлиб, қўл силтаб) бўғилиб кетасан киши!..

Деҳқонбой. Ҳа, нега бўғиласиз?

Құзиев. Бўғилмасдан бўладими?.. Мен бинокорман. Колхозда бинокорлик масаласи думи хуржунда бўлгани учун келганимдан бери паҳтада ивирсиб юрибман! Паҳтани билмайман! Мен бинокорман ахир!.. Колхознинг бир вагондан ортиқ таҳтаси бор, ҳар кўрганимда юрагим эзилиб кетади: нотўғри таҳлашган! Бригадирга шунча айтаман: «ҳой aka, менга икки соатгина жавоб беринг, шуни бошқатдан таҳлаб қўйяй» дейман. Қаёқда!.. Ана, дейди, мана, дейди. Ҳозир яна бир айтиб кўраман, йўқ деса раисга арз қиласман, парторгга бориб дод дейман!..

Деҳқонбой (ҳайрон бўлиб). Бригадирингиз Мавлон аками?

Құзиев. Ҳа-да!.. Танийсизми?

Деҳқонбой. Мавлон aka қаллиғимнинг тоғаси бўлади.

Құзиев. Э, саломат бўлсинлар!.. (Кетмоқчи бўлади.)

Деҳқонбой. Тушунолмадим... Мавлон aka яхши бригадир-ку..

Құзиев. Мен ҳам шунаقا деяпман-ку...

Ҳафиза (норади). Салом... (Уйга кириб кетади.)

Құзиев. Сизнинг нозанин ёрингизми?

Деҳқонбой. Ҳа... қаллиғим.
Қўзиев. Дуруст, дуруст...
Ҳифиза (ўйдан пақир кўтариб чиқади). Кечира-
сиз, сувни қаердан оласизлар?
Қўзиев. Сувними? Сувни каналдан олиб келамиз,
Пақирни беринг, олиб келиб бераман.
Деҳқонбой. Йўқ, ўзим...

Деҳқонбой пақирни Ҳифизанинг қўлидан олади.

Ҳифиза. Мен ҳам бораман.
Қўзиев (йўл кўрсатиб). Мана шундоқ тушиб, ав-
вал ўнгга, кейин чапга буриласизлар.

Ҳифиза билан Деҳқонбой чиқиб кетади.
Бўш чойнак, термос кўтариб Эшмат киради.

Қўзиев (қайтиб Мавлоннинг эшиги олдига ўтира-
ди, ўзича). Кутаман! Қўймайман! (Бармоғи билан са-
наб.) Тахта, Чий. Кўсак... Йўқ, кўсак керакмас!

Эрмат. Бу ишда бари бир барака толмайсан, ука,
қўй, фишту тахта деб жонингни ҳалак қилма, чаққонгина
йигит экансан, менга шогирд туша қол! Ўзим пуфлаб,
туфлаб парвариш қилсан уч йилда дидлик, таъби но-
зик, кетиворган самоварчи бўлиб етишасан! Хўп дегин!

Қўзиев (калақа қилиб). Шунақами?
Эрмат. Баъзи бир тўқимтабиат самоварчилардан
бўламан десанг уч ҳафта ҳам етади. Мен сени аста-
секин учирма қиласман: аввал мана бунақа чойнак йиға-
сан, ундан кейин ўтин-кўмирга қарайсан; бир оз қўлинг
келгандан кейин хум тўлдирасан, чойнак-пиёла арта-
сан; бу ишда машқинг роса бўлгандан кейин келгани
кутиб, кетганни кузатасан; ана ундан кейин...

Қўзиев. Биласизми, Эрмат ака...
Эрмат. Биласман, биламан, ҳаммасини ўргатаман!
Қўзиев (афсусланиб). Бинокорлик бригадаси йўқ-
да, бўлгандаги мен сизни бунақа судраб юрмас эдим, дар-
ров битта тешага даста қилиб белимга қистириб олар
эдим!

Эрмат (ачиғи келиб). Нодон! Бир куни ялиниб
келарсан! Унда самоварга карнай ҳам қилмайман!

Мавлон киради.

Раисни кўрмадингизми?

Мавлон. Ҳозир самоварга қараб кетди.

Эрмат чиқади.

Құзиев. Тахта, ғишт...

Мавлон. Ҳа, ғишт жинниси! Ишлар қалай? Да-дан келдингми? Мен йўқ, иш қанақа бораётиди? Қанча кўсак тердиларинг?

Құзиев. Тердик...

Мавлон. Сен ўзинг қанча тердинг?

Құзиев. Тердим...

Мавлон. Бугун ҳам 50 кило тергандирсан-да!. Пахта деса саратонда қўлинг совқотади... (*Пашшахонага киради.*)

Құзиев. Бугун эллик кило терганим йўқ...

Мавлон (*бошини чиқариб*). Ростданми? Кўпроқ тердингми? Қанча?

Құзиев. Бугун қирқ уч кило тердим... Кўсак теришга уқувим йўқ.

Мавлон (*анграйиб туриб бирдан*). Минг лаънат! (*Пашшахонани ёпади, яна очади.*) Менга қара, Қўзиев, ҳеч ўйлайсанми? Фикр-ёдинг нимада ўзи?

Құзиев. Тахтада.

Мавлон. Минг лаънат! Кеча ғиштдан теккан эди, энди тахтадан тегибди-да!

Құзиев. Уч-тўртта одам беринг, шуни бошқатдан тахлаб қўяй!

Мавлон (*бўғилиб*). Менга тахта эмас, пахта кепрак! Пахта!!

Құзиев (*ялиниб*). Шундай яхши тахта чириб кетади, Мавлон ака!..

Мавлон (*бирдан юмшаб*). Бери кел. Қўрқма, бе-рироқ кел! Менга қара, Қўзиев, сен Мирзачўлга нимага келдинг? (*Тажсанг бўлиб*.) Эртага раисга айтаман, сени колхоздан жўнатсан.

Құзиев. Тахта нобуд бўлади, Мавлон ака...

Мавлон (*хуноб бўлиб*). Эртага эмас, ҳозир айтаман! (*Туради*.) Ҳозир бориб айтаман. Менинг бригадамда қирқ уч кило кўсак терса-я! Мавлоннинг бригадасида қирқ уч кило терса-я. «Пахта» десам, «тахта» дейди... **Такасалтанг!**..

Құзиев (*аччиғи келиб*). Ким такасалтанг?

Мавлон. Сен... Шаҳрингга бориб ғиштингни тер, **Мирзачўлга келишини** сенга ким қўйган эди! (*Чиқиб кетади.*)

Салтанат киради.

Құзиев. Қетаман! Колхоздан кетаман!. Бутунлай
кетаман...

Салтанат. Қаёққа? Одамлар келаётиди-ю, сиз
кетасизми?

Құзиев жаҳл билан чиқиб кетади.

Салтанат. «Қетаман? Бутунлай кетаман?» (*Инглайди.*) Энди нима қиламан?..

Одилов киради.

Одилов. Ҳа, Салтанат, нима бўлди?.. Салтанат,
тапирсанг-чи!

Салтанат (*йиглаб*). Ҳошимжон акам кетармиш-
лар...

Одилов. Қўзиевми? Қаёққа?

Салтанат (*ўпкасини тутолмай*). Колхоздан ке-
тармишлар... Бутунлай кетармишлар...

Одилов. Шунақами? Кутмаган эдим... Яхши ком-
сомол эди-ку...

Салтанат (*йиглаб*). Бирам яхши эдики...

Одилов. Хўп, гаплашиб кўрамиз.

Салтанат (*ёлвориб*). Гаплашинг, Одилов ака...
Ҳозир гаплашинг...

Одилов. Хўп. Қаёқда ўзи?

Салтанат. Ҳозир топиб келаман...

Одилов (*Салтанатни тўхтатиб*). Шошма! Ана у
Мавлон аканинг жияними?

Салтанат. Ҳа. Ана у куёви... (*Инглайди.*)

Деҳқонбой билан Ҳафиза киради.

Ҳафиза. Деҳқонбой. Салом.

Салтанат. Танишинглар, бизнинг парторг... (*Чи-
қиб кетади.*)

Одилов. Хуш келибсизлар... Қалай, ўрнашиб ол-
диларингми?

Деҳқонбой. Ҳафиза тоғасиникида туради. Мен,
ётоққа ўрнашдим. Кечирасиз... (*Сувни уйга олиб кира-
ди.*)

Ҳафиза. Сув узоқроқ экан.

Одилов. Қаналдан қишлоққа қувур ётқизилса
бўлар эди, бироқ қийин, одам етишмайди... Мана энди
сизлар ёрдам қиласизлар. Ҳали кўп ишлар қилишимиз
керак.

Деҳқонбой (*үйдан чиқади*). Мавлон ака қани?

Одилов. Тогангиз ўзини эҳтиёт, қилмайди. Бугун қимирламай ётаман деб менга сўз берган эди... Хўп яхши пахтакор-ку, лекин... Ўзингиз яхши биларсиз? (*Деҳқонбойга*) Қалай, Мирзачўл ёқдими?

Деҳқонбой. Нима десам экан.. Иўқ, ёқмади.

Одилов. Ҳм... (*Ҳафизага*) Сизга-чи?

Ҳафиза. Менга ҳам ёқмади. Биласизми, бизнинг Ўзбекистон шоҳи сўзана, Мирзачўл мана шу шоҳи сўзанага тушган чипта ямоқ!

Деҳқонбой. Қишлоғимизда обком вакили шундоқ деганда мен бу гапнинг маъносига унча тушунмаган эканман, Мирзачўлни кўриб мана энди тушундим.

Одилов (*иккөвига ер остидан разм солади ва ўйланиб туриб*). Чипта ямоқ... Мирзачўлни ҳам шоҳи сўзанага айлантирамиз.

Деҳқонбой. Кечирасиз... Биз Мавлон аканинг бригадасида ишласакмикин деган эдик. Ҳужумда тажрибали командир яхши-да.

Одилов. Мирзачўлга ҳужум қилмоқчимисизлар? Мен раисга айтиб кўраман. Бирга айтамиз.

Ҳафиза. Раҳмат...

Одилов. Ҳужум қиласиз денг... Ҳужум яхши нарса... баъзи одамлар чекинмоқчи...

Деҳқонбой. Комсомолларданми?

Одилов. Битта комсомол. Сизлардан аввалроқ келган бир йигит. Қўзиев деган...

Деҳқонбой. Ҳошим Қўзиевми? Ундоқ эмасдир... Мен боя гаплашган эдим. Бинокор экан. Пахтани унча билмайман дейди. Бинокорликдан гапирсангиз кўзлари чақнаб кетади. «Колхознинг тахтаси бор экан, нотўғри тахлашган, чириб кетади» дейди. Шу тўғрида гаплашгани Мавлон аканинг олдига келган эди.

Одилов. Мавлон аканинг олдига?! Тахта тўғрисида?! Ҳим... маълум бўлди... Шунинг учун кетаман деган экан-да. Мавлон ака пахтадан бошқа нарсани тан олмайди. Қўзиевга сушилка солдириш керак... Хўп, бу тўғрида гаплашамиз... Хўш, ўзингиз-чи, ўзингиз нима иш қиласиз?

Деҳқонбой. Пахтакорман... Қейинги вақтда бригадир эдим.

Одилов. Бу ерда нима иш қўлмоқчисиз?

Деҳқонбой. Қатта ниятлар билан келганимиз...

Одилов. Эшитсак мумкинми?

Деҳқонбой. Мумкин. Урушдан қайтишда Тош-

кентга тушдим. Қизил майдонни кўрдим. Навоий театрни кўрдим... Эскижўвага бордик. Бир томон боғ, бир томон стадион, театр, кино... Ҳайрон бўлдим, бунинг нимаси Эскижўва, нима учун Эскижўва?..

Одилов. Эскидан қолган от.

Деҳқонбой (шавқ билан). Бир вақти келиб Мирзачўл ҳам шунаقا эскидан қолган от бўлиб қолса, келган одам: «Бунинг нимаси Мирзачўл? Нима учун Мирзачўл?» деса... Менинг орзум, бизнинг орзумиз мана шул

Одилов (Деҳқонбойга бошдан-оёқ разм солиб). Кўп яхши орзу!..

Раҳимжон ҳовлиқиб киради.

Раҳимжон. Иш чатоқ, Мавлон ака ётиб қолди. Идорага келган эди, бирдан безгак титратса бўладими?!

Хафиза. Қаердалар?

Раҳимжон. Идорада. Диванга ётқизиб қўйдим. Салтанат қараб турибди.

Хафиза югуриб чиқиб кетади.

Одилов (Хафиззанинг кетидан чиқиб кетмоқчи бўлган Деҳқонбойга). Шошманг... (Раҳимжонга.) Докторга одам юбордингизми?

Раҳимжон. Юбордим. Қўзиев кетди.

Одилов. Мавлон ака бу ерда ётмайди ҳам, тузалмайди ҳам!

Раҳимжон. Районга, касалхонага юборамиз.

Одилов. Райондан қочиб келади. Тошкентга юбориш керак!

Раҳимжон. Аттанг!. Шундай долзарб вақтда энро яхши бригадиримиз ётиб қолди-да!

Қўзиев (киради). Келди, доктор келди..

Раҳимжон. Баракалла!

Одилов (ўйлаб туриб). Мавлон ака тузалиб келгунча бригадирликка...

Раҳимжон. Ҳайронман, кимни қўямиз?

Одилов. Деҳқонбойни қўйсак-чи?

Деҳқонбой. Меними?

Қўзиев (суюниб). Жон ака, хўп денг! Уч-тўрт кун бўлса ҳам орқамга офтоб тегсин!

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

Уша саҳна, фақат сўри йўқ. Орадан икки ҳафта ўтган. Ғўзапоя йиғиб олинган. Одилов бошлиқ комсомоллар зовур тозалашмоқда. Қўзиев зовурга солинган кўпrikни битирмоқда. Унинг олдида патефон ашула айтмоқда.

Одилов. Ҳа, баракалла!.. Дехқонбой, қани нари ёққа ўтинглар-чи.

Одилов билан Қўзиевдан бошқа ҳамма чиқиб кетади.

Қўзиев. Паҳтани йиғиб-териб олдиқ, зовурларни ҳам бугун тозалаб бўламиз, шудгорни трактор қиласди, одамлар бўшайди... Бинокорликни ҳозир бошламасак, қачон бошлаймиз?

Одилов (кулиб). Бошладинг-ку! Хамирнинг учидан патир деб сушилка солдинг-ку!

Қўзиев. Сушилка нима?.. Уй керак, клуб керак...

Одилов. Шундоқми?.. Эртага бўладиган правление мажлисида биринчи масала — бинокорлик бригадаси тузиш масаласи! Бўлдими?

Қўзиев (мамнуният билан). Бўлди... (Патефонни кўтариб кетмоқчи бўлади.) Мумкинми... яна битта савол...

Одилов. Хўп.

Қўзиев. Музикани яхши кўрасизми?

Одилов. Нима эди?

Қўзиев. Колхозда биронта чолғу асбоби йўқ.

Одилов. Нега? Танбур, дутор...

Қўзиев. Қачонгacha дуторнинг қорнини қашлаймиз? Дехқонбой менга духовой оркестр ташкил қилишни топширди. Комсомол комитетининг топшириғи! Бажармаслик мумкинми? Раҳимжон акага чолғу олиб беринг десам, «мактабда пианино бор, пианино чалиб туринглар» дейди.

Одилов. Хўп, буни ҳам гаплашамиз.

Қўзиев. Яшанг.

Қўзиев чиқиб кетади.

Раҳимжон (киради). Салом, ўртоқ Одилов. Зовурларни бугун тозалаб бўламиз чоғи?

Одилов. Албатта!

Раҳимжон. Ёшлик хўп яхши-да!.. Комсомолларни кўрсам, жоним роҳат қиласди. Нима ишга ёпишса, ўн қўллаб ёпишади-я! Ўт! Олов!..

Одилов. Деҳқонбойни комсомол комитетининг секретарлигига тавсия қилиб янгишмабмиз.

Раҳимжон. Ухў, нимасини айтасиз!.. Раисга тиним йўқ. Раис озадиган бўлди. Сиз Қисловодска боргин дейсиз, мана Қисловодск!.. Жонинг роҳат қиласиди. (*Мамнуният билан*.) Ҳафизани айтмайсизми?.. Иккаки бир олманинг икки палласи!

Одилов. Қўзиев-чи?

Раҳимжон Қўзиевми? Қўзиев ўша олманинг учинчи палласи-да! Сушилкасини қаранг, жонинг роҳат қиласиди...

Одилов. Бинокорлик бригадасига шунинг ўзини бригадир қила қолсак нима бўлади?

Раҳимжон. Иккала қўлимни кўтараман! Узи билан гаплашиш керак.

Салтанат (*төвушни эшиштилади*). Раҳимжон ака! Раҳимжон ака!

Салтанат югуриб киради,

Сизни қидира бериб оёғимда оёқ қолмади. Райводхозга телефон қиласар эмишсиз — бир; раийжроком сводка сўраётиди — икки; ёнилғи олиб келишди — уч; эртага идорада ўтирумайман, комсомоллар билан далага чиқаман — тўрт...

Раҳимжон Менга қара, Салтанат!

Салтанат. Чиқма демоқчимисиз? Мен ҳам комсомолман, чиқаман. Гапингизга қулоқ солмайман.

Раҳимжон. Хўп, эртага қулоқ солмасанг майли, лекин бугун қулоқ сол. Қўзиевга айт, менга учрашсин (*Салтанатни тўхтатиб*). Шошма, телеграммани юбордингми?

Салтанат. Қанақа телеграмма?

Раҳимжон. Мавлон акага... э-э-э. (*Пешонасига уриб*.) Телеграммани ўзим юбормоқчи эдим-а!. Эсимдан чиқибди.

Салтанат. Яхши бўлмабди. Мавлон ака касалхонада егани ичига тушмаётгандир. Ўзингиз биласизку, Мавлон акани...

Раҳимжон. Ҳой, аттанг!

Салтанат. Бармоғингизни буksангиз эсингиздан чиқмас эди.

Одилов. Салтанат, почтага ўзинг бориб келгин.

Раҳимжон. Машинада бориб келасан.

Салтанат (бармоғини букиб). Телеграмма — иккі.., Беринг!

Раҳимжон (Одиловга қоғоз бериб). Сиз ёзинг. (Тепадаги чироқни ёқади.)

Одилов (ёзади). «Тошкент... касалхонаси...»

Раҳимжон. «Пахтани муддатидан олдин йиғибтериб олдик. Сизнинг бригадангиз планни биринчи бўлиб бажарди...» Зовур тўғрисида ҳам ёзиш керакдир?

Одилов. Албатта!

Салтанат. «Тезроқ тузалиб келинг...»

Одилов. Тўғри. Ма, Салтанат (қоғозни беради).

Салтанат (қоғозни папкага солади ва Раҳимжоннинг бармоғини буқади). Райвоздхозга телефон қилинг, эсингиздан чиқмасин — бир!..

Раҳимжон. Ҳозир идорага бораман (Одиловга). Сиз қаёққа?

Одилов. Деҳқонбой билан гаплашмоқчиман.

Салтанат (йўлга қараб). Деҳқонбой акам келаётидилар.

Раҳимжон. Қани? Ҳа, тамом, зовур битибди!

Комсомоллар ашула айтиб кетишади. Ҳафиза билан Деҳқонбой саҳнада қолади.

Деҳқонбой. Рапорт беришимиз мумкин: ҳамма зовурларни тозалаб бўлдик.

Раҳимжон. Баракалла!.. Ут! Олов! Салтанат, сводка ёз! (Шоффёрга.) Карим! Идорага кетдик.

Раҳимжон билан Салтанат кетади. Машина жўнайди.

Одилов. Ҳорманглар энди! Ҳужум давом этаётидими?

Деҳқонбой. Бутун фронт бўйлаб ҳужум давом этаётиди.

Одилов. Бутун фронт бўйлаб? Айтгандай, ипакчилик бригадаси тўғрисида ҳам ўйлаб кўрдиларингми?

Ҳафиза. Иккита кружок ташкил қилишга тўғри келаётиди.

Деҳқонбой. Ҳа, кампирларга алоҳида кружок ташкил қиласиз.

Ҳафиза. Кампирлар деманг!.. Ўрта ёшлик жувонлар...

Одилов. Ҳўп, хўп. Ўрта ёшлик жувонлар ҳам рози бўлишибди да. Кўп яхши. Ўзингиз бригадир бўласиз.

Катта ашула.

Деҳқонбой (*ташқарига*). Ҳо, Эрмат ака! Чойга
биз ҳам ёзилганимиз!
Эрмат (*төвүши*). Ҳозир...

Шогирди билан бир қанча чойнак кўтариб киради.

Жудаям зиҳни хит шогирд чиқдинг-да! Минг марта
айтдим, чойни мана бундоқ кўтаради киши! Үргатабе-
риб эзилиб кетдим-ку!

Одилов. Ҳа, шогирд олганингиздан бери яна чў-
кибсиз!..

Кулги

Эрмат (*Одиловнинг қулогига ишора қилиб*). Ҳеч
қулогига гап кирмайди...

Кулги

Одилов. Қулогига бўйингиз етмагандир-да!
Деҳқонбой. Соат чўнтақка оёқ қўйиб, елкасига
миниб гапирмабсиз-да!

Эрмат. Кичкина деманг бизни, кўтариб урай сиз-
ни...

Ҳамма. Кичкина, кичкина, кичкинажон-кичкина,
Одилов. Яна нима гап?

Деҳқонбой. Иш кўп, ўртоқ Одилов... Нимадан
бошлишимни ҳам билмайман.

Одилов. Овқат едиларингми?

Ҳафиза. Йўқ.

Одилов. Мана шундан бошлиш керак.

Ҳафиза. Йўқ, бир нарса айтмоқчи эдим...

Одилов. Аввал таом, баъдаз калом.

Деҳқонбой. Тўғри, ўртоқ Одилов (*Ҳафизага
ишора қилиб*), тўқ бола оч болани ўйламайди. (*Ҳафи-
зага*.) Оч бола тўқ бола билан ўйнамайди.

Ҳафиза. Хўп, овқат пишириб бераман. (*Уйга ки-
риб кетади*.)

Хор

Деҳқонбой. Мавлон аканинг ётиб қолгани ёмон
бўлди-да, Янги ер очишда бизга катта ёрдами тегар
эди. Тажрибаси бор, ернинг тилини билар эди. Биз
Мирзачўлда ҳали янгимиз.

Одилов. Мирзачўлда бир вақтлар ҳамма, ҳатто
Мавлон аканинг ўзи ҳам янги эди. Сизлар, янги бўлса-
ларинг ҳам, янгидан-янги масалалар кўтараётисизлар.
Ботқоқнинг нариги томонидан олинадиган зовур тўғ-
рисида бир фикр чиқиб қолди. Мен агроном билан гап-
лашган эдим...

Деҳқонбой (қизиқиб). Қанақа фикр экан?

Одилов. Шу зовур ана у томондан... ху, ана у,
ердан олиб ўтилса...

Деҳқонбой. Ичкарида план бор, кирайлик!

Одилов. Юринг-чи... Шу зовурни...

Одилов билан Деҳқонбой уйга кириб кетади.

Салтанат (киради). Одилов aka! Одилов aka!..

Хафиза (эшикдан бошини чиқариб). Келинг, Сал-
танатхон, уйдалар... (Салтанат уйга кириб кетади).

Қўзиев патефон кўтариб киради ва ашулага қўшилади.
Салтанат уйдан чиқади. Қўзиевнинг орқасига келиб туради
ва у ҳам ашулага қўшилади.

Қўзиев (аланглаб, сўнг Салтанатни кўриб). Сал-
танат!..

Салтанат (аразлаб). Шунақа экан-да, идорага
бир кирай ҳам демайсиз! Қаерларда юрасиз?

Қўзиев. «Ўзим ҳар жойдаман, кўнглим сендадир»
деган экан шоир.

Салтанат. Қанақа шоир экан у, кўнглинин сўйга-
нига ташлаб ўзи ҳар қаёқларда юрадиган?

Қўзиев. Шоир юрса юраверсин, мен келдим-ку...

Салтанат (аразлаб). Келганингиз маълум
эмас...

Қўзиев. Жонимни жонингга қоқай!. (Қўлидан
юшлаб ўзига тортмоқчи бўлади.)

Салтанат. И-и, бу қўлимга тегманг; ишларим
чалкашиб кетади... (Бармоқларини кўрсатиб.) Мана
бу — агроном... мана бу — телеграмма... Мана бу сиз!..

Қўзиев. Шу-я. (Ўша бармоғини ўпади.)

Салтанат. Раҳимжон акамга учрар эмишсиз.
Сизни бригадир қилишмоқчи!

Қўзиев. Қанақа бригадир?

Салтанат. Бинокорлик бригадаси тузилади!

Қўзиев А! (Иргишлайди. Салтанатнинг иккى
юзидан ўпиб, чиқиб кетади.)

Салтанат (қўлига қароб). Войнишварим чал-кашиб кетди. Бу — телеграмма... бу-чи? (Эслаб.) Ҳа, агроном!.. (Чопиб чиқиб кетмоқчи бўлади.)

Чамадон кўтариб Мавлон киради.

Мавлон. Салтанат!..

Салтанат. Қим?

Мавлон. Салом, Салтанат!

Салтанат (ҳайрон бўлиб). Мавлон ака? Салом... Сиз ахир... Тошкентда... касалхонада эдингиз-ку...

Мавлон. Ҳа, Тошкентда, касалхонада ётибман. Бас ётганим! Нима қилиб юрибсан, бемаҳалда? Нега ухламадинг?

Салтанат. Ҳеч ким ҳам ухлагани йўқ.

Мавлон. Ҳеч ким ҳали ухлагани йўқ? Ҳим, аҳвол чатоқ дегин? Қўсак ҳали кўпми? Жуда кўпми?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака. Паҳтани йиғиб-териб олдик. Далада бир туп ҳам фўзапоя қолгани йўқ.

Мавлон. Менга тасалли берма. Тасалли беришга докторлардан, профессорлардан уста эмассан.

Салтанат. Тасалли бераётганим йўқ. Сизга телеграмма юбормоқчи эдик.

Мавлон (тушунмай). Телеграмма? Келганим яхши бўлибди-да?

Салтанат. Йўқ, Мавлон ака, планни бажарганимиз тўғрисида телеграмма бермоқчи эдик. Мана!

Мавлон. Қани... (Ишонмай қоғозни олади ва чироққа солиб ўқийди.)

Салтанат (ўзича). Раҳимжон акага айтай... (Чопиб чиқиб кетади.)

Мавлон. Хайрият, йиғиб-териб олишибди... (Ўйлаб.) Йўқ, менга тасалли бериб ёзилган гап бўлмасин тағин. Ҳа, албатта! (Таъкидлаб.)

Уйдан Ҳафиза чиқади.

Ҳафиза (Мавлонни кўриб). Тоға!.. Салом! Тузалиб келдингизми? Икки ҳафтадан кейин келасиз деб эшигтан эдик-ку.

Мавлон. Шовқин солма, жияним. Сестраларнинг шовқинидан қулоғимда қулоқ қолгани йўқ, энди сен ҳам борми... Ўтир! Салтанат қаёқдаги гапларни гапирди... Ростини айт, қанча қўсак қолди? Менинг бригадам қалай?

Ҳафиза. Вой, тога... Қўсак қолгани йўқ!.. Бригадангиз биринчи бўлиб бажарди.

Мавлон. Ростми? Салтанат рост айтган экан-да. Телеграмма рост экан-да... Менинг бригадам биринчи ўринда дегин? Менинг йўқлигимни билинтирмабсизларда. Баракалла!.. Қасалхонада икки ҳафта ётган бўлсан, икки ҳафта дунё кўзимга қоронги бўлди: бригадам қўсакни йиғиб-териб ола олмаса, қўсак нобуд бўлса... ҳар йилги обрўдан маҳрум бўлсан!..

Ҳафиза. Биз қўярмидик!..

Мавлон. Баракалла! Доктор қилмаган давони сизлар қилдиларинг. Мана энди тузалдим. Қани, гапир, колхоз бўйича неча центнер, менинг бригадам бўйича неча центнер?

Ҳафиза. Қолхоз бўйича йигирма етти, сизнинг бригадангиз бўйича ўттиз беш центнердан. Ҳозир Деҳқонбойни чақириб чиқай. (*Уйга киради.*) Деҳқонбой ака, тогам келдилар!..

Мавлон (*ҳайрон ва дарғазаб бўлиб*). Ие, бу қандоқ бўлди, тўйсиз, никоҳсиз...

Ҳафиза ва ундан кейин Деҳқонбой чиқади.

Деҳқонбой. Салом, тога!..

Деҳқонбой қулоч ёзиб боради, лекин Мавлон четга қараб бир қўлини бермоқчи бўлганда, уйдан чиққан Одиловни кўриб қолади-да, Деҳқонбой билан қуchoқлашиб кўришади,

Одилов. Салом, Мавлон ака.

Раҳимжон келади.

Раҳимжон. Салом! Муддатидан илгари келибсиз-да. Ҳозир колхозда ҳамма иш муддатидан илгари бўлаётиди!..

Мавлон. Ўтирглар, ўтирглар. Раҳмат... Бригадирни ўйқлаб телеграмма юборибсизлар...

Раҳимжон (*хижолат бўлиб*). Э, Мавлон ака, айб менда: телеграммани ўз қўлим билан юбораман деб, эсимдан чиқибди.

Мавлон. Нега? Олдим. Мана.

Раҳимжон. Ие, дарров олдингизми?

Одилов (*кулиб*). Салтанат берган телеграмма телеграммадан ҳам тез боради.

Раҳимжон. Муддатидан илгари боради.

Мавлон. Қани, гапиринглар, қандоқ бўлди, нима бўлди? Менинг бригадам биринчи бўлиб бажарибди. ми?..

Рахимжон. Дехқонбойга қуллуқ қилинг.

Мавлон. Дехқонбойга?

Одилов. Сизнинг ўрнингизни босиб турди, йўқлигингизни билдирамади.

Мавлон (Дехқонбойга). Шунақами?

Дехқонбой. Қўлимиздан келганча ҳаракат қилдик... Яна бир иш қилмоқчимиз, Мавлон ака.

Мавлон. Сен қилмоқчимисан? (Кулиб.) Йўқ, бригадир келди, ҳамма ишни энди бригадирнинг ўзи қиласди.

Хафиза. Йўқ, тоға, аввал қулоқ солинг.

Мавлон. Бугун ишдан гапирмаймиз. Эртага гаплашамиз.

Хафиза. Тоға, биз эртага...

Мавлон (кулиб). Тоғанг бир нима дегандан кейин дарров «хўп» дегин. (Ярим жиёддий.) Тоғангни писанд қилмасанг, бригадирни писанд қилишинг керак... Икки ҳафта касалхонада ётиб далада ишлагандан кўпроқ чарчадим. Қўй, бир кечадам олай. Вақтим чоғ... Менинг бригадам биринчи бўлиб бажарибди. Бугун бир айш қилайлик. Сен жиянман десанг ҳозир меҳмонларни зиёфат қилгин.

Одилов (Дехқонбой билан кўз уришириб). Кеинроқ бўлар, зиёфат қочмайди, Мавлон ака.

Дехқонбой. Ҳозир мавриди эмас.

Мавлон (ўпкараб). Майли, зоримиз бор, зўримиз йўқ.

Рахимжон (шошиб). Бирпас ўтирайлик. Нима қиласизлар, бригадирни хафа қилиб.

Мавлон. Ҳа, баракалла.. Бормисиз, раис! Ҳафиза, юр, винодан олиб чиқайлик.

Хафиза билан Мавлон чиқиб кетмоқчи бўлади. Қўзиевнинг товуши эштилади: «Дехқонбой ака!» Қўзиев киради. Мавлов рўнарасидан чиқиб қолган Қўзиевни кўриб, таъби хира бўлиб тўхтайди, Ҳафиза чиқиб кетади.

Қўзиев. Салом, Мавлон ака!

Мавлон. Ҳали ҳам шу ердамисан?

Қўзиев (норози тарзда). Тузалиб келибсизда-а?

Мавлон (Рахимжонга). Кетмабди-да. (Дехқонбўйса.) Бу такасалтангни бригададан ҳайдамадингми?

Рахимжон. Э-э, Қўзиевни унаقا деманг.

Деҳқонбой. Қўзиев такасалтанг эмас, Мавлон ака...

Мавлон. Шошма, Деҳқонбой! Ҳозир сен бригадир эмас, мен бригадирман. (*Одиловга.*) Менинг обрўйимни, бригаданинг обрўйини тўқади. (*Раҳимжонга.*) Бунинг масаласини ҳал қилиш керак эди.

Раҳимжон. Ҳар кўкатнинг ўз суйган тупроғи бўлади.

Деҳқонбой. Қўзиевни билмайсиз, Мавлон ака.

Мавлон. Қим, менми? Мирзачўлга кеккайиб келиб қийқиллаб қочган бунаقا жўжахўрзларни кўп кўрганман. Кетмонга тоби йўқ, «пахта» десанг, «тахта» дейди. (*Қўзиевга.*) Шунақами?

Қўзиев. Пахта ҳам керак, тахта ҳам керак, Мавлон ака!..

Мавлон (*Одиловга*). Ана, кўрдингизми, яна дўқ қиласди!..

Одилов. Колхоз планини муддатидан олдин бажаришида шунинг тахтаси ҳам катта ёрдам берган бўлсанима дейсиз? Қўзиев солган сушилкани бир кўринг...

Мавлон. Қанақа сушилка? Янги сушилка солдими?

Раҳимжон. Үҳў, шунақа сушилка солдики... жонинг роҳат қиласди.

Мавлон. Шу Қўзиев-а?

Деҳқонбой. Ҳа, шу такасалтанг...

Мавлон (*Қўзиевга*). Шунақа ҳунаринг борми?

Қўзиев (*мийифида кулиб*). Бинокорлик ҳам ҳунарми... тахта нобуд бўлмасин дедим-да...

Ҳафиза вино олиб киради. Деҳқонбой унга қарашади.

Раҳимжон (*Қўзиевнинг елкасига қўлини ташлаб*). Қўзиевни бригадир қилсак деган фикримиз бор.

Мавлон (*ҳайрон бўлиб*). Қанақа бригадир?

Раҳимжон. Пахтани билмаса, гиштни билади, тахтани билади. Бинокорлик бригадаси ташкил қилмоқчимиз, Мавлон ака.

Мавлон. Ҳимм. Шунга бригадир бўлади денг. Бу фишту тахта деб одамларни ишдан қўймаса дейман.

Одилов. Бунинг бригадасига ҳаммамиз, бутун колхоз ёрдам бериши керак. (*Қўзиевга.*) Энди ярашинклар.

Раҳимжон (*Қўзиевга*). Қўлингни бер, Ҳошим.

Мавлон (*Қўзиевга*). Сен бизга ёрдам бериссан,

биз ҳам сенга ёрдам берамиз. (*Қўл беради.*) Қани ўти-
ринглар, меҳмонлар!

Ҳамма ўтиради.

Қўзиев, косагули бўлгин-чи... қуй винони! Ёзда ўз
қўлим билан тарвуздан солган эдим. Ўз қўлим билан
солғанман! Хўп, қани, нима деб кўтарамиз?

Раҳимжон. Пешқадам бригадиримизнинг сало-
матлигига!

Одилов. Бригаданинг соғлигига...

Қўзиев. Ярашганимиз учун...

Ҳафизза. Тоғамнинг саломатликларига.

Деҳқонбой. Сафга қайтган командиримизниң
саломатлигига!

Қўзиев. Жуда ошириб юбордиларинг-ку!..

Мавлон. Раҳмат... (*Қўзиевга.*) Нима дединг?

Ҳамма ичади.

Қўзиев. Жуда яхши тарвуз экан-да, уруғини қа-
ердан топгансиз?

Мавлон (*Ҳафизага*). Иссик овқатинг ҳам борми?

Ҳафизза (*товоқни очиб*). Марҳамат, меҳмонлар...

Мавлон. Ўҳ-ӯҳ-ӯҳ! Чучвара-ку!.. (*Биттасини оғ-
зига солади.*) Ҳай-ҳай, оғизда эриб кетади-я!.. (*Чучва-
рага тикилиб, емай ўтирган Раҳимжонни кўриб.*) Олинг,
раис!

Раҳимжон (*уф тортиб*). Ҳамир овқат... семир-
тиради-да, қурғур!.. (*Овқатга қўл узатиб*.) Боринг,
нима бўлса, бўлди!..

Қўзиев (*ашула бошлийди*).

Ўз яратган замонамиз, умримиз боқи.
Тўпланибdir ошноларнинг яқин-йироги,

Ҳамма қўшилади:

Тўлдириб қуй қадаҳларни, янграсин гул ёр
Халқлар озод, Ватан обод, ҳамма баҳтиёр.

Салтанат киради.

Мавлон. Ўтири, Салтанат, чучвара егин...

Салтанат. Раҳмат. Раҳимжон ака, сводкага қўз
қўймабсиз. Райижрокомга юбориш керак!

Раҳимжон (*тегишиб*). Раисга тиним йўқ эканда... (*Қоғозга қўл қўяётуб*.) Мана бунаقا сводкага қўл қўйсанг, жонинг роҳат қиласди. Ма, Салтанат!

Мавлон. Мумкинми, мен ҳам кўрсам...

Раҳимжон (*қоғозни узатиб*). Кўринг, жонингиз роҳат қиласин! Сизнинг бригадангиз зовур тозалашда ҳам олдинда борди, планни муддатидан олдин бажарди...

Мавлон сводкани кўриб таъби хира бўлади.

Мавлон (*қоғозни қайтариб беради*). Олдинда борган бригада менинг бригадам эмас. Менинг бригадам ҳатто рўйхатдан тушиб қолибди.

Ҳафиза. Нега? Қани?..

Деҳқонбой. Нима бўлиб тушиб қолади?

Раҳимжон (*сводкани дикқат билан кўздан кечиради*). Тўққизинчи бригада... бригадир Деҳқонбой... Э, (*Салтанатга*) бригадир Деҳқонбой эмас, Мавлон aka!

Салтанат. Икки ҳафтадан бери Деҳқонбой деб ёзиб юрган эдим.

Раҳимжон. Э, нодон, унда Мавлон аканг йўқ эди, энди келди... Мана, кўриб турибсан-ку!

Ҳафиза (*Салтанатга*). Дарров тузатинг, Салтанатхон!

Салтанат. Бошқатдан ёзаман. Катта хато қилибман (*кетади*).

Одилов (*Мавлонга ер остидан қараб*). Унчалик ҳам катта хато эмас, шекилли.

Мавлон (*соҳта кулиб*). Албатта... Хато эмас, тўғри... Мен хафа бўлаётганим йўқ. Нега хафа бўламан? Ашуладан ол, Қўзиев.

Қўзиев (*ашула бошлиайди*):

Қон-қариндош халқлар ўсган Ватан ҳурмати.
Меҳнатимиз обод қилган гулшан ҳурмати...

Ҳамма қўшилади:

Авлодимиз ўйнаб-кулган чаман ҳурмати...

Мавлон (*бирдан қадаҳни кўтариб*). Таклиф бор. Мана шу пиёлани пахтани муддатидан олдин бажарган, зовурларни муддатидан олдин тозалаган Деҳқонбой бригадасининг саломатлигига ичайлик.

Ҳафиза (*Мавлонни секин туртиб*). Нега ундоқ дейсиз!..

Деҳқонбой. Сизнинг бригадангиз, Мавлон ака...

Мавлон. Йўқ, бу ишлар бўлганда Мавлон касалхонада дори ичиб ётган эди. Мавлоннинг бригадаси янги ер очади, пландан ташқари янги ер очади!..

Рахимжон (*Деҳқонбойга*). Мавлон аканинг ҳали ҳеч гапдан хабари йўқ.

Ҳафиза. Биз сизга мана шу тўғрида гапирмоқчи эдик.

Деҳқонбой. Биз пландан ташқари янги ер очиш масаласини ишлаб чиқсанмиз. Правление тасдиқ қиласди.

Қўзиев. Эрта саҳарда янги зовурлар қазигани далага чиқамиз...

Одилов. Шунаقا, Мавлон ака, Деҳқонбой комсомолларни янги ҳужумга бошлайтибди.

Мавлон. Деҳқонбой? Бригадир бу ёқда қолиб, Деҳқонбой бошлайдими?

Деҳқонбой. Ҳозир тушунтираман, Мавлон ака... Биз ишни бедапоянинг нариёғидаги ботқоқликдан бошламоқчимиз.

Мавлон. Бедапоянинг нариёғи учинчи бригадага қарайди-ку?

Деҳқонбой. Агар кўплашиб шу ботқоқликни қуритсак, биринчидан, учинчи бригада очадиган янги ер яхлит бўлади; иккинчидан, колхоз чўлнинг бағридан икки гектар ер юлиб олган бўлади.

Одилов. Яхши таклиф...

Мавлон. Ҳмм... Яхши таклиф! (*Бирдан.*) Хўп, мен пландан ташқари уч гектар ер очаман!

Ҳафиза. Йўқ, тога...

Мавлон (*бақириб*). Ўзингдан катта бир нима деғанда тек ўтири!

Деҳқонбой. Мавлон ака, гап ҳозир пландан ташқари янги ер очиш тўғрисида кетаётгани йўқ, ишни қаердан бошлаш тўғрисида кетаётиди. Янги ер очиш тўғрисида бригада... сизнинг бригадангиз ҳам мажбурият олди. Пландан ташқари беш гектар янги ер очади.

Мавлон. Менинг бригадамми? Бу ҳам сенинг таклифингдир?

Деҳқонбой. Бунинг аҳамияти йўқ... Бригада рози.

Мавлон (*бақириб*). Бригадир рози эмас!

Раҳим жон. Қўрқманг, Мавлон ака, бригадаңизда шундоқ йигитлар бўлгандан кейин беш эмас, олти гектар ҳам очасизлар. Қани, мана шу охирги пиёлани бригаданинг муваффақияти учун ичайлик!

Мавлондан бошқа ҳамма ичади.

Қўзиев. Ие, Мавлон ака... Ичинг!..

Мавлон. Қасалхонада узоқ ётиб дорини кўпроқ ичибмаи, вино кетмаётиди.

Ҳафиза (секин). Тоға...

Паузা

Одилов Мавлонга ер остидан тикилади.

Мавлон. Меҳмонлар ичишсин... Қуй, Қўзиев. (*Киноя билан.*) Тўй тўйдай бўлсин!..

Қўзиев. Вино тамом бўлди, Мавлон ака!

Мавлон (*туриб*). Ҳозир бочкаси билан олиб келаман.

Одилов. Бас, Мавлон ака!

Мавлон бир тўхтаб яна чиқиб кетади.

Паузা

Раҳимжон. Безгак одамни шунаقا инжиқроқ қилиб қўяди. Ўзига келиб қолар.

Одилов. Йўқ, Мавлон аканинг касали бошқа...

Салтанат киради.

Салтанат. Раҳимжон ака, ер тузувчилар келишиди — бир; МТСдан иккита экскаватор келди — икки...

Ҳамма туради.

Одилов (*Раҳимжонни тўхтатади ва бошқалар чиқиб кетгандан кейин*). Мавлон ака билан бир гаплашиш керак, Раҳимжон ака. Айб ўзимизда, ернинг шўрини ювибмизу одамларнинг дилидаги эскидан қолган шўрни ювишга унча эътибор қилмабмиз...

Раҳимжон. Майли, гаплашинг, лекин хафа қилманг... Жон, ўртоқ! Яхши бригадир...

Одилов. Хўп.

Раҳимжон чиқиб кетади.

Пауза

Қичкина бочка кўтариб Мавлон киради.

Мавлон. Ие, қани меҳмонлар?

Одилов. Ер тузувчилар келишибди, экскаватор келиби... Идорага кетишиди.

Мавлон. Деҳқонбойга уч-тўрт пиёла вино қўйиб берсам бўлар эди...

Одилов. Ёшлар билан аҳил бўлинг, Мавлон ака. Булар Мирзачўлга зўр ниятлар билан келишган. Файратини кўрдингизми?

Мавлон. Деҳқонбойнинг ғайрати жойида... Лекин ўртоқ Одилов, той ирғишлайди-ю, аравани... (*кўкрагига уриб*) от торгади!

Одилов. Ёлғиз отнинг чанги чиқса ҳам, донғи чиқмайди.

Мавлон (*дўнғиллаб*). Мирзачўлга кеча келган жўжахўроларнинг донғи чиқади!..

Одилов (*кулиб*). Деҳқонбой жўжахўрол, сиз хўрзомисиз?

Мавлон (*Одиловга тик қараб*). Мирзачўлнинг хўрзиман десам, ҳаддим сифади! Ўттиз беш центнер пахтани ким берди? Мен бердим! Мавлон акангиз берди!

Одилов. Ёлғиз ўзингиз бердингизми?

Мавлон (*бир оз ўйлаб*). Менинг бригадам берди.

Одилов. Ёлғиз ўзими?

Мавлон. Ҳа, ёлғиз ўзи! Мен ҳеч кимдан ёрдам сўраганим йўқ! Сўрамайман ҳам!

Одилов. Шундақами?

Мавлон. Шундоқ!

Одилов. Чирчик, Челябинскнинг ишчилари, Бокунинг нефтьчилари билан Украинанинг ғаллакорлари, Донбасснинг шахтёrlари билан Уралнинг металлурглари, Москва, Тошкент олимлари сизга ҳеч қанақа ёрдам берганим йўқми?

Узоқ пауза.

Яхши эмас, Мавлон ака. Кўзга яққолроқ кўринай деб ўзингизни кўпчиликдан четга олманг. Ҳожати йўқ, бусиз ҳам колхозда ҳамманинг кўзи сизда; ҳамма иззат

қиласи, қаттиқ сўз ўрни келганда ҳам аяиди, ҳам авай-лайди... Буни билиш керак, тушуниш керак... Ундан ке-йин Деҳқонбой хато қилаётган бўлса, ётиғи билан тушун-тилинг. Бақиришнинг ҳожати йўқ. Раҳбар томоғига зўр бердими, обрўйидан путур кетгани бўлади. Трактор ҳам керосини тамом бўлиб қолса, пақ-пуқ қиласи-ю, тўх-тайди. Мирзачўлнинг хўрози бўлсангиз бордирсиз, лекин хўroz қичқирмаса тонг отмайди деб ўйлашингиз чакки... Хайр.

Одилов чиқиб кетади, Мавлон ўйлаб туриб вино қуяди ва ич-моқчи бўлганида Ҳафиза, Деҳқонбой, Салтанат, Қўзиев киради.

Ҳафиза. Ҳали ётганингиз йўқми, тоға?

Мавлон. Сизларга қараб ўтирибман. Утиинглар. (Пиёлани Деҳқонбойга узатиб.) Сенинг таклифингни ўйлаб кўрдим. Бўлади!

Деҳқонбой (суюниб, пиёлани олади). Бормисиз, Мавлон ака! Албатта бўлади!

Мавлон. Лекин беш гектар эмас, уч гектар.

Деҳқонбой. Нега, Мавлон ака? Колхоз бўйича пландан ташқари қирқ беш гектар янги ер очамиз. Бизнинг бригадамиз бошқа бригадаларга намуна бў-лиши керак.

Мавлон. Сенга ётиғи билан гап уқдириб бўла-дими, йўқми? Янги ер нима эканини биласанми, ўзинг?

Деҳқонбой. Биламан.

Мавлон. Билмайсан!.. Беш гектар янги ер бри-гада бўйича ҳосилни камида ўн-ўн беш процент ту-шириб юборади.

Деҳқонбой. Чўлнинг бағридан бригадамиз беш гектар ерни юлиб олгани қолади-ку. Бу йилча туширса нима?

Мавлон. Туширса нима? Сенга ура-ура, чапак... Мен, бригадам бўйича центнер тушиб, ҳар йилги об-рўйимдан маҳрум бўлай... Қизиқ бўлибди-да!

Салтанат. Сиз фақат ўз кўмочингизга кул тор-тар экансиз-да!

Мавлон. Сен, секретарь бўлсанг, машинкангни чиқиллат, бунақа гапларга аралашма!

Қўзиев. Ие, нега аралашмайди!

Деҳқонбой (мулойимлик билан). Йўқ, Мавлон ака, Салтанатнинг гапига тушунмадингиз. Биз фақат битта бригада, ҳатто колхоз тўғрисида эмас, бутун

мамлакат тўғрисида ўйлашимиз керак. Мамлакатда коммунизм қураётимиз.

Мавлон. Мен ўз бригадамни ҳаммадан олдин коммунизмга олиб чиқсан нима дейсан?

Қўзиев (файласуфона). Иўқ, Мавлон ака, битта мих билан иморат солиб бўлмайди.

Мавлон. Мих? Ким мих?

Деҳқонбой. Мен мих, сиз мих...

Мавлон (ирғиб ўрнидан туради). Ким мих?

Ҳафиза. Мен ҳам мих.

Салтанат. Мен ҳам мих.

Қўзиев. Ҳаммамиз ҳам мих. Сиз каттароқ мих...

Мавлон. Ҳа-ҳа! Мен мих бўлиб қолдимми!?

Деҳқонбой. Тушунмадингиз, Мавлон ака!

Мавлон. Ҳа-ҳа! Мен тушунмайдиган... мих! Занглаган мих ҳам дерсан ҳали... Ҳўш, у ёғимдан чўқиб, бу ёғимдан чўқиб нима қилмоқчисан? Мен бу обрўйни тер тўкиб топганман!.. Энди мен сенга занглаган мих бўлиб қолдимми? Қани, шу занглаган михни суғуриб кўрчи!..

Ҳафиза. Тоға!.. Деҳқонбой бошқа нарса демоқчи эди!

Мавлон. Сендақа жўжахўрзга берадиган жияним йўқ!

Деҳқонбой. Ҳафиза эрга теккани келган эмас, колхозга келган!

Мавлон. Ҳа-ҳа, ҳали менга бутун колхозни қарши қилмоқчимисан?

Ҳафиза. Тоға, нима деяпсиз ўзингиз?

Мавлон (Ҳафизага). Сен эртага менинг участкамга чиқсан. (Деҳқонбойга.) Сен қаёққа борсанг, боравер, еримга йўлатмайман.

Ҳафиза. Мен комсомоллар участкасига чиқаман!

Мавлон. Шундоқми?.. Ундоқ бўлса, йўқол, чиқиб кет ўйидан. Сендақа жияним йўқ!

Ҳафиза. Тоға!..

Мавлон уйига кириб эшигини ёниб олади. Ҳафиза эшик олдиндан йиғлаб қайтади.

Деҳқонбой. Ҳафа бўлманг, Ҳафизахон... Салтанатхон билан бирга турасиз.

Салтанат. Рост, ўртоқ, бизникида турасиз.

Ҳафиза (йиғлаб). Мирзачўлнинг шўри нима экан — трактор бор, сув бор; Одилов ака айтмоқчи,

. одамларнинг дилидаги мана шу шўрни ювиш қийин-
роқ.

Деҳқонбой. Бунақа шўрни ҳам ювиб ташлай-
миз, Ҳафизахон, сиз бор, биз бор... Кўпчиликмиз!

Тонг ёриша бошлайди. Қўзиев чироқни ўчиради. Хор. Мирзачўл
комсомоллари марши.

Қўзиев. Эшитаётибсизларми? Комсомоллар ишга
чиқиб кетишаётиби.

Деҳқонбой (Ҳафизага). Эшитдингизми? Ҳужум
бошланди. Юринг, Ҳафизахон!

Узоқдан ўтиб бораётганларга қараб ҳамма қўй силкитади ва хорга
қўшилади. Чиқиб келаётган қўёшнинг қизғиш нури саҳнани
ёритади.

Парда

ТУРТИНЧИ ПАРДА

Колхоз правлениеси. Бинонинг сўл қаноти — эшик олди баланд
айвон. Вивеска «Янги ер» колхози. Ўнг томонда каттакон дераза.
Ичкарида стол ва телефон. Деразанинг бир томонига почта қутиси
қоқилган. Айвоннинг пастида стол, стуллар.

Деҳқонбой шотида. Ҳафиза айвоннинг панжарасида «Хуш
келибсизлар, меҳмонлар» деб ёзилган алвонни қоқишишмоқда. Яна
бир алвон ерга ёйиб қўйилган. Салтанат алвонга чўтка билан ҳат
ёзмоқда. Шу яқин ўртада оркестр туш машқ қилмоқда.

Ҳафиза. Салтанатхон! Салтанатхон!

Деҳқонбой. Ҳо, Салтанат!..

Салтанат (аранг эшитади). Ҳа!..

Ҳафиза (қоқилаётган алвонни кўрсатиб). Қаранг-чи!..

Салтанат. А? (Югуриб Ҳафизанинг олдига бо-
ради. Нима дейсиз?

Ҳафиза (алвонни кўрсатиб). Қаранг-чи, тўғ-
рими?..

Салтанат (қараб). Сал кўтаринг. (Туш машқ
қилаётган томонга қараб). Ҳошим ака!

Ҳафиза. Ҳой, Қўзиев!

Деҳқонбой. Ҳошимжон!

Уваласи баравар қичқаради. Қўлида дирижёрлик таёқчаси. Қўзи-
ев киради.

Қўзиев. Ҳой, машқ қилгани қўясизларми, йўқми?

Колхоз қизил байроқ олса... атрофдан делегациялар келса... Музикасиз иш битадими?

Салтанат. Идорани безатиш керак, лекин...

Қўзиев. Ҳаммаси ҳам керак, лекин...

Деразадан бошини тиқиб, девордан «Идорада шовқин солинмансин!» деган лавҳани олади ва кўзга кўринадиган жойга осиб чиқиб кетади. Оркестр гумбурлайди. Деҳқонбой алвонни қоқиб бўлиб шотини бир чеккага олиб қўяди. Одилов киради.

Одилов (оркестр томонга қараб). Салом, Ҳошимжон! Баракалла! Яхшироқ ўргат!

Деҳқонбой. Салом, Одилов ака. Қалай, яхши ясатибмизми?

Одилов. Уҳӯ, меҳмонларнинг келишига ҳаммнарса таҳт-ку. Яшанглар. Ҳаммаларингни ҳам рассомлик мактабига юборсак бўлар экан.

Салтанат. Ҳаммамизни рассом қилмоқчимисиз? Мен агроном бўламан.

Деҳқонбой. Салтанатни кузда институтга юбормоқчимиз. Тайёрлик кўраётиди.

Одилов. Биламан, биламан. Раҳимжон ака бунақа секретарни қаёқдан топаман деб ҳалитдан ташвиш тортиб юрибди.

Салтанат билан Ҳафиза айвондаги гуллардан гулдаста қилиш билан машғул бўлади. Одилов билан Деҳқонбой стол атрофига ўтиришади.

Деҳқонбой. Механизация курсига борадиган комсомолларнинг рўйхатини туздик. (Рўйхатни беради.)

Одилов (рўйхатни кўздан кечирар экан). Салтанат! Мавлон акангга айтдингми?

Салтанат. Айтдим, тантанали мажлисга боролмайман, касалман дедилар.

Ҳафиза (Салтанатга). Тоғамнинг қилмишиданномусларга ўлади киши. Колхозда худди бегона одамдай бўлиб қолди. Тоғам билан аразлашиб қолганимни, сизницида турганимни аям билсалар борми...

Салтанат. Ёмон бўлади, кўп ёмон бўлади.

Деҳқонбой (рўйхатни кўздан кечираётган Одиловга). Мавлон акани қандай қилиб йўлга солсак экан?

Одилов. Мавлон аканинг касали чўзилиб кетди. Манманлик, шуҳратпарастлик кўп ёмон касал бўлади. (Бошқа гапга кўчиб.) Мактабни қачон ясатасизлар?

Деҳқонбой. Раҳимжон ака майдо-чуйда олиб келиши керак эди. Соат ўн иккida келади.

Машина гудоги эшитилади.

Одилов. Ана келди.

Плакат, қизил алвон ва бошқа нарсалар кўтарган Раҳимжон киради.

Раҳимжон. Мана, ҳаммасини олиб келдим.

Нарсаларни Ҳафиза билан Салтанатга беради. Булар нарсаларни идорага олиб киришади.

Олти соат машинадан тушмасам бўладими? (*Одилова*.) Менга қаранг, бу нима гап ўзи: раис машинада юрса-ю, парторг пиёда юрса.

Одилов. Пиёда юриб ўрганганман... Бундан ташқари... машина одамни семиртиради.

Ҳафиза. (*деразадан қараб*). Одилов ака! Мумкинми, бу ёққа киринг...

Одилов правлениега киради.

Раҳимжон. «Қизим, сенга айтаман, келиним, сен эшит». (*Корнини силаб*.) Ойни этак билан ёпиб бўлмайди. (*Саҳнадан ташқаридаги шоферга*.) Карим! Бор, гаражга бор, бугун пиёда юраман.

Товуш. Ҳўп, Раҳимжон ака.

Машина жўнайди.

Раҳимжон. Рост, семизроқман. Қандоқ қиласай?!
Деҳқонбой (*ҳазиллашиб*). Лағмонни камроқ енг.

Раҳимжон. Олти ойдан бери лагмон еганим йўқ. Лағмондан эмас, жоним роҳат қилганидан семираётисман. Сизлар келганда бир семирдим, планни муддатидан олдин бажарганимизда бир семирдим, пландан ташқари янги ер очиш масаласини... Э, яқинда раис эшикдан кирса қорни деразадан чиқадиган бўлади. (*Оркестр гумбурлайди*.) Ҳўх!. Ҳафсаласи жойида-ку! (*Саҳнадан ташқарига*.) Қўзиев, бир парда туш, меҳмонларни кар қиласан!

Одилов (*иборадан чиқиб Раҳимжонга*). Тезроқ бўлайлик, меҳмонлар келиб қолишади.

Салтанат билан Ҳафиза плакат, алвои, гул кўтариб идорадан чиқишиади.

Деҳқонбой. Қани, мактабни ясатгани биз билан ким боради?

Раҳимжон. Юринг, ўртоқ Одилов. Кетдик. Пиёда кетдик!

Одилов (*дераза олдига келиб*). Ҳозир, райкомга телефон қиласай.

Раҳимжон. Телефон қилинг, айтинг. Тантанали мажлис соат еттида.

Салтанат, Ҳафиза, Раҳимжон чиқиб кетади.

Одилов (*трубкага*). Гулнор, райком... Райкомми? «Янги ер» колхозидан, Одиловман...

Оркестр гумбурлайди.

Йўқ, йўқ, тўйни ҳали бошлаганимиз йўқ. Оркестр репетиция қилаётиди. Ҳа, Қўзиев ташкил қилган оркестр...

Мавлон қовоғини солиб киради ва Одиловни кўриб дарҳол қайтади.

Тантанали мажлис соат еттида очилади. Илгарироқ келсангиз яхши бўлар эди. (*Мавлонни кўриб*.) Ҳўп, хўп... мен яна телефон қиласман. (*Трубкани қўйиб, Мавлонни тўхтатади*.) Салом, Мавлон aka! Байрам билан қутлагани уйингизга бормоқчи эдим. Қалай, соғлиқ дурустми? Кечқурун мажлисга келасизми?

Мавлон. Йўқ, кечқурун безгак, безгак ангиз қиласади.

Одилов. Қундузи далада тинмай ишлайсиз, на овқат маҳалини биласиз, на дам олишни; кечқурун безгак ангиз қиласади... Кечалари-чи? Кечалари юрибсиз-ку...

Мавлон (*хавотир олиб*). Кечалари... баъзан дуруст бўламан... (*Ўйлаб*.) Кечаси шолипояга борган эдим.

Одилов. Шундоқми? Мен комсомоллар участкасига борган эдим, сизни ўша ерда кўрдим. Ерни айла-

ниб, синчилаб кўриб юрган эдингиз. Қалай, комсо-
моллар қилаётган иш маъқул бўлдими?

Мавлон (дўнғиллаб). Ҳим... зовурни унчалик чу-
қур қазилмаса ҳам бўлар эди.

Одилов. Эндими? Шуни Деҳқонбойга илгарироқ
маслаҳат бериш керак эди.

Мавлон. Менинг Деҳқонбойга тушиб қолган мас-
лаҳатим йўқ. Мих «мени суғуриб ташла» деб калласи-
ни омбургга тиқмайди.

Одилов. Мих можаросини эшитдим.

Мавлон. Мен мих!.. Арзимаган битта мих!..

Одилов. Гап арзимаган битта мих тўғрисида эмас,
умумий қурилишимизда бригадангизнинг тутган ўрни
тўғрисида кетган экан.

Мавлон. Занглаган мих!..

Одилов. Ҳа, шу хилда кета берсангиз занглайсиз.
Деҳқонбойнинг гапига қулоқ солиш керак эди, ўйлаш
керак эди.

Мавлон. Мен унинг гапини тўрт пулга олмайман!..

Одилов. Ишини, ишларини-чи? Комсомоллар
участкасини кўрдингиз-ку... Деҳқонбой ҳали сизга қа-
рашади ҳам.

Мавлон. Қуллуқ, қарашмай қўя қолсин.

Одилов (кесатиб). Касалсиз-ку, ахир... Деҳқон-
бой йифим-терим вақтида қарашиб сизга обрў олиб
берган эди.

Мавлон (ўзича). Деҳқонбой энди бу ёғимдан чў-
қиётибди!

Одилов. Менга қаранг, Мавлон ака! Қасал бўл-
ганингизда, чинакам касал бўлганингизда мен сизни
ётишга, даволанишга мажбур қилган эдим... Қўзингиз-
ни очинг, Мавлон ака!.. Атрофга қаранг, комсомоллар
келгандан бери ҳаммаёқ ёшариб кетди.

Мавлон. Ҳамма ёшарди, фақат Мавлон қариди...
Чеккага чиқиб қолди...

Раҳимжон, Деҳқонбой, Ҳафиза, Салтанат киради.

Раҳимжон. Ёшлик хўп яхши-да, ўртоқ Одилов.

Ўт! Олов! Мактабни шундай ясатишибдики, жонинг
роҳат қиласиди!.. Энди ўзимиз ясанайлик.

Одилов (имо билан Мавлонни кўрсатиб.) Ясанай-
лиз.

Ҳафиза, Салтанат. Деҳқонбой Мавлонга салом беришади, Мавлон
индамайди. Салтанат билан Ҳафиза идорага кириб кетади.

Аёвал баъзи масалаларни ҳал қилиб ғлайлик. Байроқни ким қабул қилиб олади, колхоз номидан ким гапиради? (*Мавлон чиқиб кетмоқчи бўлади.*) Қаёқقا, Мавлон ака? Маслаҳат берсангиз бўлар эди.

Мавлон. Ҳм... ишим бор.

Одилов. Бориб ётасизми?

Мавлон. Складга бормоқчи эдим.

Одилов. Шундоқми?.. Ҳўп. Қайтишда киринг. Гапимиз чала қолди.

Мавлон чиқиб кетади.

Раҳимжон (*жаҳли чиқиб*). Складда нима қилади? Правление мажлисида менинг гапимга кирмадиларинг... Бари бир бир кун эмас, бир кун бригадирликдан олиб ташлаш керак бўлади.

Одилов. Қизишманг, Раҳимжон ака. Мавлон аканинг шундоқ бўлишига ўзимиз ҳам сабаб.

Раҳимжон (*тажсанг бўлиб*). Мен нима қилибман!.. Менинг гуноҳим нима?..

Одилов. Мавлон ака танқид қилинса ҳай-ҳайлаб турар эдингиз.

Раҳимжон. Мавлон ака Мирзачўлда қанчадан-қанча ер очган, колхозда энг юқори ҳосилга эришган одам. Қани энди, бошқалар ҳам шўндай ғалабаларга эришса...

Одилов. Тўғри, Мавлон ака — ғолиб. Лекин ғолибларни танқид қилиш керак эмас демоқчимисиз?

Раҳимжон. Мумкин, лекин...

Одилов. «Лекин»и йўқ. Ғолибларни танқид қилиш керак. Бунинг ишга ҳам, ғолибларнинг ўзларига ҳам фойдаси кўп: манманлик камроқ, камтарлик кўпроқ бўлади. Биз мана шуни эсдан чиқармаслигимиз керак эди.

Раҳимжон. Ҳўп, ўтган гапга саловат. Байроқни ким қабул қилиб олади?

Деҳқонбой. Байроқними?

Одилов (*Деҳқонбойга қараб*). Комсомолнинг таклифини эшитайлик.

Деҳқонбой. Мен айтсам... Эҳтимол ҳайрон бўларсизлар... Менимча, байроқни Мавлон ака қабул қилиб олсин...

Раҳимжон. Мавлон ака? Йўқ, бу одамдан менинг ихлосим қайтди! Қайтди ихлосим...

Одилов. Шошманг, Раҳимжон ака. Колхоз байроқни пахта учун олаётibдими?

Деҳқонбой. Пахта учун.

Одилов. Энг юқори ҳосилни Мавлон аканинг бригадаси олдими?

Раҳимжон. Мен йўқ деяпманми?

Одилов. Деҳқонбойнинг фикрига қўшиламан.

Раҳимжон. Бу Мавлон акани танқид қилганингизмий?

Одилов. Колхоз номидан гапиришни ҳам Мавлон акага топширайлик.

Раҳимжон (бўғилиб). Узларинг биласизлар... Мен ҳеч нарса демайман!.. Индамайман... Лекин индамаганим «йўқ» деганим.

Деҳқонбой. Менимча, Мавлон ака «мени тер тўкиб топган обрўйимдан маҳрум қилишмоқчи» деб ўйлаб юрибди. Вақти келганда танқид қилсак, вақти келганда, мана бунақа, иззатини жойига қўйсак кўзи очилади.

Одилов. Хўш, Раҳимжон ака, нима дейсиз?

Раҳимжон. Мавлон ака менинг қадрдан дўстим. Айтганларинг келсин. Майли. Салтанат, Мавлон акага айт, тайёрлансан.

Салтанат. Мавлон ака — бир. (*Кетмоқчи бўлади.*)

Раҳимжон. Шошма, Салтанат! Мен кийиниб келгунча сен идорада ўтира тўр. Ҳар эҳтимолга қарши... Бирон делегация келиб қолиши мумкин.

Салтанат. Ҳамма... кийинасизлар, мен-чи? Ҳаммаёфим бўёқ...

Раҳимжон. Ҳатто бурнингга ҳам бўёқ тегибди.

Салтанат. Вой... (*Бурнини артади!*)

Одилов. Салтанат, Мавлон ака келса айт, тура турсин.

Салтанат. Хўп, Одилов ака.

Деҳқонбой, Одилов, Раҳимжон, Ҳафиза чиқиб кетади. Оркестр гумбурлайди. Қўзиев югуриб киради.

Қўзиев. Салтанат, жоним! Битта илтимос. Делегация келганда менга қўл силкитгин. Делегацияни музыка билан қарши оламиз. Ҳўпми?

Салтанат. Мен қаёқдан кўраман?

Қўзиев. Нима қилсак экан. (*Шотини кўриб қолади.*) Салтанат, ана шоти, томга чиқ!

Салтанат. Вой, секретарь правлениеда ўтирадида, томда нима қиласди?

Қўзиев. Том ҳам правлениенинг томи-да! Чиқ!

Салтанат шотидан томга чиқади.

Қалай, катта йўл кўринадими?

Салтанат (шотининг учиди). Баралла кўринади.

Қўзиев. Делегация кўриниши билан менга қўл силкитгин.

Салтанат. Хўп!

Қўзиев (оркестрга). Оркестр! Тайёр туринглар!..
(Чиқади.)

Салтанат (ашула айтади).

Силкниади мажнунтол,
Шоҳларини эгиб ол,
Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол.

Мавлон киради. У ашула товуши қаёқдан келаётганини билмай аланглайди, ниҳоят Салтанатни кўриб қолади.

Мавлон. Салтанат! Салтанат! Сўфи аzon айтадиган мезанани кўрганмисан?

Салтанат. Йўқ. Мавлон ака, айтган эдим-ку, умримда сўфини кўрган эмасман.

Мавлон. Мезанадан ҳам баландроқقا чиқиб олибсан.

Салтанат. Делегация келганини узоқдан кўрай деб чиқдим.

Мавлон (шумшайиб). Делегация... Уртоқ Одилов қаёқда?

Салтанат. Ҳозир келадилар. Мажлис соат еттида бўлади. Тайёрлик кўрармишсиз, Раҳимжон акам айтдилар.

Мавлон. Айтдим-ку, касалман, мажлисга келолмайман.

Салтанат. Вой, байроқни сиз қабул қилиб оласиз-ку. (Ашула айтади.)

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Мавлон (ашула фонида). Байроқ? «Сиз қабул қилиб оласиз?» Салтанат нима деяпсан ўзинг?

Салтанат. Қизил байроқни колхоз номидан қабул қилиб оласиз, колхоз номидан сўзга чиқасиз! Тушундингизми? (Ашула айтади.)

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб, қол...

Мавлон (ашула фонида). «Колхоз номидан сўзга чиқасиз?» Ким айтди, раис айтдими?

Салтанат. Йўқ, раис қарши эди, Деҳқонбой акам таклиф қилди. (*Таънаомуз.*) Деҳқонбой акам сизга яхшилик қилганлари қилган, пахтанигизни йиғиб-териб бердилар — бир, правлениеда сизни ёқлаб гапирдилар — икки!.. Правлениеда сизни бригадирликдан бекор қилишмоқчи бўлганда Деҳқонбой акам, биласизми, нима дедилар? «Мен Мавлон акадан таълим олгани келганман, Мавлон ака илфор бўлади» дедилар. Одилов акам Деҳқонбойни ёқладилар (*ашула айтади*).

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Қўзиев (тозуши). Салтанат, қараб турибсанми?
Ҳеч ким кўринмаётибдими?

Салтанат. Йўқ, ҳали ҳеч ким кўринмаётибди.

Қўзиев (тозуши). Катта йўлдан кўзингни олма.

Салтанат (*ашула айтади*).

Шундай замон келганда,
Сен ҳам иш кўрсатиб қол...

Мавлон (ашула фонида). Деҳқонбой таклиф қилди? (*Ўзича.*) Бу қандоқ бўлди? Тушимми, ўнгимми?.. (*Эслаб.*) «Ҳамма иззат қилади, қаттиқ сўз ўрни келганда ҳам...» «Деҳқонбой таклиф қилди?» (*Ҳайрон.*) Нима бўлаётиди, ўзи? Нега бунақа бўлаётиди? (*Кетмоқчи бўлади.*)

Салтанат. Мавлон ака, қаёққа? Одилов акам туратурсинлар деган эдилар.

Мавлон. Келаман, ҳозир келаман... «Деҳқонбой таклиф қилди?» Келаман, Салтанаг, ҳозир келаман. (*Бирдан чиқиб кетади.*)

Салтанат. Нима бало... касалми... (*Ашула айтади.*)

Қизил гул толим-толим,
Мехнати ширин болим...

Узоқдан машина гудоги эштилади.

Машина! Машина! Ҳошим ака! Ана, бурилди!.. Делёгация келаётиди.

Оркестр тумбурлайди. Қаттакон тугун күтарган Ҳамробуви, Холнисо, чамадон күтарган Омон киради. Буларнинг оғиздан чиққан дастлабки сўзларни музика босиб кетади.

Ҳамробуви (сўзида давом этиб). Сизнинг гапин-гизга кириб қизимни, қизгинамни Мирзачўлга юбормасам шу кунлар бошимга тушмас эди. Ўғлингиз мени шармандаю шармисор қилди! Тағин бу муздикони ортиқча!..

Омон. Жон хола, қўйинг энди...

Холнисо. Ким кимни шарманда қилганлиги ҳали маълум эмас, қуда! Кўрамиз ҳали...

Омон. Аяжон, бир гапдан қолинг.

Холнисо. Менинг ўғлим ёзган хатда бундоқ ба-ло гаплар йўқ эди. Ҳафизанинг хатида ҳам йўқ эди-ку, ахир!

Салтанат кампирларга ҳайрон бўлиб қарайди.

Ҳамробуви. Жодугар ўғлингиз қизимнинг бошини айлантирган-да, нима ёзганини ўзи ҳам билмайди. Мавлоннинг, укагинамнинг хати кўзимни очди.

Холнисо. Яхшининг гапи мой, ёмоннинг гапи лой.

Ҳамробуви. И-и, қуда... йўқ, қўшни, шу гапин-гизга тағин ўзингиз лойдай бўлиб қолманг!..

Омон. Ая! Хола! Колхознинг идораси шу!

Салтанат (томдан тушади). Салом, меҳмонлар!

Холнисо. Салом!

Омон.

Ҳамробуви (Салтанатга). Колхознинг идораси шу бўлса, мен нима ҳам дейман, раисни йўқлайман. Раиси бўлмаса секретари бордир.

Салтанат. Мен, мен секретарь. (Ҳаммага гул-даста тутади.) Сизлар ҳаммадан аввал келдиларинг. Марҳамат, идорага киринглар, дам олинглар. Мен ҳозир раисни айтиб келаман. Сизлар қаердан, қайси колхоздан делегат бўлиб келдиларинг?

Холнисо. Қанақа делегат?

Омон. Делегат кутаётганимидиларинг?

Холнисо (Ҳамробувига). Айтинг, қўшни, нима учун келганимизни айтинг.

Ҳамробуви. Нима, айтмасдан тилим қисқами?

(Салтанатга.) Қўшнимга қолса, мен гапи инобатга ўтмайдиган, тушунмаган хотинман, лекин шундоқ бўлса ҳам, айтганим яхши: жодугар бор колхозга делегат келмайди. (Гулни Салтанатга қайтиб беради, Омонга телефонни кўрсатиб.) Ол, ана, чақир акангни! Чакир, жодугарни!

О мон (ранжиб). Телефон бунаقا эски гапларга юрмайди!

Салтанат ҳайрон.

Холнисо. Вой, қуда...

Ҳамробуви. Қуда деманг!..

Холнисо. Вой, қўшни, аввал қизингизни чақиртиринг, гап сўранг, ундан кейин Деҳқонбойни чақиртиринг.

Ҳамробуви. Йўқ, мен аввал ўғлингизни чақиртираман, ҳамма гапни бетига шартта-шартта айтаман, ана ундан кейин... қизимдан гап сўраб ҳам ўтирумайман, қўлидан етаклайман-у, кетавераман! (Салтанатга.) Ҳой, секретарь, станцияга телефон қил, иккита билет деб қўй!

Салтанат (анграйиб). Бу телефон билетга юрмас эди-ку.

Ҳамробуви. Нега? Колхознинг телефони бўлади-ю, билетга юриайдими? Телефон қил, айт, иккита билет олиб қўйсин: менга, Ҳафизага!

Салтанат. Вой, Ҳафизахоннинг кими бўласиз?

Ҳамробуви (Холнисоға). Эси борми ўзи бу қизнинг? (Салтанатга.) Ҳафиза менинг қизим бўлгандан кейин, мен унинг кими бўлар эдим? Онасиман-да!

Салтанат. Шундоқми? Сиз Холнисо холамдирсиз-да... Омонжон!..

О мон (хижолат бўлиб). Кечирасиз, ўзимизни танитмадик... Деҳқонбой акам яхшимилар?

Салтанат. Яхши... Қани, Ҳамробуви хола, қўйинг тугунингизни... Ҳозир айтиб келаман.

Салтанат югуриб кетади ва йўлда Қўзиевга тўқнаш келади.

Қўзиев (меҳмонларга томон югуриб боради). Салом! Хуш келибсизлар. Делегацияга оташин салом!.. (Оркестрга.) Оркестр, туш!

Оркестр гумбурлайди. Салтанат ҳарчанд қилса ҳам Қўзиевнинг қулоига гап кирмайди,

Бинокорлик бригадасининг бригадири, духовой оркестрнинг дирижёри Ҳошим Қўзиев!

Салтанат. Ҳошим ақа дейман!

Ҳамробуви (Ҳошимга). Қизгинамни ўғли йўлдан урмаса, мени ўзи аврамаса қариган чоғимда шу кунларга тушмас эдим. Она-бала мени шарманда қилди; укамни, Мавлонгинани ерга қаратди. Ҳафизани шарманда қилди!

Қўзиев ҳайрон

Холисо (Ҳошимга). Ким кимни шарманда қилганлиги ҳали маълум эмас. Ўғлим ёзган хатда бундоқ бало гаплар йўқ эди. (Ҳамробувига.) Қизингиз ёзган хат ёмонмиди?

Салтанат (ҳайрон бўлиб қолган Қўзиевга). Ахир, булар делегация эмас!.. Юринг!

Қўзиёв. А?! Шунақами?.. (Кампирларга.) Яхши эмас, ўртоқлар...

Иккови чиқиб кетади.

Ҳамробуви (шовқин солиб). Жодугар илму амал қилгандан кейин нима деб ёзар эди; яхши деб ёzáди-да!

Холисо. Вой, қуда... йўқ, қўшни, оғзингизга қараб гапиринг. Жодугар деб бир айтдингиз, индамадим. (Шовқин солиб.) Ким жодугар?

Омон. Ая! Хола! (Эълонни кўрсатиб.) Ахир буни нимага ёзиб қўйибди!..

Кампирлар шивирлаб даҳанаки жанг қилишади. Деконбой югуриб киради.

Деконбой Омон! Ука!.. Салом... (Даҳанаки жанг қилаётган кампирларни кўриб.) Буларга тағин нима бало бўлди?

Кампирлар Деконбойни пайқашмайди. Деконбой Холисонинг олдига боради. Холисо унга орқаси билан тургани учун кўрмай, уни Омон гумон қилади.

Холисо. Қоч, Омон! Аралашма!.. Аралашмá дейман!.. (Орқасига қараб, Деконбойни кўради.) Вой, болам... (Деконбойни қучоқлаб ииғлайди.)

Деконбой. Онажонларим! Нечук шамол учирди?

О мон. Шамол эмас, самолётда учиб келдик.

Холнисо. Болагинам, мен поездда келадиган эдим, холанг самолётда бораман деганлариди кейин мен ҳам самолётда кела қолдим.

Ҳамробуви. Минг тушунган бўлсангиз ҳам самолётга мендан кейин чиқдингиз.

Деҳқонбой. Жуда яхши вақтда келдиларинг. (*Ҳамробувининг олдига келади*.) Бугун колхозимизда тўй.

Ҳамробуви. Мен тўйни поездда, қизимни жодугарниң қўлидан эсон-омон қутқариб олиб поездга чиққанимда қиласман...

Омон (*ҳайрон бўлиб қолган Деҳқонбойга*). Ҳамробуви хола Мавлон акадан хат олдилар.

Деҳқонбой. Мавлон акадан?

Омон. Сизнинг тўғрингизда ёзибдилар.

Ҳамробуви (*хатни бериб*). Мана, ўқинг!.. Шуми ҳали сиздан келган иш! Шу умид билан сизни куёв қиласман деганимидим!..

Деҳқонбой (*хатни ўқиб бўлиб Холнисога*). Сиз ҳам шунга ишондингизми?.. Икковларинг Ҳафизани олиб кетгани келдиларингми?

Холнисо. Вой, болам, наҳот шундоқ десанг... Мен ахир агитатор-ку!.. Шу қуриб кеттур хатни олганимиздан бери холангга тушунтираман: «Ҳой, ишонманг» дейман. Ерда ҳам тушунтирдим, осмонда ҳам тушунтирдим...

Омон. Э, булар самолётда ҳам машмаша қилиб келишди.

Ҳафизанинг товуши: «Аяжон! Аяжон!»

Ҳафиза (*югуриб киради*). Хола!.. Омонжон! Ая! Аяжон!

Ҳамробуви. Ҳу турқинг курмасин!..

Ҳафиза (*ҳайрон қолиб*). Нима бўлди?

Деҳқонбой (*Ҳафизага хатни бериб*). Хат... ўқинг...

Ҳамробуви (*тугунини кўтариб*). Юр, олдимга туш! Туш олдимра!

Омон. Бугун поезд йўқ, хола!

Ҳамробуви. Поезд бўлмаса чўл-биёбонда ётамиз. Кечани жодугар билан ўтказгунча илон-чаёнлар билан ўтказганимиз яхши. Нима қилиб турибсан? Юр дейман!

Деҳқонбой. Хола, Ҳафиза бу ерга фақат мени деб келгани йўқ, колхозга келган. Колхозда звено бошлиғи!

О м о н . Мирзачўлда звено бошлиғи-я!

Ҳ а м р о б у в и . Мен колхознинг ишига аралашмайман. Мен Ҳафизага — қизимга гапираётибман. Агар Ҳафиза «йўқ» дейдиган бўлса, ана унда аралашаман: дод солиб бутун идорани, Мирзачўлни бошимга кўтараман. Қани, гапир, Ҳафиза!

Ҳ а ф и з а . Мен ҳеч қаёққа кетмайман!

Ҳ а м р о б у в и (*шовқин солиб*). А, тогангнинг юзига оёқ қўйдинг, энди мени ҳам писанд қилмайсанми?!. Ҳали шундоқми?.. (*Чапак чалиб.*) Войдод, қизимга илму амал қилган жодугарнинг дастидан дод!

Ҳ о л н и с о (*шовқин солиб*). Ким жодугар?!

О м о н (*эълонни кўрсатиб*). Ая! Хола!..

Кампирлар шивирлашиб даҳанаки жанг қилишади, Одилов киради.

О д и л о в . Салом, меҳмонлар! Хуш келибсизлар!.. Қадамларига ҳасанот...

О м о н (*кампирларнинг қилмиишидан хижолат*). Салом... биз самолётда учеб келдик...

О д и л о в . Ким кимнинг онаси бўлади (*Ҳамробувига*). Сиз Деҳқонбойнинг онасими?

Ҳ а м р о б у в и (*Холнисога ишора қилиб*). Жодугарни ана у туқсан.

Ҳ о л н и с о . Нима-нимада?!

Омон онасига секин эълонни кўрсатади. Холнисо жим қолади,

О д и л о в (*Деҳқонбойга*). Ўзи нима гап?

Д е ҳ қ о н б о й (*хатни Одиловга беради*). Ўқиб кўринг.

Р а ҳ и м ж о н , Қ ў зиев, Салтанат киради.

Р а ҳ и м ж о н . Ўхў... келинглар, келинглар... Салом! Хуш келибсизлар!.. Мана шунақа тўй устига тўй бўлса жонинг роҳат қиласи! (*Кампирларнинг авзойини кўриб.*) Ие!.. Нима бўлди?

О д и л о в . Мавлон aka хат ёзибди.

Р а ҳ и м ж о н . Қа-анақа хат?

О д и л о в (*ўқийди*). «Деҳқонбой ўта-кетган жодугар экан... Мени бригадирликдан бекор қилдириб ўзи бригадир бўлиш пайига тушган; ҳар қаерда менинг обрўйимни тўкиб юрибди. Мени «занглаған мих» деди,

бутун колхозни менга қарши қилиб қўйди. Ҳафиза шунинг ногорасига ўйнаб, менинг уйимдан чиқиб кетди. Қизингизни бетўхтов чақиртириб олинг».

Раҳимжон. Бай-бай-бай! Ҳай аттанг! Қани, ўртоқ Одилов, сиз айтинг, шу гаплар ростми? Айтинг, Деҳқонбой.

Ҳамробуви. Албатта рост-да! Укам ёзади-ю, ёлғон бўладими!..

Одилов. Бу хат бошдан-оёқ ёлғон, хола!

Ҳамробуви. Укам ёзганича бор экан-да. Деҳқонбой ҳаммани, сизни ҳам унга қарши қилиб қўйибди.

Мавлон киради ва қўлидаги хатни почта қутисига ташлаётганинда кампирларни кўриб қолади.

Укам бўләди-ю, менга ёлғон гапни ёзадими? Уз жияни тўғрисида ёлғон гапни ёзармиди...

Мавлон. Ёлғон! (Олдинга чиқади.) Ёлғон гапларни ёзган эдим!

Ҳамробуви. А?.. (Шовқин солиб.) Ҳали шундоқми?..

Омон Ҳамробувига эълонни кўрсатади. Ҳамробуви жим қолади.

Мавлон. Мен Деҳқонбойни билмаган эканман. Деҳқонбой мени обрўйимдан маҳрум қилмоқчи деб ўйлабман. Ҳафиза кетса, Деҳқонбой ҳам кетади деган хаёlda шу ишни қилган эдим. Лекин кўзим очилди. Кечалари чиқиб комсомоллар участкасини кўрдим... ўйладим... бугун яна ўйладим... Деҳқонбой мени эмас, мен Деҳқонбойни хафа қилган эканман. Шундан кейин опамга бошқа хат ёздим. Мана (хатни чўнтағидан олади). Яшикка ташламоқчи эдим, ҳозир ташлагани келган эдим. Ма, Деҳқонбой, ўқи!..

Деҳқонбой. Ишонаман, яхши хат ёзганингизга ишонаман... Қўйинг, Мавлон ака.

Ҳамробуви. Бундан чиқдики, ёлғон гапларни ёзган экансан-да? Ҳали шундоқми!.. Ҳали сени қарабтур!

Мавлон. Шошманг, опа. (Деҳқонбойга.) Ўқимайсанми? Биламан, биламан, ўқимайсан... Ма, Ҳафиза, сен ўқи.

Ҳафиза. Кераги йўқ, ўқимайман!..

Мавлон (хўрсаниб). Сен ҳам ўқимайсанми?

Раҳимжон. Ўқиб нима қилади? Гапингизни эшишиб турибмиз-ку...

Мавлон. «Йўлни билган қоқинмайди!» дейишар эди. Йўлни биламан деб ўйлаган эдим.

Одилов. Йўлни биласиз, Мавлон ака, лекин кўзга яққолроқ кўринай деб шу йўлдан четга чиқдингиз. Боши берк кўчага кириб кетаётган эдингиз.

Мавлон (*паузадан кейин*). Ҳақ гап. Шундоқ экан, колхоз номидан байроқни қабул қилиб олишга менинг ҳақим йўқ, ҳақим йўқ, Раҳимжон! Колхоз номидан сўзга чиқишига ҳам ҳақим йўқ, ўртоқ Одилов!

Одилов. Мана бу гапингиз тўғри! Мана бу гапингизга мен тўла қўшиламан. Менинча, бошқалар ҳам қўшилса керак. Айтишсин... Мана, Дехқонбой айтсин... Ҳафиза...

Ҳафиза. Тоғам тўғрисида бир нима дейиш... менга жуда оғир... Яхши пахтакор, шунча йил Мирзачўлнинг шўрини пешона тери билан ювиб келган одам. Лекин ернинг шўрини ювибди-ю, дилидаги эскидан қолган шўрни юволмабди. Мен тоғамни колхозчи деёлмайман... (*Ўпкаси тўлиб тескари ўғирилади.*)

Деҳқонбой. Қизишиманг, Ҳафизахон. Бир туп ғўза қийшайиб қолса-ку дарров тикка қилиб қўямиз...

Ҳамробуви. Шира тушган ғўзани юлиб ташлаш керак!

Раҳимжон. Яхши пахтакор юлиб ташламайди, кўпроқ парвариш қиласи.

Қўзиев. Тўғри, Раҳимжон ака, мих ҳам этилса, тўғрилаб яна қоқиласи!

Раҳимжон. Э-э, михинг қурсин, қўйсанг-чи!.. Эсдан чиққан нарсани нима қиласан гапириб!..

Одилов. Эсдан чиққан нарсани эслатиш, гапириш керак бўлган гапни гапириш зиён қилмайди. Шуни эслатмоқчиман: Мавлон ака, сиз кўпчиликдан олдинда, лекин кўпчилик билан бирга бораётганингизда ҳамманинг кўзи сизда эди. Аммо кўпчиликдан ўзингизни четга тортганингиздан кейин... мана, кўрдингизми! Хатойингизни тушуниб, шуни айтгани келганингиз яхши. Бу хатоларни, агар тезроқ тузатсангиз, кечиришар... лекин (*хатни кўрсатиб*) мана бу қилмишингизни осонликча кечиришмайди. Бу қилмишингизга ўзингиз баҳо беринг...

Мавлон. Баҳо бераман, айтаман. Колхозчиларнинг умумий мажлисида айтаман... Бригадирликка муносиб одам эмасман дейман!

Одилов. Танқидлан қўрқманг, Мавлон ака. Касалхонада ётиб ичган дорингиздан кўра майиз ширин-

роқ, лекин касални майиз эмас, аччиқ дори тузатади... Соат еттида тантанали мажлис бошланади, кийиниб келинг.

Мавлон (бошини қуи солиб). Мажлисга киргани юзим чидамайди.

Раҳимжон. Э-э, ҳали иш кўп, Мавлон ака, ўзингиз бригадангизни ҳужумга бошлайсиз.

Мавлон. Ҳужумни ҳаммамиз бошлаймиз!.. Менинг бир мўлжалим бор: Деҳқонбой рози бўлса... комсомоллар хўп дейишса... Бу ёққа келинглар (*кўрсатади*). Ҳу анови зовурни юқоридан олиб ўтсак яна тўрт гектар янги ер очиш мумкин бўлади. Мен буни анчдан бери ўйлаб юрган эдим.

Одилов. Муҳокама қилиб кўринглар, Деҳқонбой. Ҳўп, Мавлон ака шу кунгача касал бўлиб касалхонада ётган эди, бугун аччиқ доридан тўйиб ичди, бундан кейин буткул тузалиб кетади деб ишонамиз.

Қўзиев (оркестрга). Оркестр! Туш!

Оркестр гумбурлайди.

Холисо (Мавлонга). Шу хатнинг ёлғонлигини мен бошда билган эдим. (*Ҳамробувига*.) Мана энди сиз ҳам билдингиз... Яна мендан кейин-да, жон қуда!..

Ҳамробуви. Майли, қуда, мендан ўтган бўлса, сиз кечиринг, сиздан ўтган бўлса, сиздан ўтгани йўқку, мен кечирай.

Раҳимжон. Бугун кўп яхши кун бўлди-да: байроқ оламиз, Мавлон аканинг иситмаси тушди, холамлар келишди... Олти ойдан бери лағмон еганим йўқ, энди лағмонга бир тўйиб жонимроҳат қиласидиган бўлди.

Одилов. Лағмонни Салтанат билан Қўзиевнинг тўйида еймиз.

Раҳимжон. Деҳқонбой билан Ҳафизанинг тўйида ҳам еймиз.

Ҳамробуви. Мен нима ҳам дейман? Мендан сўрасаларинг ҳам ўзларинг биласизлар, сўрамасаларинг ҳам ўзларинг биласизлар. Лекин, сўрамасаларинг ҳам, айтганим яхши: майли, мен розиман.

Ҳамробувининг тугунида соат жиринглайди.

Ҳафиза. Вой, сўфини олиб келганмидингиз? (*Түгундан соатни олади*).

Құзиев. Қанақа сүфи?

Хафиза. Аям соатни сүфи дейдилар.

Ҳамробуви. Сүфи эсдан чиқса худо эсдан чиқади-я, болам. Сүфини бураб турмасдан бўладими!.. (Ҳафизанинг қулогига.) Қизим, тўй дейишаштиди, сўзанангни тикиб бўлганимисан?

Хафиза. Сўзанамними? Йўқ, ая, ҳали тикиб бўлганим йўқ. Сўзанани якка ўзим тикаётганим йўқ, ҳаммамиз тикаётибмиз, бутун колхоз тикаётиди. Қаранг, яиги очилган ҳар бир қарич ер шу сўзанага солинган бир гул. Бу жойлар яна учтўрт йилдан кейин қандай бўлишини кўз олдингизга келтиринг, онажон! Яна беш йилдан кейин, ўн йилдан кейин-чи?

Музика. Музика тобора авжига чиқади. Қоронғи, Саҳна астасекин ёришади.

ЭПИЛОГ

Уфқдан чиқиб келган канал. Еш боғларни оралатиб солинган янги уйлар. Олдинги планда ёш боғ-ховли. Ҳаворанг дераза ва пушти пардали уй. Гулзор. Ҳамробуви билан Ҳолнисо супада сўзана тикиб ўтиришади.

Ҳамробуви. Қудажон, bemalol bўlsa ўша ҳаворанг ипакдан бир қатим беринг.

Ҳолнисо. Жоним билан, ўргилай, қуда... Вой, дарров бир айлантириб чиқдингизми? Қўлингиз дард кўрмасин, хўп чеварсиз-да.

Ҳамробуви. Чеварликда сизга етиб бўладими, қудажон.

Пауза

Ҳолнисо. Қирқ тўрт йиллик қадрдонмиз, қуда. Болаларимизни кўтаришиб катта қилдик. Мана, тўйини ҳам кўрдик... Эсингизда борми, Ҳафиза билан Деҳқонбой Мирзачўлга кўчиб кетамиз дейишганда икковимиз аввалбоши кўнмай... Хўп, гўл эканмиз-да... Мана энди миллионер колхозда... еганимиз олдимизда, емаганимиз кетимизда...

Ҳамробуви. Юртни обод қиласман деган киши ўзи обод бўлади.

Ҳолнисо. Шуни айтаман-да... Мана, Ҳафизахон... Кимсан Ҳафизахон!

Ҳамробуви. Деҳқонбойни айтмайсизми!.. Мана, Омонингиз ҳам мактабни битиради. Яна ўқииди, ўқиб кондуктор бўлади.

Холнисо. Кондуктор эмас, конструктор, қуда!
Ҳамробуви. Майли, нима бўлса ҳам ишқилиб ўқисин!

Холнисо. Бу болалар мунча ҳаяллаши! Мажлис чўзилдими...

Омон (*кирди*). Мажлис тамом бўлди.

Холнисо. Нима гаплар бўлди, болам?

Омон. Деконбой акам билан келинойим ҳозир келиб маълумёт беришади. Қисқаси шу бугун кечқурун кетадиган бўлиши!

Ҳамробуви (*чўчиб*). А? Қаёққа? Шундай Мирзачўлни ташлаб қаёққа боришади?

Холнисо. Хўп эсарсиз-да, қудажон! (*Сўзанани кўрсатиб*). Бу совғани олиб боришмоқчи эди?

Ҳамробуви (*кўнгли жойига тушиб*). Ҳа, Москвага!..

Раҳимжон, Одилов, Ҳафиза, чақалоқ кўтарган Қўзиев,
Деконбой, Салтанат, Мавлон киришади.

Раҳимжон. Қани, совға битаёздими?

Холнисо. Битди ҳисоб!

Раҳимжон. Мен Ҳафиза билан Салтанат чевар десам, сизлар булардан ҳам чевар чиқдиларинг.

Ҳамробуви. Сўзанани бутун колхоз тикди!

Одилов. Бу сўзана жонажон Москвамизга...

Раҳимжон. Гуллаб-яшнаётган республикамиздан ҳикоя қилсин!

Ҳафиза. Шу сўзанадай товланаётган мамлакатимизда чўл-биёбонлар йўқолиб...

Қўзиев. Унинг ўрнига шаҳарлар, қишлоқлар бунёдга келаётганидан ҳикоя қилсин!

Холнисо. Жонажон Москвамизга баҳтиёр болала-римизнинг...

Деконбой. Пири-бадавлат оналаримизнинг...

Омон. Ака-опаларимизнинг.

Ҳамробуви. Миннатдорлик туйғусини...

Салтанат. Мехр-муҳаббат туйғусини...

Мавлон. Чексиз садоқат туйғусини...

Ҳамма. Изҳор қилсин!

Парда

1950 йил

ОФРИҚ ТИШЛАР

Тўрт пардали комедия

Эпилоги билан

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Насиба — ўрта мактаб ўқувчisi.

Роҳила — унинг онаси.

Марасул Ҳузуржонов — Насибанинг эри, тиш доктори.

Фотима — унинг онаси.

Зуҳра — Фотиманинг синглиси. Насиба ўқийдиган мактабнинг қоровули.

Пўлатжон Домла — мактабнинг директори.

Вера } Насибанинг дугоналари.
Назира }

Аҳаджон Заргаров —райижроком раисининг ўринбосари.

Оқила — унинг биринчи хотини.

Хуморхон — унинг иккинчи хотини.

Ризамат — Хуморхоннинг тօғаси, райижрокомнинг хўжалик мудири.

Воқеа бизнинг кунларда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚУРИНИШ

Марасул Ҳузуржоновнинг ўз ҳовлисидаги кабинети. Қабинетни күча томонидаги деразадан кўрамиз. Деразанинг икки томонида ёзувлар, «Тиш доктори. Тиш техники. Йўл муюлишидан». Марасул, бекорчиликдан пашша тутиб ўтирибди. Заргаров киради.

Заргаров (*соатига қараб*). Марасул, ука, Оқила келмади-ку? А, Оқиласдан дарак йўқ-ку?

Марасул. Оқилахон опам... Автобус соат учда келади. Лекин, эрталабки автобусга чиқолмасам, тушгисига чиқарман деган эди.

Паузা

Заргаров. Ҳм... Қаттиқ хафа эмасми?

Марасул. Устига хотин оласизу, хафа бўлмайдими?

Заргаров. Йўқ, авзойидан жанжал қиладиган эмасми демоқчиман?

Марасул. Йўқ... Йиғлади!

Заргаров. Йиғлади. Хайрият! Йиғлаган бўлса жаңжал қилмайди... Кимни олди, деб сўрамадими?

Марасул. Сўради. Хуморхон деган бир жувонни олдилар, дедим.

Заргаров. Тинч келиб кетади дегин? Шундоқ бўлса ҳам насиҳат қилиб, этини ўлдириб, ундан кейин мени чақиргин. Мен уйда бўламан. (*Чиқмоқчи бўлади*).

Ичкари эшикдан Фотима киради.

Фотима. Ҳой, онанг айлансин. Марасул... (*Заргаровни кўриб*.) Ассалому алайкум... Марасул, иш бузиладиганга ўхшайди-ку: ЗАГСнинг қофози бўлмаса домла-имом никоҳ ўқимас эмиш.

Заргаров. Никоҳ? Шу гапни менинг олдимда гапирмасангиз нима қилар эди!

Марасул (*қабулхона эшигига қараб-қараб онасига*). Секинроқ гапирсангиз-чи! (*Заргаровга ёлвориб*.) Яна битта акалик қилинг, жон ака! Бир оғиз айтиб қўйинг!

Заргаров. Жинни бўлдингми?.. Энди домлा�-имомга «ниқоҳ ўқи» дейишим қолдими?!

Марасул. Йўқ, ЗАГСга айтиб қўйинг дейман! Гапга тушунмайдиган бир одам ўтирипти... ҳеч кўнмайди!

(*Трубкага.*) Йигирма бир ўн, икки... ЗАГСми? Ким? Сиз билан район ижроия комитетининг раис ўринбосари ўртоқ Заргаров гаплашмоқчилар! (*Трубкани Заргаровга беради.*) ЗАГС мудири!

Заргаров (*трубкага*). Ҳим... салом... Докторниң ишини тўғрилаб беринглар! Марасул Ҳузуржоновнинг ишини... Қиз ёш?!

Фотима. Ёш эмас, йилма-йилига ўн саккизга кирган!

Марасул. Ёш эмас, ўн саккизда, мен биламан денг!

Заргаров. Ёш эмас, ўн саккизда, мен биламан денг... йўқ, мен ўзим биламан! А? Тўққизинчи синфда ўқиса ўқийверади-да! Мен тўртинчи синфда ўқиганимда йигирма ёшда эдим! Менга қаранг, жавобгарликдан қўрқманг. Ҳар қанча жавобгарлик бўлса бизга ортаверинг... Қўтаравериб елкаларимиз қадоқ бўлиб кетган!

Марасул (*унинг елкасини силайди*). Яшанг!

Заргаров (*трубкага*). Менга қаранг, ука! Менинг бу ишга тайин бўлганимга ҳали йил ҳам бўлгани йўқ, гапимни қайтариб, бунақа, обрўйимни тўқадиган бўлсангиз хафалашиб қоламиш! А? Қуёв билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. Регистрация қилинг, бўлак гап йўқ! (*Трубкани зарда билан қўяди.*)

Фотима. Худоё умрингиздан барака топинг! Қатта бўлиш хўп яхши-да! Қимга нима деса — нақд!

Марасул. Боринг, Насибани мактабидан айтиб келинг, иссиғида бора қолайлик!

Фотима. Ҳозир айтиб келаман.

Заргаров. Лекин мен аралашганимни ҳеч кимга оғзингиздан чиқарманг!

Фотима. Хўп бўлади. (*Чиқади.*)

Кўкрагига жуда кўп значок таққан Ризамат киради.

Заргаров. Ҳа, Ризамат! Тиш оғриб қолдими? Бунақа арақ ичишга тиш эмас, отнинг тақаси ҳам чидамайди.

Ризамат. Арақ ичмай қўйганман, хўжайин!

Заргаров. Шунақами... (*Кўкрагини кўрсатиб.*) Үхў, тақмаганинг чойнакнинг қопқофи қолипти холос-а! (*Чиқади.*)

Ризамат. Менга қара, ука, Ризқихўжа икковинг шу қилиқларингни менга қилмасаларинг нима бўлар ўди?!

Марасул. Нима қилибмиз?

Ризамат. Бошида писанда қилмовдимми!.. Оғезинга сиққанини ол, лекин тилла тиш деб занглаган тақа қўйма демовдимми!

Марасул. Йўғе! Сизга шунаقا қиласизми? Ути-ринг-чи...

Ризамат (креслога ўтиради). Кечадан бери ўхчий бериб ўлиб бўлдим-ку.

Марасул. Оғзингизни очинг! Уф, бай-бай, ичингизда ит ўлганми!.. (*Бирдан*). Э-э-э!.. Аттанг! Тиш қўйгандан кейин уч кун арақ ичмай туринг дейиш мутлақо эсимдан чиқипти-я! Қани (*тишини кўриб*). Ҳа, мана тамом... миокардиодистрафия!

Ризамат (чўчиб). А?

Марасул. Миокардиодистрафия!

Ризамат. Оббо, худо урди, энди нима қиласан! Нега айтмадинг, айтсанг тишимга сақич ёпиштириб ичар эдим-ку...

Марасул. Мутлақо эсимдан чиқипти! Майли, зиёни йўқ, тўғрилаймиз.. Сиз ҳозир Ризқихўжанинг олдига боринг, мен телефон қиласан, чорасини кўради. Йўлда ичиб-нетиб юрманг тағин.

Ризамат. Йўқ-йўқ, худо хоҳласа етиб борарман. (*Чиқади.*)

Марасул (трубкага.) Ўн бир, ўн саккиз... Ризқи! Ризамат акага нуқул ўзидан қўйибсан-ку! Бориб-бориб ўртоқ Заргаронинг қайнағасига шунаقا қиласанми! Қўйсанг-чи, оғзи кўкариб ётибди! Энди бир-биrimизни алдашимиз қолдими! Ҳозир боради, тўғрилагин! Арақдан миокардиодистрафия бўлипти дедим, сен ҳам шунақа дегин. (*Турбкани қўяди.*)

Оқила киради.

Э-э, келинг, Оқилахон опа... Қайси автобусда келишингизни билмаганим учун кутиб олгани чиқолмадим. Яхши келдингизми?..

Оқила. Шукур... Қанилар, хотин устига хотин олган Аҳаджон бой қанилар?

Марасул. Ҳозир... (*Трубкани олади.*) Йигирма беш, ўн беш... Аҳаджон ака, келдилар... Тезроқ чиқинг! (*Трубкани қўяди.*) Оқилахон опа, ишнинг фойда чиқадиган томонини кўзлайверганингиз маъқул. Жанжалдан ҳеч ким барака топган эмас. Индамай қўя қолинг.

Оқила. Нега индамас эканман! Ўн етти йил хизматини қилиб пировардида кўрганим шу бўлдими? Менинг

юзимни қилмаса уч боласининг юзини қилса бўлмас-
миди?.. Бундан ўн етти йил бурун битта данак эксам
хозир соясида ўтириб мевасини ер эдим. (*Иифлайди.*)

Марасул. Оқилахон опа... Фойда чиқадиган то-
монини кўзлайверинг.

Заргаров киради. Оқила беихтиёр ўрнидан туради.

Заргаров. Ха, яхшимисан... (*Пауза.*) Болалар ях-
шими?

Оқила (*кўз ёшини артиб*). Яхши... Хайрият, бола-
лар эсингида бор экан!

Заргаров. Аҳмоқ бўлма!.. Ўтириш! Энди нима бўлиб
шундоқ бўлганини айтиб ўтиришга фурсатим йўқ — идо-
рада одамлар мени кутиб ўтирибди. Бўлар иш бўлди,
бўёви синди. Ихтиёр ўзингда, агар шу гапни кўчага
чиқараман десанг, майли, чиқар, лекин ўйлаб иш қил!
Ўзингга қийин бўлади: учта боланг бор, қўлинга ҳуна-
ринг йўқ... Йў-йўқ, кўчага чиқармайман, сабр қиласман
десанг...

Марасул. Сабрнинг туви олтин!

Заргаров. Балли! От айланиб қозигини топади!

Магазиндан келаётган Хуморхон дераза олдига етганида қў-
лидаги ўрамни тушириб юборади.

Хуморхон. Вой! Марасул ака!.. Қарашиб юбор-
сангиз-чи!

Марасул (*Заргаровга*). Хуморхон опам!..

Заргаров (*дарров креслога ўтириб*). Оҳ! Воҳ!
Суғур! Суғурсанг-чи!

Марасул (*омбурни чоғлаб*). Ҳозир... Ҳозир...

Хуморхон. Вой, нима қилди?

Оқила Хуморхонга тикилганича қолади.

Марасул (*Хуморхонга*). Дунёда тиш сугуртириш-
дан ёмон азоб йўқ. Сиз бораверинг, кўрмай қўя қолинг.

Хуморхон. Оғритмай олинг! (*Чиқади.*)

Оқила унинг кетидан қараб, аста ўрнидан туради,

Заргаров (*чўнтағидан пул олиб Оқилага беради*). Ма, болаларга бирон нарса олиб бер.

Оқила. Ўзингиз қачон борасиз? Болалар дада деб
жонимдан безор қилишяпти! (*Иифлайди.*)

Заргаров. Шу ҳафта ичи бораман. Болаларни ўпид қўй! Бор!

Оқила товуш чиқармай йиғлаганича чиқиб кетади.

Марасул. Аҳаджон ака, жуда қалтис иш-да... бир чувингиз чиқса борми — бу ёғингиз райком, бу ёғингиз прокурор-а!

Заргаров. Э, ваҳима қиласверма!

Марасул. Одам қариган сайин ёшини хоҳлар экан-да!. Хуморхонни олмасдан шундай ўйнашиб юраверсангиз бўлмасмиди?

Заргаров. Ўйнашиб юриб шунаقا бўлиб қолди-да! Бир куни «бўйимда бўлиб қолди» деб йиғлаб келди. Ёлғон экан-ку, қўрққанимдан, қорни кўзимга катта кўринибди. Шу!.. «Тоғам билиб қолса мени сўяди, хотин устига бўлса ҳам ол», деб туриб олди. Тоғаси бояги Ризамат, ўшанда ҳам менда завхоз эди, ҳар куни саломга кирадиган бўлиб қолди: ҳар кирганда «сўйиб келмадимикин» деб юрагим жир этиб кетади, дегин!.. Бундан ташқари, ўйлаб қарасам, биздай одамнинг бисотида битта культурнийроқ хотин бўлса ҳам зиён қилмас экан. Ўзинг ўйлаб кўр: хотининг бўлса-ю, орада гаплашгудай гап бўлмаса, бирон жойга олиб боролмасанг, меҳмон келганда дастурхонда ортиқча бўлиб ўтирса!.. Қийинда! Бечора Оқила, ўзи жуда ҳалол, меҳнаткаш, болаларга жуда меҳрибон, қисқаси, баҳоси йўқ хотину, орқада қолиб кетди!

Марасул. Саводи бор шекилли?

Заргаров. Бор эди! Бир оз бор... жуда ёш олган эдим-да, еттинчими, саккизинчими синфда ўқир эди. Кеин ўқиёлмади: катта даргоҳ, бола-чақа, қозон-товоқ... Қолиб кетди!.. Қўй бу гапларни! Мени яна бирон уч минг сўм қарздор қилиб тур. Хуморхонни курортга жўнатмасам бўлмайди. Оқиланинг тапти босилгунча кўздан нарироқ тургани маъқул.

Фотима киради.

Фотима. Насиба дарсда экан, айтдим, ҳозир дарс тамом бўлиши билан келади.

Марасул. Пулингиз борми? Аҳаджон акамга яна уч минг сўм зарур бўлиб қолибди.

Фотима (шошиб). Пулим йўқ.

Марасул (қулогига). Ундоқ деманг, беринг, керакли одам.

Фотима. Ҳадеб олаверадими?.. Кошки берса!..
(Ички белбоғидан пул олиб тез санаб беради.) Минг!
Икки минг!.. Уч минг!

Қизларнинг ашуласи, Насибанинг «Сизлар кетаверинглар, орқаларингдан етиб бораман!» дегани эшитилади, Ҳамма деразадан қарайди.

Насиба (киради). Салом...

Фотима. Айланай...

Марасул. Ие, кийинмасдан келибсиз-ку!

Фотима. Вой, гиргиттон! Киринг! Киринг!

Заргаров (Насибага зеҳн солиб). Ҳим... (*Марасулга.*) Формада олиб бора кўрма, формани кўриб ЗАГС мудирининг жини қўзғамасин тағин.

Марасул. Йў-йўқ! Худо урдими!

Заргаров. Бўйи жуда паст экан-да!

Фотима. Туфли бор! Пошинаси бир қаричлик туфлимиз бор!

Заргаров. Хўп, боринглар, ҳашамини кейин қила-сизлар. Хўп, мен кетдим, одамлар кутиб қолди. (*Чиқади.*)

Фотима. Қани, юринг, гиргиттон!

Йккови ичкарига кириб кетади. Марасул ашула айтиб асбобларини иғишиштиради ва кийинади. Ичкаридан **Фотима**, бошқа кўйлак ва баланд пошна туфли кийган **Насиба** зўрга юриб чиқади.

Марасул. Қани, кетдик!

Насиба (Фотимага). Тағин ЗАГСга борамизми?

Фотима. Бу сафар бетўхтов ЗАГС қиласи, Аҳаджон акангиз буюрдилар.

Марасул. Энди портфелнинг кераги йўқ. (*Портфели олиб улоқтиради.*)

Фотима. Боринглар! Илоҳи омин!. Тезроқ қайтинглар, ошнинг гуручини солмай тураман!

Марасул билан Насиба чиқади. Фотима креслога ўтириб юзига фотиҳа тортади,

ИККИНЧИ ҚУРИНИШ

Роҳиланинг кўримсизгина уйи. **Роҳила, Марасул.** Марасул хуноб бўлиб у ёқдан-бу ёққа бориб келмоқда.

Марасул. Бунақа қайсар одам дунёга келган ўмас! «Ахир Аҳаджон акам телефон қилдилар-ку, яна

німа керак?» десам, «Худонинг ўзи телефон қиласа ҳам регистрация құлмайман» дейди-я!

Роҳила. Лоҳавла... Энди німа қиласизлар?

Марасул. Энди німа қилар әдик... қишлоққа чиқиб регистрация қилдириб келаміз-да... Аҳаджон акам хат ёзіб бердилар... Мана... (Үқайди.) «Жондан азиз жиянимиз Нишонбойга етиб маълум бўлсинки, ушбуни кўрсатувчи Марасул Хузуржоновни тегишли умр йўлдоши ўртоқ Насибаҳон Асқарова билан бирликда никоҳ дафтарйигиздан ўтказиб азбаройи (таъкидлаб) турмуш қилишлари учун қонуний хужжатларини бермоғингизни сўраб қоламан деб Заргаров».

Роҳила. Қачон борасизлар?

Марасул. Ҳозир борамиз, борди-келдиси машина-да бир ярим соатлик йўл... Насиба келмаяпти-ку?

Роҳила. Ҳайронман... Мактабимга бориб келаман деган эди.

Марасул. Хавотирман-да: битта-яримта ўртоғига айтиб қўйса...

Роҳила. Йўғ-э, айтмайди!

Марасул. Мен бориб машинани олиб келай, унгача келиб қолар. Тайёр бўлиб туринглар. (Чиқади.)

Роҳила (ўзича). Шукур, худога минг қатла шукур, кўзим очиқлигига қизгинамнинг тўйини кўрадиган бўлдим. (Гардеробни очиб Насибанинг кўйлакларини ҳавас билан кўздан кечиради.) Толейингдан ўргилай, қизим, онанг шўрлик қиз бўлиб, келин бўлиб ҳеч нарса кўрмаган эди, худойи таоло ҳаммасини сенга насиб қилган экан. (Ўзича ашула айтади.) Тўй муборак бўлсин. Тўйлар муборак бўлсин...

Ўргилай Насибаҳон, тўйлар муборак бўлсин...

Мактаб формасида Насиба маъюс киради.

Келдингми, қизим...Ҳа, німа бўлди?

Насиба (секин). Мен яшиrolмадим... Домламга айтиб қўйдим...

Роҳила (қўрқиб). А? Қайси бирига айтдинг?!

Насиба. Мактабдан чиқиб келаётсам Пўлатжон Домла эшикда турган эканлар... Ҳеч яшиrolмадим! Қабинетларига олиб кирдилар. (Бирдан.) Ая, қўйинг, шу ишни! Қўйинг, шу иш мактабни битирганимдан кейин бўлсин! Мен домламга ваъда бериб келдим. Қўйинг, кепракмас!

Роҳила. Ҳой, иошукур! Бахт қуши одамнинг бўшига бир марта қўнади-я! Ўқиши ҳамма вақт бўлаверади — магазин тўла китоб!

Пўлатжон Домла киради.

Пўлатжон Домла. Мумкинми?

Насиба (ҳайрон). Марҳамат... Келинг, Домла...

Роҳила (гаранг). Келинг, директор-домласи...

Пўлатжон Домла. Салом...

Роҳила. Қани бу ёққа... қизим, самовар қайнаб турган эди, олиб кир!

Пўлатжон Домла (ўтиради). Саломат бормисиз?..

Роҳила. Шукур...

Пўлатжон Домла. Насибани узатишга шошибисиз деб эшитдим...

Роҳила (гангиб). Йўқ... Ким айтди?.. Бекор гап! Улимдан хабарим бор, бу гапдан хабарим йўқ...

Пўлатжон Домла унинг кўзига қарайди.

И-ҳа, эсим қурсин, дурустроқ бир жой чиққан эди, подручка қилиб юрсин деб унаштириб қўйдик, холос...

Пўлатжон Домла. Ҳим... «Дурустроқ жой»? Нимаси дуруст экан?

Роҳила. Дурустлиги шуки... ўзи доктор! Доктор бўлганда ҳам чаққонгина доктор экан! Данфиллама иморату, машина-ю! Сигир, товуқ, ғоз... Болагинам ётим ўсганига яраша худо пешонасига бахт битган экан!

Пўлатжон Домла. Ҳмм... Ҳар бир она боласини яққолроқ кўриниб турган баҳтга томон йўллашни истайди, лекин афсуски, баҳт, чинакам баҳт нима эканини ҳар бир она билавермайди. Азизим! Қизингизнинг баҳтини бирорларнинг остонасидан қидирманг! Баҳтни бирорларнинг остонасидан қидиришнинг ўзи баҳтсизликнинг боши! Насиба ўз баҳтини ўзи, ўз қўли билан яратади! Баҳт хусусида уни янглиштирманг! Янглиштирманг қиз бечорани!

Роҳила. Вой, мен янглиштирганим йўқ! Ўқиган йигит бўлгани учун қўлдан чиқмасин деб...

Пўлатжон Домла. Ўқиган бўлса ҳам ўқимаган йигитга ўхшайди, йўқса Насибанинг ўқишини ора йўлда қолдириб мактабидан юлиб олмоқчи бўлмас эди.

Роҳила. Билмасам, Насибанинг ўзи танлаган.., яхши кўради...

Пўлатжон Домла. Хато! Ундоқ деманг, хато гап! Мен Насиба билан гаплашиб кўрдим. Бу муҳаббат эмас, англашилмовчилик! Сиз муҳаббат хусусида ҳам уни янгиштирманг!

Роҳила. Вой, ғалати гапни гапирасиз-а, домласи, (айғламсираб) она ўз боласига ёмонликнираво кўрадими!..

Пўлатжон Домла. Тўғри, ҳеч қачонраво кўрмайди! Қадимги вақтда ёш қизларини хотин устига берган, олтмиш-етмиш яшар чолларнинг кўйнинг солиб қўйган ота-оналар ҳам ўз боласига ёмонликнираво кўрган эмас, лекин дўст бўла туриб душман ишини қилганлиги ҳам ҳақиқат! Шундоқ эмасми?

Самовар кўтариб Насиба киради.

(Насибага.) Биз ўқитувчилар, тўқиз йил давомида сени кўзимизнинг нури, бағримизнинг ҳарорати билан парвариш қилдик!.. (Роҳилага.) Тувакда бир туп гул ўстирган одам шу гулнинг бирон япроғига шикаст етса қанчалик ачинади! Насиба бир туп гул эмас!

Роҳила. Айтдим-ку, домласи, совчи келавермасин деб унаштириб қўйдик, холос. Тўйни келаси йил қилсак қиласмиз...

Пўлатжон Домла. Тўй деб Насибанинг ўзи айтди-ку!

Роҳила (қизига хўмрайиб). Вой, нега ундоқ дединг? Унаштириш нима эканини билмайди-да, домласи, ёш... (Упкалаб.) Вой, домласи, наҳотки шунга ишонган бўлсангиз! Сизни отаси ўрнида кўрсагу наҳотки сиздан бесўроқ иш тутсак... (Насибага.) Қиз нарса, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, тўй деб юргани уялмайсанми! (Бидинини ўйиб олади.) Гапир!

Насиба. Кечирасиз, домла, мен тушунмаган эканман...

Роҳила (сохта кулиб). Буни қаранг, унаштиришни тўй деб юрса-я! Кўйинг, домласи, ҳозир унаштиришдан ҳам айнидим! Вақт-соати етганда бўлар! Вақт-соати етганда куёвни ўзингиз топасиз! Тўйга ўзингиз бош бўласиз!

Пўлатжон Домла. Ана бу гапингизга офарин! Офарин! Энди мен кетай бўлмаса...

Роҳила. Бирпас ўтирангиз бўлар эди.

Роҳила уни кузатиб чиқади. Насиба ўйланиб қолади.

Роҳила (киради). Орзу-ҳавас кўриш пешонамга битмаган бўлса нима ҳам дейман! (*Иғламсираб.*) Майли, онанинг кучи болага етмайдиган замон экан...

Насиба (ҳайрон). Вой нима деяпсиз ўзингиз?

Роҳила. Шу гап ўлгурни домлангга айта қолмасанг нима қиласар эди! Сизларга нондан ҳам домла азиз-да! Майли, шундай бўлса ҳам сендан розиман... (*Айтиб айфайди.*) Ўғил кўрмадимки, гўримга икки кетмон тупроқ ташласа... Товутим чиққан куни арвоҳимга битта шам ёқсанг бас!

Марасул киради.

Насиба (айғлаб). Дарров шунаقا дейсиз-да!

Марасул. Узи нима гап? А?

Роҳила. Директор-домласи келди...

Марасул. А?.. Хўш?

Роҳила. Домласига айтибди...

Марасул (Насибага). Ие, қанақасиз ўзингиз, ҳеч кимга оғзингиздан чиқарманг демовдимми? (*Роҳилага.*) Хўш, нима деб келибди?

Роҳила. Нима дерди!

Марасул (Насибага). Хўш, сиз нима дедингиз?

Насиба. Пўлатжон Домла мендан жуда қаттиқ коинидилар.

Марасул. Қизиқ экансиз, директор бўлгандан кеин койибди-да! Нима, чапак чалсинми бўлмаса?

Насиба. Йўқ, Домла чинакам куяётитилар, мактабни битиролмай қолади деб ўйлаётитилар.

Марасул. Ие, ахир айтмадингизми!.. Мен жоними, танимни, бутун умримни илм йўлига тиккан бир дарвишман-ку, ахир! Мен нима қиласам илм учун, илм йўлида қиласман. Қуним битиб ўлсам, ўлигимни ҳам илм йўлига бераман: майли, студентлар теримга похол тиқиб бурчакка қўйишишин! Финг демай тураверамаён!.. Мен сизга қўл чўзганимда эркак бўлиб эмас, бир тарбиячи бўлиб қўл чўздим. Мен сизни университетда ўқитаман, аспирантурада ўқитаман! Менга жўн хотин керак эмас! Жўн хотин керак бўлса, мана, ўртоқ Заргаровдай одам синглисими бермоқчи бўлганда ола қолар эдим!

Роҳила (Насибага). Эшитаётисанми?

Марасул. Мен сизни доктор қиласман, академик қиласман!

Насиба (кулимсираб). Ростми?..

Марасул. Мен сизга қачон ёлғон тапирған эдим?

Фотима киради.

Фотима. Ҳой, мунча ивирсидиларинг! Машинада ўтириб кўзим пинакка кетибди. Бўла қолсаларинг-чи!..

Роҳила (*Насибага кўйлак бериб*). Юр тезроқ, кийингин, қизим!

Насиба. Ая, ахир, Пўлатжон Домла...

Роҳила. Гапни кўпайтирма! (*Насибани қўярда-қўймай етаклаб олиб чиқади.*)

Марасул (*Фотимага.*) Тўйни тезроқ ўтказмасак мактаб ишни чатоқ қиласидиганга ўхшайди.

Фотима. Албатта! Менинг нима деб жоним ҳалак! Қачонгача ўргатаман!..

Ясанган Насиба, Роҳила киради.

Марасул. Қани, кетдик!

Роҳила. Кетдик!

Насиба. Ая, домламга нима дедингиз?..

Марасул. Юринг! Юринг! (*Насибани қўлтиқлаб олиб етаклайди.*)

Хамма чиқади.

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КУРИНИШ

Катта дид ва зўр ҳавас билан солинган иморат. Ёш мева дарахтлари, Майнинг ўрталари.

Насиба, Вера, Назира.

Насиба.

Кавказ подо мною. Один в вышине
Стою над снегами у края стремнины
Орел, с отдаленной поднявшись вершины,
Парит неподвижно со мной наравне.

Вера. Пàрит эмас, парйт!

Насиба. ... Паріт неподвижно со мной џаравне...
Кисловодск! Қазбек! Аарат!

Назира. Кисловодск қаёқда-ю, Қазбек билан Аарат қаёқда! Тұққизинчи синфда ўқиган одам географияни бир оз билиши керакдір?

Вера. Қизишка, Назира.

Насиба (*кулади, Назирани құчоқлайды*). Ұзингнинг ҳам ҳавасинг келаётпти, ўртоқжон!.. Вой!.. Үйласам юрагим ҳовлиқиб кетади!.. Шуларнинг ҳаммасини ўз күзим билан күраман-а!

Назира. Үқиш-чи?! Үқишни кимнинг күзи билан күрасан? Имтиҳонлар-чи?

Насиба. Імтиҳон? Имтиҳонни күзда бераман. Марасул акам шунақа деяптилар!

Назира. Ҳайронман! Мен сенга ҳайронман, Насиба! Наҳотки одам ҳеч кераги йўқ курортни деб имтиҳонни кузга қўйса!

Вера. Бари бир мактаб жавоб бермайди.

Насиба. Жавоб берган бўлса-чи?

Вера. Ҳеч-да.

Насиба. Марасул акам «Насиба ҳозир курортга бормаса бўлмайди» деб поликлиникадан справка элтиб бердилар.

Вера. Ҳеч касалинг йўқ-ку!

Насиба. Вой, касалим бор...

Назира (*тажсанг*). Қаеринг қийшайибди?

Вера. Назира, оғир бўл!

Насиба (*зўр ташвиш билан*). Марасул акам мана бу еримга ... йўқ, мана бу еримга қулоқ солиб кўриб, (бош чайқайди) мундай-мундай қилдилар.

Назира. Бошини мундай-мундай қилган Марасул акангу справкани поликлиника бердими?

Вера. Назира, ҳовлиқмагин!

Насиба. Марасул акам касалимни айтгандилар-да!

Вера. Ҳеч қанақа касалинг йўқ! Қўй бу гапларни! Биз ёрдам берайлик, имтиҳонга тайёрлан.

Насиба. Вой, мунча! Имтиҳонни берсам бўлдими? Кузда берамаң-да! Ҳозир қандоқ қиласман... Поездга билет олиб қўйган бўлсак, поезд уч соатдан кейин кетса... Үнинчини кечки мактабда битираман! Битирмасдан иложим борми, янаги йилга Москвага кетадиган бўлиб турибмиз. Марасул акамни Москвага ишга чақиришяпти.

Назира. Мен ҳам «Москвада тиш доктори камчил эмиш» деб эшиздим!

Вера (*аччиғи келиб*). Назира, қўйсанг-чи!

Насиба. Вой, ишонмайди-я! Хат келибди! Кетамиз!
Марасул акам «сени Ломоносов номидаги университетга
киргизиб қўяман», деяптилар, йигирма бешинчи этажда
ўқийман! У киши ишлайди, мен ўқийман. Университетни
битираман, кандидат, доктор бўламан! (Керилиб.) Фи-
зика-математика фанлари доктори, профессор Насиба-
хон Каримовна Асқарова! Йўқ-йўқ, Ҳузуржонова!

Назира. Сал тушинг!

Насиба. Бўлолмайманми?

Назира. Бўлолмайсан!

Насиба. Бўлолмайманми, бўлолмайманми?

Назира. Бўлолмайсан!

Насиба (уни ииқитиб миниб олади). Бўлолмайман-
ми?

Назира. Тавба қилдим! Бўласан... бўласан...

Кулги. Жимлик.

Вера («Школьный вальс»ни бошлайди).

Давно, друзья веселые,
Простились мы со школою...

Назира билан Насиба қўшилади.

Но каждый год мы свой приходим класс,
В саду берёзки с клёнами,

И школьный вальс опять звучит для нас.
Сюда мы ребятишками
С пеналами и книжками...

Насиба сукутга кетади. Буни Вера пайқаб Назирани туртади.

Назира (ўйчан).

Давно, друзья весёлые,
Простились мы со школою...

Вера. Ҳар қалай эрга текканинг бемаврид, бемас-
лаҳат иш бўлди! Насиба. Мактаб билганида тўйингни
бир йил кейинга қўйдирар эди. Яширдинг. Ҳамма сендан
хафа!

Насиба. Уф... Муҳаббат нима эканини бошингга
тушганда биласан!

Назира. Яна бир йил сабр қилганингда муҳабба-
тингга куя тушармиди?

Вера (Назирага). Оғир бўлсанг-чи, ахир!

Насиба. Яна бир йил сабр қисам бўлар эди, лекин бир томондан, аям... «Қўзим очиқлигига тўйингни кўрай» деб туриб олдилар, бир томонда... (*ифтихор билан*) ўртоқ Заргаров орага тушдилар. Ундан кейин Марасул акам ҳар куни мактабга кетишимда ҳам, келишимида ҳам, гул кўтариб кўчамизниң бошида турар эдилар.

Назира. Менга қара, ҳар куни гул кўтариб турганига раҳминг келдими, ё чинакам яхши кўрасаనми?

Насиба. Билмасам... (*ўйчан*). Баъзан аллақандай бўлиб кетаман.... Кўнглим ғаш.... Тўққиз йил ўқиган мактабим, муштдайлигимдан бирга ўсган ўртоқларим... Ҳаммасига, бегонадай бўлиб қолдим! Энди кечки мактабда ўқийман... Хотинлар.... Қизиқ-а, мен энди хотин!.. Марасул акам менинг эrim! Эр! «Эrim» деган гапга ҳеч кўниколмаяпман! Кўникиб кетарман-а, қизлар! Бир одам сенга жони жаҳонини берса-ю, сендан ҳеч нарсани талаб қилмаса, шу одамнинг оти эр бўлса, бунга кўник масдан нимага кўникади киши! Қаранглар, шу ҳовлижой, мана шу дарахтлар, курси, сўри — ҳаммаси меники! (*Бахтиёр.*) Эrim мени бугун Кисловодскка олиб кетади!

Вера. Бутунлай ўзгарибсан!

Фотима (товуши). Ҳой, Асқад, жувонмарг, қўясанми, ўқми?

Насиба. Қайнанам...

Фотима чимматсиз паранжи ёпиниб, иккита бидон кўтариб киради.

Фотима. Келинпошша! (*Меҳмонларни кўриб.*) Иел Келинглар, эсонмисиз... Омонмисиз... (*Насибага.*) Келинпошша, товуқларингизга мояк қўйдингизми?

Насиба. Ҳа, мояк қўйганман.

Фотима. Чипор товуғингизга-чи?

Насиба. Унга ҳам қўйдим.

Фотима. Қора товуғингиз ҳам қа-қалаб юриди. (*Товуқнинг юришини қилиб кўрсатади.*) Қа-қа-қоқ... (*Бир чеккада турган шиша билан пахтани кўриб қолади.*) Ҳа, айтгандай (*шиша билан пахтани олади*), сиги-рингизнинг қаншарига темирўтки чиқибди, намакоб суркадим, нос суркадим — бўлмади, пичоқ билан қириб, кирасин суркаш керакмиш.

Назира пиқ этиб кулиб юборади. Вера уни туртади.

Кирай десам, қариллик қурсин, кўзим ўтмади. Сизнинг кўзингиз ўткирроқ... Мана, учовларинг бирласта қиласизлар...

Назира товуш чиқармай қотиб-қоғиб кулади. Вера уни тургади, гавдаси билан Фотиманинг назарида тўсади.

Насиба (хижолат). Мол докторига қаратамиз, ая, доктор даво қилади!

Фотима. Аввал бир суркаб кўринглар, бўлмаса ундан кейин дўхтирга қаратайлик. (Шиша билан пахтани унга беради.)

Насиба. Хўп-хўп... Утиринг...

Фотима. Йў-йў-йўқ, bemalol ёзилишиб ўтиринглар! Емон кўрганим ёшларнинг сұҳбатига қариларнинг суқилиши. Айниқса, қайнана...

Насиба. Унақа деманг! Утиринг!

Фотима. Ёшлигимда қайнананинг жабрини торта-торта жонимда жон қолган эмас. Мана шу Марасулни туққанимда: «Шу ўғлим катта бўлса, хотин олса келинимнинг ҳеч ишига аралашмайман», деб ният қилганман. Худо ниятимга етказди.

Фозлар товуши.

Ҳой, Асқад ўлгур! (Кўча эшигига томон югурлади.)

Насиба ундан илгари чиқиб кетади.

Насиба (товуши). Ҳой, Асқад!

Фотима (кўчага). Келинпошша, ҳу, ана у эшикка кирди! Ҳа, жувонмарг!.. (Қайтади.)

Вера (Назирага, «сен тек тур», деган маънода ишора қилиб). Хола, Насиба ўқишини қўйиб курортга кетармиш... Чакки қилаётитти. Сиз ҳам айтинг...

Назира. Ўғлингизга айтинг, олиб кетмасинлар. Имтиҳони бор.

Фотима (бидонларини олиб). Йў-йўқ! Мен ният қилганман. Ихтиёр ўзида. Ҳукуматнинг даврида ҳамма озод, озод бўлгандан кейин борса ҳам ўзи билади, бормаса ҳам ўзи билади. (Чиқади.)

Машина гудоги. Насиба билан Марасул киради.

Марасул. Салом қизлар!.. Насибахон, пулингиздан бир минг беш юз сўм олиб чиқинг, мен сизга бир нарса олиб келаман.

Насиба уйга қириб кетади.

Хўш, қизлар, нима гап?

В е р а. Бизни комсомол ташкилоти юборди.

Н а з и р а. Насиба имтиҳонларини бермасдан курортга кетар эмиш! Бу қанақаси?..

В е р а. (*Назирани туртиб*). Комсомол ташкилоти бизни хабар олгани, билгани юборди.

М арасул (елкасини қисиб). Мен бу тўғрида дирекцияга справка элтиб берган эдим-ку?

Н а з и р а. Курортга ҳозир бориши зарурми?

М арасул. Зарур! Докторлар касали жуда оғир дейишаётитти. Миокардиодистрафия!

Н а з и р а. (*Верага бир қараб*). Вой, Насибани ўзингиз кўрибсиз-ку! Поликлиника сизнинг гапингизга қараб справка берибди-ку!

М арасул. Тўғри, ўзим кўрдим! Нима, мен доктор эмасманми? Жим! Насиба чиқаётитти. Мен касалини ўзига айтганим йўқ. Узи билмаслиги керак!

Н асиба уйдан жуда кўп пул олиб чиқади ва ўртоқларининг кўз олдида ҳузур қилиб санаб беради.

Н асиба. Мана... Бир! Икки...

М арасул. Курортга боришдан мақсад даволаниш бўлса, даволанишдан мақсад — ўқиш! Аъло ўқиши! Комсомол ташкилоти билан дирекцияга менинг номимдан айтинглар... Мен олий маълумотли одамман, докторман! Насиба кузда ҳамма фандан аълога топширмаса йўл қўймайман! Насиба мени ерга қаратмайди,

Н асиба. Албатта!.. Эллик саккиз, эллик тўққиз, олтмиш!.. Дарров келасиз-а! Тағин поездга кечикмайлик!

М арасул. Мен беш минутда етиб келаман. Ўртоқларингизга яхши пластинкалардан қўйиб беринг.

Н а з и р а. Йўқ, биз ҳам кетамиш!

М арасул. Шунақами... Машинага чиқинглар бўлмаса.

Н асиба (эркаланиб). Марасул ака, машинани кўчанинг бошигача ҳайдаб чиқай...

М арасул (кулиб, қизларга). Насиба машина ҳайдашни ўрганаётитти. (*Насибага.*) Хўп, лекин катта кўчага чиқмайсиз!

Н асиба (севиниб.) Хўп! Кўчанинг бошигача...

Ҳамма чиқади. Мотор гуриллайди. Машина гудоги. Ғозлар товуши. Машина жүнайди. Пақир күтариб Фотима киради. Телефон жириングлайди.

Фотима (трубкани олиб). Ҳа! Марасул йўқ. Қимсиз? Директор? Вой, болам, қайси магазиннинг директорисиз? А? Мактаб директори? Ҳмм... Ҳа, кетишаётити. А? Ихтиёр Насибанинг ўзида. Вой, ўзингиз ўқиган одам бўла туриб озодликка тўсқинлик қиласизми?

Кўчадан ғозлар товуши эшитилади.

Қўйинг, қўйинг, гапни чўзманг! Вақтим йўқ! (*Трубкани қўйиб кўчага қарайди. Хуморхон киради.*) Ҳой, Асқад, қўясанми, йўқми? Бироннинг ғозини қувлайверасанми?

Хуморхон. Қим, хола?

Фотима. Анави Тўлаганнинг эркатоий! Минаман деб ғозларни қувлагани қувлаган.

Хуморхон. Бизнинг телефон яна бузилиб қолди. Эр бўлмай қора ер бўлгур, шуни яхшироқ тузаттириб қўймайди! Мумкинми?..

Фотима. Бемалол... (*Пақирни қўйиб, уйга киради.*)

Хуморхон (*трубкага*). Йигирма тўрт — етмиш тўрт... Салом. Хуморхонман. Аҳаджон акам бормилар? Шунақами... Раҳмат... Кечирасиз... Йигирма — тўқсон саккиз... Уртоқ Заргаров бормилар? Қаёққа? Раҳмат. Кечирасиз... Йигирма уч — саксон тўққиз. Уртоқ Заргаровнинг оиласлари бўламан... А? Қаёққа кетди экан? Айтмадими? Раҳмат. Кечирасиз. (*Трубкани қаттиқ қўйиб ўрнидан туради.*)

Насиба. (*югурив киради*). Ду-ду-дуд!.. Радиатор... Аккумулятор! Келинг, Хуморхон опа...

Фотима уйдан чиқади.

Фотима. Келинпошша! Сигириңгизни соғиб оласизми?.. (*Кунга қараб.*) Мен намозни ўқиб олай.

Насиба пақирни олиб ўйнаб чиқиб кетади. Телефон жиринглади.

Қим? А? Ҳозир. (*Чиқмоқчи бўлган Хуморхонга.*) Манг! Эрингиз. (*Жойнамозни олиб намозини бошлиди.*)

Хуморхон (*трубкага*). Лаббай! Аҳаджон ака! Қайси гўрда юрибсиз? Телефон қилмаган жойим қолмади! Нима бўлди путёвка. (*Таъби хира бўлиб.*) Вой

курортга кетаётубман деб ҳаммага овоза қилиб қўйганимдан кейин йўқ дейсизми? Керакмас, путёвка топиб келмасангиз уйга киргизмайман! (Трубкани қўяди, на-моз ўқиётган Фотимани четлаб ўз ҳовлисига чиқиб кетади.)

Машина гудоги. Бир қўлида ҳасса билан шляпа, бир қўлида ўрам, Марасул киради. Ў оёқ учиде юриб уйга кириб кетаётганида Фотима унга кўз қири билан қарайди.

Фотима (саждага кетаётуб). Шошма!

Марасул бир тўхтаб яна йўлда давом этмоқчи бўлади.

Шошма дейман. У нима?

Марасул. Хитойи халат.

Фотима. Бу ёққа бер! (Халатни очиб кўради.) Ка-чон ақлинг киради!

Марасул. Ҳмм...

Фотима. (Фотиҳага қўл очиб.) Нима қиласан лат-тани? Йўқот! Илм бошқа экану, ақл бошқа экан-да!

Марасул. Келинингиз бир хурсанд бўлсин деган эдим-да!

Фотима (юзига фотиҳа тортиб). Хотиним хурсанд бўлсин десанг тилла узук олиб бер, тилла билагузук, қўш-қўш тилла соат олиб бер! Хотининг ҳам хурсанд, ўзингнинг ҳам бир кунингга ярайди. Ўзингни тиллага ур, онанг айлансин Марасул, ўзингни тиллага ур!

Марасул. Энди буни магазин қайтиб олмайди-да... (Эслаб.) Хуморхон шунаقا нарсаларга ўч, ўшанга оширамиз.

Фотима. Ошир!.. Мактабдан телефон қилди. Яна ўша гап! Тезроқ жўнай қолинглар!

Марасул. Чатоқ бўлаётитпи-да. Бориб-бориб менга гап тегмаса эди дейман-да...

Фотима. Насибанинг ўзи ўқишини хоҳламаса ҳеч кимга гап тегмайди. Озодликка чиққандан кейин хоҳла-са ўқийди, хоҳламаса қатиқ сотади. Олиб кетавер. Шунча ўқипти — бас, бундан ортиқ ўқиса тепангга чиқиб кетади. Ишлайсан, пул топасан — роҳатини кўр. Менинг ҳам илгариги қувватим қолган эмас. Мен ҳам дунёга умид билан келганман, оёғимни узатиб ўтирармикинман деб ўғил ўстирганман.

Марасул. Тўғри-ю, лекин бу ёқда мактаб, бу ёқда комсомол...

Фотима. Борди-келдиларингга икки ой кетар экан.
Икки ойгача эхе! Эсидан чиқади-кетади.

Фартуқ тутиб олган Насиба киради.

Насиба. Ая, сутни нима қилай?

Фотима. Ўзим саранжомлайман. (Чиқади.)

Насиба. Нима олиб келдингиз, Марасул ака?

Марасул (халатни беради). Лекин ўзимга ёқмай туритти. Пастроғи экан.

Насиба. Қийиб кўрай-чи!

Марасул. Арзимайди.

Насиба унинг кетидан Марасул уйга киради.

Заргаров, Хуморхон, буларнинг кетидан Ризамат ҳовлиқиб киришади ва телефон томон боришади.

Заргаров (Ризаматга). Боятдан бери айтмайсанми!..

Хуморхон. Сизнинг путёвка тополмаслигинизни қаёқдан билсин!

Заргаров. Нима, ким дединг?

Ризамат. «Инобат» артелининг раиси Раҳимов Малик.

Заргаров (трубкага). «Инобат» артели... А? Банд? Оббо!.. (Трубкани қўяди.) Путёвка олдим, деб ўзи айтдими?

Ризамат. Ўзи айтгани йўқ, мен сўрадим... Оғай-ним...

Заргаров. Олдим, дедими?

Ризамат. Ҳа, кеча олган экан?

Заргаров (трубкага). «Инобат» артели... (айғон-роқ товуш билан.) Раиси борми? Ие, салом... Заргаров-ман. Раҳмат... Ишлар қалай? Дуруст, дуруст...

Хуморхон. Гапни чўзманг!

Заргаров. Бизнинг бошимизга бир мушкул иш тушиб қолди-да. Умр йўлдошимиз қаттиқ бетоб...

Хуморхон. Бунақа гапларни сизга ким қўйипти, хотиним деяверинг!

Заргаров. Ҳа, хотиним... Кисловодскга бир дона путёвка олган экансиз, шуни бизга берсангиз, биз сизга янаги ойга тўғриласак, қалай бўлади? Одам юборайми? Раҳмат. (Трубкани қўяди.)

Хуморхон. Бўлдими?

Заргаров. Албатта! Одамни шошириб юборасиз-а!. Ризамат, бор, путёвкани олиб кел! Машинада бориб кела қол.

Ризамаг. чиқиб кетади.

Лекин шунаңа одамларга телефон қилиш яхши эмас, жоним! Бунақада обрў қоладими?

Хуморхон. Обрў? Обрў борми сизда? Битта пул тёвкани тоғам аралашмагунча эплолмадингиз-ку! Обрў эмиш! Обрў десангиз хотинингизнинг төғаси завхоз бўлиб юрармиди!

Заргаров. Ичмаса экан, бошқа ишга қўйсам! Арак-қа нон тўғраб ейди!

Хуморхон. Бўлди, бўлди, пул топинг!

Марасул билан Насиба уйдан чиқади.

Насиба. Хуморхон опа, бу ёққа келинг-а! Сизга бир нарса кўрсатаман! (*Хуморхон билан уйга кириб кетади.*)

Марасул. Қелинг, Аҳаджон aka!.. Марҳамат!

Заргаров. Путёвка масаласи ҳал, энди билетга, йўлга бир оз пул бўлса... Яна бирон уч минг қарздор қилиб турасан, ука.

Марасул. Жоним билан.

Фотима паранжи ёнишиб бидон кўтариб киради ва кўча эшиги томон йўналади.

Ая, пулингиз борми?

Фотима (*Заргаровга кўз қирини ташлаб*). Йўқ эдик.

Марасул. Қаранг, бордир, Аҳаджон акамга уч минг зарур бўлиб қолибди.

Фотима (*ўзича*). Оббо!.. (*Заргаровга*) Озроқ бўмайдими? Озроқ олсангиз беришингиз осон бўлар эди (*беради*). Мана, санаб олинг (*инқиллаб чиқиб кетади*).

Заргаров (*пулни ёнига солиб*). Раҳмат! Зап онанд бор-да!.. Бир тийинини қирғич билан қириб олади, кишия! Мен бориб билет олиб келай бўлмаса...

Марасул. Мен машинани поликлиниканинг гаражига қўймоқчи эдим, юринг...

Иккови чиқиб кетмоқчи бўлиб турганда Насиба, халат кийган Хуморхон уйдан чиқади.

Марасул. Ўҳ-ўҳ-ўҳ!.. Жуда ярашипти-ку, Хуморхон!

Насиба. Менга ярашмаганмиди?

М а р а с у л. Сизга ҳам ярашди-ю, жизми каттароқ!..
Х у м о р х о н (*Заргаровга*). Гапирсангиз-чи!

З а р г а р о в. Дуруст, дуруст.

Х у м о р х о н (*Насибага*). Опаси ўргилсин, менга беринг, мен сизга бошқа нарса олиб бераман.

М а р а с у л. Насиба сиздан битта эмас, ўнта халатни ҳам аямайди. (*Кўз қисади.*)

Н а с и б а. Майли...

Х у м о р х о н (*Заргаровга*). Пулингиз борми?

З а р г а р о в. Бераман, бераман. (*Марасулга.*) Кейин суришамиз.

М а р а с у л. Майли-майли... (*Ўзича.*) Бунга ҳам күйдик...

Ризамат киради.

Р и з а м а т. Мана, путёвкани олиб келдим.

Х у м о р х о н (*севиниб*). Вой!

З а р г а р о в. Яхши. (*Марасул билан бирга чиқиб кетади.*)

Х у м о р х о н, Юринг, тоға!

Иккови чиқиб кетади. Насиба хомуш бўлиб ўтириб қолади. Чимматсиз паранжи ёпинган Роҳила киради. Насиба беркинади. Роҳила бир неча марта чақиргандан кейин орқасидан келиб қучоқлади, Роҳила чўчиб кетади.

Н а с и б а. Шунаقا, бирдан кетадиган бўлиб қолдик, ая!

Р о ҳ и л а. Ой бориб, омон келинглар!

Н а с и б а (*бахтиёр*). Қавказ! Пушкин... Лермонтов... Сиз барибир тушунмайсиз!.. (*Онасини танцага олиб тушади.*)

Р о ҳ и л а. Вой,вой!.. Қўй, бошим айланиб кетди. (*Зийнат асбобларини ҳавас билан кўздан кечириб.*) Буюрсин! Насиб қилсин!.. Янги келин бўлиб тушган кунларим даданг раҳматлик битта қалай узук олиб келгандан қанча суюнибман!.. Жон қизим, дунёда давлатдан катта баҳт йўқ! Давлат бир марта келади, келгандан маҳкам ушлаш керак! Эрингни иззат қил! Қайнанангни иззат қил! Эрталаб саломга чиқаётисанми?

Н а с и б а. Э!..

Р о ҳ и л а. Ундоқ дема, қизим! Гапимга кириб кам бўлдингми? (*Ҳовлини кўрсатиб.*) *Мана!*

Зуҳра киради.

З у ҳ р а . Салом!

Насиба югуриб бориб уни қучоқлайди.

Роҳила. Вой, Зухрабуви! Эсонмисиз... Эсон-омон келдингизми... Қачон келдингиз?

Зуҳра. Кечада... Тўйлар қуллуқ бўлсин... Қуллуқ бўлсин, қизим.

Насиба. Раҳмат.

Роҳила. Тўйга келмадингиз... Ўзи ҳам бирдан бўлиб кўп одам билмай қолди!. Хўп томоша қилиб келдингизми? Семирибсиз! Дом отиди ёқипти...

Насиба (*хурсанд*). Биз курортга кетаётимиз!

Зуҳра. Эшитдим...

Роҳила. Болагинамнинг суюнганини кўринг.

Насиба (*хурсанд*). Биз курортга кетаётимиз!

Зуҳра. Пул яхши нарса, лекин босиб олган одамга яхши. Пулки кишини хазондай учирив юрдими, ундай пулдан кўрқилиш!

Насиба. Кимни учирипти?

Зуҳра. Мана, сени! Сени учирив курортга олиб кетаётити.

Роҳила. Ёмонми?

Зуҳра. Мактабидан юлиб олиб кетаётити-да.

Роҳила. Айланай, Зухрабуви, ҳозир ҳамма ҳам эрга теккунча ўқийди.

Зуҳра. «Ким табиб, бошидан ўтган табиб» дейишар эди, илмисизлик бошингиздан ўта туриб шу гапни гапрасиз-а?

Насиба (*аччиғи келиб, онасига*). Ўқийман!

Роҳила. Ҳа, ҳа, ўқийди.

Марасул киради.

Зуҳра. Мактабда ачинмаган одам йўқ.

Марасул. Э, келинг, хола, келинг! Ўйнаб-кулиб келдингизми... Насибахон, аям қанилар?

Насиба. Ҳозир келадилар.

Марасул (*Роҳилани кўриб*). Э-э!.. Келинг...

Роҳила. Яхшимисиз, болам...

Марасул. Насибахон, ошни тезроқ есак. Чойни шошмасдан ичидан поездга чиқсан дейман-да.

Насиба. Ая, ҳаммаси тайёр, ўчоққа ўт ёқиб юборинг.

Роҳила. Хўп, кўплашиб бирпасда қиласиз. (*Чиқади.*)

Насиба. Мен ҳозир гуруч олиб чиқаман. (*Ўйга киради.*)

Зуҳра. Ёш қизни олганинг бир сари, энди буни ўқишидан қўйиб курортга олиб кетаётганинг нимаси?

Марасул (аччиғи келиб). Шу ишга аралашмаган мактабнинг қоровули қолган эди, холос! (*Чиқмоқчи бўлади.*)

Зуҳра (этагидан тортиб). Шошма.

Насиба уйдан гуруч олиб чиқиб, ошхонага ўтиб кетади.

Марасул (кетидан). Насибахон! (*Чиқмоқчи бўлади.*)

Зуҳра (этагидан тортиб). Шошма!

Роҳила (төвуси). Зуҳрабуви!

Зуҳра. Лаббай! Ҳозир...

Марасул. Боринг! Аям йўқ эканлар, қарашинг...
Лекин закунчилигинги зинни қўйинг! Хафа бўламан!

Зуҳра. Агар шуни ўқишидан қўйиб курортга олиб кетадиган бўлсанг, сендақа жияним йўқ!

Марасул. Хўп, хўп, боринг!

Зуҳра чиқади. **Насиба** киради.

Насиба. Марасул ака... Халатни ўзим кияман.
(*Эркаланиб.*) Керакмас, қайтиб берсинг!

Марасул. Аввал шуки, мен магазинда яхши қарамабман, кийилган экан, ундан кейин, раңги менга ёқмади. Сизга бошқасини олиб бераман... Қўлингизни беринг. (*Тилла соат кўрсатади.*)

Насиба. Вой! Тилла соатим бор эди-ку!

Марасул. Иковимиз ўтқазадиган олтин умрнинг олтин минутларини ҳар қанча олтин соат санаса оз!

Насиба. Раҳмат!

Марасул. Ҳа, айтгандай, янги машинанинг ҳам йўлини қилиб қўйдим. Қайтиб келганимиздан кейин янгисини оламиз!

Насиба (севиниб). Вой. (*Ўзини Марасулнинг қуноғига отади.*)

Марасул уни ўпмоқчи бўлганда кўчада милиционер ҳуштак чала-ди. Кўча деворидан устма-уст иккита бидон ошиб тушади, сўнг,

Фотима кириб эшикни танбалаб олади.

Зуҳра (киради, ҳайрон). Нима гап?

Марасул. Ая, холам келдилар.

Фотима (Зуҳрани кўради). Ие! Кел... Эсон-омон келдингми?.. Тўйга нега келмадинг? Болам бечора сенга телеграмма юбориб беш сўм олтмиш тийин нақд пулга кўйиб қолаверди.

Қўлида кангир. Роҳила киради.

Роҳила. Насиба, гуручинг сув кўтарармиди?

Фотима (Роҳилани кўриб). Вой, қудам кептилар! Вой, гиргиттон! Эсонмисиз, омонмисиз?.. Ҳой, келинпошша, қудамни нега уринтириб қўйдингиз? Қудагинамни нега уринтириб қўйдингиз?

Насиба онасишинг қўлидан капгирни олиб чиқиб кетади.

Мана бу ёққа чиқинг, қудажон! Омин!.. **Милиса** ўлгур ҳеч қўймайди... Сутни бозорга обориб сот дейди.

Марасул (Зуҳрага). Ўз холам бўла туриб тўйга келмадингиз-а? Үгай бўлсангиз ҳам хафа бўлмас эдим.

Фотима. Үгайдан баттар бу!

Насиба кўкпиёз, редиска олиб киради.

Насиба. Марасул aka, кўкпиёз тўғрашга устасиз...

Марасул. Уткир пичноқ бўлса!

Насиба. (Роҳилага редискани бериб.) Ая, сиз редиска арчишни яхши кўрар эдингиз...

Фотима. Вой, менга беринг, келинпошта!

Насиба (Зуҳранинг ёнига ўтириб). Хола, бирам соғиндимки!..

Марасул. Насибахон, боринг, қозонга қараб туринг!

Насиба чиқади.

Марасул (ниёз тўғраркан). Дом отдиҳга ҳар қаҷон борса бўлаверади, тўй деган нарса одамнинг умрида бир марта бўлади.

Зуҳра. Тўйингнинг таърифини эшидим, шу ерда бўлсам ҳам келмас эдим. Эски тўйга боргани номус қиласман.

Марасул. Нимаси эски? Вино, арақ, артистлар...

Зуҳра. Домла-имом, никоҳ...

Марасул. Аяларим учун ўқитдим! Оббо!..

Зуҳра. Аяларинг никоҳга бошқоронғи бўлган эканми?

Фотима. Ҳой, имонсиз, онасини рози қилса, онасининг охиратини ўйласа ёмонми?

Зуҳра. Сен тўлка ўзингни дейсан! Бу дунё куйса куйсинки, сенинг охиратинг бўлсин! Охиратга мунчалик ҳирс қўйган экансан, боравер!

Фотима. Оғзингдан чиқиб ёқангга ёпишсин!

Хуморхон киради. Роҳила ва Зуҳра билан кўришади.

Келинг, Хуморхон.

Хуморхон (*Fotimaga*). Хола, мен нарсаларимни сизга қўйиб кетаман-да.

Фотима. Бемалол!

Хуморхон (*tashqariga*). Тоға! Спальнийдаги катта сандиқни олиб чиқинг. Устидаги нарсаларни Аҳаджон акамнинг кабинетларига олиб кириб қўйинг!

Ризамат (*tovushi*). Хўп...

Фотима. Ўтиринг, Хуморхон.

Насиба офтоба билан дастшўй олиб киради ва Марасулнинг қўлига сув қўймоқчи бўлади.

Ҳай-ҳай!. Кудамдан бошланг, келинпошша, она рози—худо рози!

Зуҳра. Мунча!. Узинг нега онамизнинг розиликлигига қарамаган эдинг, Шариф оқсоқолга берамиз деганда қари деб ўзингни ҳовузга ташлаган эдинг?

Фотима. Ёшлиарнинг олдида тек ўтири!

Насиба (*Zuhraga dastshoyi tутib*). Қўлингизни ювинг, хола.

Зуҳра. Оёғим бутун, ўзим бориб ювиб келаман.

Насиба (*Xumorxonning қўлига сув қуяётib*). Розиликда ҳам розилик бор-да, ҳаммасига қараб бўлар эканми?

Хуморхон (*taъlimomuz*). Унақа деманг, опаси ўргилсин, бир вақти келиб армон бўлади. Дунёда она дан азиз нарса борми! Мана мен, раҳматлик онамнинг розиликлигига қараб отам тенги Заргаровга хотин бўлиб ўтирибман-да.

Марасул Хуморхонга ҳайрон бўлиб қарайди, Насиба чиқади.

Фотима. Баракалла, қизим!

Роҳила. Раҳмат!

Насиба ош келтириб қўяди.

Марасул. Қани, олинглар!

Хуморхон. Заргаровга тегиб нима кўрдим!..

Зуҳра (кулади). Яна нима кўрмоқчи эдингиз? Еганингиз олдингизда, емаганингиз кетингизда, бу кўрганингизга кўнглингиз тўймаса, ҳали ёшсиз, ўқинг! Шундай замон бўлса-ю, одам ўқимаса!

Фотима. Нима ишинг бор?

Хуморхон. Илмим ўзимга етади.

Марасул. Хуморхон институтда ўқиган. Учтами, йўқ, тўртта институтда ўқиган. Яқинда доцент бўлади.

Зуҳра. Вой, илм увол эмасми, нега ишламайсиз? Ҳозирги замонда сичқон тутмайдиган мушук ҳам одамнинг кўзига хунук кўринади-я!

Фотима. Сенга нима?

Хуморхон. Серзам ярамайди.

Зуҳра. Ҳмм. Ундан бўлса нолимасангиз ҳам бўлади: Заргаров жуда сизбоп эр экан!

Хуморхон (тутоқиб). Нега менбоп бўлар экан?.. Вой!

Роҳила. Олинг, Зуҳрабуви!

Зуҳра. Ҳўп, Заргаров амалдор эмас, елкасига арқон ташлаб бозорда юрган ҳаммол бўлса тегармидингиз?

Хуморхон. Вой, менга нима қипти!.. Оғзим бор деб гапиравераркансиз-да! Қанақа бетамиз хотинсиз!

Зуҳра. Ҳафа бўлманг... «Она розилиги» деганингизга айтдим.

Марасул. Бўлди энди, хола! Сизга нима оғирлиги тушди?

Фотима. Ҳой, қўясанми, йўқми?

Хуморхон (ўрнидан туриб кетади). Менга ўргатманг! Ўргатадиган бошқа дурустроқ одам топилиб қолар!

Роҳила. Унақа деманг, қизим, ҳар қандай бўлганда ҳам сиздан катта...

Хуморхон. Катта бўлиб ким бўлиб кетипти, мактабнинг эшигига ўтирадиган бир жужур-да!

Насиба (аччиғи келиб). Хуморхон опа!

Зуҳра. Ҳа, жужурман. Эл-юргатга ҳар ким қўлидан келган хизматини қиласди. Сиз жужур ҳам эмассиз-да, хоним, тўлка хотинсиз! (*Паузадан кейин.*) Лекин, сигир-

нинг қулоғига тушган қанадай эрни сўриб ётиш ҳам яхши касб!..

Паузা

Марасул. Холам русчани ҳам қойил қиладилар...
(*Масхара қилиб*). «Тўлка хотинсиз!»

Зуҳра. Тилим келишмайди. (*Бирдан*.) Тилим келишмаса ҳам дилим келишади. Сенинг тилинг келишса ҳам дилинг келишмайди.

Марасул (*ғазабланаб*). Нима бўлипти дилим келишмай?

Зуҳра. Русчани яхши гапирасану русча билган одамга ҳеч ҳам ўхшамайсан!

Роҳила. Ошдан олинг, Зуҳрабуви!

Зуҳра. Қорним тўқ, обед қилиб келган эдим.

Фотима (*бўғилиб*). Ҳеч бўлмаса насибангни олсанг-чи! Қандоқ чулчутсан!

Зуҳра. Насибахон, менга қошиқ беринг.

Фотима. Оббо, олифтагарчилик ўлсин!..

Насиба (*қошиқ беради*). Мана, хола!

Марасул (*кулиб*). Ота-бобонгиз қилган ишни қилаверсангиз-чи!

Зуҳра. Сенинг отанг тuya миниб чорбозорчилик қилар эди, сен «Победа» миниб бошқа иш қилиб юрибсан шекилли... .

Фотима (*тутақиб*). Қачон келсанг шамол-тўполон билан келасан-а! Дийдоринг қурсин!

Зуҳра. Хафа бўлма, ҳар замон келиб шамоллатиб турмасам чириб, ириб кетасан!

Марасул (*ўрнидан туриб кетади, оғзида ош*). Одам сафарга кетаётганда хафа қилмасангиз нима бўлар экан?!

Фотима. Йўқлаб келмай ўл!

Зуҳра. Мен сени йўқлаб келганим йўқ. (*Насибани кўрсатиб*.) Мана буни йўқлаб келдим, ҳали тузуккина қанот чиқармай учишга таллинган мана бу чумчуқболанинг ҳолидан хабар олгани келдим.

Роҳила. Вой, Зуҳрабуви, сизга нима бўлди, менинг қизим нега чумчуқбола бўлар экан...

Марасул. Нега чумчуқ бўлар экан?.. Қичкина бўлса чумчуқ бўлаверадими! (*Роҳилага*.) Гапиринг!..

Зуҳра ўрнидан туради. Унга қараб бир нима демоқчи бўлади-да, айтмайди, кўча эшиги томон йўналади.

Насиба. Хола!.. (Унинг кетидан чопади.)

Зуҳра чиқиб кетади.

Фотима (Насибага эшилтириб, Марасулга). Узинг биласан, жинни-ку бу ахир, нима қилар эдинг тенг бўлиб? (*Роҳилага.*) Шунаقا дарди бор, тутиб қолса ҳеч кимни танимайди.

Заргаров киради.

Заргаров. Ҳой, соат неча бўлдики, баҳузур ўти-рибсизлар? (*Ошга кўзи тушиб.*) Ошми? Хуморхон, мана билет...

Насиба. Утиринг, Аҳаджон ака... Мана ҳозир... (*Чиқади.*)

Хуморхон. Бу бешинчи купэ-ку! Буларники ол-тинчи купэга!

Марасул. Майли, майли, ўзимиз суришамиз.

Насиба косада ош келтириб Заргаровнинг олдига қўяди ва қў-лига сув қуяди.

Заргаров (Марасулга). Энди бу ёғини сенга топ-ширдим... (*Ошга штаҳа билан қўл узатади.*)

Катіакон сандиқ кўтариб Ризамат киради. Марасул билан Заргаровдан бошқа ҳамма унга қарашади.

Марасул (тишини ковлаб). Сал кўтаринг, Ризамат ака!

Заргаров (оғзидағи ошини зўрга ютиб). Йўқ-йўқ, пастроқ тушир!

Ризамат хотинларнинг ёрдами билан сандиқни уйга олиб киради. Телефон жиринглайди.

Марасул (трубкани олиб). Доктор Марасул Ҳу-зуржонов! Поликлиникадан справка элтиб бердим-ку? Дирекцияга бердим. Ҳозир... (*Трубкани беркитиб, Заргаровга.*) Аҳаджон ака!..

Заргаров. Ким?

Марасул. Маориф мудири. Яна ўша гап. Жонга тегди. Икки оғиз гапириб қўйинг.

Заргаров ошни кўтариб аппарат олдига боради.

Сиз билан ўртоқ Заргаров гаплашмоқчилар. (Трубкани беради.)

З а р г а р о в (трубкага). Салом... Докторни тинч қўясиzlарми, йўқми? А? Э, ўқитади-да, ўқитмай нима қилади, сўқимга боқадими? (Кулади.) Йўқ, мен ҳам Ҳуморхонни сўқимга боқаётганим йўқ. Ахир, биздай одамга битта личний секретарь керакми, йўқми? Хўш? Қўй шунаقا гапларни! Менга қара, менга қара дейман!.. (Жаҳли чиқиб трубкани бир чеккага қўяди ва ошини ея-веради.)

Уйдан Ҳуморхон билан Ризамат чиқади.

Х у м о р х о н . Юринг! Тезроқ юрсангиз-чи? (Чиқиб кетади.)

Ризамат ошнинг олдидан ўтолмайди; у ёқ-бу ёққа қараб чўнтағидан чоракта арақ олади, пиёлага қуйиб ичади ва ошдан бир-икки лукма олади.

Х у м о р х о н (төвущи.) Тоға!

Ризамат (оғзи тўла оши). Ҳа!.. (Ошдан яна битта олиб чиқиб кетади.)

З а р г а р о в (Трубкани олади.) Бўлдингми? Менга сиёсатдан дарс бериб бўлдингми дейман? Хўп, қулоқ сол бўлмаса: сен сиёсатни китобдан ўрганган бўлсанг, мен амалий ишда ўрганганман, мени мот қилолмайсан! Гапни кўпайтирма! Ҳозир мактаб директорига телефон қилиб айт! Қомсомолларига ҳам айтиб қўйисин, ҳадеб одам юбориб совет докторининг обрўйини тўқавермасин! (Трубкани қаттиқ қўяди.)

М а р а с у л (суяк тишлаб). Амалдор деган мана шунаقا бўлса, ҳеч тап тортмай у ёғини-у ёққа, бу ёғини-бу ёққа қилиб ташласа!

З а р г а р о в . Нимадан тап тортаман! Олса столини олади-да. Артелимга бориб яна раислигимни қилавераман. Муовинлик ўзимга ҳам ўтиришмаётитпи. Раис йўлни жуда тор оладиган одам экан! (Ўз уйи томонга кетади.) Ҳуморхон!

Фотима уйдан чиқади.

Фотима. Марасул! Келинпошша! Қанисизлар, қуда...

Уйдан Роҳила билан Насиба чиқади,

Бу ёққа келинглар! Онанг айлансиин Марасул, хотининг ёш, кимда нима кўрса ҳавас қиласи. Нима дедингиз, қуда?

Роҳила. Умрингиздан барака топинг, хўп зийраксиз-да!

Фотима. Ўша томонларда марварид арzon эмиш, келинпошшанинг бўйини марваридга тўлдириб кел!

Роҳила. Қизим, ўп қайнанангни!

Насиба сакраб Фотимави ўпади. Заргаров, унинг кетидан иккита чамадон кўтарган Ризамат киради.

Хуморхон. Кетдикми... (Фотимага.) Нарсаларни сизга, сизни худога топширдим. Тоға, қани юринг!

Насиба. Хайрми энди...

Фотима. Омин!

Роҳила (Насибага). Қизим, онанг ўргилсин, одамлар излаб тополмаган баҳт сени қидириб юрган экан! Оқ йўл! Хат ёзинглар!

Ҳамма кузатиб чиқади. Хайрлашилган товушлар. Машина жўнайди. Фозлар ғафиллайди.

Парда

ТУРТИНЧИ ҚУРИНИШ

Ўша декорация. Орадан бир йилдан ортиқ вақт ўтган «Ичкари» акси уриб қолган, лекин бўйни ва қўлларидағи зийнат асбларидан кўз қамашадиган Насиба боласини беланчакка солиб аллаламоқда. Марасул сувада хуррак отиб ухламоқда.

Насиба. Алла, алла... Алла, қўзим, алла... Жоним болам, алла...

Бола йиғлайди.

Марасул (уйғониб). Йиғлатмасанг-чи! Қўлингга ол! (Пауза.) Битта кўк чой дамлаб кел.

Насиба боласини олиб чиқиб кетади. Хуморхон киради. Яна ухлаб қолган Марасулнинг бурнига чўп теккизуб уйғотади.

Марасул. Э, қўйсанг-чи!..

Хуморхон. Уф, бирам зерикиб кетаётиманки!.. Марасул ака, машинангизга солиб бир айлантириб келсангиз-чи!

М арасул. Аҳмоқ бўлма! Эринг билиб қолса нима дейди!

Х уморхон. Узингизга керак бўлганда, эрим эси-нгизга келмайди-ку! Туриңг!

М арасул. Ҳозир мени қимирлатма. Самоварда ош қилган эдик, кўпроқ еб қўйибман.

Н асиба чой олиб киради.

Қуй, шопириб-шопириб қуй!

Фотиманинг товуши — Келинпошша! Хамирингиз ошиб кетандир!

М арасул. Товуш берсанг-чи!

Н асиба. Ҳозир... (Боласини беланчакка солиб, кетмоқчи бўлади.)

Б ола йиглайди.

М арасул. Болангни олиб кет!

Х уморхон. Менга бера қолинг, опаси ўргилсин!

М арасул. Қўйинг, олиб кетсин!

Н асиба болани олиб чиқиб кетади.

Тоқатим борми!..

Н асиба бир қўлида бола ва бир қўлида төғора, ўтиб боради.

Х уморхон. Вой, опаси ўргилсин, хамир қилганмидингиз.... қарашворсам бўлар экан...

М арасул. Қўяверинг!

Н асиба чиқади,

Х уморхон. Битта туғди-ю, қўтири әчкидай, бўлди-қолди-я!

М арасул. Түққанидан кейин кўп дард тортди-да!

Х уморхон. Оббо! Ҳеч ким туғмапти, ҳеч ким дард тортмаптими! Танавори шунаقا ўзи!

М арасул. Тўғри! Танавор деган мана бунақа бўлади.

Уни ўзига тортиб ўпаётгандা **З аргаров** киради.

З аргаров. Марасул!

Марасул (Хуморхоннинг тишини кўрган бўлиб).
Тиш деганга қараб туриш керак-да! Боринг, тандирда
ўт бор, лунжингизни тутинг! Газак олиб кетипти.

Хуморхон жагини ушлаганича чиқиб кетади.

Заргаров. Нима қипти?

Марасул. Миокардиодистрафия.

Заргаров. Шунақами? (Ўтириб.) Чойдан қуй!

Олганимда ҳам жағ тишининг мазаси йўқ эди ўзи...

Марасул (чой узатиб). Ҳа, Аҳаджон ака, сизнинг
ҳам тишингиз оғриётитими?

Заргаров. Юрак! Юрагимни худди сичқон кеми-
раётгандай!

Марасул. Бунинг иложи осон-ку: битта тирик му-
шук ютасиз-да...

Заргаров. Куласан-да! Тани бошқа дард билмас...
Оқила яна айниятни!

Марасул. Хўш? Нима бўпти?

Заргаров. Ўтган куни пул юборган эдим, олмап-
ти. «Менга садақа керак эмас, судга бериб қонуний али-
мент оламан» деган эмиш. Ҳайронман...

Марасул. Ундан бунақа гап чиқмас...

Заргаров. Йўқ, сен билмайсан, бурунги Оқила
эмас. Ишга кирганига ҳам йил тўлаётитпи, ахир!

Марасул. Айб ўзингизда! Нега ишга киргани қўй-
дингиз?

Заргаров (бўғилиб). Қизиқмисан, мендан сўрап-
тими!.. Энди, ука, сен яна бир бориб ҳовурини тушириб
келасан-да!

Марасул. Ўзингиз борганингиз маъқул, Аҳаджон
ака, хотин киши яхши гапнинг гадоси: бошини силасан-
гиз мушукдай дарров хуррак отади.

Заргаров. Йўқ, йўқ! Менинг феълимни биласан-
ку: жаҳлим чиқса тангадай жанжални ғалвирдай қила-
ман-қўяман. Сен бора қол! Эртага эрталаб жўна!

Марасул. Хўп.

Хуморхон бошига сават қўйиб киради.

Хуморхон. Кеп қолинг, иссиқ нон бу! (Кулги. Зар-
гаров саватни тутади.) Ҳа, айтгандай, кимdir телефон
қилиб сизни сўраган эди.

Заргаров (хавотир олиб). Қим экан, сўрамадин-
мизми?

Х у м о р х о н . Йўқ!

Боласини кўтариб Насиба киради ва уйга томон йўналади.

Х у м о р х о н . Насибаҳон, нонни қаерга қўяй?
Н а с и б а . Бу ёққа олиб келинг.

Иккови уйга кириб кетади.

З а р г а р о в (Марасулга). Райкомдан бўлмасин та-
фин? Оқила бир балони бошлаган бўлса-я?

М а р а с у л . Э-э-э... Юракдан ҳам бор экан-да!

Телефон жиринглайди. Х у м о р х о н уйдан чиқади.

М а р а с у л (трубкага). Ҳузуржонов... (*Ваҳима қи-
либ.*) А?

З а р г а р о в (чўчиб). А?

М а р а с у л . Ие, хола, сизмисиз...

З а р г а р о в . Холанг ўлиб холасиз қол!..

М а р а с у л . Ҳа-ҳа, шу ердалар. Ҳўп... (*Трубкани
Заргаровга беради.*)

З а р г а р о в (аччиғи келиб, трубкага). Ҳали уйга телефон қилган ҳам сизмидингиз? Ҳўш, нима дейсиз? Ким? Клуб мудири? Ҳўп, беринг... (*Бошқа тонда.*) Салом!.. Раҳмат!.. Ҳа, Зуҳрахоним ўтган куни айтган эдилар. Ҳа-ҳа-ҳа-ҳа, Зуҳрахоним актив бўлганларидан бери жонингиз кириб қолгандир? Ҳа, комсомол қизларингиздан қолишмайдилар. Ҳўп, соат олтига етиб бораман. (*Трубкани қўяди.*)

М а р а с у л . Нима гап?

З а р г а р о в . Хотин-қизлар клуби мендан «Совет ои-
ласи» деган мавзуда бир доклад қилиб беришимни сў-
раган эди, хўп деб, эсимдан буткул чиқиб кетипти.

Х у м о р х о н . Нега хўп дедингиз, секретарингиз ка-
салхонада, докладни сизга ким ёзиб беради?

З а р г а р о в . Ие, буниси эсга келмапти-ку... (*Эсига
тушади, Хуморхонга.*) Айтгандай, каравотнинг тагидаги
доклад-халтани олиб чиқинг.

Х у м о р х о н чиқади.

М а р а с у л . Доклад-халта?

З а р г а р о в . Бир альбом бор, секретарим қаерда
докладбоп нарса кўрса қирқиб шунга ёпишириб юради.
Шунинг отини доклад-халта қўйганман.

М арасул. Доклад тайёр эмас, деб қўя қолсангиз бўлмасмиди?

Заргаров (секин). Хомкалла! «Совет оиласи нима эканини ўзинг билмайсанми, тайёргарлик кўришнинг нима кераги бор?» деб қолса, нима деган одам бўламан? Бу ёқда Оқила! Нозик пайт!..

М арасул. Ҳа, бу томонига ақлим етмалти.

Хуморхон каттакон альбомни зўрга кўтариб киради.

Заргаров. Мана бунда ҳамма гап бор! Қанақа доклад керак бўлса, секретарим шунга қараб бирпасда боплар эди. Қани **Марасул**, қоғоз-қалам ол-чи!

Марасул (қоғоз-қалам узатиб). Хуморхон, сизнинг хатингиз чиройлироқ!..

Хуморхон (ёзишга чоғланиб соатга қарайди). Соат олтига етиб бораман дедингиз, олтигача ёзиб бўлармиканмиз?..

Заргаров. Нега ёзиб бўлмаймиз? Докладнинг сиёсий қисми, рақамлар тайёр дейиш мумкин. (*Альбомни кўрсатиб.*) Мана! Фактлар масаласига келганда... (*Марасулга.*) Сенинг оиланг бор, менинг оилам бор, шунга қараб ёзаверамиз-да!

Марасул. Тўғри!

Заргаров. Ёзинг! Сарлавҳа, сарлавҳа ёзилмайди.

Марасул (Хуморхонга). Тағин ёзиб юрманг...

Заргаров. Хўп... Сарлавҳа... «Совет оиласи!»
Хитоб! Уч нуқта!

Хуморхон. Вой, сарлавҳада хитоб билан уч нуқта нима қилиб юрипти?

Заргаров. Майли, ишқилиб бир нима қўйинг, ўзингиз биласиз... Хўш, нимадан бошлаймиз?

Хуморхон. Оила масаласи бўлгандан кейин хотинлардан бошлаш керак-да!

Заргаров. Тўғри! (*Альбомни варақлайди.*)

Хуморхон (ўйлайди ва айтиб ёзади). «Бурунги вақтда эрларга чўри бўлган хотинлар ҳозир эрлар билан тенг...»

Заргаров. Тўғри, лекин ўчиринг! Келиштириб ёзиш керак!..

Хуморхон. Бу келишмадими?

Заргаров (альбомни тез-тез варақлайди). Ҳозирхозир... Ҳа, мана, мана! Ёзинг! (*Доклад тонида, баланд овоз билан.*) «Ўртоқлар! Буюк Октябрь социалистик революциясидан бурун...»

Марасул. Аҳаджон ака, товуш ҳали керак бўлади; ҳозир бир парда пастроқ олаверинг.

Заргаров. Тўғри! (*Бир оз пастроқ, лекин доклад тонида.*) «...социалстик революциядан бурун ҳеч қандай ҳуқуқقا эга бўлмаган...» Ана энди ҳалигини қўшасиз, яъни эрларга чўри бўлган меҳнаткаш хотин-қизларимиз ҳозирги даврда эрлар билан тенг ҳуқуқقا эга бўлиб, ўз озодликларини тўлиқ таъминладилар! Ҳмм... Асли мана шу ердан шу ергача қирқиб ёпиштириб қўя қолсак ҳам бўлар экан. Елим борми?

Марасул. Насиба! Ҳой, Насиба! Аллақаерда елим бор эди, топиб келинг!

Насибанинг товуши — Ҳозир!

Заргаров. Хўш, энди нима деймиз? (*Альбомни варақлаб.*) Ие, мана бу ерда Чернишевскийнинг гапи бор экан, буни ҳам қирқиб ёпиштиринг!

Марасул. Үртоқ Чернишевский ҳозир қаерда ишлайдилар?

Заргаров (*ўйлаб*). Тилимнинг учидаги турипти-я! Ҳайр, майли, кейин айтаман... Хўш, яна нима дейсиз?

Хуморхон кўчирмаларни қирқиб ёпиштиради. Марасул билан Заргаров иккенинг узоқ ўйлайди. Кир юваётган Насиба елим олиб киради.

Насиба. Мана... (*Боласини беланчакка ётқизиб, Marasulga.*) Рўмолчангиз тозами?

Марасул фикримни бўлма, деб ишора қиласи; кир рўмолчасини олиб Насибанинг қўлига беради; пайпогини кўрсатиб, оёғини узатади. Насиба унинг пайпогини еча бошлайди.

Фотима (*товуши*). Қелинпошша.

Насиба. Ҳозир...

Марасул. Ёзинг! «Мингларча ва юз мингларча озод хотин-қизларимиз...»

Насиба кетмоқчи бўлганда бола йиглайди.

Болангни олиб кетсанг-чи! Кўрмайтисанми, бу ерда одамлар ишлаб ўтирипти!

Насиба болани олиб чиқиб кетади.

Яна битта қўшимча: «баҳтиёр фарзандларимизнинг соғлом бўлиб етишуви учун»

Фотима кираётib қоқинади ва бидонлар қўлидан тушиб кетади. Ҳамманинг кайфи учади. Фотима бидонларини олиб кўчага чиқиб кетади.

Заргаров (*ўзига келиб*). Ҳамми. Чорак кам бир соат вақт қолди. Секретарнинг қадрига етмай юрган эканман.

Хуморхон. Менга қаранг, бориб икки оғиз валақланг келинг-да, нима қиласиз буни ёзиб, ёпишириб...

Марасул. Тўғри, бунаقا пайтда тўртта «масалану» саккизта «яъни» бир доклад-да!

Заргаров. Тўғри-ку, лекин мен галирганимдан кейин «ўртоқ Заргаров ундоқ дедилар, Аҳаджон акам бундоқ дедилар» дегулик бўлиши керак-да!

Марасул. Демаса демас!

Заргаров. Хўп, майли. Борига барака, у ёғини оғзаки боплайман. Хўп, мең кетдим бўлмаса. Хуморхон, юринг, менинг костюмим билан похол шляпамни топиб беринг!

Хуморхон. Шунақасиз-да, бир жойга борадиган бўлсангиз тугмачангизгача солиб қўйишим керак. Эксплататор! (*Чиқади.*)

Заргаров (*Марасулга кўз қисиб*). Хотин бўлганингдан кейин қиласан-да! (*Чиқади.*)

Насиба киради, бола йиғлайди.

Марасул. Ҳой, тинчлик борми, йўқми?

Насиба. Ахир бола касал-ку.

Марасул. Касал бўлса йиғлатмагин, касал бўлмайди.

Насиба. Қанақа одамсиз!

Марасул. Ие, тилингиз ҳам чиқиб қолиптими? (*Уйга киради.*)

Фотима киради.

Фотима. Қелинпошша! (*Бўш бидонни олдига қўйиб.*) Менга икки бидон бермади жувон ўлгур! Сут кўп, лекин бир бидондан бераётпти. Юринг, бир бидон сиз олинг! Юринг!

Насиба. Йўқ, ая, мен... бормайман!

Фотима. Кўчанинг нариги юзида-ку, чиқиб келса-
нгиз нима қилади? Бола билан борсангиз беочирт бера-
ди.

Насиба (катъий). Йўқ, ая, чиқмайман!

Фотима. Ҳар куни чиқинг деяётганим йўқ-ку!

Насиба. Гапирманг, ая! Бир қилмаганим колхоз
дўконидан сут олиб сотиш қолганмиди?

Фотима. Хўп, сиз арзандангизни қучоқлаб ўтиринг,
оппоқ сочим билан мен чиқай! (Иғламсираб.) Пешонам
қурсин: ўғил ўстириб нима кўрдим! (Паранжисини ёни-
ниб бидонни олиб, кўча эшигига томон йўналади.) Дод!
Золим келиннинг дастидан дод! (Чиқади.)

Насиба (боласини аллараб.)

Небо спит, звезды спят,
Спи и ты малышка...

(Ўпкаси тўлиб.)

Небо спит, звезды спят...

(Куюниб ииғлайди.)

Зуҳра киради.

Зуҳра. Насиба...

Насиба бошини кўтаради. Зуҳрани кўриб ўзини йиғидан тиймоқчи
бўлади, лекин баттарроқ хўрлиги келиб ўзини унинг Қучорига
отади.

Нима қилди, қизим?.. Гапир!

Насиба. Энди нима ҳам дейман... Менда гапиргани
тил борми?.. Бошда ўртоқларим айтишган эди. Айтган-
да кўзимга ҳаммаси баҳил кўринган эди... Ўқитувчила-
рим ҳам айтишган эди! Тушимми, ўнгимми?.. Қанақа
жойга тушиб қолдим, қанақа одамлар орасига кириб
қолдим? Мактабимдан, ўртоқларимдан айрилиб топга-
ним шу бўлдими!..

Зуҳра. Айрилганни айиқ ер, бўлинганни бўри ер
деган гап бор. Эсинг кирипти — яхши!

Насиба. Шу кунимдан ўлганим яхши эмасми?

Зуҳра. Нега? Сенга нима қипти? Сен қоқиндине
холос, йиқилганинг йўқ — яна ўртоқларинг билан бара-
вар қадам ташлаб кетишинг мумкин. Бу ёфи ўзингга боғ-

лиқ. Қимга гапирсанг, гапинг ўтади, қаёққа узатсанг қўлинг етади. Сенинг ёшингда мана бизга қийин эди! (*Ўйчан*.) Бизнинг фарёдимиз ҳатто ота-оналаримизнинг ҳам қулоғига кирмас эди. (*Бирдан*.) Ийғлама, йиғидан ҳеч ким барака топган эмас! *Юр!*

Насиба (ҳайрон). Қаёққа?

Зуҳра. Клубга. Совет оиласи тўғрисида Аҳаджон аканг, ўртоқ Заргаров доклад қиладилар. Бир эшитайлик, совет оиласи тўғрисида нима дер эканлар?..

Уйдан Марасул чиқади.

Насиба. Марасул акамга айтинг бўлмаса... Сиз айтинг!

Марасул. Э-э-э... Келсинлар!.. Келинг, хола... Дунёда бормисиз?.. Ҳеч келмайсиз...

Зуҳра. Мана, келдим.

Насибанинг рўмолчаси тушиб кетади.

Марасул (рўмолчани дарров олиб беради.) Марҳамат, хоним...

Зуҳра. Насиба мен билан клубга боради.

Марасул. Э, бормисиз, шунақа қилинг... (Насибанинг қўлидан болани олади.) Боринг, кийиниб чиқинг!

Насиба ҳайрон бўлади ва севиниб уйга кириб кетади.

Шунақа ишларга ҳеч ҳафсаласи йўқ, хола! Бир йилдан бери кўчага олиб чиқа олмайман-а!. «Юр, ҳеч бўлмаса кино кўрайлик» десам, «Кино келиб мени кўрсин» дейди. Айб ўзида-ю, яна баъзан мендан нолиб ҳам қўяди. Билмаган одам алланималар деб ўйлаши мумкин.

Зуҳра. Мумкин! Бой деб ўйлаши ҳам мумкин, феодал деб ўйлаши ҳам мумкин. Нима деса кам!

Марасул. Ие!..

Зуҳра. Ўзинг ҳам боргин, сенбоп гаплар бўлади!
Марасул. Жоним билан!..

Заргаров билан Хуморхон киради.

Заргаров. Э-э, Зуҳрахоним, салом... (Столдан қоззларини олиб портфелга солади.) Мени олиб кетгани келдингизми? Раҳмат, раҳмат... Қани, кетдик бўлмаса!

Зуҳра (*Марасулга*). Қани Насиба?

Марасул. Сизлар бораверинглар, биз кетларингдан етиб борамиз.

Зуҳра (*Хуморхонга*). Сиз-чи, сиз бормайсизми?

Хуморхон. Серцам бир тарзи бўлиб турипти.

Зуҳра. Шунинг учун боринг дейман-да: юраги соғ одамларни кўрсангиз, кўкрагингизга шабада тегса, буткул тузалиб кетсангиз ажаб эмас.

Заргаров билан Зуҳра чиқиб кетади. Машина гудок бериб жўнайди. Насиба уйдан югуриб чиқади.

Насиба. Кетишдими?

Марасул. Ҳа.

Насиба. Юринг, Хуморхон опа, бирга борамиз.

Хуморхон. О, опаси ўргилсин, Аҳаджон акангизнинг гапини уйда эшитганим ҳам етар, энди клубга бориб ҳам эшитайми?

Марасул (болани бериб). Ушланг! Сиз ҳам бормай қўя қолинг!

Насиба. Ўзингиз айтдингиз-ку!

Марасул (аччиғи келиб). Қачондан бери мен нима десам шуни қиласдиган бўлиб қолдингиз?

Насиба. Бир йилда бир марта борсам нима қипти?..

Марасул (бақириб). Бормайсан!

Насиба. Ўзингиз бир жойга олиб бормасангиз: сизни меҳмонга чақирганлар ёлғиз ўзингизни чақиради; кинотеатр деган нарсалар эсимдан ҳам чиқиб кетди... Паркка олиб чиқмасангиз...

Марасул. Нима қиласман паркка олиб чиқиб! Проекторга солиб кўраманми? (Чиқади.)

Хуморхон. Эрнинг гапини иккита қилиш яхши эмас, опаси ўргилсин! Аравасига тушганингиздан кейин ашуласини ҳам айтасиз-да! Мана мен айтиб юрибманку, мендан ибрат олсангиз бўлмайдими! (Чиқади.)

Насиба саҳнада ёлғиз қолади; бир оз ўйлаб турганидан кейин шиддат билан кўчага чиқиб кетади.

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ ҚУРИНИШ

Клуб саҳнаси. Президиумда Зуҳра, Пўлатжон Домла, Заргаров минбарда доклад қилмоқда.

Заргаров (чой ичиб, сўзида давом этади.) Шу билан бирга мингларча, юз мингларча озод хотин-қизла-

римиз бошланғич, ўрта ва олий мактабларда ўқимоқдалар...

Сақна ёнидан чиқиб келган Ризамат чой қуйиб, камоли эхтиром билан минбарга қўяди.

(Доклад тонини бузмай, Ризаматга.) Раҳмат!.. Ва шу билан бирга келажак авлодимиznинг ҳаёти ҳамда бахтини таъминлаш учун кураш соҳасида ҳам ўз бурчларидан илҳомланиб, инсоният олдидаги ўз вазифаларини шараф билан бажармоқдалар.

Товуш. Ўртоқ Заргаров, қисқароқ!

Заргаров (тушунмай, доклад тонида). Бундан қаттиқроқ гапиролмайман, товушимнинг бўлгани шу, ўртоқлар! Ўртоқлар! Улуғ демократ Чернишевский бундай деб ёзади: «Табиат хотин-қизларни зўр истеъодли қилиб яратган, уларга ақл-идрок ато қилган бўлса-да, бироқ жамият бу ақл-идрокни тан олмаётир, поймол қилаётир, бўғаётир!» (Зўр таассуф билан.) Ўтмишда мана шундай эди, ўртоқлар! Шу билан сўзим тамом. (Чапак кутади.)

Пўлатжон Домла. Саволлар борми?

Зуҳра. Мумкинми, бир савол... Хўп, ўтмишда шундай экан... хотин-қизларнинг ақл-идрокини, талантини тан олмайдиган, оёқости қиласидиган, бўғадиган одамлар ҳозир ҳам борми?

Заргаров (доклад тонида). Йўқ, албатта! Бўлиши мумкин эмас, ўртоқлар!

Пўлатжон Домла. Бахтга қарши, ҳозир ҳам бор. Бу масалада жамоатни алдайдиган шахслар, ҳатто мансабдорлар ҳам топилади!

Заргаров. Тушунолмадим...

Зуҳра. Нимасига тушуниолмадингиз?

Заргаров (доклад тонида). Ўртоқлар! Оёқости қиласидиган, бўғадиган шахслар йўқ, албатта. Биз бунга йўл қўймаймиз! Мутлақо йўл қўймаймиз!

Вера (залдан). Менимча бор! Топилади!

Заргаров (доклад тонида). Эҳтимол бордир, лекин биз қолоқ оиласарга эмас, илғор оиласарга қарашимиз керак, ўртоқлар!

Пўлатжон Домла. Яъни?

Заргаров. Яъни... (Доклад тонида.) Мен бир оила тўғрисида гапиришим мумкин! Менинг қўшним бор, доктор Ҳузуржонов. Мана бу оиласи ҳақиқий оила дейиш мумкин! Мана бу оила бугунги куннинг юксак та-

лабларига тўлиқ жавоб беради десам хато қилган бўлмайман. Бу оиланинг хусусияти шундан иборатки...

Назира (залдан). Нотўғри!

Заргаров. Ҳой, қизлар, агар гапирадиган бўлсаларинг, мана бу ерга чиқиб, халойиққа гапиринглар.

Назира. Гапиришимиз мумкин. Мумкинми, домла?

Пўлатжон Домла. Мумкин, бу ёқقا чиқ!

Заргаров (корози). Мажлисда тартиб бўлиши керак!..

Пўлатжон Домла. Бугунги мажлиснинг тартиби шунаقا!

Вера билан Назира саҳнага чиқади.

Назира. Ҳузуржонов Насибанинг ўқишини жувонмарг қилди, олий маълумот бераман деган ваъдалар билан олиб хизматкор қилиб қўйди-ку! Бунинг нимасини мақтайсиз?

Насиба (югуриб саҳнага чиқади). Назира!

Заргаров (Насибага). Сиз ҳам шу ердамисиз?

Вера. Ҳузуржонов Насибани сизнинг қўлингиз билан мактабдан юлиб олди!

Насиба. Вера!

Назира. Насибанинг оёқ-қўлини боғлагани Ҳузуржоновга сиз арқон эшиб бердингиз!

Заргаров (мулоийм, лекин таҳдид билан.) Аравани қуруқ олиб қочманг, ойим қиз!.. (Бошқа бир нима демокчи бўлиб, айтолмайди.) Ярашмайди!.. Комсомол экансиз... Не-хо-ро-шо!! (Доклад тонида.) Ўртоқлар, Ҳузуржоновнинг хотини университетга киргани тайёрлик кўраётитти, и... киради ҳам!

Вера. Ёлғон!

Заргаров (жаҳли чиқиб). Ўзининг тили бор, ўзи айтсин! (Йўталиб қўяди.)

Назира. Насиба, бу ёқقا чиқ! Гапир!

Заргаров яна йўталади. Насиба ерга қараганича туриб қолади.

Пўлатжон Домла. Шунақами, қизим, ростми шу гап?

Насиба. Ёлғон! Домла, кечиринг... Мен... мен... сизни алдадим, энди... юзингизга қандоқ қилиб қарайман. Қўзим очилди... (Йиғлаб юборади ва саҳнанинг орқасига ўтиб кетади.)

Кетидан Вера ва Назира ҳам чиқади.

Заргаров (пешона терини артиб). Демак Ҳузуржонов менга нотўғри маълумот берган экан-да!.. Қўрамиз, текширамиз... (*Ёзиб олади.*)

Президиумга залдан хат тушади. Хатни Зуҳра олиб домлага беради.

Пўлатжон Домла. Кечирасиз, бир савол тушди, ўқишга мажбурман.

Заргаров. Тўғри, саволлар мана шунаقا ёзма равища берилиши керак.

Пўлатжон Домла (ўқийди). «Докладчи Заргаров уч бола кўрган хотини Оқила Шамсиеванинг устига Хуморхон Мансурхўжаева деган бир жувонни олган...»

Заргаров (шошиб). Шошманг! Туҳмат! Оқила билан ажрашиб кетганимга мана шу ҳафта роса беш йил тўлди!

Пўлатжон Домла (қоғозни кўрсатиб). Оқидалан икки яшар ўғлингиз бор экан-ку?

Заргаров (пинагини бузмай). Нима қипти, бўлиши мумкин! Мумкин! Бу бола бундан беш йил бурун бино бўлган, лекин ёпишиб қолган эди, уч йилдан кейин кўчиб, туғилди...

Зуҳра (заҳарханда қилиб). Ҳм, ёпишиб қолиш болангизга ота мероси экан-да: ўзингиз ҳам Ҳудоёрхон замонида бино бўлиб энди туғилганга ўхшайсиз!.. Домла, менга сўз беринг!

Пўлатжон Домла. Марҳамат, Зуҳрахоним.

Зуҳра. Ўртоқлар! Бугунги докладдан бир пуллик баҳра олмаган бўлсақ ҳам, лекин, вақтимиз бекор кетгани йўқ: биз қирқ хотинлик бўлмаса ҳам, ҳар қалай, қўш хотинлик Ҳудоёрхонни қўзимиз билан кўрдик, биллиб қўйдик!

Заргаров (гаране). Зуҳрахоним...

Зуҳра. Ўтиринг! Маълум бўлдики, ҳозирги Ҳудоёрхонлар шляпа ҳам кияр экан, папка кўтариб ҳам юрар экан, совет қонунларига чап бериш, жамоатни чалғитиш учун мана бунаقا жойларда минбарга чиқиб, маст тудай, оғзидаң кўпиклар ҳам сочар экан!

Заргаров (стол муштлаб). Мумкинми!.. Қоғоздай фижимлаб ташлайман!..

Зуҳра (писанд қилмай). Ўтиринг! Ўртоқлар, бу ерда Заргаров сингари шляпалик Ҳудоёрхонлардан бири — Марасул Ҳузуржонов масаласи ҳам кўтарилди...

Заргаров (қоғозларини йиғиштириб). Мен сиз билан тегишли жойда гаплашаман!. (Жўнаб қолади.)

Зуҳра (кетидан). Шляпангизни олиб кетинг! Ҳой, шляпа!

Ризамат шляпани учинг қўлидан олиб Заргаровнинг кетидан чопади.

Парда

ОЛТИНЧИ КЎРИНИШ

Заргаров ҳовлисида ошхона. Хуморхон ойна олдида пардоз қилиб ўтириби. Марасул киради.

Марасул. Аҳаджон акам қелмадиларми?

Хуморхон. Йўқ. Ҳа, мунча тажангисиз?

Марасул. Бизнинг хотин тил чиқарган десам, оёқ ҳам чиқарипти!

Хуморхон. Бормагин деган эдингиз-ку!

Марасул. Кетипти!..

Хуморхон. Сиздан ҳам серпулроғини топгандирда... Бунақа вақтда, эрни шер қиладиган пул, хотинни шер қиладиган хуштор!

Марасул. Алжима!

Хуморхон (*паузадан кейин*). Яна Оқиланикига борармишсизми?

Марасул. Ҳа! Бора бериб остонасини сийقا қилиб юбордим! Эрга теккан сену жафосици мен тортаман! Емон виждонсизлик қилгансан-да! Бечора Оқилага одамнинг раҳми келади

Хуморхон. Оқилага-я? Оқилага раҳмингиз келадими? Насибага-чи? Насибага раҳмингиз келмайдими? Мен Насибага ҳам кундошман-ку!

Марасул. Ие!

Хуморхон. Йўқ-йўқ, кундош эмас, яrim кундош! А?.. Яrim кундошман. (*Кулади.*) Виждонсиз эмиш! Мени, мен виждонсизни Насибага яrim кундош қилгунча ўлиб бўлдингиз-ку! Кисловодскда кечаси Насибани дори бериб ухлатиб қўйиб, мени санаториядан сой бўйигача қўлида кўтариб борган ким эди? Яхши кўраман деб йиғлаган, оёғимга йиқилиб ботинкамни мўйлаби билан чўткалаган ким эди?

Марасул. Аҳмоқ! Ўз хотинини алдаган одам ўйнашига рост гапиради деб сенга ким айтган эди?

Эшик тақијлайди.

Хуморхон. Киринг! Кира қолинг!

Оқила киради. Иккови гангиб қолади.

Марасул. Э-э, келинг Оқилахон опа... Келганингиз жуда яхши бўлди-да, эртага борадиган бўлиб турган эдим...

Хуморхон. Келинг...

Оқила. Эрингиз ҳани?

Хуморхон. Сизнинг ҳам эрингиз-ку... Мажлисда! Марасул. Бирпас ўтира туринг, келиб қолар.

Оқила. Мана шу повесткани Заргаровнинг ўз қўлига топширишим керак эди... Сиз бериб қўярсиз.

Хуморхон (*повесткани олиб ўқиади*). «Учинчи участка халқ суди...»

Оқила. Орани очиқ қилиб, Заргаровни сизга буткул бермоқчиман.

Хуморхон. Вой, нега, икковимизга ҳам бўлиб турувди-ку...

Марасул. Энди хафа бўлмайсиз, опа...

Оқила. Нега хафа бўламан, мен Заргаровга ўн етти йил хотин бўлиб бешик, қозон-товоқ, киртоғорадан бошқа нарса кўрган эмасман. Мен бошқа нарсага — юртимиизда ҳали ҳам инсонлик қадр-қийматини билмаган, хотин деган номга иснод келтирадиган макиёнлар борлигига хафа бўламан!

Марасул. Э-э!..

Хуморхон. Вой (*Марасулни гувоҳ қилиб*). Мана, айтсинлар... мен эрингизга ўзим тегибманми?

Оқила. Йўқ, албатта! Биламан, сизни тегишга, болаларини чирқиратиб уни уйидан, ўн етти йиллик уйидан юлиб олишга мажбур қилган нарса Заргаровнинг пули, мартабаси. Заргаров амалидан бекор бўлсин-чи, қайда кўрдим қора эшагим дермикансиз!

Хуморхон. Вой қанақа некультурний хотиисан! Секинроқ гапирсанг-чи, қишлоқи!..

Оқила. Шу қилган, қилаётган ишларингиз культура-ю, сиз культурний хотин бўлдингизми?

Хуморхон. Вой, мунча тилинг заҳар экан! Бор-э, эринг бошингда қолсин! Ол, олиб кет! (*Деразадан ташқарига*) Тоға!

Оқила. Мен эр талашиб келганим йўқ.

Хуморхон. Ӯшанда нега йиғлаб келган эдинг бўлмаса?!

Оқила. Бундан бир ярим йил бурун йиғлаган эдим.
Унда болаларим кўчада қолади деб ўйлаган эканман.
Йўқ, тирик етим бўлди-ю, лекин кўчада қолмади. Бу замонда ҳеч ким кўчада қолмас экан: заводда бири онам бўлди, бири акам бўлди — йўлимни топиб олдим. Лекин сиз-чи!..

Хўморхон Марасулнинг орқасига ўтади.

Ие, хотинлардан калтак ея бериб зада бўлиб қолибсиз-ку!.. Қўрқманг, мен сизни урмайман — сизга қўл тегизгани ҳазар қиласман.

Хуморхон. Сендан яхши эканманки, устингга олипти-да!

Оқила. Кўчада ётган суюкни қайси ит ғажимайди!
(Чиқади.)

Марасул (кетидан). Оқилахон опа, мумкинми...
Бир оғиз гапим бор... (Чиқади.)

Хуморхон. Вой, яшшамай ўлгур...

Ҳаял ўтмай, Марасул рўмолчаси билан юз-кўзини арта-арта киради.

Марасул. Чакки қилдинг! Яхши гапириб ҳовридан тушириш керак эди!

Хуморхон. Осмон қўлида бўлса ташлаб юбора қолсин! Аҳаджон акамнинг битта осмонни кўтариб қолгудай обрўйи бор!

Фотима (деразадан). Қанақа эркаксан! Ёш хотинни мажлисга юбориб, қандоқ сабринг чидаб ўтирибсан! Қачонгача ўргатаман!..

Марасул. Ҳозир... (Чиқади.)

Ранг-қути ўчган Заргаров киради ва секин креслога ўтиради.

Хуморхон. Вой, нима қилди? Шляпангиз қани?

Ризамат, қўлида шляпа, мотамли юриш қилиб киради.

Заргаров (қўлидан шляпани олиб). Боринг, Марасулни айтиб келинг!

Ризамат чиқади.

Ўэзимнинг ҳам кўнглимга келган эди-я? Асли бормасам бўйлар экан...

Хуморхон. Вой, нима бало, Оқила бу ерга келиб қилган шаллақилигини клубга ҳам бориб қилдими?

Заргаров (чўчиб). А? Оқила келдими?

Хуморхон. Ҳа. Сизга повестка олиб келипти. Сизни менга буткул бермоқчи эмиш.

Заргаров повесткани олиб ваҳима ичидаги кўз югуриради.

Заргаров (гаранг). Ие... мен «Оқилани қўйганимга беш йил бўлган» деб... оббо... судда устимга хотин олди деса... (Бирдан.) Жоним! Пайт нозик, хотин-қизлар масаласи чирсиллаб туритпи — бекорга новут бўлиб кетаман.... Менга раҳм қилинг!..

Хуморхон. Нима қиласай?

Заргаров. Сиздан бир оғиз сўз!. Бир оғиз!. «Мен Заргаровнинг хотини эмасман, ўйнашиман» десангиз қутулиб кетаман. Хотинлик эркак ўйнаш тутмасин деган закон йўқ! Йўқ!

Хуморхон. Ие!

Заргаров (тиз чўкиб). Жоним!..

Хуморхон. Мен бу гапни айтгани номус қиласман. Хўжа авлодимиз, бизнинг авлодда ўйнаш тутган хотин ўтган эмас!

Заргаров. Жоним! Имоним!

Хуморхон. Мунча!. Жонингизни оладими!..

Заргаров. Обрўйим тўкилади... Менинг обрўйим бир ўзимга эмас, сизга, ўзингизга ҳам керак-ку, ахир!

Хуморхон. Сизнинг обрўйингиз менга керак бўлиб нима қилиб берипти!. Биттаю битта тоғам ҳали ҳам завхоз!

Заргаров. Бу тўғрида гаплашган эдик-ку... Бир оз ичади!

Хуморхон. Қаттароқ иш бўлса — яқинига одам ўйлолмаса ичгани ҳам билинмас эди.

Заргаров. Хўп, катта ишга жойлаб қўяман. Бўлдими?

Хуморхон (ўйлаб туриб). Тоғамга дурустроқ жойдан хотин олиб берасиз. Яхши қиз бўлсин!

Заргаров. Хўп, ўзим ҳам шуни ўйлаб юрган эдим. Ўйлаймиз, бу ҳовлини тоғангизга бериб, ўзимизга бошқа баҳавороқ жойдан участка қиласмиз!

Ризамат билан Марасул киради.

Марасул. Э-э, Аҳаджон ака, ростми? Хайрият мажлисга Оқиланинг ўзи кириб бормапти!..

Заргаров (Ризаматга). Сиз чой-пой ичиб ола сизми?..

Хуморхон (Ризаматга). Бу ёққа юринг...

Ризамат иккови чиқиб кетади.

Марасул. Нима бўлди?

Заргаров. Дард бўлди! Бало бўлди! Ҳамма иллат сенда! Сенда! Хотин-қизлар масаласи чирсиллаб турган бир вақтда нима қиласи эдинг гапни кўпайтириб!..

Марасул (ҳайрон). Нима қилдим?

Заргаров. Ие, тағин нима қилдим дейди-я!.. Хотининг ўқийман деса битта-яримта мактабга қистириб қўймайсанми-ю, яна битта туққанидан кейин ўзи ташлаб кетмайдими?

Марасул (қути ўчиди). Нима бўлди?

Заргаров. Ҳамма гап мана шундан бошланди-да! Дугонаси чиқиб ундоқ деди, холанг чиқиб бундоқ деди: ҳаммаси қўшилишиб сени олиб менга урди, мени олиб сенга урди. Данакдай хамиртурушдан бир тоғора хамир қилди-қўйди.

Марасул. Ўзи нима деди?

Заргаров. Нима дерди! Тарафингни олсам мени ёлғончи қилди!

Марасул. Ҳали шунақами. (*Енгини шимариб чиқмоқчи бўлади.*)

Заргаров. Қаёққа?.. Үтир! (*Унинг енгларини тушириб қўяди.*)

Насиба киради.

Насиба. Мени йўқладингизми?

Заргаров Марасулга «қаттиқ гапирма» деб ишора қилади.

Марасул (қовоғини солиб). Ҳа!.. (*Унинг олдига боради.*)

Марасул Насибани урмоқчи бўлганда Заргаров ҳай-ҳайлаб қўймайди. Шовқинни эшишиб **Хуморхон** югуриб киради, вазиятни кўриб ҳайрон бўлади.

Заргаров. Ҳм... Шунақа экан-да, Насибахон... Марасулдан хафароқ экансиз, менга айтсангиз ҳам бўлар эди-ку... Е мендан ҳам хафамидингиз?

Насиба. Коқинган одам йўлда ётган тошдан ўпкамайди.

Заргаров. Мени тош дейсизми, ғиши дейсизми, кесак дейсизми, ҳар қалай холис ният билан ораларинга тушган эдим... И... бахтли бўлдингиз деган қаноатдаман: шундоқ уйингиз бор, жойингиз бор...

Насиба (*Хуморхонга кўз қири билан қараб*). Уйжой бахт бўлса иссиқ оғилда кавш қайтариб ётган сиғирдан бахтироқ жонивор бўлмас эди!

Заргаров. Уй дейишдан мақсад — оила демоқчиман!

Хуморхон. Опаси ўргилсин, нега унақа дейсиз, кимсан доктор Ҳузуржоновнинг хотинисиз!

Насиба. Фалончининг хотини бўлиш сизга бахт бўлса бордир, лекин мең буни бахт деб билмайман, бунақа бахтдан жирканаман! Менинг ўз отим, ота-онам умид билан қўйган отим бор! Ўз отимга куйдирги чиққан эмас!

Марасул (*дўйқ қилиб*). Шунақами?!

Насиба. Ҳа, шунақа!

Марасул. Ҳа, ўша сени... (*Урмоқчи бўлади*. Заргаров орага тушади.) Жағингни эзаман!

Насиба. Йўқ. Марасул ака, энди мени уролмайсиз! Мен энди мунглик, муштипар хотин эмасман. (*Чиқиб кетади*.)

Хуморхон. Вой, Марасул ака-ей, ўлмаган жонингиз! Бу шаллақи билан қанақа умр қилиб келаётисиз?

Заргаров. Аҳмоқ! Аҳмоқ!! Ҳозир хотин урадиган замонми?

Хуморхон. Бунақа хотинни уриб ўлдирса ҳам оз! (*Чиқади*.)

Телефон жиринглайди.

Заргаров (*чўчиб*). Марасул, ол-чи! (*Ўзича*.) Э, худо!.. (*Паноҳ истаб*.) Хуморхон!

Марасул (*трубкага*). Лаббай! А? Ҳозир...

Марасул имо билан Заргаровга трубкани кўрсатади. Заргаров трубка худди чақиб оладигандай стол ёнига келади, трубкани олади.

Заргаров (*трубкага, ўзини хурсанд кўрсатишга тиришиб*). Лаббай... Раҳмат... А? Хўп-хўп... (*Бўшашиб ўзини креслога ташлайди, узоқ паузадан кейин*.) Марасул!..

Марасул (*зўрға*). Лаббай!..

Заргаров. Нима бўлаётитпи ўзи?

М а р а с у л . Энди бу ёғи нима бўлади денг.
З а р г а р о в . Хуморхон! Жоним!

Парда

ТУРТИНЧИ ПАРДА

ЕТТИНЧИ КЎРИНИШ

Марасулнинг ҳовлиси. Супада Назира, Вера, Насиба, Пўлатжон Домла.

Пўлатжон Домла (боланинг юзини очиб секин).
Бай-бай!.. Мунча ҳам ширин ухлапти! Менга бер-чи,
бала кўтариш эсимда бормикин...

Қизлар секин кулишади, Насиба болани унга беради.

Уҳў!.. Полвон қиз Сўладиганга ўхшайди-ку! Баракалла.
Хўп, қани, гапир-чи!..

Насиба. Ўша кунги мажлисдан кейин яхши бўлиб қолди. Мажлис куни бир авж қилди-ю, кейин ўйлаб кўрди шекилли, дарров тушди. Хийла тушди! Бир йилда бир мартаба ҳам кўчага чиқармаган одам... мана, бир ҳафта ичиди икки марта маориф бўлимига бориб келдим. Ўзи мактабимизга бориб тўққизинчи синфда ўқиганимга справка олиб келди...

Назира. Ёмон бўлиб ҳам кўрсин-чи клуб деворий газетасига оёғидан осиб қўярман!

Вера. Мажлисда осгандан беш баттар қилдик-ку.
Пўлатжон Домла. Коллектив зўр куч!

Бидон кўтариб Фотима киради, меҳмонларни кўриб бидонни секин бир чеккага яширади ва югуриб буларнинг олдига келади.

Фотима. Вой гиргиттон!.. Келинг, домласи... Келинглар... Бу ўқиш қачон бошланади-а, домласи? Бола бечора ичикиб қолди-ку! Уйда ҳам ўқиётитпи, ўқимаган китоби қолмади, Марасул китоб ташиб еткизолмаётитип-ти-ю, лекин мактабнинг йўриғи бошқа-да! А, келинпошша?

Насиба. Вой, ая, суюнчи! Мени ўнинчи синфга қабул қилишипти! Пўлатжон Домла буйруқ олиб келдилар.

Роҳила. Умридан барака топсин, зап домланг борда!

Иккиси чиқади. Марасул киради, келиб сўрига ўзини ташлади. Фотима киради.

Фотима. Ие, қелдингми... Овқатингни олиб келайми?

Марасул. Йўқ! Томоғимдан ҳеч нарса ўтмайди. Аҳаджон акамни ишдан олиб, партиядан ўчиришипти!

Фотима. Вой!..

Марасул. Уф!. Бир омад кетгандан кейин шунаقا бўлар экан-да!

Фотима. Худо дегин!. Ташвиш тортма, Аҳаджон тегирмонга тушса бутун чиқади... Мана кўрасан, онам айтган эди дерсан! (Секин.) Насибанинг домласи қозоз олиб келди!

Марасул. Қанақа қофоз?

Фотима. Ўқишига кириши нақдга ўхшайди. (Иғламсираб.) Пешонам қурсин... Сени катта қилиб берганим кам экан, энди боласини ҳам катта қилиб бераман, шекилли.

Заргаров (ўз ҳовлиси томонидан киради, мусибатли товуш билан). Марасул, ука, мен кетдим. Энди бутун умид областдаги ёр-биродарлардан. Хайр...

Марасул. Хайр...

Фотима. Худо денг!

Заргаров (жон-дили билан). Э, худо! (Чиқади.)

Насиба киради.

Фотима. Келинпошша, эргизнинг овқатини беринг. (Чиқади.)

Марасул. Қаёққа бординг?

Насиба. Ҳеч қаёққа борганим йўқ.

Марасул. Қим келди?

Насиба. Пўлатжон Домла, қизлар...

Марасул. Шунақами?..

Насиба. (хурсанд.) Ўнинчига кираман! Пўлатжон Домла дирекция билан гаплашиб буйруқ олиб келиптилар! Мана!

Марасул (буйруқни ўқийди). Ҳмм..., яхши, лекин мен бир нарсани ўйлаб қолдим: болангни нима қиласан?

Насиба. Ҳамиша «боланг, боланг» дейсиз... (Кулиб.) Нима, болани онамнинг уйидан олиб келибманми?

Марасул. Менинг онамдан умид қилма демоқчиман. Сенга мени катта қилиб бергани басдир, энди болангни ҳам катта қилиб берсинми!

Насиба (ҳайрон). Майли... ясли бор...

Марасул. Тилаб-тилаб топган болангни яслига бергани қандоқ кўнглинг бўлади?

Насиба. Яслига нима қипти? Менинг ўзим ҳам яслида, боғчада ўсганман.

Марасул. Сенинг онанг берса бергандир, менинг яслига берадиган болам йўқ!

Насиба (қутти ўчиб). Хўп, болага менинг онам қарайди... Кечқурун элтиб бераман, эрталаб олиб келам...

Марасул. Бу бошқа гап. (*Бирдан.*) Хўп, болани онангга элтиб берар экансан, мени кимга элтиб берасан? Менга ким қарайди?

Насиба. Ўзим қарайман... Онам қарайди... Ўқишимнинг сизга, уй ишига... ҳеч кимга оғирлиги тушмайди.

Марасул (паузадан кейин). Менга қара, ўқишидан мақсад нима ўзи, ишлашми? Нима қиласан ишлаб? Мен боқолмаяпманми?

Насиба. Марасул ака, нима учун мени «боқишингиз» керак? Мен мушук бўлмасам...

Марасул (аччиғи келиб). Биз эр-хотин гаплашатипмиз, орага бировнинг гапини қистирма!

Насиба. Нима дедим? Кимнинг гапини қистирдим?

Марасул (масхара қилиб). «Нима учун мени боқишингиз керак! Мен мушукми?» Бу анави чол Пўлатжон Домланинг гапи! Бунақа фалсафалар ўшандан чиқади!

Насиба. Майли-да. Бирон орзузи бўлмаган, бирон нарсага интилмаган одамнинг мушукдан нима фарқи бор?

Марасул. Хўп, борди-ю, орзулари ушалди — ўқидилар, битирдилар, ишга ҳам кирдилар — ишлаб қанча ойлик оладилар?

Насиба (унинг афтига қараб). Қанча ойлик олсан ўқишимга рози бўлар эдингиз?

Марасул (нимадейишини билолмай). Юрагимни сиқма! (*Қоғозни йиртиб ташлайди*). Янаги йилга ўқийсан!

Насиба. Вой! (*Қоғоз парчаларини олиб бағрига босади.*) Марасул ака, нега бунақа қиласиз? Ҳар куни икки маҳал гул кўтариб кўчамизнинг бошида турган кунларингизда нималарни ваъда қилган эдингиз?

Марасул (бирдан тутоқиб). Мен ишдан чарчаб келганман, дам олгани қўясанми, йўқми? (*Бақириб.*) Қўясанми, йўқми!!!

Насиба. Бақирманг!

Роҳила билан Фотима югуриб киради.

Роҳила. Ҳа, ҳа, яна нима бўлди?

Фотима. Ҳой, сенга нима бўлди?

Насиба. Кечагина нима деган әдингиз! Яна лафзи-нгиздан қайтдингизми? Ноинсоф!

Марасул. Ҳа! Мен шунақа ноинсоф, шунақа золим эрман! (Бир қўл ҳаракати билан бутун давлатини кўрсатиб). Шунақа золим эр бўлса ҳамма ҳам тегар эди!

Насиба. Ола қолинг!

Марасул (бақириб). Оламан!

Роҳила. Ҳой куёв, яна бошидан тушдингизми? Қўчада муқовангизни кўрган киши сизни ҳеч шунақа одам деб ўйламайди-я!

Марасул. Қечки мактабга қўймайман! Марҳамат, университетга кирсин! Ёрдам қиласман!

Насиба. Бас! Қалбаки гапларингиз жонимга тегди! Кўр ҳассасини бир марта йўқотади.

Марасул. Жонингга теккан бўлса — катта кўча!

Насиба. Шунақами?.. Ая, мана, орзуларингиз ушалдими?

Насиба билан Роҳила чиқади.

Фотима. Ҳой, ақлингга куйдирги чиқмагур, боласи бор, ҳовлиниң яримини бўлиб олади-я!

Марасул. Уф!. Ая, дейман, битта хотинни эплаш шунча қийин, дадам раҳматли саккизтасини қанақа эплаган эдилар?

Фотима. О, онанг айлансин Марасул, у замонда эркакларнинг қамчисидан қон томар эди! У вақтда пашранжи бор эди!

Бола, тугун кўтариб Роҳила киради.

Войдод!.. Мени шундоқ қудамдан айирасанми?..

Роҳила. Қўйинг-э, Фотимабуви, давлат деб қизими ни ўз қўлим билан ўтга ташлаган эканман! Одамлар айтишган эди...

Насиба (икки бойлам китоб кўтариб киради), Юринг, ая!

Фотима (икковининг йўлини тўсади). Войдод!..
Мени шундай келинимдан айрасанми?..

Зуҳра киради.

Дод устига дод!

Зуҳра (ҳайрон). Нима гап?

Роҳила. Нима бўлар эди... Айтганингиз келди!

Фотима. (Зуҳра билан кўришиб.) Иккови уришиб қолди, яраштириб қўй. Арзимаган гап... (Чиқади.)

Зуҳра (кетидан). Мараз!

Марасул (Роҳилага ўткала). Бизни уришиб-сўкиб яраштириб қўярсиз десам, дарров кўч кўтарибсизда!

Роҳила. Ҳа! Кўзим очиқлигига қизимнинг тўйини кўрай деб ўзимни ўйлабману, бу тўйдан кейин Насиба нима бўлишини ўйламабман. Она куни битиб дунёдан кўз юмганида боладан рози бўлиши зарур, лекин энди билсан, куни туғилиб дунёни энди кўрадиган боласини рози қилиб кетиши ундан ҳам зарурроқ экан!

Она-бола чиқмоқчи бўлади.

Зуҳра. Мана энди ўзингизга келибсиз!

Марасул (дўйқ қилиб). Хола!.. Оила масаласига аралашманг! Оила масаласи нозик масала, сиёсий масала! Совет ҳукумати оилани мустаҳкамлаш учун бутун чораларни кўраётган бир вақтда... жавобгар бўласиз!

Зуҳра. Совет ҳукумати ҳар қанақа оилани эмас, совет оиласини мустаҳкамлайди!

Марасул. Сизга ўхшаган чаласавод «активлар» қўли билан мустаҳкамлайди! (Она-боланинг олдини тўсади.)

Зуҳра. Мен чаласавод, сенинг саводинг росами? Бир кўзинг одамларнинг тишида, бир кўзинг чўнтағидаку, яна қайси кўзинг билан ўқиб савод чиқаргансан?

Марасул (Насибага). Чучварани хом санама, мендан ялчиб алимент ололмайсан!

Насиба. Кераги йўқ!

Зуҳра. Қонун товуқдай қийқиллатиб олиб беради!

Марасул. Қонунга мувофиқ оладими? Ойлиги ёз сўмлик ишга кираман!

Зуҳра. Ҳезалак!

Марасул (Насибага). Эсинг кириб қайтиб келганингда бу уйда бошқа хотин ўтирган бўлади!

Насиба (таққан зийнат асбобларини олиб Марасулнинг олдига ташлайди). Наинки қайтиб келсам! Аксинча, бу ерда ўтган бир ярим йил умримга умр бўйи ачинаман. Эссиизгина бир ярим йил умрим! Юринг, ая! (Чиқади.)

Роҳила. Эссииз! Лекин бекор кетмади! Бу бир мактаб бўлди. Кўзимиз очилди. Баҳт нима, баҳтсизлик нима — кўзимиз билан кўрдик. Мен оналарга айтаман: «Гузуккина қанот чиқармай учишга талпинган чумчуқ бола илоннинг оғзига тушар экан» дейман!

Марасулдан бошқа ҳамма кўча эшиги томон йўналади,

Марасул (бақириб). Хола, муроднингга етдингми? Зуҳра. Йўқ ҳали, жиян! Чаласига қарздорман! (Чиқади).

Парда

ЭПИЛОГ

Заргаровнинг ҳовлисида ўша ошхона, лекин ерда ётган бир пой эски калиш, ғижимлаб ташланган бир-икки газетадан бошқа ҳеч нарса йўқ. Саквояж кўтарган Заргаров киради, киради-ю, данг қотиб қолади: кўзларини ишқаб, йириб қарайди, ниҳоят, кўраётгани ҳақиқат эканига ишонгач, бўшашиб кетади. Фам-койиш хийлагина енгиб қўйган Марасул киради,

Марасул. Салом бердик... С приездом...

Заргаров. Салом...

Марасул. Гузарда орқангиздан шунча чақирдим, эшифтмадингиз.

Заргаров (уйни кўрсатиб). Нима гап?

Марасул. Ҳуморхонингиз... Кечагина кўчиб кетди. Хафа бўлманг, ҳозир ҳаммани ҳам хотини ташлаб кетаётитти.

Заргаров. Қаёққа кўчди экан, тоғасиникигами?

Марасул. Йўқ... Эрга тегди!

Заргаров. А? (*Саквояжнинг устига ўтириб қолади.)*

Марасул. Тағин хотин устига текканини айтмай-сизми!.. Қалай, ишлар тўғри бўлдими?

Заргаров бош чайқайди ва сугуриб ташлади деганга ишора қиласди.

Оббо!.. Суғуриб ташламанглар, тузалиб кетаман де-
мадингизми?

Заргаров (*хаёли бошқа ёқда*). Айтдим, айтмаган
тапим қолмади.

Марасул. Ўзим ҳам билган эдим: катта омбурга
чап бериб бўлмайди. Турмуш қийин бўлиб қолди, Аҳад-
жон ака!

Заргаров. Сен нима қиласан нолиб! Омбуринг
кўлингда, бир кавакдан ҳайдаса, бошқа кавакда тиш
суғуриб айшигни қиласерасан! Менга қийин, менга!

Марасул. Жуда ҳам учалик эмас, Аҳаджон ака!
Омбур-помбури билан ўзимни ҳам ҳаётдан суғуриб
ташлайдиганга ўхшаб қолди: учидан ҳовлини сотиб со-
лиққа бердим, ишдан бўшатилдим, яна нима бўлишини
билимайман.

Заргаров. Қани энди шуларнинг ҳаммаси тушим
бўлса-ю уйгониб кетсам!.. Қадамимни билиб босар эдим.
Шу вақтгача калла деб жун чиққан қовоқни кўтариб
юрган эканман! Жун чиққан қовоқни!

Парда

1954 йил.

СҮНГГИ НУСХАЛАР (ТОБУТДАН ТОВУШ)

Уч парда, етти кўринишили комедия

«Менингча, ҳозир.. учта асосий душман бор: биринчи душман — коммунистик манманлик, иккинчи душман — саводсизлик ва учинчи душман — порахўрликдир».

«Мен, партияга суқилиб кириб олган ва қозбозлик ҳамда порахўрликка қарши кураша билмаслик устига яна уларга қарши курашишга халақит берадиган 100 мингдан то 200 мингача коммунистни партиямиздан ҳайдашимиизга жуда ишонаман».

В. И. Ленин

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Сухсиров Нусраг — порахўр.
Нетайхон — Сухсировнинг хотини.
Обиджон — Нетайхоннинг ўгай укаси.
Кори — қўшни, мачит имоми.
Юсуф — Сухсиров бошлиқ муассаса ходими.
Хожар — Сухсировларнинг асрори қизи.
Шобарот — қамалган кишининг укаси.
Наврузов — милиция капитани.
Чол.
Биринчи гувоҳ.
Иккинчи гувоҳ.
Милиционерлар.

Воқеа бизнинг кунларда бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚУРИНИШ

Мачитга девор қўшни Нусрат Сухсуронинг ҳашаматли ҳовлисида меҳмонхона. Унинг бир эшиги ҳовлига, иккинчиси кўча эшигига томон очилади. Бурчакда каттакон қора печка. Печка меҳмонхонадан ёқилади. Диван. Қозиқда салла билан тўн. Бу ерда туни бўйи ичкилик бўлган. Хонтахтада конъяқдан бўшаган шишалар, керагидан кўпроқ рюмка, қолган-қутган овқат. Ҳамма учиб ётиди: Нусрат Сухсурор диванга интилгану етолмаган; Юсуф Сухсуронинг бир оёғини қучоқлаганича қолган; фартук тутиб олган Қори сичқон пойлаган мушукдай жағини хонтахтага қўйганича пишиллаб ётиди. Сухсурор баланд, Юсуф ундан пастроқ хуррак тортмоқда. Хўроз қичқиради. Ичкаридан соchlари тўзиган, елкасига наридан-бери бир нима ташлаб олган Нетайхон ич кўйлакда киради, ҳаммага, айниқса Сухсурога диққат билан разм солади; ҳамма қаттиқ уйқуда эканига ишонганидан кейин келиб Қорини туртади.

Нетайхон (*қаттиқ шивирлаб*). Қора aka! Қори ака дейман!..

Қори (*уйқусираб*). Иллолло!..

Нетайхон. Туринг.

Қори (*қучоқламоқчи бўлади*). Худоё еткурган неъматинга шукур!..

Нетайхон. Эндими!.. Келасиз деб кечаси билан кўз юмганим йўқ! Бир ойдан бери шуми соғинганингиз!

Қори. Қазосини ўқиймиз! (*Қучоқлайди, ичкарига тортади*.)

Аzon товуши эшитилади.

Нетайхон (*тарвузи қўлтиғидан тушиб*). Вой ўлсин! (*Эрига шора қилиб*.) Уйғониб қолади! Шарманда бўламиз! Азонда сувсаб уйғонадиган одати бор!.. Қўйвиринг!..

Қори фартуғини ечиб, у ёқ-бу ёғини тузатади, салла-тўнини кийиб, кўчага чиқиб кетади. Мачитда намоз бошланади. Нетайхон кўча эшигидан бошини чиқариб, у ёқ-бу ёққа қарайди, кимнидир кўриб, уни ваҳима билан кузатади, югуриб меҳмонхонага қайтади,

Нетайхон (эрини уйғотади). Нусрат ака! Нусрат ака дейман, туринг!..

Сұхсұров яна ҳам қаттиқроқ хүррак тортади, ўзининг хуррагидан ўзи уйғониб кетади.

Сұхсұров. Ҳм... Шу ерда ётиб қолаверибман да!..
Нега уйғотмадинг?

Нетайхон. Сизни уйғотиб бўлса экан!, Тулинг, ҳовлимизнинг атрофида яна бирор юрипти.

Сұхсұров (қўрқиб). А?!

Нетайхон. Бирор юрипти. Сувратини олаётганга ўхшайди!

Сұхсұров (ташқарига қараб). Бу участка менинг бошимни ер экан да!

Нетайхон. Курортга кетишимида сизга айтмадиму, бу сафар курорт курорт бўлгани йўқ. Кейинги вақтларда кўчамизга бегона одам кўп кирадиган бўлиб қолди; кўшнимизнинг уйига ўт тушганда пожарний ўзи ўтга сув сепаяпти-ю, икки кўзи бизнинг участкада. Кўчамизга дўхтирик кирса ҳам шу, старивешчи кирса ҳам шу!.. Қеросинчи ҳам карнайини бизнинг участкамизга тўғрилаб «керосин» дейди.

Сұхсұров. Бунақа қонунлар чиқар экан, шу участкани солмай турсак ҳам бўлар экан!..

Нетайхон. Менинг номимга ўтказинг қўйинг да!

Сұхсұров. Нодон! Мен, ҳар қалай, бир юз ўн сўм ойлик оламан, сен ҳемири ҳам олмайсан-ку! «Шунча пулни қаёқдан топдинг?» деса, нима дейсан? Тухум босиб жўжга сотдим дейсанми?

Дарвоза тақиллади.

Нетайхон (ваҳима қилиб). Ана! Ўша!..

Сұхсұров (ирғиб туради, ичкарига). Ҳожар! Ҳожар!

Ҳожар киради.

Ҳожар. Лаббай!

Сұхсұров. Қармисан! Дарвозани очсанг-чи!

Нетайхон. Қеракмас, очма!

Сұхсұров. Шошма, аввал секин қарагин, бегона одам бўлса очма!

Нетайхон. Э, худо!

Ҳожар дарвозага томоқ боради, иккови сабрсизлик билан кутади.

Хожар (қайтиб). Шобарот ака...

Сухсуро (Нетайхонга). Бирам ваҳима қиласан-
ки!.. (*Хожарга.*) Бор айт, иши бўлса эртага душанба
куни идорага борсин!

Хожар чиқади.

Нетайхон. Узоқдан танимабман... Дийдори қур-
син, аzonда нима қилиб юрипти! **Сўхтаси совуқ!** (*Чиқа-
ди.*)

**Сухсуро (шишалардан ичкилик тополмагач,
Юсуфни уйғотади).** Юсуф, тур!.. Вой бошим. Тур, мага-
зинга чиқиб кел!

Юсуф (туради). Вой бошим.

Сухсуро. Икки чаккамга иккита арава мих қо-
киб қўйғанга ўхшайди. Вой...

**Юсуф (рюмкалардаги конъяк юқини битта рюмка-
га тўплаб).** Ҳозир суғуриб ташлаймиз. Вой бошим...
(*Конъякни ичмоқчи бўлади.*)

Сухсуро. Шошма, менга бер! (*Тортуб олади.*)
Сен магазинга чиқиб кел! (*Ичмоқчи бўлади.*)

Юсуф (сукланаб). Майли, майли... Закускаси ичи-
да... Ичиди яримта пашша бор!

Сухсуро жирканиб рюмкани қайтиб беради. Юсуф рюмкани оли-
боқ ичади.

Сухсуро. Ие, пашшаси бўлса ўзинг нега ичдинг?

Юсуф (рюмкани ялаб). Мен ичмасам магазинга
етолмайман...

Сухсуро. Бор, тезроқ, бошим ёрилиб кетай деяп-
ти.

Юсуф. Конъякни қаричлаб ичгандан кейин нима
бўлар эди!

Сухсуро. Қаричлаб?

Юсуф (рюмкаларни устма-уст қўйиб қаричлаб).
Қори акам мана шунақадан сизга беш қарич бердилар.
Мен уч қарич ичганимни биламан — оламдан ўтибман!

Сухсуро. Ҳеч қайсингни хафа қилганим йўқми?

Юсуф. Сиз жуда ширин маст бўласиз, Нусрат ака.
Сизнинг ҳушёргилигингидан мастилигинги зини яхши кўра-
ман.

Сухсуро (ийиб). Бор, бор.

Юсуф чиқади.

(Эшикдан) Нетайхон.

Нетайхоннинг овози. Лаббай!
Сухсуро. Қори акангни чақир!
Нетайхоннинг овози. Ҳўп... Ҳожар! Ҳожар!
Ҳожарнинг овози. Ҳув.
Нетайнинг овози. Ӯл! Қори поччангни чақир!

Юсуф ашула айтиб, шишадан конъяк ҳўплаб киради.

Сухсуро. Ие, дарров келдингми?
Юсуф. Кеча биттасини олиб чиқиб итхонага боғлаб
қўйган эдим.
Сухсуро. Бу ярим-ку?
Юсуф. Конъякни итга ҳам ишониб бўлмас экан-а,
ялаб қўйипти!

Иккови ичади.

Шобарот эшикда нима қилиб ўтирипти?
Сухсуро. Ҳали ҳам ўтириптими?
Юсуф. Шу йигитни жиним сўймайди. Шуни кўрсам,
кўзимга турма кўринади. Қамалиш бизу сизнинг боши-
мизда бор нарса-ку, шундоқ бўлса ҳам...
Сухсуро. Э, нафасинг қурсин!..

Юсуф. Йўқ, мен... менинг гапимга тушунмадингиз.
Мен нима демоқчиман, шу Шожалилнинг иши босди-бос-
ди бўлгунча мени чеккароқ ишга ўтказиб қўйсангиз...

Сухсуро. Ҳа, қўрқиб кетдингми? Мен юрагида
ёли бор одамлар билан ишлаб ўрганганман. Сендақа
қўрқоқ одам менга керакмас. Ҳозирдан бошлаб сени
ишдан бўшатдим!

Юсуф (чўнтағидан пул чиқариб). Ювош, ювош...
(Елласини силайди.) Тавба қилдим...

Сухсуро (пудан кўзини олмай). Бу нима қилга-
нинг! (Бақириб.) Қонун чиқиб турган бир пайтда бу ни-
ма қилганинг!.. Йўқол!

Юсуф. Кам бўлса яна қўшиб бераман...

Сухсуро (бақириб). Қачон?.. Йўқол!

Юсуф ҳар қадамда тўхтаб-тўхтаб кўчага чиқиб кетади. Нетай-
хон билан Қори киради.

Нетайхон. Нима гап?

Сухсуро. Маст-да!

Қори. Тасаддуқ!

Сухсуро. Ўтилинг... бир маслаҳатлик гап бор
эди, кеча мавриди бўлмади. Шу участкамиз тишга тегиб

турилти. Билған одам ундоқ дейди, билмаган одам бундоқ дейди... Янги қонун чиқиб бунақа нарсалар нозиклашиб қолди. Шожалилга ҳам кўпда ишониб бўлмайди. Шунга бир чора топсак...

Қори (дарҳол). Сотмоқ керак!

Сухсуро в. Ўхў, зап одамга маслаҳат солган эканман-да! Қимга сотамиз? Ким олади? Оладиган серпул одамнинг сизчалик ақли бордир! (Қалака қилиб.) Иллоллодан бошқасига йўқ эканлар-ку!

Узоқ пауза.

Нетайхон. Нима қилиш керак-а?

Сухсуро в (бирдан). Топдим!

Нетайхон. Нима экан?

Сухсуро в. Сен уканг билан ярашасан!

Нетайхон. Қанақа укам? Обид биланми? Ҳу дийдори қурсин! Шунча йилдан бери ярашмай энди ярашманни!

Сухсуро в. «Томоққа қилтеноқ тиқилса мушукнинг тирноғи дори» деган гап бор:

Нетайхон. Нима қилмоқчисиз?

Сухсуро в. Обиджонга битта чиройли хат ёзасан, ўтган гапларга салавот, деган жойини келиштирганингдан кейин «жон бор жойда қазо бор, жигарчилик... сени кўролмай ўлсам кўзим очиқ кетади» дейсан. Обиджонинг кўнгилчан одам, чопиб келади. Маҳкам ушлаймиз. Ҳожарни ювиб-тараб қўйнига соламизу участкани икковининг номига ўтказамиз-қўямиз. Тамом — эшик тамба!

Нетайхон (Сухсурога). Бу иморатни қайси пулга солгансан, деб ундан сўрамайдими?

Сухсуро в. Сўрамайди, Улуг Ватан урушининг инвалиди! Қўлида қўлтиқтаёқ!

Қори (четга). Ҳай дариг, вақтида аскарликдан қочмаганимда ҳозир участкалик куёв бўлар эканман!

Нетайхон. Укам бечора хотинсиз юриб-юриб қари қизни оладими?!

Сухсуро в. Асал айнимайди, қиз қаримайди! Гап шу! Энди Ҳожарни чақир, бўйнига қўяйлик.

Қори. Ҳей дариг!..

Нетайхон. Узидан сўраб ўтирасизми?

Сухсуро в. Ие, ҳозирги замонда... «мени зўрлаб эрга бераётитпи» деб маҳаллага чиқса, нима деган одам бўламиз! Ким кўп — муҳбир кўп... чақир!

Нетайхон эшикка борганда каттакон сўйил кўтарган Юсуф пайдо бўлади. Уни кўриб Нетайхон додлаб қочади. Ҳамма қотиб қолади. Юсуф гандиралаганича, сўйилни судраб Сухсуревга яқинлашади.

Сухсурев (тили сўзга келмай). Юсуфжон!..

Юсуф (кутилмаганда сўйилни Сухсуревга бериб, бошини тутади). Уринг! Уринг, Нусрат ака, шу шўрлик бошимга!

Сухсурев (бир оз жонланиб). Юсуф!..

Юсуф (ҳўнграб). Урмасангиз қўймайман! Ишдан бўшатадиган бўлсангиз, менга бунаقا кичкина бошнинг кераги йўқ! Бердим сизга! Икки қўллаб бердим!

Сухсурев (кўнгли жойига тушиб). Хўп, шу бош меники бўлса ўзимга қўйиб бер... Икки пақиргина сув қуяй, жиндаккина алла қилгин... (Сўйилни оёғи билан Қорига томон суради.) Юр!

Иккови ҳовлига чиқади. Юсуфнинг товуққа ўхшаб қийқиллаган товуши эшитилади.

Қори (деразадан сўйилни ташлаб). Ҳм... Укангиз нобоброқми, сабаб шунча йилдан бери алоқа йўқ?

Нетайхон. Уришиб қолганимиз...

Қори. Сабаб? Нобоблигидандир-да?

Нетайхон. Ҳа...

Қори. Ундоқ бўлса бу ерга келишидан сизга азиятдан ўзга нима хушлик бор? Участкани тасарруфига олганидан кейин мункир бўлса ҳам ажаб эмас.

Сухсурев Ҳожарни эргаштириб киради.

Сухсурев (Ҳожарга). Ўтири!

Нетайхон. Эрга тегасанми?.. Ҳой, калла сенга айтэтипман, жувонмарг, гапирсанг-чи!

Ҳожар. Кимга? Ким ўзи?

Нетайхон (қийқириб юборади). Вой дийдоринг қурсин! (Сухсуревга.) Кимга эмиш! Эр бўлса бўлди-да!

Сухсурев. Оббо сен-э! Менинг қайним! Нетайхон опангга ўгай ука бўлади...

Қори (Ҳожарни секин туртиб). Чўлоқ! Бир оёғи чўлоқ!.. (Юриб кўрсатади.)

Сухсурев (кўриб қолади). Ие, ҳа, Қори?

Қори (ўйинга буриб). Тўйда рақсу само қиласиз!

Сухсурев. Ёши тахминан ўттиз уч-ўттиз тўртда...

Тўғри келадими? Бўлди, сукут аломати ризо! Бор, хатни ёзавер!

Ҳожар сукут қиласди.

Нетайхон (*Ҳожарга*). Тури

Иккови чиқади.

Қори. Бу Обиджон қандоқ одам экани ўзингизга маълумми?

Сухсуро. Мирзачўлдаги бир колхозда механик бўлиб ишлар экан.

Қори (*жимликдан сўнг*). Ҳалол-пок одаммикин?

Сухсуро. Э, Қорим, мен қаерим қичишини олдиндан билиб қашлаб қўядиган одамман!

Қори (*норози*). Бирон вақти келиб ранжу алам ет-курмаслигига амин бўлсангиз ихтиёрингиз... Мен мачитга чиқай! (*Чиқади*.)

Шобарот (*киради*). Салом...

Сухсуро. Эртага идорага боргин, деган эдим-куй

Шобарот. Жон ака, эртагача сабрим чидамади.

Сухсуро. Хўш, нима дейсан?

Шобарот. Шожалил акамга кеча овқат олиб борган эдим, акам костюмларини чиқариб, нимча сўратиптилар...

Сухсуро. Хўш?

Шобарот. «Йшим чатоқ» деганлари эмасмикан?

Сухсуро. Бўлса бордир.

Шобарот. Шунга жуда хафа бўлдим; акам-ку майли, турманинг қозонидан ризқи борича ейди, бу орада сизга гап тегиб қолмаса дейман... Ҳар нима бўлганда ҳам акам қўл остингизда ишлаган эдилар, бир охурдан ем егансизлар... (*Унга ер остидан разм солади*.)

Сухсуро (*унинг шамасини тушиуниб*). Энди, ука, бир охурдан ем еган бўлсак ҳам ҳар ким ўзининг тиши билан чайнаб, ўзининг кекирдаги билан ютган! Ҳар кимнинг гўри бошқа, мункар-накири бошқа деган гап бор.

Шобарот. Шундоқ-ку, лекин иш катта кўчса гўрларинг қўшилиб кетармикан дейман... Яна ўзингиз биласиз...

Сухсуро (*кулиб*). «Ёрдам қилсанг қилганинг, бўлмаса акам оёғингдан тортади» деганингми бу?

Шобарот. Худо сақласин! Унақа акадан кечвораман!..

Сухсиров (унинг гапига қулоқ солмай). Менинг оёғимга қўли етмайди, етганда ҳам тортмайди, тортолмайди!

Шобарот. Шуни айтаман-да, оғайнисизлар...

Сухсиров (қулоқ солмай). Мен йиқилсанм устига йиқиламан! Мажақлаб ташлайман! Бўни аканг яхши билади. Бундан ташқари, ҳозир иши терговдами — икки кўзи, икки қулоғи менда — мен керак! Кесилиб турмада ётганида ҳам қутулгани талпинса менинг қўлимни пай-паслайди; қамоқ муддатини битирибми, битирмасданми келганида яна мен керак — иш сўраб менинг олдимга келади! Тушундингми?

Шобарот. Албатта, шунинг учун сизга сифиниб келдим-да. Қўллайсиз, йўл кўрсатасиз, деб келдим.

Сухсиров (бирдан). Чақани каттароқ бериб адват сол! Йўл шу!

Шобарот. Сиз менга бозор баҳоси гапни гапира-ётисиз, Нусрат ака.

Сухсиров. Мен давлат ишидаги одамман, сенга бундан ортиқ бир нима дегани... Ҳм... Вақтим йўқ!

Шобарот. Қачон вақтингиз бўлади? Бугун ўн биринчи, нечанчи числода келай?

Сухсиров сочини силаган бўлиб, бармоқлари билан «икки ярим»га ишора қиласди. Шобарот буни фаҳмламайди.

Ўн бешларда келсанм бўладими?

Сухсиров (унинг бефаҳмлигидан бўғилиб). Икки ярим! Икки ярим минг!

Шобарот (бир оздан кейин тушунади. Ҳайрон). Икки ярим минг? Янги пул биланми?

Сухсиров (калака қилиб). Эски пулинг борми?

Шобарот. Шу икки ярим минг сўмлик ишми?

Сухсиров. Шунинг учун адвокат сол, дедим-да!

Шобарот (мунғайиб). Акам билан ораларингла ушалган ноннинг ҳурмати йўқ экан-да?

Сухсиров (аччиғи келиб). Гапни кўпайтирма, менга ҳеч нарса тегмайди, тегишилик одам бор! Мен сенга одамгарчилик қилмоқчиман! Акангга ёмон модда қўйилган, йигирма беш йил-а!

Шобарот. Оббо худо урди!..

Сухсиров. Қонунга чап бериб, шуни беш йилга келтириб беради. Майли, беш йилга кесилсин, у ёғига яна чап берамиз.

Шобарот (пул узатади). Раҳмат, ака, биздан қайтмаса, худодан қайтсин.

Сухсиров (кўрпанинг қатини очиб). Қўй! Мен були «хамир учидан патир» деб бераман. Менга, ўзимга чўтални кейин берасан, майли... Менга қара, менинг бу ишга бош қўшганимни бирорвга айтсанг... Янги қонунни эшигдингми, пора берганга ҳам ўн беш йил!..

Шобарот. Биламан, биламан! (*Журъат қилмасдан.*) У киши билан неча пулга гаплашган бўламиз?

Сухсиров (аччиғи келади). Аҳмоқ! Бунақа ишда савдолашиб бўладими!

Шобарот. Хўп, хўп, акамни сизга, сизни худога топширдим. (*Чиқмоқчи.*)

Сухсиров. Менинг дастимдан дод деяверасан қилди-қилди, Сухсиров қилди, деб жар солавер. Акангнинг хотини идорага бориб йиғласин, мени қарғасин! Ана унда ишнинг замаскаси маҳкам бўлади.

Шобарот қуллуқ қилиб чиқиши биланоқ Сухсиров унинг кетидан эшикни қулфлайди.

Сухсиров (пулни оташкурак билан олар экан, ўйчан). Ҳм, шу қонун чакки бўлди-да! Майли, шу сафар ҳам олай, ундан кейин нафсимга қозиқ қоқиб, арралаб ташлайман. (*Пулни печкага ташлайди, эшикни очиб қўяди.*)

Нетайхон (хатни олиб киради). Мана, ўқинг-чи.

Сухсиров (хатни кўздан кечиради). Яхши! Яхши! (*Конвертни ёпишитиради.*) Почтага ўзим ташлаб келаман.

Нетайхон. Заказной, авиазаказной қилинг!

Сухсиров. Бу хат билан участканинг атрофига тиканли сим тортдик, деявер!

ИКҚИНЧИ КЎРИНИШ

Сухсировнинг қасрнамо ҳовлиси. Гуллар орасига қўйилган тахминан йигирма кишилик узун столни Нетайхон тузатиб чиқади. Автомобиль гудоги. Ҳожархон ҳаял ўтмай жуда оғир яшик кўтариб киради.

Кори (яшикни кўтаришган бўлиб). Қуёвнинг юзида фариштаси йўқ, Ҳожархон, фариштаси йўқ!

Иккови яшикни ошхонага томон олиб чиқади. Яна қайтиб кирадилар.

Кўнгилга хуш келмаган никоҳ худога хуш келмайди!..
Ҳукумат даврида хотин-қизлар озод... Таадду қилсалар
маҳаллага чиқ!..

Қори чиқади.

Нетайхон (*киради*). Ҳожархон, боринг, ясаниб
чиқинг, гиргиттон!

Ҳожар (ҳайрон). Бошқа кўйлагим йўқ-ку...

Нетайхон. Нега? Кўйлагингиз кўп: перлон, ней-
лон, цейлон!.. (*Секин*) Менинг сариқ қўйлагимни кияқо-
линг! Юринг, гиргиттон, икковимиз ясанайлик.

Иккови уйга киради. Қўй етаклаб Юсуф, кетидан Қори
киради. Юсуфнинг кайфи тарақ.

Қори. Марҳабо, марҳабо!.. Келсинлар! (*Қўйнинг
арқонини олмоқчи бўлади*.)

Юсуф. Қочинг, Нусрат акамнинг ўз қўлига бераман,
билиб қўйсин, тўқсон саккиз сўлкавойга келди!

Қори. Мен айтаман, Юсуфжоннинг тухфаси дейман.

Юсуф. Ундоқ бўлса майли... (*Қўйни оишона томон-
га олиб чиқади*.)

Шобарот мотоцикл миниб киради.

Шобарот. Нусрат акам бормилар?

Қори. Борлар, лекин бугун сиз билан гаплашгани
фурсалари бўлмаса керак, Обиджон келганлар... зиё-
фат...

Нетайхон (*кириб*). Келинг... Кўнглимдаги ишни
қилдингиз-да! Обиджонга шунаقا мотоцикл олиб қўйиш
эсимга келмаган экан, жуда яхши бўлди!

Шобарот (*нима дейшишини билмай*). Нусрат
акамда ишим бор эди.

Нетайхон. Майли, майли, уялманг! Агар уялса-
нгиз, Обиджонга ўзим тутаман.

Сухсуро (*кириб соатига қараб*). Соат олти ярим,
одамларга нима бўлди? Ҳаммаси ўлдими, қирилиб кет-
дими!

Нетайхон. Шобарот акам Обиджонга совға олиб
келиптилар.

Сухсуро. Раҳмат ука! Баракалла, совға деган
мана бундоқ бўпти! Офарин! (*Иифламсираб*.) Сен менинг
чин дўстим экансан! Нетайхон, сен Обиджондан хабар
ол.

Нетайхон чиқади.

Энди, ука, мен Обиджон акангни курортга юбормоқчи-
мән. Сен бу одамни билмайсан, тузалиб келса ҳамма-
мизга ҳам керакли чўлоқ... Шуни өсингдан чиқармасан
бас!

Шобарот (энсаси қотиб). Қанча олиб келай?

Сухсуро. Ҳимматинг билади... Мен бир юз эллик
бераман. Сен ҳам шунча беришинг...

Шобарот. Ие...

Сухсуро. Шарт эмас...

Шобарот (дўнгиллаб). Тушунолмай қолдим!..

Сухсуро. Нимасига тушунмайсан, менга ҳали
ялатганинг ҳам йўқ-ку!

Шобарот. Ие, мотоцикл ўринга ўтмайдими?

Сухсуро. Мен сендан мотоцикл сўрадимми?
Ўзинг совға қилиб келдинг-ку!

Мотоциклини Қорига беради. Қори уни олиб чиқиб кетади.

Шобарот. Менга қаранг, Нусрат ака, бошига иш-
тушган одамни шилиш — ўликнинг кафанини ечиб олиш-
дай гап эмасми?

Сухсуро. Пулни ейдиган бошқа-ю, менга нимага
дўй қиласан?..

Шобарот. Мени ўша кафан ўғрисига рўпара қи-
линг бўлмаса, ўзим гаплашай! Нега иш ҳеч силжимай-
ди? Нима қилди ўзи?

Сухсуро. Шунинг учун адвокат сол деган эдим-
да! Ҳали ҳам кеч эмас, сола қол! Бўлди, мен аралаш-
майман!

Шобарот. Ие, шунча берганинга куйиб қолавера-
манми?

Сухсуро. Мен-чи, сени деб шунақа ишларга қўл
урганим-чи?.. Куймаганимми?

Шобарот. Бўпти, мени деб куйганингизга қуллуқ!
Берганим ўлигига буюрсин! (Этагини қоқиб чиқиб кета-
ди.)

Сухсуро. Столни кўздан кечирали, меҳмонларнинг ўрнини белги-
лайди.

Сухсуро. Ҳой, идорадан ҳеч ким келмади-ку?
Нетайхон, яна бир телефон қиласанг-чи?

Нетайхон чиқади. Юсуф киради.

Ю с у ф. Қори ака, ҳалиги мен олиб келган қўй қанча гўшт қиласди чамангизда?

Қ о р и. Ўзингизга қараб мўлжаллай беринг!

С у х с у р о в. Қўй олиб келдингми? Раҳмат! (*Ингламсираб.*) Асл дўстим экансан!

Н е т а й х о н (*киради*). Идорада ҳеч ким йўқ!

С у х с у р о в. Балки ҳаммаси йўлга чиққандир...

Ҳожар уйдан ясаниб чиқади.

С у х с у р о в. Ўҳ-ҳў!. Чўпга либос деганича бор-да!

Н е т а й х о н. Кўз тегмасин!. (*Ҳожарга.*) Обиджон аканг чиққанда мана бундоқ қилиб «Хуш келибсиз» дегин!..

О б и д ж о н киради.

С у х с у р о в. Қани, ўтиринглар! Келадиган келаве-ради, кутмаймиз...

Ҳамма ўтиради.

Н е т а й х о н (*Юсуфга*). Юсуфжон, мотоциклни олиб келинг!

Ю с у ф чиқиб мотоциклни олиб келади.

Обиджон, арзимаса ҳам машина ўрнида кўрасан!..

О б и д ж о н (*бундай катта туҳфани кутмаган*). Ие, Йўғе... бу қанақа бўлди... Совға деган ахир...

Н е т а й х о н. Қўлимни қайтармагин, жон ука!. Битта мотоцикл нима экан!..

О б и д ж о н. Ахир битта мотоцикл фалон пул!

С у х с у р о в. Пул нима экан, сиз босган тупроқни тиллога тортиб оламиш!

Н е т а й х о н. Марваридга тортиб оламиш! Насиб қилсин!

Ҳамма ўтиради. Нетайхон Ҳожарни Обиджоннинг ёнига ўтқизади, ўзи унинг ёнига ўтиради.

С у х с у р о в. Қани, қадаҳлар тўлдирилсин!

Ю с у ф. Ҳозир! (*Ҳамманинг рюмкасига конъяқ қўйиб чиқади.*)

С у х с у р о в (*ёзувга тез-тез кўз ташлаб.*) Қадаҳлар тўлами? Ўртоқлар, биз Улуғ Ватан уруши натижасида

улуғ ғалабага эга бўлдик ёки эришдик. Лекин, мен шахсан, бу ғалабадан илҳомланиб... (адашади) ватанпарварлик бурчимдан илҳомланган бўлсам ҳам бу улуғ ғалабага ўз қиссамни... йўқ, ҳиссамни қўшолган эмасман! Мени бутун Ватан уруши даврида ўқитувчиликка тиқиб қўйишиди...

Обиджон (*кулиб*). Тиқиб қўйишидими, ё маориф соҳасидан ковак топиб кириб кетдингизми?

Сухсуро. Тўғри, лекин ўртоқлар, шундоқ бўлса ҳам, мен улуғ баҳтга эга бўлиб турибман, қайсики (*ўнкаси тўлиб*) бугунги кундан менинг уйимда, арзимас дастурхонимда Улуғ Ватан урушининг улуғ қаҳрамони...

Обиджон. Сал тушинг!

Сухсуро. Хўп. (*Юқоридан тушиб унга яқинроқ келади.*) Урушнинг азиз қаҳрамони, азиз дўстимиз, азиз укамиз, азиз Обиджон ўтирибдилар. (*Қоғозга қарамай.*) Мен шу қадаҳни азиз меҳмонимиз Обиджоннинг оёғига тўкиб ичишни талаб қиласман!

Ҳамма Обиджоннинг оёғига рюмкадаги конъяқдан пича-пича тўкиб, қолганини ичади. Юсуф одамларнинг кўзини шамғалат қилиб, икки рюмка отади.

Нетайхон (*ташқарига*). Қори ака, кабобни олиб келинг!

Қори (*төвушни.*) Ҳозир...

Қори кабоб келтириб қўяди.

Сухсуро. Қадаҳлар тўлдирилсин! Сўз...

Юсуф. Менга!

Сухсуро. Сен шошма... (*Унинг олдидағи шишага кўзи тушиб.*) Дарров битта конъякнинг ярмини ичиб бўлибсан-ку?

Юсуф. Ярмини ичганим билан кайф қилганим йўқ, конъякнинг кайфи тагида бўлади! (*Обиджонга.*) Конъякнинг тагини ичмабсиз, оламга келмабсиз! Тагини уринг! Сўз менга!

Сухсуро. Оббо, ҳеч қўймадинг-да! Хўп, сўз идорамизнинг собиқ хизматчиси Юсуфжонга!

Юсуф. Ие!.. (*Иғламсираб*). Биз собиқ бўлиб қолдикми? Хўп, гапирмадик! (*Рюмкасидаги конъякни битта отиб ўтиради.*)

Сухсуро. Хўп, гапира қол!

Ю с у ф. Бизники бўлди! (*Курсисини столдан четроқ-ка тортади, дам-бадам қуийб ичаверади, охирни учуб қолади.*)

С у х с у р о в (*Юсуфга эътибор қилмай*). Ҳожархон, ўзинг бир нима дегин...

Ҳожар қўрқиб кетади.

Сўз ҳовлимиzinинг гули, азиз фарзандимиз Ҳожархонга!

Ҳожар гаранг бўлиб қолади.

Н е т а й х о н (*Ҳожарга*). Тур ўрнингдан. (*Рюмкани қўлига беради*.) Ўшла! (*Баралла*.) Ҳа, Ҳожархондан ҳам эшитайлик! (*Ҳожарга*.) Гапир, «Хуш келибсиз» дегин!

Ҳ о ж а р (*Нетайхонга*). Хуш келибсиз...

Н е т а й х о н. Менга эмас, Обиджонга!

О б и д ж о н (*Ҳожарнинг аҳволини фаҳмлаб*). Раҳмат, раҳмат! (*Рюмкасини уришитиради*.)

С у х с у р о в (*Нетайхонга*). Идорага яна бир телефон қил! Қирилиб кетдими!..

Нетайхон чиқади,

Қани, қадаҳлар тўлдирилсин!

Н е т а й х о н (*киради*). Идорада ҳеч ким йўқ!

С у х с у р о в. Энди келса биронтасини ҳам киргизмаймиз! (*Обиджонга*.) Сизни кўргани бутун идора совфа-саломи билан келаётган экан, ҳаммасини машинага босиб пахтага олиб кетишипти.

О б и д ж о н (*ҳайрон*). Сизларда пахта очилдими? Бизда ҳали гуллагани ҳам йўқ!..

С у х с у р о в. Районимиз илғор район! (*Конъяк қуймоқчи*.) Рюмкангизни беринг!

О б и д ж о н. Бас, Нусрат ака, жуда хурсанд бўлиб ўтирибман.

С у х с у р о в. Яна битта...

Ҳожар қулиб юборади,

Н е т а й х о н. Ҳа?..

С у х с у р о в. Нима гап?

Ҳ о ж а р. Обиджон акам кўзимга иккита бўлиб кўриняптилар!..

Н е т а й х о н. Боғчага чиқиб айланиб келишсан. Ҳожархон, гиргиттон, эккан дараҳтларингизни Обиджон акангизга кўрсатинг. Гул теринглар...

Обиджон (Хожарга). Богбонман денг... Қани...

Иккови боғчага чиқиб кетади.

Сухсиров (Нетайхонга). Нега чиқарвординг?

**Нетайхон (эрини нодонга чиқариб). Бу ерда ни-
ма қилади? Хилватда тезроқ чўқийди.**

**Нетайхон билан Сухсиров әшикнинг тирқишидан уларни кузатади.
Қори аразлаб чиқиб кетади.**

Нетайхон. Қалай, чўқийдиган афти борми?

**Сухсиров. Нега чўқимайди! Кўр бўлиптими чў-
қимай! Улиптими чўқимай! Қоч, сен қарама, тарбиянг
бузилади!**

**Юсуф уйғонади, учта рюмкадаги қонъякни стаканга қуиб битта
кўтаради-да, пешанасига қарс этиб уради.**

**Юсуф. Ҳаҳ! Еруғ дунёда юриб-юриб этиб келган
жойим шу бўлдими? Энди «собиқ» бўлиб қолдимми?..
Топганим шунинг чўталидан ортмайди, ҳар баҳона би-
лан шилади, жиндаккина жонимга ўттиз икки тишини
баравар ботиради-ю, яна «собиқ» деб ўтирипти!..**

**Сухсиров. Ҳой, аҳмоқ, эшак! Пиянисталигинг
учун ишдан бўшатган бўлсан қайтиб оламан дедим-ку,
тағин нима дейсан!**

Юсуф (қўрқиб). Мен ҳам шунаقا деяпман-ку!

Сухсиров (бармоғи билан имлайди). Бери кел!

**Юсуф (яқин боргани қўрқади. Дўқ оҳангида). Ме-
ни урманг! Қани, уриб кўринг-чи, барибир... қўлингиз
оғрийди!**

**Сухсиров. Бери кел... (Конъяк қуиб чақирали).
Беҳа беҳ!.. Мен Обиджон акангни курортга юбормоқчи-
ман. Бу одамнинг саломатлиги мендан ҳам кўра сенга
керак! Сен йўл харжи топиб келгин, қолганини ўзим бе-
раман. Бор!**

**Юсуф (калтак емаганига севиниб чиқар экан,
столдаги конъяклардан иккитасини олиб чўнтағига тиқа-
ди. Ўзича). Ҳаммаси ўзимнинг пулимга келган! (Чиқа-
ди.)**

Нетайхон (бирдан). Келишаётитпи!

**Сухсиров иккови уйга кириб кетади. Ҳожар билан
Обиджон киради.**

**Обиджон (сўзида давом этиб). Мен Нусрат ака-
га қариндошмисиз дебман.**

Ҳожар. Йўқ, мени етимхонадан олишган...

Обиджон. Болалар уйидан денг!

Ҳожар. Нетайхон опам шунаقا дейдилар.

Обиджон. Болалигингида олиб келишган эканда?

Ҳожар. Йилма-йилига ўн уч йил бўлади.

Обиджон. Ўн уч йил? Ўн уч йилдан бери шу ердамисиз?

Ҳожар. Йўқ, бир марта пахтага чиққанман. (Қўмасаб.) Қизлар кўп эди... Ашула айтган эдик... Мен зовурга йиқилиб тушган эдим.

Нетайхон (*деразадан, тоқати тоқ бўлиб*). Мунча ивирсийди!..

Сухсуро. Уканг ношудроқ чиқди.

Обиджон. Маълумотингиз борми?

Ҳожар. Маълумотим... ўртача! Ўртачароқ!.. Етимхонада, йўқ, болалар уйида учинчи синфни битирганман. Ўндан кейин бир марта Қори поччам ҳафтияк ўқитдилар: «раббикумо туказзубон...» Боши эсимдан чиқиб қолди. (*Жуда жиiddий*.) Шуни қирқ минг марта ўқиб арқонга дам солса арқон илон бўлади!

Обиджон. Шунақами?.. Илон ўзи кўп-ку, илон қиласиган илмни нима қиласиз? Дунёда ҳар илмлар борки... Бошқа илмга ўқийсизми?

Ҳожар. Мен ўқишига ярамайман, ақлим паст.

Обиджон. Ақлингиз пастлигини ўзингиз биласизми?

Ҳожар. Йўқ, Нетайхон опам шунаقا дейдилар. Нусрат акам ҳам шунаقا дейдилар.

Обиджон Ҳожарнинг қўлини ушлайди.

Нетайхон (*энтикиб*). Ҳозир чўқийди!

Сухсуро. Торт!

Обиджон. Нетайхон опангиз ўзлари соғмилар?

Ҳожар. Жудаям соғ эмаслар, бошлари тез-тез оғриб туради. Қори поччам дам солсалар, дарров тузалиб қоладилар.

Обиджон. Буларнинг гапига қулоқ солманг, Ҳожархон! Сиз жуда яхши, ақлли, чиройли қизсиз! Бу даргоҳда димиқиб қолибсиз, холос. Мен сизни яхши мактабга жойлаб қўяман. Мен билан кетасизми?

Ҳожар. Сиз бутунлай келганингиз йўқми?

Обиджон. Йўқ, отпуска қилиб юрибман. Шаҳарни беш-олти кун томоша қилиб, қайтиб кетмоқчиман.

Ҳожар (ерса қараб). Менга бошқа нарса дейишган эди.

Обиджон. Биламан... Сизни менга беришмоқчи!

Ҳожар Ҳмм...

Обиджон. Үзингиз нима дейсиз?

Ҳожар (ерга қараб). Илгари йўқ демоқчи эдим...

Обиджон. Энди-чи? Энди «ҳа» дейсизми? Мен билан Мирзачўлга кетасиз-а?

Ҳожар. Йўқ! Кетмаймиз! Нетайхон опам мана шу ҳовлини сизларга хатлаб берамиз деганлар.

Обиджон. Буни менга ҳам айтишган эди... (*Иккала қўлини ушлайди.*)

Нетайхон. Вой, чўқияпти!

Сухсуроғ. Торт! Марра бизники!

Парда

ИҚКИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ ҚУРИНИШ

Сухсуронинг ҳовлисида меҳмонхона. Оқшом. Сухсуроғ, Нетайхон, Ҳожар.

Нетайхон. Обид ҳали ҳам Мирзачўлга олиб кетаман деяптими?

Ҳожар индамайди.

Сухсуроғ. Олиб кетаман деса кетаверасанми?

Ҳожар индамайди.

Нетайхон. Ҳой, калла!. Эр дегани хотин қайириб олиши керак! Ҳозир қайириб олмасанг, кейин ҳолингга маймунлар йиғлайди! Мана, менинг аҳволимни кўриб турибсан-ку!

Сухсуроғ. Бундан ташқари бу ерда хотин қилиб қўйворса ўз участканг, ўтираверасан; Мирзачўлга обориб қўйворса нима қиласан, чўл-биёбонда қайси тошга бошингни уриб йиғлайсан? Айт, шундай участкани ташлаб қаёқقا борамиз, хотин қиладиган бўлсангиз шу ерда хотин қилинг, дегин!

Ҳожар (*хўрсиниб*). Мени эрга беринглар, дедимми?

Нетайхон. Гап қайтарма! Тилинг чиқмай ўл!

Кўчадан Обиджон киради.

Сухсиров. Ие, ие, қаёқда қолдингиз?.. Қани, бу ёққа... Ҳожархон, жон қизим, овқатингни олиб кел!

Обиджон. Йўқ, йўқ, овора бўлманг, Ҳожархон, қорним тўқ...

Сухсиров. Шунақами... Иш тўғрисида гаплашдим. Эрталаб соат тўққизда борсангиз... иш нақд!

Обиджон (кулиб). Ахир Мирзачўлда ишим яхши!

Нетайхон. Жон ука, шунақа демагин!.. Хотин бўлса, участка бўлса, иш мана, бўлаётитпи, яна нима керак?

Сухсиров. Бундан ташқари, қариган чоғимиизда биз ҳам ёлғиз қолмайлик деймиз-да, Обиджон!. Эртага эрталаб тикка борасиз, қабулхонасида тўхтамайсиз, секретарига ҳам қарамайсиз; тўғри ўтиб, кабинетнинг эшигини ҳасса билан очасиз! Ҳассани столига суюб қўйиб...

Обиджон (кулади). Борди-ю, «Сен урушдан ҳассани шу ниятда кўтариб келувдингми, урушга шу ниятда борганимидинг?» деб қолса нима бўлади?

Нетайхон. Унақа демайди!

Сухсиров. Ҳаққи йўқ! Урушга, албатта, Ватан учун, коммунизм учун боргансиз (*таъкидлаб*) бу томонини маҳкам ушлайсиз! Бу ишга ҳам Ватан деб, коммунизм деб кираётисиз!

Нетайхон. Социализм учун кирасан! Ҳаммаларинг ҳам шу-да!

Сухсиров. Албатта! Бўлмаса мени бунақа ишга боғлаб қўйса нўхтамни узиб қочаман! Мен сизга айтсам, ука, дунё шунақа ўзи, ҳалол одам қиттак шайтон бўлмаса кун кўролмайди...

Нетайхон. Шайтондан етти кун олдин туғилган бўлса яна яхши!

Обиджон (Ҳожарга). Кинога бормаймизми?

Нетайхон. Боринглар! Боринг, гиргиттон, ясанаб чиқинг! Юринг, сочингизни ўриб қўяй.

Обиджон. Шошмасдан кийиниб чиқаверинг, мен билет олиб келаман.

Нетайхон билан Ҳожар чиқади.

Сухсиров (Обиджонга кўз қисиб). Дадил бўлинг! Тўшга тортаверинг!

Обиджон чиқади.

Шобарот киради.

Шобарот. Салом!

Сухсуро. Нима қилиб юрибсан?

Шобарот. Кечирасиз, Нусрат ака, аччиқ устида мен сизни хафа қилиб қўйдим. (*Ташқарига эшилтириб.*)
Обиджон акамнинг ҳақларини олиб келдим.

Сухсуро. Ҳа, баракалла.

Шобарот (*баланд товуш билан*). Мана, юз эллик сўлковой!

Сухсуро. Олиб келганинг юз эллигу, мунча шовқин соласан!

Шобарот (*ҳамон баланд товуш билан*). Бу камлик қилса яна хизматдаман!

Сухсуро. Кўрпанинг қатига қўй!

Шобарот. Кўрпанинг қатига қўйсам қўя қолай...

Сухсуро. Энди бу ёғидан хотиржам бўлавер, судни тезлатсак у ёғи ҳеч гап эмас.

Шобарот. Қуллуқ!

Сухсуро. Бор, боравер, чаласини кейин гаплашамиз, этим учиб туритти. (*Уни чиқариб эшикни қулфлайди, кўрпанинг қатидаги пулни оташкурак билан олади.*)

Эшик тақиллайди.

«Этим учиб туритти» дедим-ку, кетавермайсанми!
(*Пулни печкага ташлайди.*)

Эшик қаттиқроқ тақиллайди.

Жинни бўлдингми! (*Бориб эшикни очади.*)

Капитан, Обиджон, гувоҳлар киришади. Шобарот осто-
нада туради.

Наврӯзов. Салом!

Сухсуро. Салом! Хизмат?..

Наврӯзов (*Обиджонни кўрсатиб*). Бу киши
ким?

Сухсуро. Қайним...

Обиджон. Қайнисиман дедим-ку!

Наврӯзов (*гувоҳнома кўрсатади*). Милиция ка-
питани Наврӯзов. Булар гувоҳлар.

Сухсуро (*Обиджонга*). Нима гуноҳ қилдингиз?

Обиджон (*ҳайрон*). Билмадим...

Наврӯзов. Биз сизни йўқлаб келдик.

Сухсуро. Раҳмат...

Наврӯзов. Ҳозир сиз мансабингиздан фойдаланиб Шобарот Шораҳимовдан юз эллик сўм пора олдингиз.

Обиджон (ҳайрон). Пора?

Сухсуроғ. Қанақа пора?

Обиджон. Мен бу ердан ҳозир чиқдим-ку!

Сухсуроғ (Шобаротга). Ҳой, менга қара, отинг нима эди?.. Сен менга пора бергани келганмидинг? Нега бермадинг бўлмаса?

Шобарот. Бердим-ку!

Обиджон. Ажаб!..

Сухсуроғ. Ҳозир қўрқмасдан пора берган бўлсанг, илгари ҳам бериб юрган экансан-да?

Шобарот. Бўлмаса-чи!

Сухсуроғ. Шу лафзингдан қайтмайсанми?

Шобарот. Нега қайтар эканман!..

Сухсуроғ (ҳаммага). Эшитдиларингми? (Шобаротга.) Шундоқ экан, илгари нега арз қилмаган эдинг?

Шобарот нима дейишини билмайди.

Наврӯзов. Нега жавоб бермайсиз?

Обиджон. Бирон англашилмовчилик бўлдимикин?

Сухсуроғ. Англашилмовчилик эмас! Бунинг тагида душман сиёсати бор; бу аблаҳ давлат ишидаги одамнинг обрўйини туширмоқчи! Ушланг!

Наврӯзов. Сухсурога илгари ҳам пора бергани мисиз?

Шобарот (тутилиб). Иўқ ҳисоби... Ҳозир бердим. Юз эллик сўм бердим. Бу киши «қайнумни курортга юбораман, пул бер» деган эдилар.

Обиджон. Мен курортга борар эмишманми?

Наврӯзов. Бу гапдан хабарингиз ийқми?

Обиджон. Ҳозир эшитиб турибман!

Сухсуроғ. Эшитдингизми? Бу аблаҳ бир менга, давлат ишидаги одамга эмас, Улуғ Ватан уруши қаҳрамонига ҳам туҳмат қилмоқчи! Обиджон пулга муҳтоҷ бўлса давлат беради!

Наврӯзов (қоғоз узатиб). Тинтиш ҳақида қарор. Үқиб, қўл қўйинг!

Сухсуроғ. Марҳамат! (Қўл қўяди.) Давлат ишидаги одамнинг гапи бир пулу бир муттаҳамнинг гапи минг тилло бўлса — марҳамат!

Пиджагини, ботинкасини ечиб ташлайди, шимини ҳам ечмоқчи бўлади.

Наврӯзов (*тўхтатади*). Ҳожати йўқ.

Сухсуро (шимини кўтариб, чўнгагини ағдара-ди). Марҳамат!

Шобарот (кўрпанинг қатини кўрсатиб). Пул мана бу ёқда!

Сухсуро. Хўп, марҳамат! (*Келиб кўрпаларни олиб Шобаротнинг устига ташлайверади*). Мана! Мана!

Наврӯзов. Секинроқ, секинроқ! Ўзингизни уринтируманг!..

Нетайхон, унинг кетидан ясанган Ҳожар киради.

Нетайхон. Нима гап ўзи? (*Аҳволни кўриб ва-ҳимага тушади, капитанни четга сурин сандиқни қучоқ-лайди*.) Войдод! Дод устига дод!

Обиджон. Шовқин солманг, сандифингиз билан ҳеч кимнинг иши йўқ!

Нетайхон (бир оз тинчиб). Нима билан иши бор бўлмаса? (*Яна ваҳимада*.) Участка тўғрисидами? (*Обиджонга шовқин солиб*.) Айтмадимми, участканги номингга ўтказиб ол, деб! Ҳу, участканг бошингдан қолсин!

Наврӯзов. Сиз ким бўласиз?

Нетайхон. Мана шу инвалидинг опасиман! Сухсуро ва!

Наврӯзов. Бу уйни ҳам бир қараб чиқишга ижозат берасиз.

Нетайхон (*унинг олдини тўсиб*). Нима қиласиз қараб, қайси бирини қарайсиз, бу ёқда тўққизта уй бор!

Сухсуро. Майли, бошлаб кир. Қарашсин! Армон қолмасин!

Нетайхон. Обид, бу ёққа кел! Сандиқнинг устига чиқ! Ўтири!

Нетайхон, Наврӯзов, гувоҳлар нариги уйга киришади.

Сухсуро (*Шобаротга*). Аблаҳ!

Обиджон. Шобаротингиз нима учун сизга туҳмат қилди экан?

Сухсуро. Нима учун бўлар эди, аҳмоқлиги учун! Акасининг қамалганини мендан кўради. Акасини ҳуку-

мат жинояти учун қамаганини билмайди! Гапирсам ту-
шунмайди! Идорадаги ғаламисларга узун косов бўлиб
юрипти.

Обиджон. Идорангизда сизни хушламайдиган
одам кўпми?

Сухсуро. Давлат иши бўлгандан кейин ҳаммани
бирдай рози қилиб бўлар эканми! Узимни хушлаган
ишимни хушламайди, ишимни хушлаган ўзимни хушла-
майди...

Обиджон. Қизиқ... Бермаган пулинни бердим деб
ўтирас...

Сухсуро. Берган бўлса шу уйда бўлармиди
ахир?

Нетайхоннинг овози. Войдод!.. Бу Ҳожархон-
нинг пули! Ҳожар! Ҳожар!

Обиджон (*чиқади, товуши*). Опа, бақирманг!

Сухсуро. Аҳмоқ, мени билмас экансан! Мен му-
шукман — орқамни пайғамбар силаган — осмондан таш-
лаб юборсанг ҳам оёғим билан тушаман! Айт, «хато
қўлдим» дегин, унда мен протоколга қўл қўймайман —
омон қоласан!

Нетайхон (*товуши*). Бунга тегманглар! Бу Ҳо-
жарнинг пули! Ҳожар! Ҳожар!

Қути кўтарган Наврӯзов, унга тармашган Нетайхон, гу-
воздлар, Ҳожар чиқиб келишади.

Нетайхон. Бу Ҳожархоннинг пули! (*Ҳожарга*)
Пулингни олсанг-чи!

Наврӯзов. Ҳозир кўрамиз... (*Қутидаги пуллар-
нинг номерини ёзиғлиқ номерларга солиштиради*.) Но-
мерлари тўғри келмайди, демак, бу пул (*Ҳожарга*) сиз-
ники!

Ҳожар ҳайрон бўлиб қутини олади, Нетайхон қутини унинг қўли-
дан дарров олади ва иккови нариги уйга кириб кетади.

Сухсуро. Хўш, порага берилган пул топилдими?

Наврӯзов. Ҳозирча топилгани йўқ. Печканин
ичини қарамадик шекилли...

Сухсуро. Марҳамат! Томга чиқиб мўрини ҳам
қаранг, армон қолмасин!

Наврӯзов (*печканинг ичини қарайди*). Йўқ!

Сухсуро. Хўш, энди бу ёғи нима бўлади? Акт-
пакт деган гаплар бўлар эди... Ёзиладими?

Наврӯзов. Акт эмас, протокол ёзилади, (*Ўтириб протокол ёзади.*)

Сухсуро. Тұхматчи жазосини тортиши керак! Давлат ишидаги одамга тұхмат қыладиганларга ҳам қонун бор!

Наврӯзов (*Сухсурога актни беріб*). Құл қүйнинг.

Сухсуров қаламни олиб Шобаротта қарайди.

Шобарот (*ўйлаб олғандан кейин Наврӯзовга.*)
Хато қилиб қүйдим шекилли, кечирасиз...

Наврӯзов. Бу кишига пора берганингиз йўқми?

Шобарот. Йўқ ҳисоби...

Наврӯзов (*унга қараб қолғандан кейин*). Шунақами... (*Обиджон билан Сухсурога повестка ёзіб беради.*) Эртага соат ўнга идорага борасиз, менга учрайсиз! (*Шобаротга.*) Қани, кетдик бўлмаса!

Шобарот. Ахир мен...

Сухсуро. Боравер, ўзим қутқазиб оламан!

Наврӯзов. Ташвишга қўйганимиз учун кечирасиз!

Сухсуро. Бемалол, bemalol! Келиб туриңг...

Наврӯзов. Албатта келаман!

Наврӯзов билан **Шобарот**, улардан кейин гувоҳлар чиқиб кетишади. Сухсуров печкани қулоқлаб қаҳ-қаҳ уради.

Нетайхон (*киради*). Вой бошим... кетдими?

Сухсуро. (*томоғини кўрсатиб*). Кетди!. Ха-ха-ха!..

Обиджон (*ўйчан*). Ажаб!.. Ажаб!..

ТҮРТИНЧИ ҚУРИНИШ

Сухсуронинг ҳовлиси. Сухсуро, Нетайхон, Обиджон.

Нетайхон. Худоё қуруқ тұхматдан сақлагин! Худоё тұхматчиларнинг жазосини бергин! Шобаротнинг бўйни узилсин!

Сухсуро. Айб Шобаротда эмас, бу аҳмоқ идорадаги ғаламисларга узун косов бўлиб юрипти!

Обиджон. Идорангиздаги ғаламислар сиз билан нимани талашади?

Сухсуро. Ие, ғўр экансиз-ку! Нимани талашар эди, ўрин талашади! Амал талашади!

Обиджон. Ҳаммаси амал талашса бир-бирининг гўштини ер эди. Амалпарастлик амалпарастларни бир-

лаштиrmайди, аксинча... Ростини айтсам, хафа бўлмай-
сиами?

Сухсиров. Марҳамат, мен рост гапнинг гадосиман!

Обиджон (*кулимсираб*). Неча пул ойлик оласиз?

Сухсиров. Нима эди?.. Бир юзу ўн сўм...

Обиджон (*кулиб*). Бошқа бирор бир юзу ўн сўм
ойлик олиб мана бунақа, камида эллик минг сўмлик
иморат солса, сиз нима дер эдингиз?

Нетайхон (*шошиб*). Вой, заёmdан ютганмиз!

Сухсиров. Мен индамас эдим, қўлимдан келса
битта қўйни етаклаб қуллуқ бўлсинга борар эдим!

Нетайхон. Қандоқ қиламиз, омад экан-да, омад
келса ютуқ кетингдан қувлаб юаркан. «Победа»миз
ҳам янги эди, яқинда лотереядан «Волга» ютиб олдик.

Обиджон. «Волга»ларинг ҳам борми, мен кўр-
мабман...

Сухсиров. Тутилган... эски... яхши юрмайди...

Нетайхон. Вой, нега унақа дейсиз... Шу ғала-
мисларнинг дастидан ҳовлига гараж сололмаймиз, ма-
шина нариги участкамизда туради.

Сухсиров. Бўлмаган гапни гапирма!. Машина
эски бўлгани учун холамнинг участкасига ташлаб қўй-
ганимиз! (*Нетайхонни туртади*.)

Нетайхон (*нима дейшишини билмай*). Заёmdан
ютганмиз...

Обиджон. Ютуқ яхши нарса. Ютуққа чиққан
пул баракали бўлади, дейишади. Тўғри бўлса керак,
бирорларнинг ютуғини ортиғига сотиб оладиган одам-
лар бор эмиш...

Сухсиров (*захарханда қилиб*). Гапни қайириб
келишингиздан «унча-мунча пора оласан» демоқчисиз
шекилли...

Нетайхон. Вой, ўлиптими!

Обиджон. Ие, Нусрат ака сиз пора нима, пора-
хўр (*писанда қилиб*) қандоқ маҳлуқ эканини билмай-
сиз-да, билганингизда бу гапни оғзингизга олмас эдин-
гиз!

Сухсиров. Тўғри...

Обиджон (*унинг кўзига қараб*). Ҳеч бир жино-
ятни порахўрликка тенг кўриб бўлмайди. Ўгри кечаси
йўлингизни тўсиб чўнтағингизга қўл солади, пулингизни
олади, олади-ю, қочади-кетади. Порахўр куппа-кундуз
куни, яна ҳукумат идорасида ўтириб чўнтағингизга қўл
солади, пулингизни олади-ю қочиб кетмайди, жинояти-
га сизни шерик қиласди.

С у х с у р о в (*унинг қарашига тоб беролмай*). Дунёда шунаقا виждонсиз одамлар ҳам бор денг...

О б и д ж о н. Йўқ, дунёда виждонсиз одам йўқ!

С у х с у р о в. Тўғри, бўлмаса керак!

О би д жон. Ҳамма гап шундаки, бирор виждони-нинг гапига киради, бирор кирмайди; бирор виждони-нинг кўзини кўр, қулоғини кар қилишга муҳтож бўла-ди. Нима дедингиз?

Телефон жиринглайди.

С у х с у р о в. Ҳожар, телефонга қара!

Ҳожар (уйдан). Ҳа. Ҳозир!.. Нусрат ака, сизни...

С у х с у р о в. Бу ёққа олиб кел! Идорадандир-да!
Ҳеч тинчлик йўқ!

Ҳожар аппаратни олиб келади.

(*Трубкага.*) Ўзим. Нима? Қачон? Қаердан? Йиглама, ҳозир бораман! (*Трубкани қўяди.*) Юсуфнинг хотини. Юсуфни милиция олиб кетганмиш. Ҳаммомдан олиб кет-ганмиш...

Нетайхон. Ҳаммомдан? Гуноҳи шунаقا зўр эканими?

С у х с у р о в. Ҳайронман... Мен бориб хотинини юпатиб келай, сизлар гаплашиб ўтиринглар. (*Нетайхонга.*) Бунинг жуда овсар-ку! Кўпигини бос! (*Чиқади.*)

Нетайхон. Нусрат аканг шунчалик қилгандан кейин сен ҳам гапни қофияси билан гапирсанг бўлар эди.

О би д жон. Бирон ножӯя гап гапириб қўйдимми?

Нетайхон. Йўқ, ҳаммаси жўялик. Лекин қонун чиқиб турганда порадан гапириб ўтиришинг чакки!

О би д жон (кесатиб). Нега? Нусрат ака порахўр эмас-ку!

Нетайхон. Озроқ пора олса нима қипти! Худо жаннатини бекорга бермайди-ку!.. Пул ширин! Пул ўлгурнинг тиши бўлса ўзини еб қўяр эди!

О би д жон. Тўғри, тиши бўлмагани учун баъзи бирорларнинг ақлини ялаб, виждонини сўриб юриптида!

Нетайхон (алам қилиб). Заҳар! Ҳали ҳам за-ҳарлигинг қолмапти-да! Сени чаққан илон тил тортмай ўлади! (*Жаҳл билан ўрнидан туради, уйига кириб кетади.*)

Ҳожар киради.

Ҳожар (унинг кетидан қараб). Нима бўлди, Обиджон ака?

Обиджон. Боши оғрипти...

Ҳожар деворга томон йўналади.

Қаёққа?

Ҳожар. Бошлари оғриётган бўлса, Қори поччамни чақириб қўйай. (Девордан.) Қори почча! Ҳой, Қори почча!..

Обиджон (кулиб). Бу ёққа келинг, ўтиринг.

Девордан Қорининг боши кўринади.

Қори поччангиз қаҷондан бери шу ерда туради?

Ҳожар. Икки йилча бўлди.

Обиджон. Нусрат акангизга қариндош эмасми?

Ҳожар. Йўқ.

Обиджон. Бола-чақаси борми?

Ҳожар. Йўқ. Тарки дунё қилган эмишлар. Нетайхон опам шунақа дейдилар.

Обиджон. Ҳужраси қайси томонда?

Ҳожар. Меҳмонхонанинг шундоққина орқасида.

Обиджон. Қори сизга тегишмайдими?

Ҳожар (тушуммай). Қанақа?

Обиджон. Сизга ҳеч нима дегани йўқми?

Ҳожар. Дедилар... Бу йигитга тегма, юзида фариштаси йўқ, дедилар.

Деворнинг бир қисми қулаб, Қори дўмбалоқ ошиб тушади.

Вой, Қори поччам йиқилиб тушдилар.

Обиджон. Қори ака, дейман, шунча девор ошиб ҳали ҳам машқини олмабсиз-да!

Қори. Қолу бало...

Қори унинг ёрдами билан ўрнидан зўрга туради. Нетайхон югуриб киради.

Нетайхон. Вой ўлай! Нима бўлди?

Обиджон. Девордан йиқилиб тушдилар...

Қори оёғини силайди.

Нетайхон. Вой, оёғингиз лат едими? Меҳмонхонага кириб чўзилинг, шўрпахта босай. (Ҳожарга.) Бор, жойни қалин сол.

Ҳожар чиқади.

Юринг, ака... Аста! (Обиджонга.) Ҳассангни берсангчи!

Обиджон ҳассани Қорига олиб беради. Иккови чиқади.

Обиджон. Буларнинг иши яхши экан; Қорининг оёғи лат еса, опам шўрпахта босар экан, опамнинг боши оғриса, Қори дам соларкан...

Сұксуро (киради). Аҳмоқ! Эшшак!

Обиджон. Нима гап экан?

Сұксуро. Ҳадеб ичавергандан кейин нима бўлар эди! Ишдан бўшатганим бежиз эмас эди-да!.. Нетайхон қани?

Обиджон. Меҳмонхонада Қори аканинг оёғига шўрпахта босаётитти.

Сұксуро. Шунақами.. Қори билан ака-сингил бўлиб қолган.. Бечора опангиз дардчил — боши кўп оғрийди. Ҳар йил курортга юбораман, фойда қилмайди. Қорининг нафаси енгил, дам солди дегунча енгил тортади. (Меҳмонхонага киради.)

Обиджон (ўзича). Эр бўлмай ўл!. (Ичкарига.) Ҳожархон!

Ҳожарнинг овози. Лаббай!

Обиджон. Менинг ҳассамни олиб чиқинг.

Ҳожар ҳассасини олиб киради.

Обиджон. Мен меҳмонхонадан номер олдим, ўша ерда тураман.

Ҳожар. Вой, мен нима қиласман?

Обиджон. Сизни кейин олиб кетаман. Албатта олиб кетаман. (Кетади.)

Сұксуро билан Нетайхон меҳмонхонадан чиқади.

Нетайхон. Ҳа, нега қаққайиб турибсан?

Ҳожар. Обиджон акам кетиб қолдилар, меҳмонхонадан жой олиптилар.

Сұксуро. Шунақами?..

Нетайхон. Айтмадимми, қайнаб қони қўшилмайди деб. Бор, ишингни қил!

Ҳожар чиқиб кетади.
Қори меҳмонхонадан чиқади.

Сұхсұров. Іта тұрсанғыз бұларді..

Қори. Шайх Дазориддини порсо күз ҳавосида, қарахт бўлиб ётган чаённи «махлуқи худо» деб навозиши қилғанларида, чаён у кишининг муборак қўлларига ниш урган экан. (*Нетайхондан таъзим билан узр сўрагач.*) Уканғыз ўшал махлуқи худо тоифасидандир. (*Сұхсұровга каромат мақомида.*) Бу тарсобаччаннинг мурувватан узатган қўлингизга ниш урмоқ муддаоси бор!

Сұхсұров. Яъни?

Қори. Яъни масжидга чиқиб, бир-икки мўмин олдила «Сұхсұров асраб олган ожизаси билан ишратда бўлади» депти ва бу бўхтонга каминани ҳам олуда қилипти (*йиғламсираб*): гўё фақирнинг ҳужраси сизнинг ишратхонангиз эмиш!..

Сұхсұров. Оббо абллаҳ-э!..

Нетайхон (*шубҳага тушиб*). Тағин рост бўлмасин?

Сұхсұров. Сенга нима бўлди?..

Нетайхон. Гапирманг! Мен сизни билмасам экан! Бузуқсиз! (*Йиғламсираб.*) Менга қолганда туздан шўр, бегонага асалдан ширин бўласиз!

Сұхсұров. Жўним, ўзингий уринтирма, бошинг оғрийди..

Қори. Худой таоло нури покидан яратган сиздай фариштани қўйиб фисқ-фужур йўлига юрмоқ куфрони неъмат бўлур эди.

Нетайхон. Гапирманг! Ҳужрасини берган қўшмачи! Ҳозир ажрим қиласман! (*Ошхона томон югуриб чиқиб кетади.*)

Сұхсұров. Шундоқ деялтими-а?

Қори. Каломулло...

Ошхона томонда нимадир гурсиллайди, нимадир синади. Ҳожар, соchlари тўэзиган ва кўйлаги йиртилган, қочиб кўчага чиқиб кетади,

Нетайхон ҳансираф киради.

Сұхсұров. Бўлмаган нарсага нега унақа қиласан?

Нетайхон. Гапирманг! Гуноҳи бўлмаса қочармиди! (*Йиғлайди.*) Мен аҳмоқ уй деб, рўзгор деб жоним ҳалак, бу киши меросхўр орттириш пайида! Ҳали меросхўр орттириб ҳам қўйгандирсиз. (*Бирдан.*) Ҳозир участкаларни менинг номимга ўтказинг! Учовини ҳам ўтказинг!

Сұхсұров. Хўп.

Нетайхон. Машиналарни ҳам менинг номимга ўтказинг! Пўлат сандиқнинг калитини беринг!

Қори. Бўҳтон!

Нетайхон. Қоч, ҳужрасини берган қўшмачи!

Сухсуро. Қори аканга ҳам ишонмайсанми?

Нетайхон. Қасам ичинг!

Сухсуро (жон-дили билан). Қаломулло урсин!

Нетайхон (бир оз тинчид). Шундоқ бўлса ҳам Ҳожар йўқолсин! Ҳозир топиб келаман! (*Югуриб кўчага циқиб кетади.*)

Сухсуро. Йўқолсин! Обид олиб кетаверсин!

Қори. Хато! Ҳожарни узатмоқ тадбир эмас! Бу чаён қаёда бўлмасин, сизга ниш урмоғи муқаррар!

Сухсуро. Нима қилиш керак бўлмаса?

Қори. Тадбир топиб қаматмоқ керак!

Сухсуро. Қандоқ қиламиз?

Қори. Бу хусусда ҳам хизматларига камарбастаман, тасаддуқ!

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

БЕШИНЧИ ҚУРИНИШ

Сухсуронинг ҳовлиси. Жимжит. Ичкаридан Нетайхон телефон аппаратини кўтариб чиқади,

Нетайхон (*трубкага*). Суюнчи нақд... Қани, қани... (*Севиниб.*) Вой, ўргилиб кетай!. Милиция нима деди? Энди маҳкам бўлинг, Нусрат ака, Шобаротга раҳм қилманг!. Нима? Улфатлар, ошини қачон еймиз, дейишаётити? Ошни толзордаги самоварда қилиб бера қолинг, бошим оғриб турипти. Мен энди ётиб дам олай. (*Трубкани қўяди, дарвозани қулфлайди, девор олдига боради ва бедана бўлиб Қорини чақиради.*) Ва-вақ! Ва-вақ!..

Қорининг овози. Питпилдиқ! Питпилдиқ!. (*Девордан.*) Тасаддуқ!..

Нетайхон. Нусрат акам телефон қилдилар, ишлар беш! Улфатларига самоварда ош қилиб берармишлар.

Қори. Ҳай-ҳай, ундаи бўлса шодиёнасига биз ҳам андак ишрат қилайлик. (*Девордан тушиб, уни уйга судрайди.*)

Нетайхон. Йўқ, қўрқаман... Мен сиздан қўрқаман...

Иккови уйга киради. Бирпастдан кейин дарвоза тақиллайди.

Обиджоннинг овози. Опа!

Нетайхоннинг овози. Вой ўлай, Обид-ку!

Нетайхон ҳовлига чиқади.

Вой дийдоринг қурсин! (*Деразага.*) Халатимни ташланг!.. Чиқинг!.. Қочинг!

Обиджоннинг овози. Ҳо, опа!

Қори деразадан банорас тўн ташлайди, Нетайхон тўнни елкасига ташлаб дарвозага томон боради. Қори Нетайхоннинг халатини ёпиниб ўзини деразадан ташлайди ва деворга томон чопади. Нетайхон ўзингинг халатини унинг елкасида кўриб кетидан чопади, деворга тармашаётган Қорининг елкасидан халатини тортиб олади. Қори аввал бунга тушуммайди. Кейин ҳар ким ўз либосини кияди. Қори яна деворга тармашади, лекин дармони куриб, тиззаси қалтирайди. Дарвоза тақиллайди.

Нетайхон (*кўча томонга*). Ҳозир!.. (*Қорининг кетидан кўтариади.*) Ё пийрим!.. Нусрат акамга минг марта айтдим-а!.. Шу ерга битта эшик қуриб қўйсанима қиласар экан! Эр бўлмай ўл!..

Қори (*кавуши тушиб қолади. Товуши эшитида-ди*). Оҳ!.. Воҳ!.. Вой бурним!..

Нетайхон бориб эшикни очади. **Обиджон киради.**

Обиджон. Энди турдингизми?

Нетайхон. Йўқ. Кечадан бери қулоғим ғувиллаб ҳеч нарсани эшитмайман... Нонуштага келмадинг?

Обиджон. Милицияга чақиришган эди.

Нетайхон. Ҳа, айтгандай, Нусрат аканг телефони қилди. Шобарот шарманда-ю шармисор бўлипти-ку! Бунаقا туҳматчиларни оттирвориш керак!

Обиджон. Бирорга ўлим тилагунча, ўзингизга паноҳ тиланг! Ҳожар қани?

Нетайхон (*гаранг*). Ҳожар... сени айтиб келгани кетувди.

Обиджон (*ҳайрон*). Нега, эрталаб ўзим келадиган эдим-ку?

Нетайхон. Шундоқ бўлса ҳам... Барибир, нонга ҳам чиқар эди. Келиб қолар... (*Уйга киради.*)

Обиджон (нари-бери юриб, девор остида ётган бир жуфт кавушни кўриб қолади). Ҳмм...

Нетайхон (дастурхон кўтариб чиқади). Менинг кавушим... Ҳайитга кияман деб буюрган эдим, каттароқ тикиб қўйилти. (Туфлисини ечиб, кавушни кийиб олади.)

Обиджон. Қавуш буюрганингизда бирорнинг оёғини оборманг-да!

Нетайхон (кавушни шалоплатганича стол олдига боради). Үтир, нонушта қилгин!

Обиджон ўтиради.

Сенинг билганинг билган.., Ҳўп ўйлаб кўрдим; майли, Ҳожарга жазман бўлсанг — бўпти. Мирзачўлингга олиб кета қол. Иссик жойингни совутма.

Обиджон (*мийифида кулиб*). Кеча участкангизни инъом қилаётган эдингиз, бугун, кетавер, дейсиз...

Нетайхон. Оламан десанг, ола қол! Ҳозир десанг ҳозир номингга ўтказиб берамиз.

Обиджон. Таг-туги билан берасизларми? Нима қиласам қилаверамани?

Нетайхон. Нима қиласам эмиш.., Албатта! Ихтиёр ўзингда; бузиб ташлайсанми, ўт қўясанми...

Обиджон. Болалар боғчасига бераманими...

Нетайхон. Вой, нафасинг қурсин! Ҳеч бўлмаса, сотаман, дегин!.. Оладиган одам бўлса пулини бўлиб-бўлиб берса ҳам майли эди.

Обиджон. Пулнинг баракасини учирив нима қиласиз, бирдан бергани яхши-да! Заёмдан беш марта ўн минг сўмдан ютуқ чиқсан одамга эллик минг сўлкавой нима деган гап.

Нетайхон. Бўлмаган гапни қўйсанг-чи!

Обиджон. Нега, сизларга чиқсан ютуқ бошқаларга чиқса бўлмаган гапми?

Нетайхон (*ўпкалаб*). Заёмдан ютганимизга ҳеч ишонмайсан-а?

Обиджон. Бошқаларнинг ютишига ўзингиз ишонмайсиз-ку!

Нетайхон. Ютуқ одамнинг толеига қарайди.

Обиджон (*жиҳдий*). Шунақами?.. Ҳа, айтгандай, пул ширин деган эдингиз, пул ширин бўлса нега ишламайсиз? Ё ишлаб топилган пул тахирроқ бўладими?

Нетайхон. Нима иш қиламан?.. Ҳеч ишлаган эмасман.

Обиджон. Ҳм... болалигингизда ҳам арзанда эдингиз... Эрга тегиб ҳам шунча йилдан бери балиқсиз кўл, кийиксиз чўлман денг? Бола ҳам кўрмабсиз?..

Нетайхон. Нима қиласман болани! Ҳар бир бола хотин кишининг бетига ўнтадан ажин туширади! Жон ўзимнинг жоним! (Бирдан.) Нима деб жигимга тегишингни билмайсан-а? Угай шу экан-да!..

Обиджон. Угай деган сўз аллақачонлар ўлиб кетган, уруш йиллари, ундан кейин ҳам ҳеч қаерда ёшитган эмасман; бу сўз ўлганини билар эдиму қаерга кўмилганини билмас эдим. Энди билсам сизнинг кўксингизга кўмилган экан!

Нетайхон. Нима қипти менинг кўксимга?..

Обиджон. Угай деяпсиз-ку! Ким кимга ўгайлик қиляпти? Мен қўлимга ойна олиб юзингизга тутдим, башарангизни кўринг, бурнингизни артиб олинг деяпман. Сиз-чи участка бериб, мени ириб-чириб кетган ҳаётингизга қопқоқ қилмоқчисиз-ку! Шуми ўгайлик қилмаганингиз?

Нетайхон (*шовқин солиб*). Менга нима қипти?! Узинг ириб кет! Узинг чириб кет!..

Обиджон. Мен сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим: отингиз Озодахон эди, нима бўлиб Нетайхонга айланиб қолдингиз? Бу отни сизга ким қўйди?

Нетайхон (*жеркиб-жеркиб*). Ҳамма қўйган! Маҳалла қўйган! Шу маҳаллага кўчиб келганимиздан бери ҳамма Нетайхон дейди.

Обиджон. Шунақами?

Нетайхон. Нетайхон деган машҳур хотин ўтган экан.

Обиджон. Нетайхон нимаси билан машҳур бўлган экан?

Нетайхон (*жаҳл билан*). Билмайман!

Обиджон. Ҳеч қаерда ишламай, дугоналарингиздан айрилиб топган мартабангиз шу бўлдими? Билмасангиз билиб олинг: Нетайхон бурун замонда исловотда ириб-чириб, юртга қўланса ҳид таратган бир фоҳиша ўтган!

Нетайхон. Вой!.. (*Бақириб*.) Шунаقا гапларни айтгани уялмайсанми!.. (*Инглайди*.)

Обиджон. Йиғламанг, кавуш оёғингизни сиқаётган бўлса ечиб қўйинг!

Нетайхон. Ишинг бўлмасин! (Бирдан.) Йўқол! Дийдоринг қурсин... (*Кавушни ечиб, туфлисини кийиб олади*.)

О б и д ж о н . Хўп!. Ҳожар келсин, кетаман.

Н е т а й х о н . Кўчага чиқиб кут!

О б и д ж о н . Айта қолинг, қаёққа кетди?

Н е т а й х о н (ғазаб билан). Чакана қилгани кетди!

О б и д ж о н (ўзини аранг босиб). Ие, ўзингиз ул-туржи қилиб, унга чаканани ўргатибсиз-да!

Нетайхон бир ўқраяди-ю, гапиргани сўз тополмай, уйга кириб кетади. Уйда нимадир тарақлайди, нимадир синади... Кўча эшигидан Қори киради. Унинг оёғида ўзига катта калиш, бурни ээзилган.

Қ о р и . Ассалому алайкум ва раҳматулло...

О б и д ж о н (дўйниллаб). Салом...

Қ о р и . Ҳеч ким йўқми?

О б и д ж о н (бир пой кавушни қўлига тутқизиб). Кавуши бору ўзи кўринмайди!

Қ о р и (егё тушуунмай). Бачи маъни? (*Кавушни сенкин мачит томонга улоқтиради.*)

О б и д ж о н . Ҳамиша шикаст еб юрасиз-а, Қори aka, бурунга нима қилди?

Қ о р и . Эшик қисиб олди, тасаддуқ...

О б и д ж о н . Ҳар кимнинг эшигига суқаверманг-да!

Қ о р и . Қамина бир масала хусусида ҳузурингизга бормоқчи эдилар.

О б и д ж о н . Нима масала экан?

Қ о р и . Ўзимиз аҳбоби дин, арбоби шариат бўлсак ҳам алҳамдуилло, ҳукуматимиз хизматига камарбастамиз, тасаддуқ!

О б и д ж о н . Хўш?

Қ о р и . Шукурким ҳукуматимиз даврида адлу адолат барқарор бўлди. Лекин, афсус ва надоматлар бўлсинким, ришват, яъни пора отлиқ бало адолат қалъасига раҳна солмоқда. Жанобларининг адлу адолатда Ҳорун ар-Рашид эканликларига кўнглим шаҳодат бериб шу хусусда шаммаи изҳор қилмоқни ихтиёр қилдим.

О б и д ж о н . Қироат қилмасдан гапиринг, пора, порахўр тўғрисида гапирмоқчимисиз?

Қ о р и . Тасаддуқ!

О б и д ж о н . Биронта порахўрни биласизми?

Қ о р и . Ҳай-ҳай... Жаноблари Нусратуллонинг хешлари эканликлари фақирга маълум ва лекин бошимга ҳазрати Алиниңг муборат зулфиқорлари келганда ҳам ҳақиқатдан юз ўгирмоқ одатим йўқ.

О б и д ж о н . Хўш-хўш?

Қори. Нусратулло фосиқ эканлиги устига порани қилдек суғуриб, иликдек ютмоғи махфий эмас.

Обиджон. Даилингиз борми?

Қори. Қасамдін ўзга далилим йўқ, тасаддуқ!..

Обиджон (*анчадан кейин*). Нусрат акамнинг пора олишига ишонмайман!

Қори. Ба ҳурмати қаломулло!

Обиджон. Хўп, бу гапни нима учун менга айтатиписиз?

Қори. Худо кўнглимга солди.

Обиджон. Худо нима учун идорасига бориб айтишни кўнглингизга солмади?

Қори. Маҳкамага кирмоғимиз ҳукуматимизга ё хуш келади, ё хуш келмайди...

Обиджон. Сухсурор ҳаром одам эканлигини билар экансиз, нима учун ҳеч бўлмаса алоқангизни узмайсиз?

Қори. Биз каби аҳбоби диндан лозимки, мўминларни пайғамбаримизнинг шафоати ва худойи таолонинг инояти йўлига бошласак...

Обиджон (*жўрттага, қатъий*). Нусрат ака пора олмайди!

Қори. Тадбири топилса бир миқдор пора бериб кўрмоқ мумкин.

Обиджон. Нима деб пора бераман?

Қори (*эслаб*). Дарвоқе... Нусратулло, маълумингиз, Юсуфни анвои бўхтонлар билан қаматган эди. Юсуфнинг хотини фарёд чекиб келса Нусратулло ақча тамаида бўлипти; хотин юз сўм ақча берса, «кифоя эмас» деб олмапти. Муштипар йиғлаб менинг олдимга келди: «шу ақчани сиз беринг, шояд бу гўрсўхта сизнинг қўлинигиздан озни кўп ўрнида кўриб олса» деди, ҳарчанд рад қиласам ҳам ақчани ташлаб кетди. Шу ишни лутфан сиз қилсангиз, аввало бир муштипарни ҳожати чиқар эди; сониян, Нусратуллонинг хулқидан огоҳ бўлар эдингиз; боқи, бу бетавфиққа панду насиҳат мақомида бир неча сўз айтар эдингиз, чароқи ҳар нечук жигаргўшангиз Нетайхоннинг жуфти ҳалоли!

Обиджон. Нусрат ака менинг қўлинидан пора олармикан?

Қори (*ёнидан пул чиқариб*). Пора берган кимсанинг юзига қарамайди, тасаддуқ.

Обиджон (*пулни олади*). Хўп, Қори ака, бериб қўраман.

Қори. Сиз порахўрлик касратидан, камина зино касратидан огоҳ қилсак ажаб эмаски Нусратулло инсофга келса...

Зино илки кўзингни хийра айлар,
Зино илки хирадни тийра айлар...

Обиджон (ҳайрон). Зино нимаси тағин?

Қори. Ҳожархон хусусида...

Обиджон. Ҳожарга нима қипти?

Қори. Хабарингиз йўқми? Нетайхонингиз ҳайдаб юборди-ку!

Обиджон. Нега? Нима гуноҳ қилипти!?

Қори. Нусратулло Ҳожархон билан ишратда бўлиб юрган экан...

Обиджон (ирғиб ўрнидан туради). Елғон!

Қори. Илоҳо ёлғон бўлсин, тасаддуқ!. Лекин кеча Нетайхон ҳайдаб юборганлиги муҳаққақ...

Обиджон. Кечада? Ҳожарнинг шаҳарда ҳеч кими йўқ эди, қаёққа боради?

Қори. Қолу бало...

Обиджон югуриб чиқиб кетади.

Нетайхон (деразадан). Нима бало қилдингиз?

Қори. Бир миқдор лампа мойи сепдим, тасаддуқ!

Нетайхон (тиқирлаб кулиб). Гугуртни қаочон чақасиз?

Қори. Иншоолло эртага!..

Парда

ОЛТИНЧИ ҚУРИНИШ

Милиция бошқармасида капитан Наврӯзовнинг кабинети. Обиджон ҳаяжонда, нари-бери юрмоқда, Наврӯзов киради.

Наврӯзов. Суюнчини чиқараверинг, Ҳожархонингиз топилди!

Обиджон (ҳовлиқиб). Қаерда экан? Қаерда қолипти?

Наврӯзов (сохта жиҳодият билан). Ана шу ёғи чатоқроқ... Маҳаллада шўхроқ, бевошроқ бир йигит бор, шунинг уйида қолған экан...

Обиджон (ўти ёрилиб). Йўғе... Ҳожар унақа қиз эмас... ўртоқ капитан, ҳазилни қўйинг...

Наврӯз (кулгидан ўзини зўрга тийиб). Милиция ҳазилни билмайди, ўртоқ Иброҳимов!

Эшик тақиллайди.

Киринг!

Чол (эшикдан бошини тиқиб). Мумкинми?

Наврӯз. Киринг! Келинг, отахон... (Обиджонга.) Ўша шўхроқ, бевошроқ йигит мана шу киши!

Обиджоннинг кўнгли жойига тушиб, чол билан кўришади. Чол ҳайрон.

Марҳамат, отахон, ўтиринг. Ёлғиз келдингизми?

Чол. Ёлғиз келдим. Қампиримнинг вақти йўқ, зайнит...

Наврӯз. Йўқ мен... Ҳожархонни сўраётибман. Айтишмадими, Ҳожархон бизга керак эди.

Чол (пичинг билан). А? Ҳожархон-а? Қиз шўрлик Сухсуронинг эшигига хор-зор бўлиб юрганида ҳеч ким «ҳолинг нима» демапти...

Наврӯз. Тўғри, лекин...

Чол (унга сўз бермай). Қиз бечора кўчада йиғлаб кетаётганида биронта милиция «кимсан, нега йиғлайсан» деб сўрамапти...

Наврӯз. Тўғри, лекин...

Чол. Энди мен бошини силаганимда сенга керак бўлиб қолипти-да!

Наврӯз (кулиб). Таъналарингиз ўринли, отахон, лекин қиз хор-зор бўлиб юрганида биз «ҳолинг нима» демаган бўлсак, бир маҳаллада, ҳатто бир кўчада туриб, бу гапни сиз ҳам айтган эмассиз-да! Ё айтганимисиз?

Чол (шовқин солиб). Мен бу қизни Сухсуронинг жияни деб ўйлардим!

Наврӯз. Балки мен ҳам шунаقا деб ўйлагандирман!

Чол. Сен ҳам менга ўхшаб ўйлайдиган бўлсанг, ҳукумат нима деб елкангга погон тақиб қўйинти?

Наврӯз. Сиз елкангизда погонингиз бўлмагани билан милицияга жуда ҳам бегона одам эмасдирсиз? Ё буткул бегонамисиз? Ниҳояти билагингизда қизилингиз йўқ, холос!

Чол. Лекин барибир Ҳожарни олиб келмайман, ҳар қанча гапинг бўлса менга гапиравер. Қизим иккиси

та эди, учта бўлди. Иккала қизимни чиқарганман, бунга қиличдай бир йигит топиб ичкуёв қиласан!

Обиджон. Э-э, отахон!..

Наврӯзов. Унақа деманг, ўзининг қиличдай қалиғи бор! Мана!

Чол (*Наврӯзовнинг ўрнига ўтиради*). Сенми қалиғи?.. Гулдай қизни бировнинг эшигида сарғайтириб қўйилти, яна йўқотиб қўйиб милицияда йиглаб ўтирипти-ю, қиличдай йигит эмиш! (*Шовқин солиб.*) Ўтмас пичоқ! Аппа! (*Қатъий.*) Бермайман!

Обиджон. Отахон...

Наврӯзов. Мен сизга кейин айтиб бераман.

Чол. Нимани айтасан, ҳозир ўзим кўриб турибманку! Бермайман!

Наврӯзов. Ҳожар бу кишини яхши кўради, иккени аҳд-паймон қилган.

Чол (*Обиджонга ялт этиб қарайди*). Шунақами? (*Узоқ ўйлагандан кейин.*) Отинг нима?

Обиджон. Обиджон.

Чол. Ҳм..., бошпуртинг борми?

Наврӯзов. Бор, ҳаммаси бор!

Чол. Заксдан ўтганмисан?

Обиджон. Энди ўтмоқчимиз.

Чол. Аввал заксдан ўт, ундан кейин гаплашаман.

Наврӯзов. Заксга ўзи якка борадими?

Чол (*ўйлаб*). Майли, мен бориб сўрайман, «яхши кўраман» деган гапни ўз оғзидан эшитсан, олиб келаман, йўқ деса овора бўласан! (*Чиқади.*)

Наврӯзов. Хўп, энди хотиржам бўлдингизми?..

Обиджон. Раҳмат, ўртоқ капитан!

Наврӯзов. Хўп... Қоридан пулни олганингиз яхши бўпти. Қори нима деган бўлса, шуни қилиш керак. Биз ҳозирдан бошлаб Қорининг кетига одам қўямиз... Бу гапдан Сухсуронинг хабари бўлмай иложи йўқ... Қорини қачондан бери танийсиз?

Обиджон. Илгари кўрган эмасман.

Наврӯзов. Ундоқ бўлса бу каламушни биз яхшироқ билар эканмиз. Каламуш, ҳақиқий каламуш! Қирқ иккинчи йилда аскарликдан қочиб ўн йилга кесилган; қамоқ муддатини битиргандан кейин етти йил давомида кирмаган каваги қолган эмас; чайқовчилик дейсизми, табиблик дейсизми, қассоблик, қориллики, Икки йил бўлади, шу мачитга имом бўлиб тинчили.

Обиджон. Топган жойини қаранг-а!

Наврӯзов (*ўйчан*). Ҳм... Демак, булар Юсуф фақат беш кунга қамалганлигини билишмас экан-да?

Обиджон. Фақат беш кунга қамалганми?

Наврӯзов. Эртага муддати битади, қўйворишимиз керак.

Обиджон. Ие, унда ишнинг пачаваси чиқади-ку. Юсуф чиққан замони Сухсуронинг олдига боради.

Наврӯзов. Тўғри, лекин суднинг ҳукмини бузолмаймиз. Ҳозир. (*Бир қарорга келиб трубкани олади*.) Навбатчи!.. Капитан Наврӯзовман! Юсуф Зиёмони юборинг! (*Трубкани қўяди*.) Бўшатсак ҳам Сухсуронинг олдига бормайдиган қиласиз.

Обиджон. Шундоқ қилинмаса бўлмайди.

Эшикдан тортиниброқ Юсуф киради. Унинг юз-кўзи кўкарган.

Салом!

Юсуф (*Обиджонни кўриб шошиб қолади*). Кечирасиз, бечорачилик...

Наврӯзов. Утилинг. Эртага озодликка чиқадиларми?

Юсуф. Озодликка чиқмай ўлай... Жон ака, бўлар иш бўлди, шу гап шу ерда қолсин. Ўртоқ Сухсуронга ёзиг юборманг. (*Обиджонга арз қилиб*.) Ўзим тавбамга таяниб турибман — мана, калламда соғ жойим қолгани йўқ.

Обиджон. Нима бўлди?

Юсуф. Бўлган иш шуки, ҳаммомда адашиб қолдим.

Обиджон. Ие, ҳаммомдаям адашадими киши!

Наврӯзов. Юсуфжон пошшо одам бўлиб олганидан кейин хоҳлаган жойида адашаверади!

Юсуф. Йўқ, жом қидириб... хотинлар бўлимига кириб қолибман. (*Кулади*.) Ҳаммаси қип-яланғоч! (*Упкаси тўлиб*.) Лекин роса уришди, ҳаммаси жом билан урди! Кўнглим озиб қопти. Кўзимни очиб қарасам (*жирканиб*) мастрларнинг ичидаги ётибман.

Наврӯзов. Ҳушёрхонада денг.

Юсуф. Отини унча яхши билмайман... (*Наврӯзовга*.) Жон ака, ўртоқ Сухсурон билмай қўя қолсинлар! (*Обиджонга*.) Айтинг, ёзмасинлар.

Наврӯзов. Биз ҳозирча ёзмай туришимиз мумкин, лекин ўзингиз билдириб қўясиз-да: чиққан замонингиз Сухсуронинг олдига борасиз.

Юсуф. Бормайман, афти бошим тузалгунча, қасалман, деб ётаман,

О б и д ж о н . Сухсуревдан шунақа қўрқасизми?

Ю с у ф . Кўрқмайману... Ҳозир камхаржроқ 'бўлиб турибман, беадабчиллик қилганимдан кейин бир нима обормасам ишдан ҳайдайди-да!

О б и д ж о н (Наврўзов билан кўз уришириб). Сиз шунақа... бериб турасизми?

Ю с у ф (Наврўзовга кўз қирини ташлаб, ботинол-май). Янги қонун чиқмасдан олдин берганман...

Н а в р ў з о в . Сухсурев сизни қип-қизил муттаҳам, ўғри деб ўтирипти-ю, сиз мунча аяйсиз?

Ю с у ф (эси чиқиб кетади). Ие!. Оғзимда чайнаётганимга ҳам чанг солади-ю, мен ўғри, мен муттаҳам бўлдимми!

Н а в р ў з о в . Шунақами, жуда олғир денг!

Ю с у ф . Вой-вўй... Жонини олгани келган Азроидан ҳам пора сўрайди! Порахўр деган найча қўйиб сўрар эди, бу муттаҳам ўттиз икки тишини баравар ботиради! (Иғламсираб.) Топганимни шунга туғиб қўйиб, ўзим бола-чақа билан пўстакнинг жунини ейман!

Н а в р ў з о в . Аччиқ устида айттаётисиз-да...

Ю с у ф . Ие!. Ёзиб бераман.

Н а в р ў з о в . Майлингиз... Навбатчига айтинг, сизга қалам билан қоғоз берсин.

Ю с у ф . Қоғозни кўпроқ берсин. Сухсуревнинг кирдикорини ёёсам, беш килолик катта китоб бўлади. (Чиқади.)

П а у з а .

О б и д ж о н . Ҳар қалай Сухсурев хийлагина гўл одам экан. Битта гўл порахўрни тутиш шунча қийинми?

Н а в р ў з о в . Э, ўртоқ Йброҳимов, битта гўл порахўрни тутишдан кўра йигирмата учар ўғрини тутиш осонроқ. Ўғри урган киши «дод, ўғрини ушла!» дейди, пора берган киши «дод, порахўрни ушла!» демайдида! Мана, кўриб турибсиз, илмоқ солиб тортмасангиз айтмайди. Бундан ташқари бирор анқов — порахўрни кўриб туриб пайқамайди! Бирор порахўрни фош қилгани эринади: «Эҳе, судма-суд юраманми» дейди; бирор порахўрнинг билагидан оққан мойни итдай ялайди; бирор «порахўр ҳуркмасдан олсин, бемалол есин» деб поранинг отини «совға», «ҳадя», «тўёна», «ёрдам» қўйиб беради.

О б и д ж о н . Ҳақиқатан бундай қулай шароит ҳеч бир ўғрида йўқ.

Наврӯзов. Поранинг яна бир ғалати хили бор: хушомадгўй-лаганбардор деган маҳлуқ мансабдорни сигирдай ялаб, жунини тескари қилиб ташлайди! Мансабдор ҳам хуш ёқиб, бузоқдай бўйини эгиб туравсери.

Чол киради.

Чол (кириб орқасига). Кир, бўтам, киравер. Мана бу йигитни танийсанми?

Хожар (йиғлаб). Обиджон ака!

Чол. Э, э, қизим... (Обиджонга.) Майли, майли, йиғласин...

Наврӯзов (чолнинг диққатини тортиш учун). Бардаммисиз, отахон!

Чол. Ўзларидан сўрасак?..

Наврӯзов. Отахон!

Чол (қулоқ солмай). Суюнганидан йиғлаётитпи...

Наврӯзов. Отахон дейман! (Қўлидан ушлаб четга торгади.)

Чол (ўпкасини тутолмай). Аммо-лекин қиз бола суюнганидан йиғласа ёмон ҳам чиройли йиғлайди-да.

Наврӯзов унинг қулоғига бир нималар дейди.

Шунақами, майли, менинг керагим ҳам қолмади шекилли. (Яна ёшларнинг олдига боради.) Энди бир-бirlарингни йўқотманглар. Хайр...

Обиджон. Раҳмат, отахон.

Наврӯзов. Дружина эканингизни эсдан чиқармассиз-а?

Чол (аввал чап, кейин ўнг қўли билан честь бериб).

Есть!

Наврӯзов. Яна 10—15 минут вақtingизни оламан.

Иккови чиқиб кетади.

Обиджон. Нима бўлди?

Хожар. Нетайхон опам урдилар.

Обиджон. Нега уради?

Хожар. «Бузуқсан» дедилар!

Обиджон. «Бузуқсан дедилар?» «Бузуқ бўлсан сенга ўхшамасмидим» демабсиз-да?

Хожар (миннатдорлик билан). Обиджон ака... ишонмаслигингизни билар эдим!..

Обиджон. Бутун кўрган-билганингизни капитан Наврўзовга айтиб беринг!

Хожар (*буни ақлига сифдиролмайди*). Вой!..

Обиджон. Ҳа?

Хожар. «Бир кун туз ичган жойингта қирқ кун салом бергин», деган.

Обиджон. Ким айтган?

Хожар (*ўйлаб*). Худо!..

Обиджон. Худо сизга шунаقا депти-ю, Нусрат акангизга: «Шу қиз эсини таниганидан бери хизматингни қиласди, лоақал битта кўйлак олиб бер, ҳадеб Нетайхоннинг эскисини киявермасин» демаган экан-да?

Хожар. Билмасам...

Жимлик.

Обиджон. Туз ичган жойингизга қайтиб борасизми?

Хожар (*бош чайқайди*). Йўқ...

Обиджон. Нима қиласиз?

Хожар. Билмайман. (*Узоқ жимликдан сўнг*.) Ўзингиз... «Мен билан Мирзачўлга кетгин» деган эдин-гиз-ку?..

Обиджон (*мийиғида кулиб*). Нетайхон опангиз ваъда қилган участкани демасангиз ҳали ҳам гап шу!

Хожар (*ерга қараб*). Ўйланмаган экансиз-да?..

Обиджон. Ўйланган эдим... Урушда мана буна-қа бўлиб келганимдан кейин кетиб қолди. Шундан кейин бу тўғрида бирорга оғиз очгани ботинолган эмасман. Ушанда сизга ўша гапни гапирдиму кейин пушаймон бўлдим.

Хожар (*шошиб*). Нега?

Обиджон чўлоқ оёғини силайди.

(*Ҳассани силаб*.) Бу нарса менинг хаёлимга ҳам келгани йўқ, Обиджон ака. Ростини айтсам, оёғингиз шу нақалигини энди пайқаб турибман!

Обиджон. Раҳмат... демак, кетамиз-а?

Хожар. Кетамиз!

ЕТТИНЧИ ҚУРИНИШ

Сухсуронинг ҳовлисидаги меҳмонхона, Сухсуро, Нетайхон, Кори.

Кори. Қайтиб келмадими, а? Астағфирулло!..

Нетайхон. Келмади, жувон ўлгур!

Қори. Воллоҳу аълам, бирон маҳкамага арз қилди бу. Бу замонда нима кўп, арз тинглайдиган маҳкама кўп! Алалхусус, аёл кимса арз қилса!..

Сухсуроғ. Урганинг-чи? Урди, деб арз қилса ни-ма бўлади?

Нетайхон. Урганим билан... кўкармайдиган жо-йига урганман!

Сухсуроғ (*бирдан*). Бу касофат қиз ўзини бир нима қилмадимикан?

Нетайхон. Вой, бизга нима?

Сухсуроғ (*аччиғи келиб*). Терговдан бошимиз чиқмайди!. (*Бирдан.*) Йўқолди, деб милицияга хабар қилиш керак.

Қори (*кўрсаткич бармоғини кўтариб*). Сабру та-ҳаммул! Назари кимё асаримда ўзи қайтиб келади, келмаса Обиджонингиз топади — Ҳожарнинг чиқиб кетганини эшитиб жони ҳалқумига келди!

Сухсуроғ. Обидга айтиб нима қилар эдинги?

Қори. Ёлғондан парҳез қиласман, тасаддуқ!

Жимлик.

Сухсуроғ. Ишимиз нима бўлди, Обид унадими?

Қори. Ақчани топширдим.

Сухсуроғ. Ҳозир юрагига бу гаплар сиғмас...

Қори. Билъакс! Ақчани кўтариб милицияхонага борган бўлса ажаб эмас.

Сухсуроғ. Жуда соз бўллар эди.

Нетайхон. Нима балолар деяпсизлар?

Сухсуроғ. Укангни чақиртириб бошимизга бало қилдик, энди худо дегин, бу балони бошимиздан кўтар-син!

Нетайхон. Худо деган билан бўлармикан?

Қори. Худо «сендан ҳаракат, мендан баракат» деган, ҳаракат қилаётимиз!

Сухсуроғ. Обид келса ҳойнаҳой милициядан одам бошлаб келади, келиши билан ҳужрангизга чиқинг!

Қори. Бажону дил, тасаддуқ!

Ҳожар киради.

Қори. Ана, айтмадимми, тасаддуқ!

Сухсуроғ. Э-э, қизим, кел...

Нетайхон. Қайси очиқ мозорда эдинг?

Қ о р и. Астағфирулло денг! Эгйлган бўйинни қилич кесмайди, тасаддуқ, қайтиб келгани, бўйин эггани!

Нетайхон. Гапир дейман!

Сухсуро в. Қўй, тавба қипти...

Нетайхон. Ҳа, ўйнашингизга ичингиз ачийдими? (Хожарга.) Ху ўйнашинг билан балога гирифтор бўл! (Урмоқчи бўлади.)

Ҳожар (унинг қўлини ушлаб). Менга тегманг! Бас!..

Ҳамма ҳайрон.

Қ о р и. Лоҳавло вало қуввата...

О биджон (кириб). Салом!

Нетайхон намойишкорона чиқиб кетади.

Сухсуро в. Э-э-э, мулла Обиджон, келинг-келинг...

Қ о р и (Сухсурога). Қазо бўлган намозим бор эди. (Чиқади.)

О биджон. Бирдан кетадиган бўлиб қолдик, Нусрат ака. Узримизни айтиб, хайрлашгани келдик.

Сухсуро в. Шунақами? Бизни ташлаб кетасизларми? Сен ҳам кетасанми, Ҳожархон? (Қўзига ёш олиб.) Ўрганишиб қолган эдик. Айниқса, Нетайхон опанг чидай олармикан...

О биджон. Ҳа, опамга жуда қийин бўлса керак.

Сухсуро в. Нетайхон опанг адаб-одоб ўргатиб баъзан қаттиқ гапирган бўлса рози бўлгин... Бахтинг очилсин. (Йиглаб юборади.) Тўйингга бизни чақирасанми?

О биджон. Сизлар бўлмасаларинг тўй тўйдай бўладими!. (Хожарга.) Нарсаларингизни олиб чиқинг.

Ҳожар чиқади. Сухсуро в ўпкасини ҳеч тутолмайди.

Нусрат ака, сиз билан Юсуф тўғрисида гаплашмоқчи эдим.

Сухсуро в (талмовсираб). Қайси Юсуф?

О биджон. Хизматчиниз... қамалиб қолган экан.

Сухсуро в. Ҳа, анови пиянистами? (Қулоқ солмай.) Мен, ука, давлат ишидаги одамман...

О биджон. Хотини йиглаб келди.

Сухсуро в. Сизнинг олдингизга ҳам бордими? Бу ерга ҳам келган эди, ҳайдаб юбордим.

О биджон. Йўли бўлса ёрдам қилсангиз!..

Сухсиров. Йўли бир менга боғлиқ эмас, тегиши
ди одам бор...

Обиджон. Уша тегишли одам тўғрисида гапира-
ётубман да!

Сухсиров. Пора нима, порахўрлик нима эканини
мендан яхши биласиз ку! Ўртада туриш ҳам жиноятга
киради я!

Обиджон. Биламан.

Сухсиров (*ўпкалаб*). Билиб туриб мени жиноят-
га бошлайсизми?..

Обиджон. Бир камбағалингиз...

Сухсиров (*кўнгли юмшаб*). Юсуф, ҳақиқатан
камбағал одам, бир камбағалга мурувват қиласман де-
ган киши... (*Кулиб*) Ўт ўчиргани тиниқ сув қидириб
юрилмайди ку!

Обиджон. Ҳа, ана, ривоятини ҳам топдингиз.
Уша тегишли одамга бир пиёлагина лойқа сув узатил-
са...

Сухсиров. Хўп! Нима ҳам дейман, жигарчилик
экан, сизни деб лойқа сувга ҳам қўл ураман да! (*Инг-
лайди*.)

Обиджон. Раҳмат... (*Пулни беради*) Юсуфнинг
хотини берди.

Сухсиров. Бети қурсин! Кўймадингиз да. Кўр-
панинг қатига қўяқолинг. Мен порадан ҳазар қиласман.

Обиджон (*пулни кўрпанинг қатига қўяди*). Ҳо-
жар мунча ҳаяллади, чиқай чи! (*Чиқади*.)

Сухсиров (*унинг кетидан эшикни қулфлайди*)
Галварс! Сен шохидаги ўйнасанг, мен баргидаги ўйнайман!
Бошинингга Шобаротнинг кунини солмасам, олиб келган
милициянгга ўзингни топширвормасам мен ҳам юрган
эканман! (*Кўрпанинг қатидан пулни оташкурак билан
олиб печкага ташлайди*)

Ҳожар. (*деразадан*). Обиджон акам қанилар?
Эшик берк...

Сухсиров. Қаттиқроқ тортмабсан да, эшик
очик... (*Ўзича*) Кўриб қолдими кан?.. (*Бориб эшикни
очади*)

Наврӯзов, чол ва икки гувоҳ киради. Ҳамма иморатнинг
ҳашаматига ҳайрон.

Биринчи гувоҳ. Ҳудоёрхоннинг ўрдаси ку!

Иккинчи гувоҳ. Амири Бухоронинг ўрдаси
денг!

Наврӯзов. Салом...

Сухсиров. Салом... Яна нима бало бўлди?

Наврўзов. Учрашамиз деб ваъда берган эдим-ку!. Душманингиз кўп экан, сизга туҳмат қилгани-қилган!

Сухсиров. Давлат ишида бўлганимдан кейин душман бўлади-да, синфий кураш тамом бўлган деб ўйлайсизми?

Наврўзов. Эски ошнамиз, гувоҳнома кўрсатишманинг ҳожати йўқдир.

Сухсиров. Ҳожати йўқ...

Наврўзов. Булар гувоҳлар. Юсуф Зиёмов иши юзасидан қайнағангиз Обиджон Иброҳимовдан ҳозир уч юз сўм пора олдингиз. Қарор билан танишиб, қўл қўясиш. (*Беради*.)

Сухсиров (*қарорни олади. Обиджонга*). Бу қандоқ бўлди? Гапирсангиз-чи!

Обиджон. «Лойқа сув» деб турибман-ку!

Сухсиров. Сиз менга пора бердингизми?

Обиджон. Ҳа, мен бердим, сиз олдингиз!

Сухсиров. Йдорадаги душманларим сизни ҳам қўлга олганини, менга қарши қайраб солганини билардим, лекин сиз бунақа пастликка борасиз деб ўйламаган эдим. Аблаҳ!

Обиджон. Бу гап оғзингизда турга турсин, ўзингизга керак бўлади.

Наврўзов. Қўл қўйинг.

Сухсиров (*төвущи титраб*). Менинг толеим шу ўзи: кимга яхшилик қилсан, ёмонлик қайтади... (*Қарорга қўл қўйиб, Наврўзовга беради.*) Марҳамат, тинтинглар! Лекин бу сафар кечирмайман! Хотиним хафа бўлса ҳам, қўйди-чиқдига борсак ҳам кечирмайман! Тезроқ тинтинглар! Протокол ёзилсин!

Наврўзов. Пулни чўнтағига солдими?

Обиджон. Кўрпанинг қатида. (*Бориб қарайди, Пул йўқ. Ҳайрон.*)

Наврўзов ҳам бориб қарайди.

Хожар. Обиджон ака, печкани қаранг!

Сухсиров. Қет, йўқол, тарбиянг бузилади.

Обиджон бориб печканинг ичига қўл тиқади; ниманидир маҳкам ушлайди. Сухсиров данг қотиб қолади.

Обиджон. Үртоқ капитан, орқадан келинг! Ҳожархон, капитанни Қорининг ҳужрасига бошланг!

Ҳамма ҳайрон.

Гувоҳлар. Ё алҳазар!..

Наврӯзов. Қўйворманг! (*Гувоҳларга!*) Қани,
юринглар!

Қорининг товуши. Вой!. Вой қўлим!. Оҳ!..

Сұхсурев. Вой уйим куйди! (*Чиқади.*)

Наврӯзов, Ҳожар, чол билан гувоҳлар чиқишиди. Нетайхон киради, аҳволни кўриб ҳайрон.

Қорининг товуши. Вой қўлим!. Қўлим сина
нади...

Нетайхон. Вой, Қори аками?.. (*Обиджонга.*)
Нима гап?

Обиджон. Қори акангизнинг қўлига шўрпахта
босадиган бўлиб турибсиз.

Ҳужра томонда ғовур,

Наврӯзвининг овози. Ўртоқ Иброҳимов, қўй-
воринг!

Ҳожар. Обиджон aka, қўйворинг!

Обиджон Қорининг қўлини қўйиб юборади.

Нетайхон (*Обиджонга*). Вой, нима бўлаётитпи
ўзи... Энди участкамизни олиб қўядими?! Обиджон ука,
участкамизни оладими? Боғча қиласадими?

Обиджон. Болалар боғчасиз қолгани йўқ.

Нетайхон. Майли, олсин, ўзим топшираман! Лекин мендан кейин олсин. Сен яна уч-тўрт кун туриб шуни тўғрилаб кетгин. Инвалидсан, гапинг ўтади. Ўлгунимча ўзим турай, жон ука!..

Обиджон. «Ўлгунимча турай». Ҳозир тирикмисиз? Тирик бўлсангиз шунча йилдан бери жон асорати кўринмасмиди? Тўғри, эрингизга ўхшаб, ҳаром еганингизда, ёлғон гапирганингизда жағингиз қимирлайди, лекин буни жон асорати деб бўлармикан? Йўқ, сиз, эрингиз билан бирга аллақачонлар ўлгансиzlар, элтиб кўмиш қолган, холос! Сизнинг бу гапларингиз тобутдан чиққан товушга ўхшайди. Гапирманг, (*эти учиб*) одамнинг эти жимирлайди.

Қеракли объектларни суратга олган Наврӯзов қўлида фотоаппарат, Қори қўлида пул билан, Ҳожар, чол, икки гувоҳ киради. Наврӯзов Қорининг қўлидаги пулларнинг номерини солиштира бошлади. Гаранг бўлиб қолган Сухсиров киради.

Чол (*Обиджонга*). Вой-вой! Бу печка тилсимот-а, тилсимот! Бу ёқдан ташланган пулни одам боласи то-полмайди.

Сухсиров (*бўғилиб, Қорига*). Нима бўлди, нега кечикдингиз?

Наврӯзов. Буни мендан сўранг! Кеча бизнинг одамлар монтёр қиёфасида келиб, Қорининг чирогини ўчириб кетишган эди, ҳозир келиб ёқиб беришди. Шундоқми?

Қори (*бош чайқаб*). Э... Ҳали шундоқ денг... Тасанно!..

Наврӯзов. Энди тасанно дедингиз-а! (*Печкани, унинг оғзини суратга олади*.)

Қори (*бирдан*). Бундан бир неча дақиқа муқаддам Сухсиров каминани чорлаб «печкага бир миқдор пул ташладим, сизга омонат» деди.

Сухсиров (*кўзлари олайиб*). Мен печкага пул ташлаганим йўқ! (*Бирдан фоши қилиб*.) Ўзи маҳкамай шаръиядан юлган пулларни яшириб юради.

Қори (*жон-пони чиқиб*). Бўҳтон! Ўзи порага олган ақчаларини печкага ташлайди.

Обиджон. Сиз олиб турасизми? Сизга қанча тегади?

Қори. Ўзи закот тариқасида бир миқдорини ма-читга бериб туради. Шайтонуллаъин!

Сухсиров. Ўзинг шайтон! Текинхўр!

Қори. Порахўр!

Обиджон. Бир-бирингдан қолишмайсан!

Чол. Ҳар қайсинг йигирматадан шайтонни яйдоқ минасан!

Наврӯзов ҳаммани протоколга қўл қўйдирали.

Мен булар нега маҳаллага қўшилмайди, нега қўни-қўшни билан кирди-чиқди қилмайди, деб ҳайрон бўлардим, энди билсам, иккови ҳам олқинди ўғирлаган ҳаккадай топганини бир марта чўқиб, ўн марта атрофга қарап экан. Шундайми, Нетайхон?

Сухсиров. Хотинимнинг отини оғзингга олма, имонсиз, хотиним сенга ҳеч ким бўлмайди!

Чол. Кечирасан, билмасдан айтиб қўйибман, ма-
ҳаллада ким отини айтса оғзини чайқайди.

Наврӯзов. Қани кетдик!

Сухсуроғ. Руҳоний.

Кори. Ўғри, порахўр!

Нетайхон (йиғлаб). Вой, энди нима қиламан?

Обиджон. Энди нима қиласар эдингиз, эргингиздан
қолганини қуртдай кемириб ётасиз, бошингиз оғриса...

Хожар. Вой, энди бошлари оғриса турмага қат-
найдиларми?

Парда

1962 йил

АЯЖОНЛАРИМ

**Икки парда,
олти кўринишили пьеса**

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Каримжон — ёш врач.
Умидा — ёш врач.
Бустон — Каримжоннинг онаси.
Жамол — колхоз раиси.
Шакар — Умиданинг онаси.
Ашуралиев — Умиданинг отаси.
Түтинисо — қўшни хотин.
Хайри — Тўтинисонинг қизи.
Собиржон — монтёр.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ ҚУРИНИШ

Аэропорт паркида хилват бир гўша, Пастак стол, Учта курси, Ташқаридан самолётлар ҳайқирмоқда. Диктор товуши: «672— маршрут бўйича 67-рейс билан учувчи самолётга йўловчилар чиқарилмоқда. Йўловчилар, самолётга чиқишларингизни сўраймиз!»

У ми да (бир қўлида чамадонча, бир қўлида гулдаста, Шакарни бошлиб киради). Самолёт вақтида келар экан, аяжон, мана шу ерда ўтира турайлик.

Шакар. Уфф!. Насибанг Қаримжоннинг насибасига қўшилган экан, мен нима дейман, бир муҳаббатинг ўн бўлсин, дейишдан бошқа сўзим йўқ!. Лекин қишлоқ қизлари шаҳарга талпинётганда сенинг қишлоққа кетишингга ҳеч чидолмайман!

У ми да. Аяжон, айтдим-ку: ҳукумат қаерга тайин қилса ўша ерда бир-икки йил ишлаб беришимиз керак! Келганимдан бери елиб-югуриб зўрга унатдим: иккавимизни бир районга юборадиган бўлишди. Районга борсак бас, у ёғини Қаримжон акам колхоз раиси билан қишдаёқ гаплашиб кетганлар... Бир-икки йил ишлаймиз, ундан кейин, бир гап бўлар... (*Соатига қараб.*) Ие, самолёт аллақачон қўнипти-ку! (*Ташқарига қарайди.*) Вой, ана Қаримжон акам!

У ми да югуриб чиқади ва Қаримжон билан киради.

Қаримжон. Салом, аяжон...

Шакар (унинг пешанасидан ўпади). Қўша қаринглар!..

Қаримжон. Дадам яхшиларми...

Шакар. Яхши. Келадиган эди, лекторларнинг семинари бор экан, кутдик-кутдик, чиқавермаганидан кейин келавердик. Семинар тамом бўлгандир, ҳозир келиб қоладилар... Қаримжон, уйга кирмас экансиз-да.

Қаримжон. Умидахон айтгандилар-ку: иссиғида бориб қофозларни топширайлик, ишимизга ўрнашайлик, ундан кейин келаверамиз-да!

Шакар (*ўпкаси тўлиб*). Биттаю битта қизим... Бутун умрим, бугунги куним, келажагим ҳаммаси шу. Мен Умидани сутим билан боқдим, меҳрим билан ўстирдим, бунга тикилган тиканга кўз қорачигимни тутдим. Гулдай қилиб ўстирдим. Мана, сизга насиб қилган экан, кўкрагингизга тақиб олдингиз. Минг марта розиман. Дадаси ҳам рози. Умидани сиз ҳам гулдай асранг, ҳеч қачон сўлмасин, ҳамиша яшнасин!. Икковларинг подручка қилиб юрсаларинг шаҳар кўчаларига қандоқ ярасизлар!..

Каримжон. Албатта...

Шакар. Умидахоҳ қиз бўлиб қўлига битта игна олган эмас, умрида битта пиёла ювган эмас, фақат, фақатгина ўқиган! Шунинг учун сочини тараса ҳам қўли қаваради!

Умидा. Вой, ая, бу мени мақтаганингизми, ёмонлаганингизми? Етоқхонада пол ювар эдим, дераза ювар эдим!

Шакар. Биз вақтида ўқиёлмадик, шунинг учун яхши турмуш қилолмадик. Сизлар ўқидиларинг, яхши турмушни тўлиқ кўришларинг керак. Шаҳарда бўлсаларинг кир-чирингни ўзим чиннидай қилиб ювдириб, дазмоллатиб бераман!

Каримжон. Қўйсангиз-чи, ая! Ўзимиздан иш ортмайди.

Шакар. Йў-йўқ, сиз ҳам докторсиз, бунақа ишларга сиз ҳам қўл урманг! Шунақа хотинлар ҳам бор! Эрига кир ювдиради, қошини тердиради.. Буларга қолса болани ҳам эри туғиб берса!. Даданг мунча ҳаялладилар?

Умидा. Ҳайронман...

Шакар. Даданг икковимиз тўйинг режасини чизиб қўйдик. Шаҳарда тўйлар аломат бўлаётиди.

Каримжон. Тўй тўғрисида изму ихтиёр сизларда...

Шакар (*сумкасидан сурат олади*). Айтгандай... қизим, қанақа сурат юбординг менга, наҳот шу Каримжон бўлса!

Умидада суратни олиб қотиб-қотиб кулади.

Каримжон (*суратни олиб*). Ие! ЗАГСдан ўтган кунимиз ўртоқларимизни чақирган эдик. Шунда Умидахон олган эди. Тоза боплабсиз-ку!. Уй қоронфироқ эди. Ўзимдан галстуғим яхши түшибди...

Шакар. Сиз ҳам аянгизга Умиданинг шунақа суратини юборганимисиз?

Каримжон. Йўқ, мен... сурат юборганим йўқ.

Умидада. Ая, ростини айтсам, Каримжон аяларига ҳали маълум қилмаган эканлар.

Шакар (чўчиб). Ростданми?

Каримжон. Рост. Маълум қилмаганимни Умидонга ҳам яқинда айтдим.

Шакар (ташвишда). Нега маълум қилмадингиз, аянгизнинг кўзлаган қизлари борми?

Каримжон. Йўқ...

Шакар. Вой, кўзлаган қизлари бўлмаса, нега маълум қилмадингиз?

Каримжон. Ҳар келганимда «сенга унақа қиз олиб бераман, бунақа қиз олиб бераман» деяверар эдилар.

Шакар. Қанақа қиз ахир?

Каримжон. Ўзлари сал эскичароқ... у кишига хат қилмаганимнинг боиси шу: «олти ой олдин йиғлаб ўтирумасинлар», дедим.

Шакар. Йўқ, аянгиз қанақа қизларни ёқтирадилар?

Каримжон. У кишининг ёқтирганларини қўяверасиз, нуқул сочдан гапирадилар!

Шакар (хотиржам бўлиб). Бундоқ денг!.. Сочдан гапирысалар, худога шукур, Умиданинг сочи етарлик! Бир кило қўйнинг жунини сеткага солиб, бошига таңғиб юрадиган қизлар ҳам бор!. Лекин аянгизга маълум қилмаганинг чакки бўлибди! Олти ой олдин йиғласалар бу чоққача тақдирга тан бериб юпаниб ўтирасалар. Энди тўсатдан рўпара бўлсаларинг... Хуш кўреалар-ку, яхши, хуш кўрмай икковларингни олдиларига солиб қувсалар нима бўлади?

Каримжон. Мен йўлда шуни ўйлаб келдим. Икковимиз кириб борсак шундоқ бўлиши ҳам мумкин. Шунинг учун биз билан бирга дадам икковларинг ҳам борсаларинг! Аям бизни юз-хотир қилмасалар, икковларингни юз-хотир қиладилар...

Умидада. Ая, яхши бўлар эди!

Каримжон. Мен нима демоқчиман? Аямни шуишга, яъни икковимизнинг турмуш қилишимизга йиғлатмасдан, додлатмасдан кўндирысан дейман.

Шакар. Йифи-сифи билан бўладиган иш иш эмас!

Каримжон. У киши мени туққанлар, боққанлар, шундай оғир уруш йиллари қалдиргочдай елиб-югуриб

топганларини оғзимга солганлар; етим қолганимни билдирмай ўқитганлар...

Шакар. Раҳмат сизга, Каримжон!

Каримжон. Лекин минг қилса ҳам аям юрагида эскилиқ ажриқдай томир отган хотин!

Умид. Ўша ажриқни вақтида юлиб ташлаш керак эди!

Каримжон (*куйиниб*). Қачон? Юлиб ташлагани қўлим тегибдими? Аввал бола эдим, аямнинг юзига эмас, қўлига қараганман; кейин ўқидим, бошимни кўтармасдан олти йил ўқидим! У вақтда осон эмас эди!

Умид. Энди-чи, энди осонми?

Каримжон. Ҳозир ҳам осон эмас, лекин ҳозир ёлғиз эмасман, сиз бор, мана, аям борлар!

Шакар. Ҳимм... икки бирдай олий маълумотли одамсизлар, наҳотки саводсиз бир кампирни хуш-хурсандлик билан йўлга сололмасаларинг!

Каримжон. Аям жуда ҳам саводсиз эмаслар, хат танийдилар, уруш йиллари колхозда ишлаб медаль олганлар... Ая, биз билан бирга борасизларми?

Шакар (*ўйлаб*). Аянгизга тўртовимиз рўпара бўлишимиз тўғри келармикин?

Каримжон. Нега тўғри келмайди?

Шакар. Нега десангиз... Тўртовимиз кириб борсагу аянгиз жаҳл устида бўлар-бўлмас гапларни саржиндай тахлаб ташласалар, бизнинг бир нима дейишимиш қийин бўлиб қолади. «Қизингни келин қилмайман», десалар биз нима деймиз, «йўқ, келин қиласиз», деймизми?

Умид (*юраги орзиқиб*). Шунаقا дермикинлар?

Каримжон. Жуда ҳам унақа демайдилар...

Шакар. Ким билади. Эҳтиёт шарт: аввал ўзларинг боринглар. ЗАГС қилганларингни айтмасдан туриб аста-секин гапнинг учини чиқаринглар. Аянгиз йиғлагулари келса йиғласинлар, шовқин солгилари келса шовқин солсинлар, ҳар қанча ҳунарлари бўлса кўрсатиб ҳордиқлари чиқсин. Ҳордиқ чиққанидан кейин, албатта, жаҳл устида айтган гапларига пушаймон бўладилар.

Умид. Пушаймон бўладиган гапларни ҳам гапирамикинлар?

Каримжон. Гапирмайдилар...

Шакар. Айтганлари, пушаймон бўлганлари яхши! Ана ундан кейин биз кириб борамизу гапни совиган жойидан бошлаймиз! Нима дедиларинг?

Каримжон. Яхши маслаҳат!

У ми да. Хўп, аяжон, нима десангиз шу!

Шакар. Майли, сизлар такси олиб қишлоққа бораверинглар. Мен базадан китоб олмоқчиман. Биз данг икковимиз бир-икки соатда етиб борамиз! (Ўйлаб.) Лекин, Каримжон, тўйсиз-несиз Умиданинг кириб бориши қандоқ бўлар экан?

У ми да. Аяжон, бунақа андишаларни қўя туриңг!

Шакар. Майли! Лекин, Каримжон, аянгиз авж қилгудай бўлсаллар гапни кўпайтирманг, яхши гап билан босишга ҳаракат қилинг! Кирпитиконни туртсангиз тиканини ҳурпайтириб олади-ю, кейин қўл тегизиб бўлмайди. Аянгизнинг отлари нима?

Каримжон. Бўстонбуви! Эрматова Бўстон!

Шакар. Отлари яхши экан!

Каримжон (*суюниб*). Мен чамадонимни олай! (Умиданинг чамадонини олиб чиқади.)

Жимлик.

Шакар. Ишни хом қилибсизлар, қизим. Каримжон хат билан аясини эритса бўлар эди. Охири баҳайр бўлсин, онаси ёмон хотинга ўхшайди: шу замонда сочга қараб келин қиласиган одам қолдими!

У ми да. Бу гапингиз тўғри, аяжон, лекин онанин ёмони бўладими? А, ёмони бўладими? Ёмон бўлиб ўғлини ўғри қилмабди, каллакесар қилмабди-ку! Ниҳояти, эскича экан, Каримжонни ўзича баҳтиёр қилмоқчи!

Шакар. Мен ёмон деяётганим йўқ, эскиликка тортиб қўлингни кўсов, сочингни супурги қилмаса деб қўрқаман! Шундай қиласиган бўлса чидолмайман! Битта ниёла ювдирса чиқариб оламан!

У ми да. Ана холос, бу ёфи қандоқ бўлди? Қайна нам «соҷ» десалар, сиз «пиёла» десангиз!..

Каримжон (*киради*). Чамадонларни таксига жойладим... Дадам келмадилар-ку!

Шакар (*ташқарига қарайди*). Ҳу ана, бизни қидириб юрибдилар. (*Ташқарига*.) Ҳой, дадаси, биз бу ёқдамиз!

Ҳамма уни қаршилагани отланади.

Ашуралиев (*бир талай қофоз кўтариб киради*). Салом ва табриклар! Табрик ва саломлар!

Каримжон. Салом, дадажон!

Ашуралиев (*бир чеккада ғоз туриб ҳаяжон билан ўқийди*). Салом ва табриклар! Табрик ва салом-

лар! Олий маълумотга эга бўлиб, докторлик лавозимида фидокорона халқ хизматига шайланганларинг билан табриклайман ва ишонаманки ишлаб чиқаришда юқори кўрсаткичларга эришиб, меҳнатда ўрнак кўрсатасизлар... деб!

Каримжон. Раҳмат, дада, раҳмат!

Ашуралиев. Ва шу билан биргаликда ўз инсоний бурчларингдан илҳомланиб, оилавий мажбурият олганларинг билан ҳам табриклайман ва аминманки, оилавий бурчларингни бажаришда ўз имкониятларингни ҳисоблаб чиқиб, қатор қўшимча мажбуриятлар оласизлар ва бу мажбуриятларни ҳам шараф билан бажарасизлар деб!

Каримжон. Раҳмат!

Шакар. Бўпти, кетдик!

Каримжон (*қоғоз бериб*). Бизнинг адресимиз.

Шакар (*эрига*). Биз кейин борамиз... (*Кулиб*) Қизим, рўмолингни елкангга ташлаб ол, сочинг кўришиб турсин!

Каримжон билан Умидга чиқади, Машина жўнайди,

Ашуралиев (*ҳайрон*). Ўртоқ Ашуралиева (*бармоғи билан имлаб*), мумкинми...

Шакар. Лаббай!

Ашуралиев. Булар қаёққа кетди?

Шакар. Каримжоннинг қишлоғига. Бир-икки соатдан кейин биз ҳам борамиз. Мен сизга тушунтириб бераман...

Ашуралиев (*қоғозларни жаҳл билан қўйнига тиқиб*). Мен сизга эрми ё қора ерми?

Шакар. Вой, дадаси...

Ашуралиев. Мен дадасими? Дадаси бўлсан нега мени ҳадеб четга сураверасиз?

Шакар. Нима қилдим четга сурисиб?

Ашуралиев. Умидга Каримжонни яхши кўрибди, майли, мен бунга бир нима демайман, ҳамманинг бошида бор нарса, лекин буни ўз вақтида менга маълум қилганингиз йўқ! Иккови ЗАГС қилибди, майли, мен бунга ҳам бир нима демайман, чунки (*файласуфона*) муҳаббат дардининг бирдан-бир давоси ЗАГС! Энди бу нимаси: нима учун куёвим, жигарбандим, уйимга бош тиқмасдан эшигимни босиб қишлоғига ўтиб кетар экан?

Шакар. Шу дардингиз бор экан, қоғозга қараб қироат қилмасдан икки оғиз гапирсангиз бўлмасмиди!

Ашуралiev. Гапирап әдім! Учрашишнің расмий қисми тамом бўлар-бўлмас жўнатиб юбордингиз ку!

Шакар. Гапираман десангиз ҳали гап кўп, жон кошки эди гапирсангиз!

Ашуралiev. Гапираман!

Шакар. Юринг бўлмасал (Қўлидан тортади.)

Ашуралiev. Бўпти! (Қоғозлари қўйнидан тушиб, сочилиб кетади. Қоғозларни термоқчи бўлади.)

Шакар. Кераги йўқ, олманг! (Қўлидан тортади.)

Ашуралiev. Шошманг, ёнимда биқинимга тегиб турсин! (Қоғозларига интилади.)

ИККИНЧИ ҚУРИНИШ

Кўча. Каримжоннинг эшиги. Каримжон билан Умидга кирганда Бўстон шовқин солиб Жамол отани ҳовлидан суребчиқади. Каримжон билан Умидга тўхтайди. Каримжон чамадонларни ўт ичига беркитиб Умиддани четга тортади.

Бўстон. Сен билган қонунни мен ҳам биламан! Ҳаққинг йўқ! Йўқ ҳаққинг!

Жамол. Ҳой, Бўстонбуви, сенга нима бўлди, мен сен билан ҳақ талашаётганим йўқ!

Бўстон. Дод-бедод! Войдод, ҳукуматга арзим бор! Ҳукуматгинага арзим бор! Сен шошмай тур, мен сен билан ижроқўмда гаплашаман! (Югурб ҳовлига кириб кетади.)

Умид. Бу қанақа хотин?

Каримжон (ҳайрон). Аям!.. Аям!..

Умид. Нима гап ўзи?

Каримжон. Ҳозир маълум бўлади...

Бўстон (медаль тақиб киради). Ҳозир мен сени ижроқўмга олиб бормасам!.. (Ташқарига.) Тўтинисо! Ҳой қуда!

Умид. Вой, аянгиз «қуда» деяптиларми?

Каримжон. Иўғ-э! Қанақа қуда...

Бўстон. Қуда дейман!

Умид. Вой, ана!

Каримжон. Шошмай туринг-чи!..

Бўстон. Қуда!

Тўтинисо (ҳовлисидан чиқади). Ҳа, ҳа! Еқасига туфлайди.) Нима гап ўзи, Бўстонбуви?

Бўстон. Менинг ҳовлимга беланчак осар әмиш!..

Ховлимни ясли қилар эмиш! Хайрихон қани, мени бетұхтов ижроқүмга олиб борсин!

Тұтинос. Хайри ишда-ку! (Чиқади.)

Умид. Хайрихони ким?

Карим жон. Шу хотиннинг қизи... қўшни...

Умид. Шунақами! (Бурилиб жўнаб қолади.)

Карим жон. Шошманг, гапга қулоқ солинг! (Кетидан югурлади.)

Жамол. Менга қара, ҳамма қарорлар чиқкан, қўллар қўйилган бўлса... Нима қиласан ижроқўмни? (*Тұтиносага қараб.*) Барибир бузиладиган ҳовли, салқинга тўртта беланчак осайлик десам, кўрмайсизми, «ота гўри» қилиб ўтирибди! (*Бўстонга.*) Ишнинг дол зарб вақти, колхозда ишламаганингга яраша болаларга қараб турсанг бўлмайдими, имонсиз!

Бўстон. Нима, колхозда ишлаганимда ёлчитганидинг? (*Ўпкаси тўлиб.*) Сен ўлгур ўшанда менга орден ўрнига медаль ёзмасанг, орденлик бўлар эдим!

Жамол. Ўшанда аччиқ қилиб колхоздан кетиб қолмаганингда орден олар эдинг! Ҳозир сенга медаль ҳам хайф! Бўлди, мен сен билан гаплашмайман, ҳадемай Каримжон келиб қолади! (*Кетади.*)

Бўстон (кетидан). Ҳовли менинг номимда-ю, Каримжонни нега ўртага соласан! (*Ҳовлига киради.*)

Собиржон (кўчадан). Бўстонбуви Эрматова! Эрматова!

Бўстон (төвуши). Эрматова йўқ! Кўчиб кетган! Эрматова ўлган!

Собиржон. Ўлган? Худо раҳмат қилсин! (*Фотиҳа ўқийди.*) Сал сабр қилғанларида пенсияларини олиб кетар эдилар! (*Киради.*)

Бўстон. Сенмидинг... Вой гиргиттон!

Собиржон (қўрқиб кетади). Қўл қўйинг!

Бўстон. Жоним билан!

Собиржон. Хат ҳам бор.

Бўстон пенсияни олиб липпаснга қистиради, хатни очиб ўқийди.
Собиржон чиқади.

Бўстон. Вой, бугун нечанчи? Шанба — уч, якшанба — тўрт, душанба... Вой, бугун олтинчи-ку! Куда, ҳой қуда. Каримжон келяпти! Ҳозир келиб қолади!

Тұтинос (киради). Вой, ростданми!..

Бўстон. Шу хатни уч-тўрт кун олдинроқ юбормайсанми, жон болам! Ҳозирги ўшларнинг иши ҳамиша

шунаقا, учма-уч! Энди нима қиласиз? Ҳовлини йиғиштирайлик!

Иккови ҳовлига чиқади.

У мида (*Ўтнинг ичидан чамадонини олиб, жўнаб қолади*). Хайр! Алвидо!..

Каримжон. Шошманг!.. (*Ушлайди*.) Нима гап ўзи?

У мида. Нима гаплигини Хайрихонингиздан сўранг!

Каримжон. Умидахон, сизга нима бўлди, нега менинг Хайрихоним бўлади, қўшнининг қизи-я!

У мида. Сизларнинг қишлоқларингда қўшнини қуда дейишадими? (*Куйиниб йиғлайди*.) Аянгизга маълум қилмаганингизнинг важи бор экан-да! Мени бу ерга калака қилгани олиб келдингизми?

Каримжон. Хайрихон... Йўқ, Умидахон, санамасдан саккиз деманг... Хаёлимда йўқ гаплар! Сабр қилинг! Бу гапнинг тагига етайлик, зифирдай рост жойи бўлса юзимга бир тарсаки урингу, кетаверинг! Жон Хайрихон... Йў-йўқ, Умидахон!

У мида. Хайрихонингиз билан қўша қаринг! (*Қўлидан чиқиб қочади*.)

Каримжон (*кетидан чопади*). Умидахон! Умидахон!

Парда

Чироқ ўчиб ёнади.

Янги қурилаётган колхоз касалхонаси сикувида сўнгги кунларини кечираётган ҳовли. Қўшниникига тешик қўйилиб, эски қоп тутилган,

Бўстон билан Тўтинисо ҳовли йиғиширяпти.

Бўстон. Худога минг қатла шукур, тортган азобларим, Каримжоннинг меҳнатлари бекорга кетмади. Мана, ўғилгинам ўқишини битириб келяпти. Сизнинг ҳам пешанангиз ёруф экан, қуда! Аммо-лекин бор бисотим кетиб, ўғлим қарздор-абгор бўлса ҳам тўйни катта қиласман! Душманим кўп!

Тўтинисо. Сизда душман нима қиласди, қуда!

Бўстон. Ундоқ деманг! Сизнинг ҳам душманингиз кўп! Ўн бир маҳалладан одам айтаман!

Тўтинисо. Қишлоқда ўн битта маҳалла йўқ-ку, қуда!

Бўстон. Шунақами, қачонлар еттига эди, ҳали ҳам ўн битта бўлгани йўқми? Хўп, майли. Етти қоп гуруч дамлатаман!

Тўтиносо. Сал тушинг, қуда!

Бўстон. А? Етти қоп кўплик қиласмикин? Майли, беш қоп!

Тўтиносо. Уч қоп!

Бўстон. Майли, тўрт қоп бўла қолсин!. Бу Мукаррамахону, Ҳалимахону, Тамарахону... ҳаммасини машинада олдириб келаман! Ҳаммасини чаккасига ўз қўлим билан пул қистираман!. (Бирдан.) Одам сифишмайди, қуда, деворни бузамиз!

Тўтиносо. Бузмасак бўлмайди, ҳозир ҳамма ҳам тўй қилганида деворини бузаётитпи!

Бўстон (*липпасидан пул олиб беради*). Сиз гузарга чиқинг, ҳандалак, мева-чева олинг! Йўқ, гузарга ўзим чиқаман, сиз бориб Хайрихонни олиб келинг! Ишидан жавоб сўрасин!

Тўтиносо. Вой, қуда, қўя туриш, қиз нарса... ишдан келиб кўргани кирап!

Бўстон. Бунақа эскича гапларни қўйинг! Ҳозирги замонда қиз билан йигит кўчаларда қўл ушлашиб юради, районга футбол кўргани боради! Ҳеч айби йўқ!

Тўтиносо. Шуни айтаман-да, қўл ушлашиб юрган, лоақал хат ёзишган бўлса ҳам майли эди!

Бўстон. Ҳамма айб сизда! Менинг ўғлим-ку индамас, сиз Хайрига айтиб хат ёздирангиз бўлмасмиди!

Тўтиносо. Вой, Хайри нега хат ёзар экан, Каримжон ёзиши керак, булбулнинг ҳам эркаги сайрайди!

Бўстон. Каримжон сайрайдиган булбул эмас, шунинг учун ўзим сайраб юрибман-да! Хўп, майли, гузарга ўзим чиқа қолай. Сиз хамир қилинг, патир ёпамиз. Ун ошхонада. (*Чиқади.*)

Тўтиносо (*ўзича*). Бир ҳисобда Каримжон сайрамайдиган булбул чиққани ҳам яхши, сайрайдиган чиқиб ўша ёқлардан биронтасини етаклаб келса нима бўлар эди! (*Чиқади.*)

Қўча эшигига Каримжон билан Умидга пайдо бўлади.

Каримжон. Ахир қон қилдингиз-ку! Наинки мен сизни калака қилгани олиб келган бўлсан!

Умид. (*бир оз тушиб*). Нега бўлмаса «қуда» дейдилар?

Каримжон (*толиқиб*). Яна бошидан тушинг!

У ми да. Хайрихонингиз қанақа қиз ўзи?

Каримжон (қатъий). Менга ҳеч ҳам тӯғри келмайдиган қиз! Мен ҳам унга тӯғри келмайман! Мана, кўрасиз...

Иккови ҳовлига киради,

Тўтиносо (киради). Ие-ие-ие... Каримжон, эсономон келдингизми...

Каримжон. Яхшимисиз, бардаммисиз... Хайрихон (Умидага кўз қирини ташлаб) синглим эсон-омон юрибдиларми...

Тўтиносо (бир тарзда бўлиб). Вой! Шукур... (Умидага шубҳа билан қарайди.) Келинг, яхшимисиз...

У ми да (ерга қараб). Ўзларингиздан сўрасак...

Каримжон. Умидахон, сўрига чиқинг!

У ми да (секин). Ҳали эртароқ эмасмикин?

Каримжон. Мен самовар қўяй, кўмир ошхонадидир.

У ми да. Менга бера қолинг!

У мида самоварни кўтариб чиқади. Тўтиносо унинг кетидан анғрайиб қолади. Харид кўтариб Бўстон киради.

Каримжон. Ассалому алайкум, аяжон!

Бўстон (унинг бўйнига осилиб ийғлайди). Болагинам... бўйларингдан онанг ўргилсан. Уқишингни бутунлай битириб келдингми? Энди кетмайсанми?

Каримжон. Энди кетмайман, аяжон, битириб келдим! Доктор бўлиб келдим! Қишлоқдан ҳамма қалликни ҳайдаб чиқарамиз!

Бўстон. Ҳайда, болам, битта ҳам қолмасин!.. Тўтиносо, самовар қўйинг! Даствурхон ёзинг!..

Тўтиносо. Самовар қўллик бўлиб кетди. (Шумшайиб дастурхон ёзади.)

Каримжон (медалга кўзи тушиб). Бизни қаршилагани медални ҳам тақиб олибсиз-ку!

Бўстон. Йўқ, Жамол ўлғур ҳовлимишни ясли қйламан деяпти, шунга жанжаллашгани йжроқўмга бормоқчи эдим.

Каримжон (кулиб). Медални жанжаллашгани олган экансиз-да!.. Бизнинг ҳовлини ясли қилар эмишми?

Бўстон. Ҳа-да!

Каримжон. Қўймаймиз!

Бўстон. Ясли ҳам гапми, бутунлай бузаман деяпти!

Каримжон. Бузса майли, бошқа уй берар ахир!
Бўстон. Кераги йўқ! Бу ҳовлидан дадангнинг
ўлиги чиққан!

Каримжон. Дадамнинг ўлиги Белоруссияда қол-
ган эди-ку, ая!

Бўстон. Барибир! Қорахатни мана шу ерда ту-
риб ўқиганман!

Умидা самовар кўтариб киради.

Бўстон. Ие, бу ким?

Каримжон (*шошиб*). Ҳозирча... меҳмон дейиш
мумкин...

Тўтинисо (*Бўстонга*). Меҳмон бироннинг уйида
самовар кўтариб юрадими, булбулингиз сайраганга ўх-
шайди.

Бўстон. Худо ургани йўқдир!. Келинг, меҳмон,
қаёқдан келиб, қаёққа кетяпсиз?

Каримжон. Бу киши ҳам ўқишини битириб, док-
тор бўлиб келдилар...

Бўстон. Қанақа доктор?

Умидा. Педиатор.

Бўстон. У нимаси тағин?

Умидा. Болалар доктори.

Бўстон. Ундей бўлса аввал укаларингизни кў-
ринг, ота-онангизнинг дуосини олинг!. Ота-онангиз қа-
ерда?

Умидा. Районда...

Бўстон. Районда бўлса бу ерда нима қилиб юриб-
сиз?

Каримжон. Бу киши колхозга келганлар.

Бўстон (*шубҳаланиб*). Ота-онангиз нима иш қи-
лишади?

Умидा. Дадам лектор, аям магазинда ишлайди-
лар...

Бўстон (*Каримжонга кўз қирини ташлаб*). Қана-
қа магазинда?

Умидा. Китоб магазинида...

Бўстон. Ҳимм... Тўтинисо, қуда, сиз савзи тўғранг!
Мен қозон осай. Бечора меҳмоннинг ҳам ота-онаси ях-
ши күёв топиб ўйлига нигорон бўлиб ўтиргандир, ошни
есину, кетсин!. Каримжоннинг тўйига келинг, қизим.
Тўйда хизмат қилгани сиздай бир қиз керак. Карим-
жонга сухсурдай қиз топиб қўйганман, мана бу киши-
нинг қизи, Хайрихон! Сочи тақимига тушади, ўзи ўқи-

ган доктордан ҳам зўр: аптекада ишлаб бир ўзи бутун қишлоққа дори беради!. Қани, қуда, бўла қолинг!

Иккови чиқади.

У мида (*ийғламсираб*). Бу ҳам хаёлингизда йўқ гапларми?

Каримжон. Ҳозир дод дейман! Аямга бақираман!

У мида. Кераги йўқ, аянгизнинг кўзига бешбаттар ёмон кўриниб қоламан...

Каримжон. Ундоқ бўлса... (*бир чора тариқасида*) биласизми, муздаккина сув одамнинг тафтини кўтариади, бир юваниб чиқмайсизми?

У мида (*ийғлаб*). Яна нима қилай?

Каримжон. Ростдан айтаётиман! Илтимос қиласман! Мана шундоқ киринг! Сочиқ ҳам ўша ерда!

У мида (*хўрсиниб*). Турмушни муздаккина сувдан бошлиётимиз, охири баҳайр бўлсан! (*Чиқади*.)

Бўстон (*капгирда гўшт олиб киради*). Болам, ма-на шуни чайнаб тургин, шўрттаккина! (*Суюниб*.) Мех-мон кетдими?

Каримжон. Йўқ, ювиняпти...

Бўстон. Ие, нега ювинади, фалокатини бироннинг уйига ташлаб кетадими?

Каримжон. Фалокати йўқ, шарофатли қиз!

Бўстон. Шунақами... Фалокати ҳам бошини есин, шарофати ҳам! Шарофатли қиз бир йигитнинг кетидан эргашиб юрадими! Бундан ташқари, оладиган одамнинг шўри; туғмас хотин чиқади, афтидан, шундоққина кўриниб турибди!

Каримжон. Аяжон, бироннинг боласи тўғрисида шунақа гапларни айтгани қандоқ тилингиз боради? Шу ҳам сиздай бир меҳрибон онанинг фарзанди-ку! Бирон менинг тўғримда шунақа гапларни айтса, сиз нима дер эдингиз!

Бўстон. Бунга ўзинг жавоб қиласан! Жавоб қиломайсанми?.. Мен бир нима деяётганим йўқ, ниҳояти, «бироннинг уйида ювинмасин», дедим. Шуни ҳам айтганим йўқ!.. (*Бирдан*.) Ҳой, менга қара, бу қизни мунча ялаб қолдинг? Ораларингда бир гап борми?

Каримжон (*ботинолмай*). Бўлса-чи?

Бўстон. Бўлса у дунё, бу дунё рози эмасман! (*Ийғлайди*.) Мен сенга оқ сут берганман... Шунақа экан-да, доктор бўлгандан кейин она керак эмас, она розилиги бир пул экан-да!

Каримжон. Хўп, бунга рози бўлмасангиз бошқаси...

Бўстон. Менга бошқаси ҳам керак эмас! Менга Хайрихон керак!

Каримжон. Ая, бунаقا гап йўқ эди-ку!

Бўстон. Нега бўлмас экан, Тўтинисо икковимиз ойма-ойига беш ойдан бери гаплашиб юрибмиз! Хайрини яқинда кўндиридик! Йиғлай бериб онасининг эси кетди! Мен ҳам йиғладим! Ит азобида кўндиридик!

Каримжон. Хайрихон менга «тегаман» дедими?

Бўстон. Қиз нарса «тегаман» дейдими, «бир гап бўлар» деди. Кўнгли сенда!

Каримжон. Хўп, Хайрининг кўнглини билибсиз, менинг кўнглимни қачон биласиз?

Бўстон (*дўқ қилиб*). Нима, Хайрига кўнглинг йўқми? Шундоқ қизга-я? (*Энтика-энтика*.) Ҳусн десанг, тортиб қўйган суратдай! Соч десанг, тақимига тушади! Сочмисан соч! Пазандамисан пазанда! Меҳмон кутишда онасини йўлда қолдиради! Бутун қишлоққа битта ўзи дори берса ҳам кеккаймайди, каттани катта, кичикни кичик ўрнида кўради! Маҳаллада тўй-маърака бўлса ҳамиша хизматда! (*Йиғламсираб*). Умрим меҳнатда ўтган, қариган чоғимда шундай келин хизматимни қилмаса дунёга келдим нима бўлди-ю, келмадим нима бўлди...

Каримжон. Аяжон, Умидахон ҳам хизматингизни қиласида-да, нега қилмас экан?

Бўстон (*ваҳима ичидা*). А?

Каримжон. Йўқ, шунаقا қизлар ҳам қайнана-нинг хизматини қиласи, демоқчиман!

Бўстон. Бунинг доктор бўлиб, болаларнинг қорнига қулоқ соладими, менинг хизматимни қиласидими!

Каримжон. Хайрихон ҳам ишлайди, ишлаб бутун қишлоққа дёри беради деяпсиз-ку!

Бўстон. Хайрини келин қилсан, уч кунга қолмай ишидан чиқариб оламан!

Каримжон. Ишидан чиқариб оласиз, уйда ўтириб битта ўзингизга дори берадими? Шуни ўзи биладими?

Бўстон. Мен подадан олдин чанг чиқармайман!

Иккови чиқади.

Бўстон. Вой, меҳмон, уйларингда сув йўқмиди?

Умид. Бор, аяжон, бор! (*Янглишганини билиб*.) Вой... Кечирасиз...

Бўстон. Ие, ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ, мени «аяжон» дегани уялмайсизми? (Каримжонга.) Ая деяпти-ку!

Каримжон. Кечирим сўради-ку.

Тўтинисо (киради). Қуда, ошни суза қолинг!

Бўстон. Дарров сузинг! Шошманг, Хайрихон келсин! Йўқ, майли, унга олиб қўямиз. Узим сузаман, Мехмон йўлдан қолмасин. Сиз чой дамланг!

Иккови чиқади.

Каримжон. Умидахон, пақиллаб кетаман!

Умода (раҳми келиб). Каримжон ака, сиз ҳам ювениб чиқа қолинг, сув муздак экан!

Каримжон (ўзича). Муздаккина сув ҳали кўп керак бўладиганга ўхшайди-ку. (Чиқади.)

Бўстон ош, Тўтинисо чой кўтариб киради.

Бўстон. Қани, меҳмон, ўтира қолинг! Бизга қарамай катта-катта олинг! Тўтинисо, қуда, чой қуийб беринг, иккита пиёлага қуийб беринг!. Каримжон қани?

Умода. Ювинаётидилар...

Бўстон. Ие, буларга нима бўлди..

Хайри (тешикдан). Аям бормилар...

Бўстон. Ие, қўзичофим, кел, кела қол!

Хайри (киради. Умидага). Салом!

Умода (дўнгиллаб). Салом...

Бўстон. Ўтирсангиз-чи, меҳмон!

Каримжон артиниб чиқади.

Хайри. Вой, Каримжон ака, салом!

Каримжон. Салом, Хайрихон! Салом, синглим!

Хайри. Ўқишлир битдими? Табриклайман!

Каримжон. Раҳмат... Умидахон ҳам битирдилар, бу киши ҳам доктор...

Хайри (тушунади. Самими). Табриклайман. (Қучоқлашиб кўришади.) Мунча яхши... Мен ҳам шуни орзу қиласман...

Бўстон. Қани, сўрига чиқа қолинглар, ош совиб қўлади. Хайри, сен қўлга сув ол! Аввал қайнанангдан бошла!

Хайри обдастани олади. Умода билан Каримжонга кўз қисади. Икковининг ҳам чеҳраси очилади, бир-бирига қарайди. Бўстон сўрига чиқиб қўлини тутади.

Жамол (киради). Ассалому алайкум!
Каримжон. Э, Жамол ота!..

Иккови қучоқлашиб кўришади.

Жамол (Умидага бошдан-оёқ разм солиб). Келинг, қизим... Баракалла... Ҳим... дуруст, дуруст! Каримжонни биламан, сиз нима ҳунарли бўлиб келдингиз?
Каримжон. Бу киши ҳам доктор! Болалар доктори!

Жамол (Каримжонга). Ҳу, қишда айтганинг шу қизми?

Каримжон. Ҳа-да!.. Йўлланмани идорага элтиб берайми?

Жамол. Овора бўлма, ўзимга бера қол... Ӯҳ-ӯҳ-ӯҳ! Бир олманинг икки палласи экансизлар! Мана, касалхона ҳам битай деб қолди.

Каримжон. Шунақами!.. Қани, сўрига чиқинг...

Бўстон Хайрига имо билан «Каримжоннинг қўлига сув қуй» дейди.

Хайри. Каримжон ака, қўлингизни юvasизми?..

Каримжон (таъкидлаб). Майли, лекин менга қошиқ берасиз, синглим!

Бўстон (таъкидлаб). Сиз ҳам қошиқда ейсизми, қуда?

Жамол (тушунмасдан). Мунча шовқин соласан, қошиғинг камроқми?..

Ҳамма ошга майл қилади. Жимлик.

Каримжон. Жамол ота, бизнинг ҳовлига «беланчак осаман» дебсиз... (Бўстон жонланади.)

Жамол. Э... бу хотинлар жуда шошириб юборди! Ҳар бир толнинг тагида тўртта беланчак! Тол етишмайди! Мана шу салқинга ҳам тўрттагина беланчак осайлик десам, аянг дарров медалини пеш қилди!

Бўстон. Ажаб қилдим! Мана, ўзи сўраб қолди-ку!
Умид а. Ясли солганларинг йўқми?

Жамол. Мана шу касалхона битса уч-тўртта уйни яслига бераман!

Умид а. Ясли касалхонада бўладими?

Жамол. Қасалхонада бўлгани яхши, қизим, харажат камаяди: қасалларга қарайдиган сестралар болаларга ҳам қараб туради.

У мида. Харажатни ўйлабсизу, у ёғини ўйламаб-
сиз-да: соғ боласини касаллар орасига қўйгани қайси
бир ота-она кўнади-ю, бунга қайси бир доктор рози
бўлади? Бу гапни оғзингиздан чиқара кўрманг, газета-
да дўмбира қилишади-я! (*Кулади.*)

Ж а м о л (ўйлаб). Тўғри, бу ёғини ўйламабман! Бир
кесак билан иккита қарғани ураман дебман!

Б ў с т о н (Умидага). Қошиқ ўлгурни қўйиб, катта-
катта олсанг-чи! (*Тескари қараб.*) Қиқилламай ўл!..

Бу гапни ҳамма эшигиб қолади. У мида ўрнидан туриб кетади.

Х а й р и (қошиқни қўяди, бир Каримжонга, бир
Умидага қарайди). Умидахон, ўртоқларим келадиган
эди... Бизникига чиқинг, яхши пластинкаларим бор!
(*Бўстонга.*) Холажон, ўзингизнинг ҳам фарзандингиз
бор, бирорвнинг боласига ўлим тиламанг! (*Чиқади.*)

Ўнгайсиз жимлик,

Ж а м о л. Э, сен қанақа ўйин бузуқисан! (*Умидани
кўрсатиб Каримжонга.*) Қелинми ахир?

Каримжон бош иргитади.

Одам келинига ҳам ўлим тилайдими! (*Ақлига сифдирол-
май.*) Яна доктор-а! Доктор нима эканини биласанми
ўзинг? Ҳайф сенга!.. Садқайи доктор кетгин!

Б ў с т о н. Мен бир нима дедимми? Ниҳояти, «кат-
та-катта олинг» дебман!

К а р и м ж о н. Майли, майли, аяжон, ёшларга шу-
нақа адаб-одоб ўргатиб турганингиз яхши...

Ж а м о л. Хўп, менга оллоҳу акбар... Районга бо-
радиган эдим. Яна гаплашамиз. (*Умидага.*) Қани, юр,
қизим, мен сени бир айлантириб келай!

К а р и м ж о н икковини кузатиб қайтади. Т ў т и н и с о ошхонага
тomon чиқади.

Кўчада автомобиль тўхтайди.

К а р и м ж о н. Умидахоннинг аяси келди.

Б ў с т о н. Аяси келадиганмиди?

К а р и м ж о н. Умидахонни олиб кетгани келадиган
эди...

К а р и м ж о н чиқиб Шакарни бошлаб киради.

Шакар. Бўрон босилдими?

Каримжон. Босилаётибди.

Шакар. Хайрият!

Каримжон. Дадам қанилар?

Шакар. Колхознинг идорасига кирдилар, ҳозир келадилар.

Бўстон ноилож сўридан тушади.

Шакар. Ассалому алайкум! Эсонмисиз, омонмисиз, Бўстонбуви...

Бўстон. Келинг... (*Каримжонга кўз қирини ташлаб.*) Вой, менинг отимни қаёқдан биласиз?

Шакар. О, айланай, медаллик Бўстонбуви Норматовани ким билмайди!

Бўстон. Норматова эмас, Эрматова...

Шакар. Барибир, отингиз, медалингиз ҳисоб!

Бўстон (*эриб*). Сизнинг отингиз нима?

Шакар. Шакарбуви Ашуралиева! Чолимнинг фамилиясидаман!

Бўстон. Онангиз яхши от қўйган эканлар... Қани, ошга қаранг! Биз янгитта еган эдик, ҳали унча сошимагандир.

Шакар. Ростини айтсам, қорним оч, бултурги ош бўлса ҳам ейман!

Бўстон. Очиққина хотин экансиз...

Шакар. О, медалингиздан ўргилай, Бўстонбуви, хурсандчиликдан яхши нарса борми! Фурбатнинг юзи қурсин! Ўзингиз ҳам хафа бўлманг, биронни ҳам хафа қилманг!

Бўстон. Мен ҳеч кимни хафа қилмайман, ҳамма мени хафа қиласди.

Шакар. Ундоқ эмасдир! «Латта ҳиди қелса аввал ўзингдан хабар ол», деган гап бор. Асти хафа бўлманг!. Каримжон келиб суюниб қолгандирсиз?

Бўстон. О, суюнмайманми... Сизнинг ҳам қизингиз битириб келибди, куёв-пуёв топиб қўйгандирсиз?

Шакар. О, Бўстонбуви, ўзингиз ўқиган, оқ-қорани таниган хотинсиз, китобларни кўриб турибсиз-ку: ишқ, муҳаббат!.. Ҳозирги ёшлар тенгини ўзи топгани яхши!

Бўстон. Вой, «тенгини ўзи топгани яхши», деб қизингизнинг нўхтасини устига ташлаб қўясизми?

Шакар. Нўхталайман десам, суйганига теголмай умри фурбатда ўтади-да!

Каримжон. Фурбатига сизни ҳам шерик қиласди!

Б ў стон (*Каримжонга ўқрайиб*). Майли, сиз қизингизнинг нўхтасини устига ташлаган бўлсангиз ихтиерингиз, лекин мен ўғлимнинг нўхтасини устига ташлаб қўймайман! Ота-она боласига ҳеч қачон ёмонликни раво кўрмайди!

Ш а к а р. Тўғри, раво кўрмайди, бурун замонда ўн тўрт яшар қизини етмиш яшар чолларнинг қўйнига солиб қўйган ота-оналар ҳам ёмонликни раво кўрган эмас, лекин дўст бўлиб туриб душманинг ишини қилган-да!

Б ў стон (*тушунтириб*). Унақа ишлар бурун замонда бўлган!

К а р и м ж о н. Жуда унчалик бўлмаса ҳам ундан берироқ ишларни қилаётган ота-оналар ҳозир ҳам йўқми? Ҳозир ҳам бор! Лекин ҳозирги ёшлар унамайди: бири дангал «йўқ!» деса, бири қарияларни авайлаб, ётиғи билан тушунтиришга ҳаракат қиласди!

Б ў стон (*чўрт кесиб*). Менга тушунтиришнинг ҳожати йўқ, ўзим тушунганданман! Мен сени не машаққатда боққанман, ўстиргандан, энди таъбимдаги қизни олиб бермасам кўзим очиқ кетади!

К а р и м ж о н. Аяжон, хотин билан сиз умр қиласизми, мен умр қиласманми?

Б ў стон. Мен олиб бераман, сен умр қиласан!

Ш а к а р (*Каримжонга*). Үҳён...

К а р и м ж о н (*тоқати тоқ бўлиб*). Аяжон, тўғри, сиз мени боққансиз, ўстиргансиз... Мен сизни бошимга кўтараман, бор-йўғимни оёғингизга тўкаман! Икки кўзим, бутун вужудим сизники, лекин кўнглимни ўзимга қўйиб беринг! Ҷон аяжон!

Б ў стон. Кўнглим деганларни кўриб турибман: аввалига кўнгил, юрак, «онам дерман», кейинига келиб қайнананинг боши фурбатда, ўзи хизматда!. Кошки шугина бўлса! Йиғи-сиғи, мажлис, суд!.. Уртада бола шўрлик сарсон!..

Ш а к а р. Бўстонбуви, қишлоқда сиз биладиган шунақа оила бўлса битта бордир-да!

Б ў стон. Нега битта бўлар экан, булар қўшилса иккита бўлади!

К а р и м ж о н (*ўзича*). Бирники мингга, мингники туманга!

Иифидан қовоқлари шишиб кетган **Т ў тинисо** ошхонадан чиқиб ўйига томон ўтиб боради.

Б ў стон. Ҳой, Тўтинисо, шошманг, гапим бор!

Иккови чиқади.

Шакар. Вой-бўй! Мен аянгизни мунчалик деб ўй-ламаган эдим! (*Туради.*) Менинг юрагим торлик қила-ди! Дадаси гаплашсин, юраги кенг.. Ҳозир келиб қола-ди. Айтиб келаман. (*Чиқади.*)

Каримжон (*ўзича*). Бу қандоқ бедодлик! Аям иззатларини билмаяптилар!

Чехраси очилган Умидা киради.

Хўш, Умидахон, колхозни кўрдингизми?..

Умидा. Кўрдим! (*Оёқ остида турган чамадонни олади.*)

Каримжон (*мунғайиб*). Кетасизми?

Умидा. Энди кетмайман! Аянгиз билан қўшилишиб ҳайдасангиз ҳам кетмайман!

Бўстон (*киради*). Ҳой, бу қиз иззати борида кетадими, йўқми?

Каримжон (*тажанг*). Э, қаёққа кетади, ҳозир дадаси келади!

Бўстон. А!.. Ҳали бошимга дадаси ҳам борми! (*Қатъий.*) Хўп, келсин! Қизининг бутун қилмишларини юзига соламан! Ҳозир келсин!

Каримжон (*юмшоқ*). Ая, мени шу одамнинг олдиди ҳам хижолатга қўясизми?

Бўстон. Сен мени номусларга ўлдирсанг майлими!.. (*Бирдан.*) Шуни оласанми? Майли, ола қол, лекин билиб қўй: хотинингни маймундай ўйнатаман! Шундоқ қиламанки, мана шу ҳовлида оёқ босгани жой тополмай қурбақадай сакраб юради!

Каримжон. Доктор келинни-я?

Бўстон. Битта рўзгорга битта доктор бас! Болтанг иккита бўлса биттасининг ҳузурини қўшни кўради!

Каримжон. Жамол ота нима дедилар?

Бўстон. Жамол отангни ҳам сакратаман!

Каримжон. Бўпти, мен ҳам сакрайман! Ҳаммамиз қўшилишиб сакраймиз! Сиз чапак чаласиз!..

Шакар билан Ашуралиев киради.

Ашуралиев. Ўртоқ Ашуралиева, мен сизга та-рор айтаман: муҳаббат тўғрисида биронта ҳам лекция ўқиган эмасман! Бунақа тезисим йўқ! Умуман оила масаласида гапиргин десангиз, марҳамат, бу тўғрида

саккиз соат сув ичмасдан гапиришим мумкин. (*Қўйнига қўл тиқиб.*) Тезисим етарли!

Қаримжон. Келинг, дада! Марҳамат...

Ашуралиев (*Бўстонга*). Салом ва табриклар!

Бўston. Ҳой, менга қаранг, қизингизни келин қилмайман! Қўясизми, йўқми? Бироннинг ўғлига зўрликми?

Ашуралиев. Ие!.. (*Қоғозларини улоқтириб ташлайди.*) Иккови ЗАГС қилиб қўйибди-ю, энди айтасизми?

Бўston. Ал.. (*Кўнгли озиб, ҳушидан кетади.*)

Ҳамма шошиб қолади. Қаримжон уни елпийди.

(*Ўзига келиб.*) Ҳали шунақами!..

Қаримжон. Шунақа бўлган эди...

Бўston. Нега менга айтмадинг?

Қаримжон. Аяжон, сиз айтгани қўйсангиз экан!..

Ашуралиев (*қоғозларини олмоқчи бўлади-ю, олмайди*). Булар бир-бирини яхши кўрибди, бири Фарҳод, бири Ширин, нима қиласиз орада Ёсуман бўлиб! Мамлакатнинг медаллик аёлларидан экансиз!..

Шакар. Хато қилдилар! Хато ҳаммадан ҳам ўтади, орденлик одамлар хато қилади-ю!..

Бўston. Йўқ, ЗАГС ҳисоб эмас, тўй ҳисоб!

Ашуралиев. Хўп деялмиз-ку!

Бўston. Керак эмас, олиб кетинг қизингизни!

Қаримжон. Ая!!

Ашуралиев (*жон-пони чиқиб*). Ие!..

Шакар (*энтикиб*). Вой! Вой! Бу қандоқ гап! Менинг қизим кўчада қолибдими! (*Умидага, ўпкаси тўлиб.*) Бундақа гапни эшитганимдан кўра ўлганим яхши эмасми!

Бўston. Олиб кетинг дейман, ҳозир дод солиб қишлоқни бошимга йиғаман!

Шакар (*Умидага*). Сени ўстириб кўрган куним шу бўлдими! Юр бу ёқقا!

Умид нима қилишини билмайди.

Ашуралиев. Юр!

Қаримжон. Дада! Ая!..

Иккови Умидани диканглатиб эшикка томон олиб кетади.

Каримжон. Ая, қандоқ багритошсиз, Умидахонга қўшиб неварангизни ҳам ҳайдаяпсиз-а! Қорнида боласи бор!

Бўстон. А! Қайтар! Қайтар! Ҳов, Шакарбуви, шошилманг, қизингиз боласини туғиб кетсин!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КУРИНИШ

Уша декорация, лекин уйнинг бир чеккаси бузилган. Қаердадир мотор гуриллади.

Бўстон буви ясанган, кўрграгида медаль, сўрида етти қават кўрпача устида ўтирибди: зериккан бўлса керак, ётади, туради, ёнбошлайди, яна туради; ойнага қараб лунжидаги ажинларни ёзишга уринади, сўридан тушиб, оёқ остида ётган бекорчи қофозларни олиб ташламоқчи бўлади-ю, лекин яна жойига қўяди; ёнгоқ чақиб ейди, унинг пўчоқларини жўрттага ҳар томонга ташлайди, яна сўрига чиқиб ўтиради. Ишдан чарчаб келган Каримжон киради.

Каримжон. Салом, ая! Қачон кўчамиз, бинокорларнинг оёғи остида ўралашиб қолдик-ку...

Бўстон. Мен ҳеч қаёққа кўчмайман, устимдан трактор юрғизвор! Дадангнинг ўлиги чиққан ҳовлидан кўчиб қаёққа бораман? Қораҳатни мана шу ерда туриб ўқиганман!

Каримжон. Қаерда?

Бўстон. Худди мана шу ерда! Йўқ, ана у ерда!

Каримжон (*уша ерни белгилайди*). Ҳўп... Чарчамасдан ўтирибсизми?

Бўстон (*айғламсираб*). Бутун рўзғор ташвиши менинг бошимда! Ана унинг қачон ишдан келади-ю, қачон ҳовлини супуради! Хотин бор ҳовлига ўхшамайди бу қуриб кетгур! Қўни-қўшидан номусларга ўлади киши! Ишдан бирпас эртароқ келса нима қиласи! Болалар касал бўлмай юриб-юриб шунинг доктор бўлишига қараб турган экан-да!

Каримжон. Аяжон, ўзингиз ҳам ишлаб кўргансиз-ку, ўзингиз эрта келармидингиз?

Бўстон. Мен ишлаган бўлсам сени боқаман деб ишлаганман, бу кимни боқади, сени боқадими? Шунча ўқиб ўзингни ўзинг эплодмайсанми? Мени боқмай қўкол, пенсиям етади!

Каримжон ҳовлини супурмоқчи бўлиб қўлига супурги олади.

Бўстон. Эркак бошинг билан қўлингга супурги ушлама, хосияти йўқ!

Каримжон. Э, ётоқда супурги нима экан, қозонтовоқ қилганман!

Бўстон. Ал.. Ҳозирги мактаблар хотиннинг ҳузури жони экан-да! Бу ёқса ўтири! Ойлик олдингми?

Каримжон. Олдим.

Бўстон. Бу ёқса бер! (*Кармонни олиб ёстиғининг тагига қўяди.*) Ҳали келин бўлмай туриб чўнтағингга қўл солади!

Каримжон. Ая нега унақа дейсиз, келин бўлиб хизматингизни қилиб юрибди-ку. Етти қават кўрпачада ўтирибсиз... Тўғри, эрталаб саломга чиқмаяпти. Умидажон жуда эрта турари, сиз кеч турасиз, кириб салом билан уйғотай деса, истиҳола қиласи; сиз тургунча эшикнинг тагида ўтирай деса, ишга кеч қолади...

Бўстон. Энди, шунақа қилиб бўйнимга қўймоқчимисан? Саломи ҳам керак эмас, ўзи ҳам керак эмас! Туғсину кетсин! Туғсину кетсин!.. Менга маҳси олиб бер!

Каримжон. Маҳсингиз янги-ку, ая!

Бўстон. Маҳсим иккита бўлса нима қипти, битта бигизпошна туфлининг пулига учта маҳси беради! Тўртта туфлини қаторлаштириб қўйибди! (*Туфлиларни олиб чиқиб улоқтиради.*)

Каримжон. Умидажон ёш, бундан ташқари мана бу ясли масаласини кўтариб бутун қишлоғнинг қўз ўнгидаги бўлиб қолди, яхши туфли, яхши кийим кийса ўзингизнинг обрўйингиз!

Елкасида фотоаппарат, оғир пакет кўтариб Умидада киради.

Бўстон. Вой, нега оғир юк кўтарасиз, қанақа хотинсиз! (*Каримжонга.*) Қўлидан олсанг-чи, хўшшайиб турмай!

Каримжон туфлиларни йифиштириб олади.

Умидада. Салом, аяжон!.. Гузарда ун сотаётган экан... (*Унни қўйиб.*) Биринчи ойлигим.

Бўстон (*унни кўриб.*). Тузук! Бу қилган ишингиз яхши, лекин... (*бошқа гап тополмай*) сочингизни сават қилиб юрманг, иккита қилиб ўринг!

Каримжон. Ишда халал беради-да!

Бўстон. Ўйда иккита қилиб ўринг!

Каримжон. Хўп! Умидахон, қулоғингизда бўлсин!

Жамол (ҳовлиқиб киради). Ҳой, сен икковинг қанақа одамсан! Прорабга нима дедиларинг?

Каримжон. Келинг, отахон, марҳамат!

Умид (кулгисини яшириб). Нима дебмиз?

Жамол (Бўйстонга арз қилиб). Буларни уришталаш билан колхозда олиб қолсам, икковининг қилган ишини қара! Бу менга ёрдам берганларингми?

Каримжон. Бошқа ниятимиз йўқ, отахон! Прорабингиз ўзимиз қатори одамга ўхшайди... Солаётган иморатингиз касалхонага ярамайди!

Жамол. Нимаси ярамайди?

Каримжон. Аввало, касалхонанинг планини сиз чизиб берганингиз чакки, мутахассис эмассиз-ку! Сиз чойхонанинг планини чизиб беринг, отхонанинг планини чизиб беринг!..

Жамол. Биламан, мен мутахассис эмасман, лекин мутахассис деганинг бир миллионнинг дарагини айтдида! Янги пул билан бир миллион-а! Мен бир миллионлик касалхона соламанми! Пахтанинг килосини тийинга сотаман! Пул деган жониворнинг эгизаги бўлмас экан! (*Махфий.*) Меҳнат кунини семиртириш учун ўзимдан ортириб барг сотаман, район бозорида винофурушлик қиласман!

Умид. Қишлоққа касалхонани район солиб бериши керак!

Жамол. Район? Бунақа масалада район қулоғига пахта тиқиб олган! Пахта! Пахтани биласанми?

Каримжон. Тўғри, лекин кўплашсак қулоғидан пахтани олиб ташлаймиз! Сизнинг фурсатингиз йўқ, бунинг кетидан мана мен югураман! Агар иш чиқаролсак касалхонани боққа қурамиз, боғдаги тепалик жуда баҳаво жой!

Бўйстон. Каримжон тўғри айтади, касалхонани ундан ҳам нарига солиш керак!

Жамол. Майли, сизлар ёрдам берамиз десаларинг «қўуллуқ» дейишдан бошқа сўзим йўқ, лекин бу ҳам битаверсин, от топилгунча эшак миниб турамиз!

Умид. Йўқ, Жамол ота, биратўла от минайлик! Лекин бу ҳам битаверсин, у ёқ-бу ёғи тузатилса ясли бўлиши мумкин!

Жамол. «У ёқ-бу ёғи тузатилса ясли бўлиши мумкин?» Шу туришида яслига ҳам ярамайди денг!

Каримжон. Жамол ота, сизнинг ғайратингизга,

ҳимматингизга тан берамиз, лекин план масаласига келганда... бояги гап...

Ж а м о л (ўйлаб). Рост айтасан!

У м и д а. Ясли масаласи энг биринчи масала бўлиши керак. Сиз «Ҳар толниг тагида тўртта беланчак», деганингиздан кейин колхоздаги ҳамма яслиларни кўриб чиқдим, ҳаммасининг суратини олдим. (*Суратларни бирма-бир унинг олдига ташлайди.*) Шу ҳам яслими? Шу ҳам яслими?.. Мана буни қаранг, кампир ухлаб ётибди, болалар ўрмалаб ариққа тушиб кетмасин деб белига арқон боғлаб қўйибди! Шу яслими?

Ж а м о л (ранги ўшиб). Ие, сен нимага бунаقا нарсаларнинг суратини оласан, ишпионмисан ўзинг? Сурат оладиган бўлсанг идоранинг суратини олгин, радиоузелнинг суратини олгин, ҳаммом солиб қўйибмиз... Қамчиликларимизни қидириб юриб суратини оласанми?

У м и д а. Мен мухбир эмасман, докторман! Мухбир бўлсам радиоузел билан ҳаммомнинг суратини олиб кетаверар эдим! Колхознинг олахуржуни хотинларнинг ёлкасида, яна буларнинг оёғига боласини киshan қиласиз! Боласидан кўнгли тинч бўлмаган хотиннинг қўли ишга борадими!

Б ў стон. Рост айтади!

Ж а м о л (тутақиб). Вақтинча камчилик қайси колхозда йўқ?

К а р и м ж о н (кулиб). Жамол ота, колхоз тузилганига неча йил бўлди? «Вақтинча» деган гапнинг чеги-чегараси борми?

Ж а м о л (мот бўлиб). Майли, район касалхона солиб берадиган бўлса, буни яслига берамиз. Масалани правлениега қўйиш керак. Правлениега ўзингни чақираман. Лекин суратларни менга бер!

У м и д а. Сизга бермайман! Правлениеда ўртага ташлайман!

Ж а м о л (тортиб олади). Менга бер дейман, бирор кўриб қолади! Қарор чиқариб берсак бўлдими? (*Суратларни қўйнига тиқади.*) Хўп, мен кетдим! Ҳа, айтгандай, тўй қачон?

К а р и м ж о н. Аям биладилар...

Ж а м о л. Тўйнинг бошида ўзим тураман! (*Бўстонга.*) Баҳоси йўқ келин!

Б ў стон (Жамолга). Шундоқ-ку, лекин менинг хизматимни қиладиганга ўхшамайди...

Ж а м о л. Ие, нега сенинг хизматингни қилади, нима, сен колхозмисан! (*Чиқади.*)

Бўстон. Нима овқат қиласиз?

Умидा (ранги ўчиб). Ихтиёрингиз...

Бўстон (ўйлаб туриб, бирдан). Чўзма лағмон қилинг!

Умидा. Хўп...

Бўстон. Мен бир айланиб келай, тарс ёрилиб кетдим! (Чиқади.)

Умидा. Ҳа, Каримжон ака, мунча тажанг бўлаётисиз?

Каримжон. Умидахон, кетмайсизми?

Умидा. Менга: «Аям чаққан гугуртдан аланга олманг», деган эдингиз, ўзингиз аланга олаётисиз! Сиз аянгизнинг қилмишлари учун мендан хижолат бўлманг... Қизиқ, мен қариганимда қандай қайнана бўлар эканман?

Каримжон (ўйчан). Жаннатда бир тахт бор эмиш. Тахт яхши қайнона учун қўйилган эмиш. Тахт бўш эмиш. Агар қайнана бўлсангиз шу тахтга сиз ўтирасиз!

Умидा. Сиз қанақа қайната бўлар экансиз? Ҳойнаҳой наслингизга тортсангиз керак!

Кулги

Лағмон нима бўлди?

Каримжон. Ҳайронман... Мен кўп овқатларни биламану, лекин умримда чўзма лағмон қилган эмасман! Еганим ҳам унча эсимда йўқ. (Ўйлайди.) Ҳар қалай қиймалик бўлар эди шекилли. (Бирдан.) Сиз қийма чо-пинг, мен хамир қиламан!

Умидা мунғаяди.

Ҳа, қийма чопишни ҳам билмайсизми?

Умидा. Үрганаман...

Каримжон. Ҳеч кўрмаганмисиз? Аянгиз қиймани сиздан яшириқча қиласмидилар? Гўштни мана шу тахтага қўйиб пичноқ билан ураверсангиз қийма бўлади.

Каримжон тогорачага ун солиб хамир қоради, Умида гўшт келтириб қийма қилишга киришади.

Хайри (тешикдан). Кечирасизлар...

Каримжон. Э-э, келинг, Хайрихон! Касал тузалигиси келса табиб ўз оёғи билан келади.

Умидा. Келинг...

Хайри. Неча кундан бери сизлар билан холи гаплашгани пайт пойлайман, ҳеч ўнг келмайди. Бўстонбу-

ви холам гузар томонга кетаётганларини кўриб, беадаблик бўлса ҳам, кира қолдим. Мен сизлардан узр сўрагани кирдим...

Каримжон. Ҳозир узрдан ҳам зарурроқ иш чиқиб турибди: чўэма лагмон қилишни биласизми?

Хайри. Биламан!

Каримжон. Билсангиз Умидахонга ўргатинг!

Хайри. Жоним билан! (*Ишга киришади.*) Биз Каримжон акангиз билан бир кўчада ака-сингилдай ўсганмиз. Катта бўлганимизда бу кишининг кўнглида ё менинг кўнглимда зигирдай бир гап бўлса... (*қасам маҳомида*) мана, орамизда хамир турибди! Шундоқ эмасми, Каримжон ака?

Каримжон. Тўппа-тўғри!

Хайри. Беш-олти ой бўлади. Бўстонбуви холам гапиравердилар, аям йиглайвердилар... безор бўлдим! Ахир бир куни шуларнинг кўнглига қараб «қўйинглар, бир гап бўлар», дедим. Шундоқ демасам бўлар экан, булар шу гапни маҳкам ушлаб олишибди. (*Ерга қараб.*) Менинг ҳам кўзлаганим бор, аҳд-паймон қилганмиз... Бир йилдан ошди... Турмуш қилсак мен ҳам ўқийман...

Каримжон. Бу гапни аянгизга айтганингиз йўқми?

Хайри. Йўқ-да! Кўнгли кетиб йиқилади деб қўрқаман! Аям холамдан қолишадиган хотин эмас!.. Мана, сизлар ҳам холамни аста-секин эгаётибсизлар-ку, хабарим бор. Сизлар икки киши, мен ёлғизман... (*Йиглайди.*)

Каримжон. Хафа бўлманг, Хайрихон, сиз ҳам ёлғиз эмассиз, мана биз бор! Сизнинг аянгизни ҳам эгишиб берамиз. Суйганингизга тегасиз, ўқийсиз! У йигит ким ўзи, нима иш қиласди?

Хайри. Каримжон!

Умода. А?

Хайри. Йўқ, йўқ, Азимжон!

Каримжон. Ие, ўзимизнинг Азимжонми, ўқитувчи? Бу можаролардан хабари борми?

Хайри. Айтдим! Кулавериб қотиб қолдилар! Ҳордиқ куни сизларни кўргани келмоқчилар.

Каримжон. Жуда яхши!

Хайри. Ўқлоғ ошхонададир... (*Чиқади.*)

Умода (*кетидан Бўстонга тақлидан*). Оҳ, соч!

Иккови чиқади.

Чироқ ўчиб ёнади. Кўча, Каримжонларнинг эшиги, Бўстон билан
Тўтинисо киради.

Тўтинисо (*йиғлайди*). Мени шармандаю шармисор қилдингиз! Ўғлингизга кучингиз етмас экан, нима қилиб шангиллаб юрибсиз!

Бўстон. Сиз бесабр бўлманг, қуда! Ҳали ҳеч гап бўлгани йўқ!

Тўтинисо (*йиғлайди*). Қорнида боласи бор эмишку, бу ҳеч гап бўлмаганими? Қишлоқда қизим қандоқ бош кўтариб юради! Ўзим нима деган одам бўламан!

Бўстон. Йиғламанг, хосияти йўқ! Шу иш шундоқ бўлиб кетса қишлоқда менинг ҳам обрўйим қолмайди! Ҳали ҳеч гап бўлгани йўқ! Аввал боши Умиданинг иккиқатлигига гумоним бор. Ухлаб ётганида нафас олишига секин қулоқ солдим, йўқ, қуда, иккиқат хотиннинг нафас олиши бундоқ бўлмайди! Қаримжон шу гапни менинг дармонимни қуритиш учун айтмадимикин?

Тўтинисо (*суюниб*). Илоҳим шундоқ бўлсин!

Бўстон. Бола у ёқда турсин, мен буларнинг ЗАГСдан ўтганига ҳам гумонсираб қолдим. ЗАГСдан ўтган бунақа бўлмайди!

Тўтинисо (*қувониб*). Бирга ётмайдими?

Бўстон. Ие, сизга нима бўлди, мен қўярмидим! Қаримжон пастда, Умидга айвонда, менинг ёнимда ётади!

Тўтинисо. Билиб ўтирибсизми...

Бўстон. Кечалари пойлаб чиқаман, иккови ҳам «қилт» этмайди!

Тўтинисо. Шундоқ экан, нега кетгизиб юбормайсиз? Қетсин районига!

Бўстон. Э, қуда, бор ақлингиз шуми! Умидани районга жўнатиб Қаримжоннинг оёғига кишан солиб қўяманми! Ишга кирганидан кейин «колхознинг меҳмонхонасида тураман», деди, унамадим! Меҳмонхонада турса, албатта, алоҳида ҳужра олади, кечалари Каримжон ингичка бўлиб кириб борсинми! Кўз олдимда тургани яхши! Лекин ўзи ёмон бўлса ҳам номусли қиз экан!

Тўтинисо. Ана, ўзингизнинг ҳам кўнглингиз мояил! Билиб юрибман!

Бўстон. Ундоқ деманг, қуда! Аксинча, Каримжоннинг кўнглини кундан-кун совутаётибман! Лекин бу ишни аста-секин қилиш керак, қизиб турган кўнгилга бирдан совуқ сув сепсам чатнайди! (*Махфий.*) Ҳозир

чўзма лағмон буюриб чиқдим, жўрттага буюрдим, албатта қилолмайди, қилолмай кўрсин-чи, Каримжоннинг олдида бирам ясай, шунаقا ясайки.. Сиз бирпасдан кейин тешикнинг олдига келиб туринг, «вой, қўлинг синсин!» дейишим билан тикка кириб келаверинг! Кўрасиз! (*Нос чекмоқчи бўлади. Нос йўқ.*) Мен гузарга бориб нос олиб келай. (*Чиқади.*)

Каримжон (*киради*). Энди, хола хафа бўлмай-сиз, сизлар унақа деб юрган экансизлар, бу ёғи бунақа бўлиб қолди..

Тўтиносо (*йиглайди*). Қизим тегаман деса оладиган йигит сон мингта... Ҳамма иллат аянгизда! Аянгиз ҳадеб гапиравергандан кейин мен ҳам «қизим чала ўқиган, сизга тушса яна ўқирмикин», депман.

Каримжон. Аям Ҳайрихонни келин қилсалар ўқитиш эмас, ҳозирги ишидан ҳам чиқариб олмоқчи эканлар-ку! Ҳайрихон уйда ўтириб аямнинг хизматларини қиласар эмиш.

Тўтиносо (*ҳанг-манг*). А!. Мунча яхши!. Менинг қизим ердан чиққан етимчами, «ишингдан чиқ» деса чиқиб аянгизнинг хизматини қиласади!

Каримжон. Үзларидан дурустроқ сўранг!

Тўтиносо. Ҳамма ишлагандан менинг қизим нега уйда ўтирас экан! Үзим ўқимасдан, ишламасдан нима бўлдим! Вақтида ишласам бирон ҳунар орттирас эдим, ишлаб қизгинамни дурустроқ ўқитар эдим. (*Йиглайди*.) Дадаси раҳматлик мени ўқитмасдан, ишлатмасдан на менга қилди, на боламга қилди... Ҳозир жияк сотиб топганим нима бўлар эди! Тўппига жияк тўқиб сотаман! Бу жияк ўлгурга ҳам ҳозир ҳеч ким қарамай қўйди!.. (*Йиглайди*.)

Каримжон. Қизингиз ердан чиққан етимча эмас, холажон, ўқишига ҳаваси бўлса ўқийди!

Тўтиносо. Ҳавас ҳам гапми, ишдан келса бошини китобдан кўтармайди! Уйимизни китоб босиб кетган!

Каримжон. Ўқийди дедим, ўқийди!. Мен сизга бир нарсани айтиб қўяй: қизингизнинг суйган йигити бор!

Тўтиносо. Вой, менинг қизим унақа қизлардан эмас!

Каримжон. Нима қипти, ҳалол-пок, ўзига муносиб йигитга кўнгил қўйган бўлса ёмонми?

Тўтиносо. Шунақа-ку, лекин... ким айтди?

Каримжон. Ўзи айтди.

Тўтинисо (*юзини юлиб*). Вой ўлмасам!.. Вой шарманда!.. Шунаقا дедими, а?

Каримжон. Менга айтгани йўқ, Умидахонга айтибди.

Тўтинисо. Вой писмиқ-эй! Ҳали келсин, мен... йўқ, аптекага бориб адабини бераман! (*Югурib чиқиб кетади*.)

Каримжон. Бу ёғига қовун туширдим-ку! (*Чиқади*.)

Чироқ ўчиб ёнади. Ҳовли.

Бўстон (*киради*). Қани, ҳой, чўзма лағмон қани?

Каримжон (*киради*). Қелдингизми, аяжон?.. Лағмон тайёр! Аммо-лекин келинингзиз ҳунарини кўрсатадиган бўлди! Ҳамир овқатга дунёда хитойдан устаси йўқ. Келинингизнинг бир хитой дугонаси бор эди, шундан хитойча чўзма лағмонни ўрганиб олган экан денг.. Аломат!

Бўстон (*дўйқ қилиб*). Хитой қурбақа ейди дейишар эди-ку!

Каримжон (*шошиб*). Қурбақани ҳам хамирга ўраб ейди!. Лекин овқатдан олдин ювиниб чиқасизми, совуқ сув одамнинг тафтини кўтаради...

Бўстон. Лағмонни олиб келсин!

Каримжон (*ташқарцга*). Умидахон, олиб кела қолинг, оғизлар сув очиб кетди!

Умидा (*тovuши*). Ҳозир...

Бўстон ютинади. Ранги ўчган Умидा овқатни келтириб хонтахага қўяди ва қўлга сув олади.

Умидा. Ая, қўлингизни ювасизми?

Бўстон (*қўлини ювар* экан, овқатга шубҳаланиб қарайди). Ҳим...

Каримжон (*татиб кўради*). Оҳ-оҳ оҳ... Қиймага нима солган эдингиз, Умидахон?

Умидा (*хитойча талаффуз билан*). Черепаха-шимпанзе...

Бўстон. Ҳалол нарсами?

Каримжон. Черепаха-шимпанзени кийикнинг шоҳидан қиласди. Кийикни, ўзингиз биласиз, пөдшолар овлаган.

Бўстон (*лағмонни бармоғи билан титади*). Чўзма лағмонга қийма қилинмас эди! Емайман!

Каримжон. Хитойчаси қиймалик бўлади!

Оқ халатда санитар югуриб киради.

Санитар. Каримжон ака, Останақул оғирлашиб қолди, кислород берадибиз!

Каримжон. Ҳозир...

Умидада. Мен ҳам бораман... Ая, чойни дамлаб қўйганман!

Учови чиқиб кетади.

Бўстон (ўтириб иштаҳа билан лағмон ейди). Уҳ-уҳ!.. Вой хитой ўлсин! Вой хитойгина ўлсин!!

Тўтинисо (киради). Хайри! Ҳо, Хайри!

Бўстон. Келинг, қуда, кела қолинг, умрингизда хитойча чўзма лағмонни емаган бўлсангиз керак!

Хайри киради.

Тўтинисо. Ҳой яшшамагур, бу ерда нима қилиб юрибсан! Бундан кейин бу ҳовлига оёқ босмайсан! (Уни етаклайди.)

Бўстон. Ҳой, Тўтинисо, мунча бесабр бўлмасангиз, бу сафар бўлмади, чўзма лағмонни билар экан, эртага бошқа овқат буюраман, ҳўплама, бу овқатни ўзим ҳам билмайман. Ушанда кўрасиз!

Парда

ТЎРТИНЧИ ҚУРИНИШ

Уша декорация, лекин уй бутунлай бузилган, фақат кўча девори билан эшик ва ошхонанинг бир қисмигина қолган. Бўлажак ясли биносининг олди очилган. Сўрининг бир чеккасида Бўстон ўйга толиб ўтирибди. Узоқда радио муҳаббат тўғрисида хониш қилмоқда.

Тўтинисо (комбинезон кийиб, пақирда оҳак кўтариб киради). Вой, Бўстонбуви, яна бу ерда нима қилиб ўтирибсиз? Бугун қудаларингиз келадиган, маслаҳат оши бўладиган эди-ку! Яна бузасизми? Қўйинг-э, Каримжон бечоранинг юрагини қон қилдингиз! Ёшларни ўз ҳолига қўясизми, йўқми?

Бўстон. Сиз қизингизни ўз ҳолига қўйган бўлсангиз, кўраман ҳали топган куёвингизни! Ҳалитдан сизни мардикор қилиб қўйибди-ку!..

Тұтинос. Нега мардикор бўлар эканман, яслида ишлаган одам мардикор бўладими? Кундузи ишлаб кечқурун ўқиётибман. Ўқиб санитарка бўламан! Яна ўқисам сестра бўлар эмишман! Умидахон айтди!

Бўстон (*менсимай*). Сиз сестра бўлар эмишмисиз?

Тұтинос (*керилиб*). Ҳа, сестра бўлиб докторларнинг ёнида юраман! Укол қиласам! Сизга ҳам укол қиласам!

Бўстон. Мен сизнинг уколингизга зор бўлиб қолганим йўқ! Үғлим доктор, хоҳласам келинни ҳам доктордан қиласам!

Тұтинос. Ҳа, баракалла, шунаقا бўлса нима қилиб ўтирибсиз бу ерда, боринг!

Қозон-товоқ, чойнак-пиёла, тугун, сумка кўтариб Каримжон, Умидада, Хайри киради.

Каримжон. Сиз ҳам шу ердамисиз хола?.. Иш тамом бўлди-ку! Бориб кийиниб чиқинг! Шошманг, аввал палосни ёзib юборинг!

Тұтинос сўрига жой қиласи, сўнг пақир кўтариб чиқиб кетади.

Каримжон. Ая, аяжон, раҳмат, минг раҳмат сизга! Ақл-фаросатингизга яна бир марта тасанно! Мингминг тасанно! (*Пешанасига шаппалаб*.) Бу калла ҳали ғўр! Қаранг, шу эсимга келмабди-я: дадам қатнашмаган маслаҳат оши маслаҳат оши бўладими? (*«Қорахат» ўқилган жойдаги ниҳолга дадасининг суратини осади*.) Маслаҳатнинг бошида дадам туришлари керак! Раҳмат, ая!.. Умидахон, қозон осиб юборинг!

Умидада чиқади. Хайри савзи тўғрамоқчи бўлади.

Бўстон (*юмшаб*). Хайри, менга бера қол, сен ўртоғингга қараш!

Хайри чиқади.

Қудалар қачон келишади?

Каримжон. Қўшнига тайинлаб келдим, яна ўзим бораман!

Бўстон. Тўйнинг маслаҳати бўлса менинг оғзимга қарайсан!

Каримжон. Хўп бўлади, аяжон, икковимиз ҳам сизнинг оғзингизга қараймиз! Қараб келаётимиз-ку! Шу

чоққача сизнинг измингиздан ташқари бир қадам босдикми?

У мида савзи олгани киради.

Хайри (*киради. Умидага кўз қисиб*). Умидахон, сиз аввал гўштни соласизми, пиёзни соласизми?

У мида (*ёд олганини сидирға тақрорлайди*). Ош қизилроқ бўлсин десангиз, аввал пиёзни солиб пича қовурасиз; йўқ-йўқ, ошдан салгина кабоб ҳиди келиб турсин десангиз аввал гўштни соласиз!

Иккови чиқади. Бўстон орқаларидан қараб қолади. Каримжон яшириқча қотиб-қотиб кулади. Шакар билан Ашуралиев киради. Ашуралиев Шакардан яшириқча келтирилган қофозларини секин қўйнидан олади.

Шакар (*кўриб қолади*). Яна қофоз олиб келдингизми?

Ашуралиев. Йўқ, мен... уч варақ, холос! Ўқимайман, биқинимга тегиб турса бас!

Шакар. Қизингизнинг тўйи тўғрисида айтадиган икки оғиз гапингиз йўқми? (*Қофозни тортиб олиб сумкасига тиқади*.)

Ашуралиев. Ўқимайман деяпман-ку! Мана, кўзойнагимни олинг!..

Каримжон. Ие, келинглар, ҳозир бораман деб турган эдим.

Бўстон (*сўридан тушади*). Келинг... келинглар...

Ашуралиев (*хаёли сумкада*). Бардаммисиз?..

У мида билан Хайри киради. Шакар Умиданинг фартуқ тутганини кўриб эси чиқиб кетади. Булар кўришиш билан овора бўлганда Ашуралиев пайт пойлаб, сумкадан қофозларини ўғирлаб олади.

Бўстон. Яхши келдиларингми?..

Ашуралиев. Юз процент!

У мида билан Хайри чиқади.

Жамол (*киради*). Хода-пода синдириб юборайми! Ахир бўладиган бўпти-да!.. Шундай ҳовли туриб бу ерда нима қилиб ўтирибсизлар? (*Ҳамма билан кўришади*.)

Каримжон (*суратни кўрсатиб*). «Маслаҳатнинг бошида дадам турсинлар» дедик!

Жамол (*таъсирланиб*). Ҳмм... минг раҳмат сенга, ўғлим!

Ш а к а р. Кам бўлманг!
К а р и м ж о н. Бу аямдан чиқсан фикр!
Ж а м о л. Ие, сендан ҳам шунақа нозик фикрлар чиқадими?

Бўстон тескари қарайди.

А ш у р а л и е в (қоғозга кўз югуртириб). Ёрқин хотира масаласи абадий сақланиши керак!

Ж а м о л (Ашуралиевга синчиклаб қарайди). Сиз... лектор эмасмисиз?

А ш у р а л и е в. Лектор Ашуралиев.

Ж а м о л (ҳазил). Бу ерга ҳам путёвка билан келган бўлсангиз қўл қўйиб бера қолай! (*Шакарга*) Хафа бўлмайсиз... Бир куни «райондан лектор келди» деб қолишиди. Ишимни ташлаб клубга югуриб кирдим, кирсам шу киши экан, қофоздан бош кўтармай бир ўқиб кетди!.. Ёпирай, одамнинг уйқусини келтирадиган бунақа гапларни қаёқдан топасизлар? Бурунги маддоҳлар ёлғон гапни қойил қилиб одамларни йиғлатар эди, булар рост гапни гапиришса одамнинг ё уйқуси келади, ё кулгуси қистайди!

А ш у р а л и е в. Танқидингиз тўғри, раис! Бу ишганима бўлиб кириб қолганимни ўзим ҳам билмайман. Одам кўнглидаги ишни қилмаганидан кейин, кўнглидаги гапни гапиролмас экан. Кўнглидаги гапни гапиролмандан кейин нима қиласди, бироннинг гапини ўқийди-да!

Ж а м о л. Ўқиганингиз ўзингизнинг гапингиз эмасми?

А ш у р а л и е в (қатъий). Мутлақо!

Ж а м о л. Ие, сурма ичган хўроздай бўйнимни гажак қилиб оғзимни очаману, товушим чиқмайди, денг!

А ш у р а л и е в (қатъий). Товушим чиқмайди!

Ж а м о л. Сизга қийин экан! Сиздан ҳам лекция эшитадиган одамларга қийин! Бошқа иш қилинг! Бошқа иш топиб берайми?

Ш а к а р. Жон кошки эди!

А ш у р а л и е в. Масалан?

Ж а м о л. Масалан, сельпо каттакон китоб магазини солаётиди. Мудирлигини гаплашиб беришим мумкин.

А ш у р а л и е в. Кечирасиз, китоб ишига ўртоқ Ашуралиева мутахассис!

Ж а м о л. Шунақами... Асл қасбингиз нима?

А ш у р а л и е в. Асли қасбим раҳбарлик, кичик-кичик раҳбарлик ишларини бажарганман.

Ж а м о л. Хўл, раҳбарлик иши ҳам топилади. Қолхозда клуб бор, радиоузел бор, ҳаммом бор. Учовига битта раҳбар керак!

А ш у р а л и е в. Учта вазифа кўплик қилмасмикин?

Ж а м о л. Радиоузелда чаққон болалар бор, ҳаммом ўзи юриб турибди, буларга раҳбарлик қиласиз, лекин клубда битта ўзингиз ишлайсиз, раҳбарликни ҳам ўзингиз қиласиз! Ўйлаб кўринг!

Эр-хотин қизғин муҳокама қилади.

Т ё т и н и с о. Яхши бўлади, ҳаммаларинг бир жойда бўласизлар!

Б ў с т о н. Яхши-ку, лекин узоқдаги кишнашар, яқиндаги тишлишар...

Ж а м о л. Ўғлинг доктор, келининг доктор, ҳали ҳам шунаقا эски гапларни кўтариб юрасанми!..

У м и д а ош, **Х а й р и** чой кўтариб киради.

Ш а к а р (*ўзича*). Вой, шўринг қурсин, қизим!..

Умидга ҳаммага қошиқ қўяди. Бўстоннинг қўлига сув қўяди. Шакар бўзарип кетади. Ҳамма ошга майл қилади.

Ж а м о л. Мен шошиб турибман, энди тўйдан гаплашайлик. Битта боқиб юрган қўйим бор. Бундан ташқари йигирма кило гуруч бераман. Яна, ахир, колхозчилик... Икковинг колхозда отнинг қашқаси бўлиб қолдинг... Тўй катта бўлади! Ҳовли тўйи ҳам шунинг ичидা!

А ш у р а л и е в. Тезисларда тўй катта бўлмаслиги керак дейилган!

Ж а м о л. Тўйни сизнинг тезисингизга қараб қилмаймиз... Тўйни қаерда ўтказасизлар? Менинг гапимга кирсаларинг клубда ўтказинглар! Қўп одам клубда ўтказяпти. Яхши бўлар экан. (*Бўстонга*.) Ўзинг кўргансан-ку!

Б ў с т о н (*айгламсираб*). Шу ҳовлини бузмай турсанг нима қилар эди!

Ж а м о л. Бузмасам, шу ҳовлига одам чақиравмидинг? Уят бўлмайдими?

К а р и м ж о н. Ая, клубнинг залига дадамнинг мана шу портретини катта қилдириб осиб қўямиз! Мана шундоқ бизга қараб турадилар!

Ж а м о л. Сизлар нима дейсизлар?

А ш у р а л и е в. Клуб яхши, минбари бор!

Ж а м о л. Минбар бор? Тўйда ҳам лекция ўқимоқ-чимисиз? Уша куни минбарни олиб ташлаймиз! Хўп! Энди кунини белгилайлик! Каримжон икковимиз кенгашиб келаси ҳордиқ кунини мўлжалладик. Сизлар нима дейсизлар?

Ҳамма маъқуллайди.

Хўп, гап шу! Қани, омин!

К а р и м ж о н (*Бўйстондан сарпо олиб қудаларга, Жамолга кийгизади*). Қутлуғ бўлсин!

Ж а м о л. Қани, омин...

Б ў с т о н. Шошма, ҳали оминга эрта. Ҳар иш бошидан пишиқ бўлгани яхши. Умидахон яхши, ёмон демайман, лекин «дую олган кўкаради» деган гап бор, менинг хизматимни қилиб дуомни олса кам бўлмайди.

Шакар лабини буради.

Ж а м о л (*аҷчиғи келади*). Менга қара, сен мунча «хизматим-хизматим» деяверасан? Умидахон нега битта сенинг хизматингни қиласр экан, унга ўтқазиб қўйганинг борми? Умидахон ҳукуматнинг мактабида, ҳалқнинг пуллига ўқиган, ҳалқнинг хизматини қилади-да! Йўй-йўқ, «келин бўлганидан кейин ишидан чиқсин, уйда ўтириб менинг хизматимни қилсан», дейдиган бўлсанг, бу масалани колхознинг умумий мажлисига қўяман! Ўзингни олиб бораман, шу гапни ўз оғзинг билан ҳалққа айтасан!

Б ў с т о н (*бошидан рўмоли тушиб кетади*). Мен унақа деганим йўқ, демайман ҳам!

Ж а м о л (*бўғилиб*). Сенинг қанақа хизматинг бор ўзи?.. Каримжон, қофоз билан қалам ол, аянг айтсан, сен ҳаммасини ёзиб, мана шу медалнинг ўрнига осиб қўй! Қани! Қани, айт! Биринчи... аянг беш вақт намоз ўқииди, Умидахон таҳоратига сув бериши керак!

Б ў с т о н. Худога шукур намоз ўқимайман...

Ш а к а р (*ғолибона*). Рост-да!.. Қизим шўрликка ҳалитдан фартуқ туттириб қўйисиз-ку!

Ж а м о л. Энди сиз ҳам бормидингиз! Умидахон доктор, шу билан бирга ўз уйида фартуқ тутса нима қипти? Пазандалик хотин кишининг нуқси эмас, ҳусни-ку! Ўзингиз уйда овқат қилмайсизми, консерва ейсизларми?

А ш у р а лиев. Э, бормисиз, раис, консерва еявериб

жонимда жон қолмади-ку! Бизнинг уйимиз уй әмас, қизил вагон, коммунизмга қизил вагонда кетаётганга ўхшаймиз!

Шакар (*эрининг биқинига туртиб*). Қанақа әрсиз, уйнинг сирини қўчага чиқарасизми!

Ашуралiev. Қайноқ сувни ҳам кўчадан олиб келамиз.. Ёлғонми?

Жамол. Бўлдими? Омин, оллоҳу акбар! Мен кетдим! (*Чиқади.*)

Узоқ жимлик.

Бўстон (*ўпкасини тутолмайди*). Пешонам шўр экан... Бу йўл ўлгур очиқ әмаски гумдан бўлиб ҳажга кетсам!

Каримжон. Йўл очиқ бўлса мени ташлаб ҳажга кетармидингиз?

Бўстон. Мен сендан шаҳар сўраганим йўқ, тахт сўраганим йўқ, ниҳояти хотининг хизматимни қилсин дебман!

Каримжон. Аякон, нуқул «хизматимни қилсин» дейсиз, оналар аввал «болам» дегувчи эди-ку, мен қаёқда қолдим?

Шакар. Менинг қизим нега сизнинг хизматингизни қиласар экан, нима, сиз хотин поишшоми? Тавба!..

Умид а. Ая, бошидан тушманг!

Бўстон. Ҳа, хотин поишшоман! Ўз уйимда поишшоман!

Шакар. Бундан чиқдики, сизнинг уйингиз ҳеч қачон Умиданинг уйи бўлмас экан-да!

Ашуралiev (*қоғозларини варақлаб*). Ҳмм... Тезисда йўқ гаплар...

Шакар. Сизга ўғлингиз азиз бўлса, менга қизим азиз, мен ҳам не машақатда қиз ўстирганман! Нима, қизим мени камроқ эмибдими!

Умид а. Жон ая, қўйинг!

Бўстон. Баравар әмган бўлса ҳам эркакнинг фариштаси улуф!

Тўтинисо. Вой, Бўстонбуви, сизнинг фариштангиз улуф әмасми? Менинг фариштамга нима қипти? Нега хотинларни ерга урасиз!

Бўстон. Сиз тек туринг, сизга гап тушиб қолгани йўқ!

Тўтинисо. Вой, нега гап тушиб қолмас экан! Менга нима қипти?

Шакар (бирдан). Хўп, «хизмат» дейдиган бўлсан-гиз иккови бир кун сизнинг хизматингизни қилсин, бир кун менинг хизматимни қилсин!

Ёшлар қотиб-қотиб кулишади.

Каримжон. Тамом, бундан ўткир гап бўлмайди, мунозарани шу ерда тўхтатамиз!

Бўстон. Вой, эррак бошинг билан нега бу кишининг хизматини қиласар экансан, бунақа экан, ўғил туғиб келин қилсинлар эди!

Ашуралиев (ўзича). Бу менга шама қилаётити!

Умидा (Хайрига). Боринг, Жамол отани айтиб келинг, «иш яна бузилаётити», денг.

Хайри (чиқаётуб). Холажон, сизнинг онангиз не-га ўғил туғмай сизни туғдилар экан? (*Чиқади.*)

Бўстон (қулоқ солмайди). Нега ўғил туғмадингиз? Карибон. Ая!

Тўтинисо. Бўстонбуви, шунақа бети қаттиқ хотин-мисиз?

Бўстон. А!.. Мен бети қаттиқ, сиз бети юмшоқ бўлиб қолдингизми? Қачондан бери? Айтинг, числасини айтинг, билиб қўяйлик!

Тўтинисо. Уялинг!

Бўстон. Сиз уялинг! Мен бети қаттиқ бўлиб бозор-ларда жияк сотиб юрганим йўқ!

Карибон. Ая!!

Тўтинисо (бўзариб кетади). Ўтиб кетган гапларни юзимга солманг, Бўстонбуви! (*Ўпкаси тўлиб.*) Мен ўша ишни қилган бўлсам, ўлганимнинг кунидан қилганман! Хато қилганман!

Бўстон. Хато қилган бўлсангиз ҳам ўша ишни қилгансиз!

Тўтинисо. Қилганман... тоنمайман... (*Бирдан.*) Сиз, ўзингиз ҳеч хато қилмабсизми?

Бўстон (керилиб). Мен нима хато қилибман?

Тўтинисо (ўч олиб). Аввал менинг қизимни, Хайрини хизматкор қилмоқчи бўлган, энди Умидахонни хизматкор қиласан деб ўтирган нияти бузуқ, эски турмуш ким?

Бўстон (ўдағайлаб ўрнидан туради). Ким эски турмуш?! Ким нияти бузуқ! Ҳозир уйимдан чиқиб кетинг!

Карибон. Ая дейман!..

Тұти нисо (чиқаётіб). Эски турмуш! Нияти бузук!
Бұстон (кетидан). Жияқфуруш!

Шакар. Ұзингизга муносиб гапни гапириңг-да, қуда, қызы фарзанд әмасми? Ұзингиз ота-онанғизга фарзанд бўлган масмисиз?

Бұстон. Мен қызы фарзанд әмас деганим йўқ, демайман ҳам, лекин қадим замондан уйни ўғил ёритган, қызы ёритган әмас!

Ашуралiev (қоғозларини қўйнига тиқиб). Сиз туғилганда уйларинг ёришмаган эканми? Бундан чиқдик, сизни туғиб онанғиз хафа бўлган эканлар-да? Лекин хафа бўлганлари маълум әмас, агар хафа бўлсалар отингизни «Бўстон» әмас, «Гўристон» қўяр эдилар!

Умидада. Дада!!

Шакар (Ашуралievga). Ишни расво қилдингиз-ку! Дарров узр сўранг, «хато қилдим, кечирасиз», денг!

Ашуралiev (Шакарга). Хато қилдим! Кечирасиз!

Бұстон (ҳансираб). Ҳали шунақами!.. Ҳали қизини келин қилмасимдан бурун булар мени гўрга тиқмоқчи!

Жамол билан Хайри киради.

Войдод! Дод устига дод!

Жамол. Тағин нима бўлди, фотиҳа қилган эдик-ку!

Бұстон. Бироннинг ўғлига зўрлик әмиш! Зўрлик замони ўтиб кетган! Войдод!..

Ашуралiev. Феодализмнинг уяси экансиз!

Шакар. Кўйсангиз-чи!

Умидада. Дада!

Бұстон. Ҳа-ҳа, мен энди қариган чоғимда феодализм бўлдимми! Войдод!..

Жамол. Менга қара! Дод дейсанми, войдод дейсанми, бари бир — Каримжон Умидахонни олади, Умидахон Қаримжонга тегади! Икковининг хоҳиши шу! Менинг ҳам хоҳишим шу! Қолхоз, бутун қишлоқнинг ҳам хоҳиши шу! Қани, нима дейсан, қўлингдан нима келади?

Бұстон. Йўқ, йўқ! (Ашуралievни кўрсатиб.) Мен мана бу одам билан қуда бўлмайман! Қўзимга кўринмасин!

Ашуралiev сарпони Бўстонга томон улоқтиради ва Шакарни етаклаб жўнаб қолади. Қаримжон уларнинг кетидан югуради, яна қайтади.

Каримжон. Аяжон, сиз, назаримда, ҳамма гапингизни гапириб бўлдингиз, етмаганига қарз олиб ҳам гапирдингиз: энди мендан ҳам эшитинг... Ҳар иш худодан дейсиз... Билмадим, худоданми, бошқаданми, Умидахон икковимиznинг насибамиз қўшилган. Биз бунга хурсандмиз, сиз хафасиз, бизни бир-биrimиздан бенасиб қилмоқчи бўласиз... Аяжон, тушунинг, бу тўғрида мен сизнинг кўнглингизга қаролмайман!

Бўстон. Шунақами!..

Каримжон. Шунақа...

Умода (*ёлвориб*). Каримжон ака, бошқа бир нима денг, аянгизни аянг!

Бўстон. Шунақа бўлса бўпти! (*Қарғаш мақомида*.) Ҳудоё суйганинг билан қўша қаригин! Лекин қаёқдан олиб келган бўлсанг ўша ёққа олиб кет! Уйимга йўл бермайман!

Хайри. Холажон, нима деяпсиз!..

Бўстон (*Жамолга*). Уйимни тузаттириб бер!

Каримжон. Янги ҳовли сизники, ая, биз жой топиб оламиз. (*Қаршилик қилган Умидани кўча эшигига қараб судрайди*.)

Бўстон. Кераги йўқ, бу ҳовлидан менинг ўлигим чиқмаса тиригим чиқмайди!

Жамол. Хўп, тузаттириб бераман. Бунчалигини билганимда буздирмасдим, атрофига қизил арқон тортиб музей қилиб қўяр эдим! (*Сарпони ечиб, унинг бошига илади ва чиқиб кетади*.)

Бўстон (*бирдан*). Войдод! Ноқобил ўғилнинг дастидан дод!

Парда

БЕШИНЧИ ҚЎРИНИШ

Ўша ҳовли. Ойдин кеча. Узоқда сой шовуллайди. Булбул сайдайди. Хўроҳ қичқиради. Бўстон сўрида ғарифона ётиди. Девордан Каримжон қарайди ва пастда турган кимгадир бир нималар дейди. Девордан кесак кўчиб тушади. Бўстон дарров бошини кўтаради. Каримжон гойиб бўлади.

Бўстон (*бошини кўтариб*). Пишт! Пишт-э!.. Йўйўқ, пиш-пиш-пиш!.. Кела қол, жонивор, ёнимга ёт, ёлғизман... Пиш-пиш... (*Бошини қўяди, яна кўтаради*.) Ма, пиш-пиш-пиш... Уф! Йигитнинг ақли икки кўзида бўлар экан-да! Туғиб, бола ўстириб, шунча йил йўлига ниғорон бўлиб... шуми! Ҳаҳҳ, қарив қувватдан кетадиган чоғимда ғариф бўлдимми! (*Ўпкаси тўлиб*.) Пиш-пиш-пиш...

Бошини қўяди, кўйиниб йиғлайди; секин ўрнидан туради, кўрпа сўридан сирғаниб тушади; йиғлаганича ҳовлини кезади, «қорагат ўқилган жой» даги ниҳолни қулоқлаб ҳўнграйди, сўнг телба бир ҳолда қўчага чиқиб кетади.

Девордан Умид қарайди, ерга тушиб ётган кўрпани, сўридаги бўш ўринни кўриб ҳайрон бўлади ва пастдаги кимгадир ҳовлиқиб бир нималар дейди. Ҳаял ўтмай кўча эшигига Каримжон билан Умид а пайдо бўлади.

Каримжон (супанинг олдига келади). Умидахон, аям йўқлар!

Умид (тасалли бериб). Уйқулари қочган бўлса юргандирлар-да! (Атрофга.) Ая! Ая!

Каримжон. Э-э, сиз чақирманг! (Атрофга.) Ая! Ая!

Умид. Менга қаранг, Каримжон ака, Хайрихонларникида бўлмасинлар тагин?

Каримжон. Йўғ-э!.. Тўтиносо холамни кўз олдингизда ҳайдаб солдилар-ку! Лекин бир кириб чиқмайсизми?

Умид. Ҳозир... (Чиқади.)

Каримжон (ўзича). Ўҳў!.. Қишлоққа борамиз, у ёғини ундоқ, бу ёғини бундоқ қилиб ҳамма касалликни ҳайдаб чиқарамизу, ҳолва еб ётамиз деб ўйлабмиз! Қишлоқда докторга касалликдан бошқа мана бунақа ишлар бор экану!.. «Эскини эплагунча эсинг кетади», дегани шудир-да!

Умид, уйқусираган Хайри киради.

Кечирасиз, Хайрихон...

Хайри. Вой ўлай... Кечқурун не маҳалгача гаплашиб ўтирган эдим. «Қишлоқдан бошимни олиб чиқиб кетаман», деган эдилар, мен юпатган эдим...

Каримжон (зўр ташвишда). Шунақами?.. Бемахалда қаёққа борадилар...

Умид. Шу атрофдан кетганимиз йўқ-ку, ҳовлидан чиққан бўлсалар кўрмасмидик! Сутдай ойдин...

Учови кўча томонга кетади. Умид а билан Каримжоннинг ая деб, Хайрихоннинг, хола деб чақирган товуши борган сайн узоқлашади. Кўча эшигига Шакар билан Ашуралиев пайдо бўлади.

Шакар. Умидахон! Қизим!
Ашуралиев. Каримжон!

Иккови ичкарига қулоқ солади.

Тўтиносо (төвуш). Хайрихон! Хо Хайрихон!
(Киради.) Ие!.. Ассалому алайкум!.. Нима қилиб юриб-сизлар?

Шакар. Умидан билан Каримжон Бўстонбувидан хабар олгани келишган эди, бемаҳал бўлиб қолди, дараги йўқ... Ўзингиз нима қилиб юрибсиз?

Тўтиносо. Ўйғониб қарасам Хайрихон ўрнида йўқ! Ҳайронман, қаёқقا кетди экан?

Ашуралиев. Каримжон билан Умидахоннинг-ку узри бор, ойдин кечада... сизнинг қизингиз қаёқقا кетади?

Шакар. Учови Бўстонбувига тушунтираётгандирда!

Учови ичкарига қулоқ солади.

Тўтиносо. Сиз кирингчи!

Шакар (тинглаб оёқ учидан сўрининг олдига кира-ди). Ҳеч ким йўқ! Бўстонбуви ҳам йўқ!

Ашуралиев. Ундоқ бўлса Бўстонбувини алдаб-сулдаб ҳовлига олиб кетишибди! Қани, юринг, ўртоқ Ашуралиева!

Тўтиносо. Хайрихонни айтиб юборинглар!

Ашуралиев билан Шакар чиқади. Тўтиносо узоқдан келаётган кимнидир кўриб қўрқиб кетади ва ўзини панага олади. Арвоҳ сингари Бўстон телба бир аҳволда тентираб киради ва сўрига аранг етиб бориб ўзини ташлайди. Тўтиносо беихтиёр унинг олдига боради.

Бўстонбуви, нима бўлди, сизга нима бўлди? Қидириб юришибди... Қаёқда эдингиз?

Бўстон (бошини кўтаради). Қўрқдим...

Тўтиносо. Нимадан қўрқдингиз? Қаёқقا борган эдингиз?

Бўстон. Сой... бўйига борган эдим, Искандар ҳам сувга айтган-ку ҳасратини... Мен ҳам ҳасратимни айтмоқчи эдим, сув тилга кирди, (эти жунжикиб) тилга кириб: «Фарид экансан, бенаво экансан, кел қўйнимга», деди.

Тўтиносо. Сиз ўзингизни ўзингиз фарид-бенаво қилиб ўтирибсиз-ку, мени, қиёматлик қўшнингизни ҳайдаб солдингиз, қудангизни хафа қилядингиз, ўғлингиздан, келинингиздан юз ўғирдингиз... Сув шунаقا деганда сиз нима дедингиз?

Бўстон (Тўтиносонинг елкасига бошини қўйиб дир-дир титрайди). Йўқ, дедим! Йўқ, дедим!! Болам бор, дедим!

Тўтинисо. Ҳа, аиа энди ўзингизга келдингиз!

Радиодан (овоҳ). Диққат! Диққат! Эшитингиз! Колхоз радиосидан гапираётимиз! Колхозчи ўртоқ, қўшнингизни уйғотинг! Қўшнингизни уйғотинг!

Бўстон (ваҳима қилиб). Вой, яна уруғ бошланди!

Тўтинисо. Нафасингизни ел олсин!

Радио. Микрофонимиз олдида раисимиз Жамол ота! Жамол ота! Эшитингиз!

Жамолнинг товуши. Колхозчи ўртоқлар, бемаҳалда уйғотганимиз учун хафа бўлмайсизлар... Бундан тахминан икки соат бурун ҳурматли докторимиз Каримжоннинг аяси...

Бўстон. Вой!..

Жамолнинг товуши. Яъни ҳурматли докторимиз Умидахоннинг қайнонаси Бўстонбуви Эрматова йўқолиб қолди.

Бўстон. Вой!..

Жамолнинг товуши. Бўстонбуви уйқусираб ўрнидан туриб кетибди. Шунақа касали бор экан, Бўстонбувани ким қаерда қўрса маҳкам ушлаб, бетўхтов идорага олиб келсин! Умидахон, Каримжон учовимиз идорада бўламиз.

Тўтинисо. (*Бўстонни маҳкам ушлаб судрайди*). Юринг бу ёққа!

Бўстон. Шошманг!

Тўтинисо. Юринг деялман!

Бўстон. Раис колхозчиларга айтди-ку, сиз нега мени судрайсиз, колхозчи эмассиз-ку!

Тўтинисо. Яслида ишлайдиган бўлганимдан кейин колхозчиман!

Иккови торт-торт қилиб турганда радио эълонни қайтаради, лекин кўча-кўйда ғовур, ҳайқириқ, автомобилларнинг гудоги унинг товушини босиб кетади. Шу чақ Хайри югуриб киради, онасини эшик слидидан тополмай ичкарига қарайди ва буларни кўриб бир оз анграйиб қолади-ю, юрганича кетади.

Бўстон. Тўтинисо деялман, қўйворинг!

Тўтинисо. Ахир раисга кўриниш беринг, қишлоқ тинчисин!

Бўстон. Бормайман! Бормайман! Раисга нима дейман?

Тўтинисо. Менга нима деган бўлсангиз шуни айтасиз-да!

Бўстон (ялиниб). Жон Тўтинисо, шу гап орамизда қолсин!.. Шошманг, нафасимни ростлаб олай...

Радио. Диққат! Диққат! Колхозчи ўртоқлар, Бўстонбуви Эрматова топилди! Бўстонбуви Эрматова топилди!..

Бўston. Ана, топилибман!

Умид, Каримжон, Жамол, Хайри киради. Тўтинисо рангса воқеани айтиб беради.

Каримжон (*хуноб*). Ая! Аяжон! Бу нима қилганингиз!

Бўston. Жамол айтди-ку, уйқусираганимни...

Умид. Қаёқда эдингиз?

Бўston. Менми?

Жамол. Ҳа, сен! Қаёқда эдинг, имонсиз!

Бўston (*юзига қаролмай*). Уйқусираб Тўтинисони-кига кирибман... Гаплашиб ўтириб қолибмиз... (*Tўtinis-soga*) Айтисангиз-чи!

Жамол. Шунақами... Сой бўйида нима қилиб юрган эдинг?

Бўston. Уйқусираб...

Жамол. Хўп, Искандарнинг-ку шохи бор экан, бу ҳасратини одамларга айтольмай сувга айтган экан! Сенинг сувга айтадиган қанақа ҳасратинг бор эди? Үғлинг доктор, келининг доктор, бир-бирига хўп муносиб, бир-бирини яхши кўради — ҳасратинг шуми? Буни сувга айтиб нима қилар эдинг? Сувдан нима садо чиқади? Киройи айтганга яраша одамларга айт! Ҳали ҳам бўлса радиони тўғрилатиб берай, қишлоқ ҳали ухлаганича йўқ, бир ҳасрат қилгин!

Бўston. Вой!

Жамол. Юр бу ёққа! Фарибман дегин! Бенавоман дегин!! (*Бўstonни қўлидан тортади*.)

Бўston (*қўрқиб кетади*). Вой, мен унақа деганим йўқ! Демайман ҳам.

Умидадан паноҳ тилайди. Умид уни қучоқлайди.

Парда

ОЛТИНЧИ ҚУРИНИШ

Яслининг очилиш маросимига ҳамма тайёргарлик кўрилган. Байроқлар, шиорлар, Ашуралиев яслининг очиқ турган эшигига қизил лента тортади. Гулзор саҳннинг ўртаси «Қорахат ўқилган жой» га ҳайкал ўрнатиб, оқ чойшаб билан ўраб қўйилган. Унинг бир томонида минбар, микрофон.

Собиржон (*микрофонга*). Бир, икки, уч, тўрт, беш... Асқарали ака!

Ашуралiev. Лаббай, Собиржон!
Собиржон. Радио митингни олиб эшилтиришга тайёр!

Ашуралiev. Баракалла! Баракалла! Сени почтадан озод қилиб бутунлай радиога олмасам бўлмайди! Раисга айтаман! Қўй ўша почтани, эшикма-эшик юрасанми... Қани, аввал эълонлардан эшилтириб кўрайликчи! (*Микрофонга йўталади.*) Биринчи: колхоз клуби олдида миллий музика тўгараги ташкил қилинди, хонандалар, созандалар таклиф қилинади. Иккинчи: колхоз ҳаммоми ҳар куни эрталаб ўндан кечаси соат ўнгача муттасил юриб туради; иссиқ сувни истроф қилманглар; ҳаммом ҳамиша тоза, озода турса ўзларингга яхши!

Собиржон. Бўлдими?

Ашуралiev. Э-э, шошма, авжи қолди! (*Микрофонга.*) Ҳаммомга шиша идишда қатиқ олиб кирилмасин! Эълон тамом!

Собиржон. Энди мен борай, хатлар тўхтаб қолди.

Ашуралiev. Майли, лекин менга қара, магнитофонни ола кел, митингни ёзиб оласан!

Собиржон. Ҳўп! (*Чиқади.*)

Ашуралiev (*ташқарига*). Тўтинисо!

Тўтинисо (*бир қуҷоқ болаларга керакли латтапутта кўтариб киради*). Ҳа!

Ашуралiev. «Ҳа» эмас, «лаббай» дейишни ўрганинг! Кеча клубда лектор нима деди? «Ҳа», «ҳе», «ҳим» деган гаплар кетмайди. Сиздан бир илтимос: шу микрофонга қараб туринг, бола-чақа тегмасин! Мен уйга бориб ясаниб келай! (*Чиқади.*)

Тўтинисо яслига кириб кетади. Елкасига талабалар сумкасини осиб олган Бўстон киради ва ҳеч ким йўқлигидан фойдаланиб ҳайкалнинг олдиға келади, чойшабнинг бир чеккасини кўтариб қарамоқчи бўлади.

Тўтинисо (*эшикда пайдо бўлади*). Ҳай!.. Бу нимаси, Бўстонбуви?

Бўстон (*чўчиб нима дейшини билмайди*). Ўқишдан келаётубман...

Тўтинисо. Ўқийдиган одам шунақа беадабчилик қиласдими! Айтдим-ку: зеҳнингиз хит, ўқиганингиз билан илм юқмайди!

Бўстон (*айғламсираб*). Сизга юқсан илм нега менга юқмас экан!.. (*Бирдан.*) Сиз ҳам уйда димиқиб ётган эдингиз, ишлаб, ўқиб, кўкрагингизга шабада теккандан

кейин шунаقا бўлдингиз-да! Эсингидан чиқдими, ау... хувз!..

Тўтинисо (*хижолат*). Тўғри-ку, лекин... устига чойшаб ёниб қўйгани — бирор кўрмасин дегани бўлади!

Бўстон. Шуни айтаман-да, «қораҳат» ўқилган жойга битта-яримта яланғоч хотинни тикка қилиб қўйган бўлмасин тағин!

Тўтинисо. Билмайман, кўрганим йўқ. Кечқурун ҳам пойдевори турган эди холос, эрталаб қарасам усти пайдо бўлиб қолибди. Яланғоч хотин эмасдир, ўлдими!..

Бўстон. Вой, боғнинг дарвозасини кўрмаганмисиз, бир томонига қасқон ушлаган, бир томонига тўп кўтарган иккита қип-яланғоч хотинни тикка қилиб қўйибди! (*Ялинуб.*) Жон Тўтинисо, бир чеккасини очиб кўрай...

Тўтинисо. Ҳадемай митинг бўлади, ўшанда бир чеккасини эмас, ҳаммасини кўрасиз!.. Йўқ, Бўстонбуви, ақлим етмайди!

Бўстон. Нимага ақлингиз етмайди?

Тўтинисо. Шунча ишни тўғри қилган раис шунга қолганда хато қилмас!

Бўстон. Вой, Тўтинисо, нега раис дейсиз, Қаримжон билан Умидахонни нега айтмайсиз? Ясли тўғрисида йўл кўрсатган шулар-ку!

Тўтинисо. Рост, шулар! Шундай бўлгандан кейин ўғлингиз билан келинингиз яланғоч хотинни тикка қилиб қўйгани унамас!..

Бўстон. Булар унамайди-ку, Жамол ўлгурни шунаقا ишларга ўч дейишади!

Тўтинисо. Йўқ, Қаримжон билан Умидахон қўйишимайди! Шундоқ Қаримжон! Шундоқ Умидахон!.. Ўғлингиз яхши эди, келиндан ҳам хўп ёлчидингиз, Бўстонбуви!

Бўстон (*бахтиёр*). Сиз-чи, сиз ҳам куёвдан ёлчидингиз! Азимжонингиз тайёр хотинни ўқишига юбориб ўтирибди! (*Махфий.*) Бошқа йигит бўлса «ўсмангни қўй, сурмангни торт», деб Хайрини уйга тиқиб қўяр эди!

Иккотай кулади. Одам йигила бошлайди. Ғовур, йўтал, хотинларнинг кулгиси. Шакар билан Ашуралiev киради.

Ашуралiev. Шакархон, созандаларга айтинг, ҳоли-бақудрат машқ қилиб туришсин!

Шакар (*ташқарига*). Созандалар, машқдан бўлсин!

Машқ бошланади, Қаримжон билан Умидада, магнитофон кўтариб Собиржон киради.

Ашуралiev. Каримжон! Умидахон! Бу ёққа келинглар! Қуда, сиз ҳам кела қолинг! Шакархон, сиз ҳам...

Жамол (қўлида қоғоз, киради). Қани, бошлаймизми?

Ашуралiev. Собиржон, тайёрмисан?

Собиржон. Ҳозир... Лентачувалиб кетди.

Ашуралiev (Жамолга. Ҳайрон). Қоғозга қараб гапирасизми?

Жамол. Гапни бошлаб олай деяпман, бошидан хатто қилиб қўймай...

Ашуралiev. Сиз хато қилсангиз мамлакатнинг бир чеккаси ўприлиб кетадими? (Қоғозни тортиб олади.) Ўзингиз биласиз-ку, бу касофат ҳар қанақа одамни, ҳатто Афандини ҳам ғурбатнинг уясига айлантиради!

Собиржон. Ёзишга тайёрман, Асқарали aka!

Ашуралiev (қоғозни чўнтағига туқади). Баралла! (Микрофонга). Радио эшитувчи ўртоқлар, микрофонимиз янги қурилган ясли биносининг саҳнида. Бу ерга яслининг очилиш маросимида қатнашиш учун азиз оналар ва бошқа аёллар йиғилишган! (Халқа.) Үртоқлар, янги қурилган яслининг очилишига бағишлиган митингни очиқ деб эълон қиласман!

Қарсаклар.

Сўз раисимиз Жамол отага!

Жамол. Үртоқлар! Колхозимиздаги энг катта камчиликлардан бири, яслимизнинг йўқлиги эди десам хато бўлмаса керак! Онанинг кўнгли болада, боланинг кўнгли далада деган гап бор, лекин бизнинг колхозимизда онанинг ўзи далада, ҳурматли докторимиз Умидахон айтмоқчи, боласидан кўнгли тинч эмас эди. Шуни назарда тутиб мана шу иморатни солдик. Энди, мен сизларга айтсан, ҳар қанча бола бўлса ҳаммасидан онанинг кўнгли тинч бўлади! Бемалол туфа беринглар!

Хотин товуши. Жамол ота, правлениенинг ҳимматига, гайратига раҳмат!

Жамол. Үртоқлар, правление албатта, бу ишга бошчилик қилди: лекин ҳиммат колхозчиларники, иморат колхозчиларнинг пешона теридаи бино бўлди; энди гайрат масаласига қелсақ, ҳурматли докторимиз Каримжон билан ҳурматли докторимиз Умидахонга қуллуқ қилишимиз керак! Шулар жон қўйдиришди! Раҳмат шуларга!

Қарсаклар.

Шу билан бирга шундай, халқ учун қайишадиган ёшларни тарбиялаган ота-оналарга: Шакархон Ашуралиевага, Асқарали Ашуралиевга...

Бўстон ваҳима ичиди кутади.

Қолаверса, Бўстонбуви Эрматовага ҳам чин кўнгилдан раҳматлар айтамиз!

Бўстон (лабини буриб, ўзича). «Қолаверса!..

Ашуралиев. Сўз Умидахонга!

Умид а. Мен ҳамма гапимни бино қурилгунча гапириб бўлганман. Жуда кўп гапиришга тўғри келди...

Жамол. Тўғри, бўйнимга оламан, айниқса сени кўп жавратдим!

Умид а. Энди жавратмайсизми?

Жамол (қатъий). Йўқ!

Умид а. Иморат учун қуллуқ, лекин битта иморатнинг ўзи, ҳатто янги яхши иморат ҳам ясли бўлавермайди. Ясли болаларнинг иккинчи онаси бўлиши лозим...
Бунинг учун нималар керак эканини биласизми?

Жамол. Сенинг билганинг — менинг билганим, тиля тилагингни, ортиғи билан бажараман!

Қарсаклар.

Ашуралиев. Шакархон, гапирасизми? Китобхон оналар номидан...

Бўстон. Ҳой, менга қаранг, қуда, ҳадеб ўзларинг гапираверасизларми?

Ашуралиев. Э-э!.. Гапирасизми? Марҳамат! (Собиржонга.) Шошма, ёзмай тур!

Бўстон. Ясли тўғри, хатоси йўқ! Каримжон билан Умидахон келиб қишлоққа файз кирди. (Жамолга.) Бутўрида, қуллуқ, мени «қолаверса»га қўшдинг! Лекин Каримжоннинг дадасини лоақал «қолаверса»га ҳам қўшмадинг! Шундоқ бўлишини билар эдим! (Ҳайкални кўрсатиб.) Мана, кўриб турибман, шунинг ўрнига ёстиқдаккина мармартош қўйсак... чолгинам арзимасмиди? Бу-ку шунақа, сенга нима бўлди, Каримжон!..

Музика. Жамол қизил лентани кесади. Чапак. Оқ чодир тушиб, унинг остидан қуёшга толпинаётган йўдакнинг ҳайкали чиқади.

Бўстон (энтиқиб). Вой, ўргилиб кетай гиргиттон!.. Умидахон, кўраётибсизми? (Хаёлида неварасини ардоқлайди.) Онасининг боласи, қантак ўрик донаси!.. (Умидани қучоқлаб ўпади.)

Парла

1957 йил

ПОРТРЕТЛАР

ФАНИШЕР

Сўз Фанишерга

— Тилимни қичитма, жўжахўroz! Айтмадимми, кузда қийқиллаб столнинг тагига кириб кетасан, деб... Эҳ-э, сенинг хўroz бўлишингга ҳали ўн тўрт процент бор. Ҳавони қара, шов этиб ёмғир ёғса нима қиласан, ўн тўрт процент пахтангни лунжингга шўр пахта қилиб боғлайсанми?. Келаси йил менинг бригадамга ўта қол. Биронта эски кетмонга даста қилиб қўяман!..

Баҳорда кариллаб ҳеч кимга сўз бермаган эдинг, мана энди колхозни орқага тортиб ўтирибсан. Одамим кам эмиш! Э-э, одаминг кам бўлса, нега қимирлаган жонни битта қўймай ишга солмайсан? Участканга пахтага чиқмайдиган отинчалар озми: бироннинг хотини чиқмайди. Бироннинг қизи чиқмайди... Бўйи ғўза билан тенг болалар 40—50 кило кўсак терсин, бизга қарашгани шундан-шунга Тошкентдан одам келсину, биз кап-катта бўлиб, шу ерда туриб пахтага чиқмайлик... Ўҳ-ӯ, буларни оналари қизил гулнинг тагида туқсанми?! Шунаقا оталару шунаقا эрларни мажлисга солиб роса туймайсанми? Қулоғидан кўтариб ҳалойиққа кўрсатмайсанми? Кимдан, нимадан тап тортасан?

Одам кам дейсан, мана мену сенга қарашгани Тошкентдан ҳам одам келди. Не-не йигитлар, не-не қизлар... Лекин ёрдамидан тўлиқ фойдаландингми?— Йўқ, ошнам, йўқ! Баъзи бригадаларимизнинг билиб олгани — табель, табелни кўради-ю, «ёрдамчининг маъзаси йўқ, кам теради, булардан ёруғлик чиқмайди...» деб идорага югуради. Идора нима қилиб беради. Пилигини кўтариб қўярмиди?

Нариги бригадага ҳам ёрдамчи келди. Бригада биринчи куни қараса, ёрдамчилар ўрта ҳисоб билан¹ 28 килодан кўсак теришган эмиш. Булардан биттаси² 9 кило терибди. Бригадир шу одамнинг шундан-шунга 9 кило тергани келганига сира-сира ишонмабди, бир гап бор, дебди. Мана бу бригадирга қойилман! Эртасига ўша участкага бориб, ўша одамни топибди. Нозик-

кина бир жувон экан. Бригадир кўсак терган киши бўлиб, унинг ишига разм солибди. Қараса, аввали шуки, кўсакка худди тилла қўнғиз ушлаётгандай қўл узатар эмиш, ундан кейин, битта кўсакни икки-уч марта тортар эмиш, кўсак бир қанча чўп билан чиқар экан-да, кейин, чўпни синдириб ташлармиш, бундан ташқари, ерга қараб турган кўсакларни кўрмай қолдириб кетаётган эмиш. Бригадир секин унинг олдига бориб: «Синглим, бунақада уриниб қоласиз,— дебди,— кўсакни тўғри тортманг, ёнбошлатиб силтанг. Шундай қиласангиҳ ҳам бўғинидан дарров узилади, ҳам ғўза силкиниб, ерга қараб турган кўсаклар кўринади». Шу гапни айтибилю қетаверибди. Шу хотин, хоҳ ишону хоҳ ишонма, уч кундан кейин 78 кило терди, ўз кўзим билан кўрдим. Иш мана бундоқ бўбди! Ёрдамчининг ёрдамидан тўлиқ фойдаланиш деб мана буни айтади. Билмаганга ўргат, бўшашганини ғайратга сол, уйқунқирогини уялтири, кечқурунлари ётоғига бориб «ҳормангалар» деб қўй, меҳрибон ҳангамалаш... Колхозчилар ниҳоятда миннатдор эканликларини, жуда катта иш қилаётгандикларини сезиб туришсин...

Менга, кеккайма, дегандай шама қилдинг-а! Мен битта бригадамнинг плани тўлганига кеккайдиган йигитмасман! План тўлдиришни энди кўраётганим йўқ, ошнам. Икки медаль, бир «Ҳурмат белгиси», бир «Қизил байроқ», бир Ленин ордени олган йигитман. Мен Андижоннинг Бўтақорасидан Мирзачўлга кеккайгани келганим йўқ. Мирзачўлни Мирзагулбоғ қилгани келган йигитларданман. Марҳум оқсоқолимиз Йўлдош Охунбобоевга шундоқ ваъда берганман. Ушанда у киши мажлис қилдилар, Мирзачўл бурун қандоқ бўлганлиги, у ерда ҳозир нима ишлар қилинаётгандиги, бундан кейин қандоқ бўлиши кераклиги тўғрисида гапирдилар. «Дарахтларга кўмилсин, ўтлоқларида қўй-қўзи маърасин, ариқларида шилдираб сувлар оқсин, боғ-бўстонларида булбуллар сайрасин. Одамлар яйрасин, юртимизнинг бойлигига бойлик қўшсин»,— дедилар. Бизнинг муродимиз мана шу. Бригадамнинг планини тўлдирсам ана шу тупроққа битта данак тикдим деб суюнаман. Суюниш — кеккайиш эмас, ошнам!

Партиямиз бўлади деган иш бўлмай қолган эмас, ҳукуматимиз қиласиз деган иш қилинмай қолгани йўқ, олимларимиз ўсимликни раъйимизга солиб бераётубди. Машиналаримиз битта бармоғимизни филга тенг қилиб қўйди. Мен келганда мана шу ерларнинг ҳар гек-

тари ниҳояти 8 центнердан пахта берар эди. Бу йил 36 гектар ернинг ҳар гектаридан 35 центнердан ҳосил оламан!

Биз жуда катта ишлар қилаётимиз, ошнам, бахшиларнинг достонига, қўшиқларига тушадиган ишлар қиляпмиз. Гўрадан баҳор ҳиди келгандай колхозимизда бўлаётган ҳар ишдан ўша Мирзагулбоғнинг ҳиди 'келиб туради. Менинг бригадамдаги Тўтихонни биласан-а? Ўн олти яшар қиз, звено бошлиги. Муштдай боши билан 9,5 гектар ернинг ҳар гектаридан ҳозирнинг ўзидаёқ 32 центнердан ҳосил олди. Звеносида бирорта эркак йўқ. Терим вақтида Тўтихоннинг ўзи ҳар куни 100—150 килодан пахта терди. Мана шундан ҳам ўша Мирзагулбоғ ҳиди келмайдими? Бу қизда бунчалик ғайрат қаёқдан пайдо бўлди? Биз бу ерда жуда катта иш қилаётганимизни катта-кичик, эркак-аёл ҳамма билади. Ҳамма кўриб туради. Тўтихон ҳам, унинг звеносидаги хотин-қизлар ҳам билишади. Бизларга филнинг кучини, чумолининг ғайратини берган нарса мана шу.

Ха, ошнам, букчайиб қолдинг, жўжахўроз деганимга хафа бўлдингми? Хафа бўлма. Жўжахўроз бўлсанг ҳам хўroz бўлиб туғилгансан, хўroz бўлиб кетасан. Кўтар қоматингни. Лекин, ошнам, маҳкам бўл, пахтанг сушилкага тушгудек бўлмасин.

Ана, кўрдингми, булут йиртилди, эртага ҳаво яхши бўлади...

3/XII—48 йил

ДҮРМОН ЛОЧИНИ

Тошкентга келиб Янги Дўрмон — «Қизил Узбекистон» колхозини кўролмай қайтган киши армонда кетади. Ҳеч бўлмаса нарироққа бориб Оржоникидзе район марказининг чиқаверишидаги тепаликда ёки колхоз раислари тайёрлайдиган мактабнинг катта йўл бўйидаги шийпонидан Дўрмонга бир қаралса, кўнгилдаги ҳар қандай ғубор бир зумда тарқайди кетади!

Этагини кўз илғамайдиган ранг-баранг, иирик-иирик ер карталари; боғлар, чорбоглардаги, хиёбон, кўча ва йўллардаги садарайҳондай қулф уриб, намозшомгулдай тарвақайлаб, гулихайридек бўйга зеб бериб ўсан дараҳтлар; булар устидан бўй чўзиб турган мирзатераклар; дараҳтлар остидан, орасидан мўралаб турган оқ, пушти, сарғиш, кўқимтири деворлар, қизил ва яшил томлар... Шундай манзарани расмда кўрган киши «расом жуда ошириб юборди» дейди.

Дўрмонни боғ десангиз минг-минг тонна пахтаси бор, пилласи бор; оқ олтинга кон десангиз, ширин-шакар меваси бор, қўю қўзи, сигир-бузоқ, парранда-ю, ийлқиси бор.

Олачипор Қурама ва Чимён тоғлари, оч ўсмаранг пасти баланд адирлари, қирлари Дўрмоннинг tengи йўқ ҳуснига ҳусн қўшгани, уни ясатгани, безатгани атайин яратилгандай туюлади.

Қуралай кўзга тортилган сурма киприкларда оқиши кўриниб қадри кетгандай, Дўрмонда кечалари ойдину, ойнинг қадри қолган эмас: кўча ва ҳовлилардаги ёруғ электр чироғларидан кўз қамашади. Деразаларда ранг-баранг шуъла ёнади: буларнинг аксидан ариқларда сув эмас, ўйноқи нур оқади. Кундузи кекса, не-не замонларни, маконларни кўрган қуёш, дўрмонни кеча кўриб тўймагандай яна кўргани шошилиб мўлжалдан эртароқ чиққандай, унинг устида кўпроқ тўхтаб, шодликдан чақнаб, ота ғамхўрлиги, она меҳри ва ошиқ муҳаббати ҳароратидан шундай қишлоқлар яратган рес-

публикага, унинг азим пойтахтига нурдан табрик ва саломлар юбораётгандай туюлади.

Республикамизнинг бу гўзал парчаси юртимиизга меҳмон бўлиб келган румин деҳқонларининг ҳавасини, ҳинд санъатчиларининг шавқ-завқини, Бразилия, Аргентина, Венгрия, Миср шоирлари, адилларининг илҳомини келтирди; Хитой олимлари, демократик Германия, Япония, Норвегия хўжалик ва маданият ходимлари ва Англия, Йндонезия, Эрон, Афғон, Бирма давлат арбобларининг таҳсинига сазовор бўлди; бошқа кўп мамлакатлардан келган кишиларнинг ҳам ҳавасини, баъзан ҳасад туйғусини қўзғатди.

Қишлоқларимизни мана шу хилда обод, деҳқонларимизни йўқчилик ғам-ғуссасидан ҳалос қилган колхоз тузуми, шу билан бирга, колхоз ишлаб чиқариши командирлари — фаросатли, дидли, ғайратли, ишнинг кўзини биладиган, эл-юрт деганда ўт кечишга, сув кечишга тайёр бўлган раҳбар кадрлар ҳам етиширди.

Мана шу кадрлардан бири «Қизил Узбекистон» колхозига қарийб йигирма йилдан бери раҳбарлик қилиб келаётган донгдор раис Абдужамил Матқобиловdir.

Ёши анчага бориб қолган бўлса ҳам, йигитлик таҳи бузилмаган, шопдай мўйлови баланд қаддига хўп ярашган бу одам кўпроқ боғда, этаги кўринмайдиган ток хиёбонининг кираверишидаги каттакон сада остига қўйилган сўрида темир панжара — дарвозадан катта кўчага қараб ўтиради. Ҳамиша очиқ ҳавода юрганлигидан қип-қизил ва ажинга сўз бермаган юзидан табассум аримаган бу одамни дабдурустдан кўрган киши унинг бошида бир минг бир юз хўжаликдан иборат, беш ярим минг жон кўз тиккан катта рўзгорнинг ташвиши бор деб ўйламаслиги ҳам мумкин. Шовқин йўқ, югуриш йўқ, ҳовлиқишиш йўқ. Аксинча, бу саданинг тагида ҳовлиққаннинг ҳоври босилади. Бу ерда гўё бутун колхоз, унинг ҳар бир бригадаси-ю, звеноси, ҳар бир колхозчи-ю, унинг ўй ичи баралла кўриниб, ҳар бир товуш аниқ эшитилиб туради. Шунинг учун одамлар, «раисда лочиннинг кўзи-ю, кийикнинг қулоғи бор» дейишади.

Унинг пахтачилик, пиллачилик, чорвачиликдаги тажрибаси, боғдорчилик, сабзавотчиликдаги ҳунари устига хўжаликни олиб боришдаги маҳорати колхозчиларининг завқини келтиради:

— Раисимиз ҳисобини топса, сигирнинг маърашидан ҳам фойдаланади!

— Даромадни теша билан чопиб олсак, раисимиз қирғич билан қириб сарф қилади!

Бу аломат ташкилотчининг саргузашти билан ҳозирги Дўрмон тарихи орасида, нечукдир, бир муносабат бор.

Эски Дўрмон қалдирғочнинг уясига ўхшаган кесак деворлар, пачақ, қийшиқ уйлар, тўнтараб қўйилган лайлак уяга ўхшаган томлар, булар орасида қабристондаги даҳма сингари қаққайиб турган қизил тунука томли икки иморат—икки бойнинг ҳовлиси, бир мачит ва суви қуртлаб, қон тусиға кирган бир ҳовуздан иборат бўлган вақтларда Матқобилов бойларнинг эшигига қарол, дурадгорга шогирд бўлиб юрган эди. Қизил тунука томли икки бинонинг бири мактаб, бири «Қизил қўшчи»га идора бўлгандан кейин эса Матқобилов ўз ерини экиб, нимжон бўлса ҳам, ўз хўжалигига эга бўлди; савод чиқарди, сельсовет атрофидаги активлардан бири бўлиб қолди. Икки юз йигирма хўжалик бирлашиб колхоз бўлганда Матқобилов аввал кетмончи, колхоз бир оз мустаҳкамлангандан кейин эса пахтачилик бригадасининг бошлиғи бўлди. Колхоз катта-катта қадамлар ташлаб олға босган сайн Матқобилов кўзга яққолроқ кўрина борди: ғайратли, омилкор бригада сифатида обрўси ошиди, сельсовет очган курсда ўқиб, билимини оширди; гап билди, сўз билди, мажлисларда гапирадиган, унча-мунча одамга сўз бермайдиган бўлди; ниҳоят, колхозга раис қилиб сайланди. Саккиз йилда саккизта раис кўрган колхозда Матқобилов раис бўлиб қарор топди.

Матқобилов раислигига колхоз ташкилий-хўжалик томондан мустаҳкамлана борди: колхозчилар ниҳоятда аҳил бўлди, колхозга муҳаббати ва меҳнатга рағбати ошиди. Кечагина ўз ери, ўз уловидан кўзини ололмаган, ўзидан бошқани ўйламайдиган кишилар энди колхоз тўғрисидагина эмас, ҳатто республика тўғрисида ўйлайдиган бўлиб қолишиди; Шимолий Тошкент, Мирзачўлдаги Киров номли каналларда, Оҳангарон темир йўли, Фарҳод гидростанцияси қурилишларида жон куйдириб ишлаб, «Қизил Ўзбекистон» колхози номига шон-шараф келтирди.

Уруш бошланган вақтда колхоз ўзини батамом тутиб олган, мамлакатимиздаги мингларча колхозлар

қатори қўшинларимизнинг мустаҳкам орқа таянчига айланган эди. Бу вақтда пахта ҳосили ҳар гектар ердан ўн икки ўрнига йигирма уч центнерга кўтарилган эди, уруш даврида асосий куч бўлиб қолган аёллар, қарияларнинг ҳиммати, ғайрати ва ташаббуси соясида колхоз шу ҳосилни қўлдан бермади, бунинг устига, хўжалик тармоқларини кўпайтирди, кенгайтирди.

Урушдан кейин ҳалқимизнинг моддий эҳтиёжини саноатимизнинг хом ашёга бўлган талабини тўлароқ қондириш учун қишлоқ хўжалигини яна ҳам ривожлантириш мақсадида Партия ва Ҳукуматимиз жорий қилган талай тадбирлар колхоз хўжалигини ҳар томонлама ва тез суръат билан тараққий қилдиришга катта йўл очиб берди.

«Қизил Ўзбекистон»да меҳнатнинг оғирини, ишнинг кўпини машина, қиласи. Колхозларни йириклиаштириш, янги сугориш системасига ўтиш, пахтани янги, прогрессив методлар билан экиш ва бошқалар техниканинг бутун имкониятидан фойдаланишга, унинг бутун кучини сиқиб олишга катта имконият яратиб берди. Бунинг натижасида колхоз 1956 йилда 1250 гектар пахта майдонининг ҳар гектаридан 42 центнер ҳосил олди, бир гектар пахтани беш-олти меҳнат кунига туширди.

— Хўжаликни комплекс равишда ривожлантирмасдан туриб колхозчиларнинг даромадини йилдан-йилга ошириш қийин,— дейди Матқобилов.

Колхозчиларнинг даромади йилдан-йилга ошиб бораётган «Қизил Ўзбекистон» колхози, ҳақиқатан, кўп тармоқли хўжаликдир. Колхозда олтида чорвачилик фермаси бўлиб, буларда 900 бош қорамол (300 таси сигир), 4000 бош қўй, 300 бош йилқи, 250 бош чўчқа (25 таси она чўчқа), 150 яшик асалари, бир неча минг бош парранда бор. Бутун куч пахта ва пилладан юқори ҳосил олишга қаратилиши билан бирга чорвачилик маҳсулдорлигини оширишга ҳам катта диққага ва эътибор қилинади. 300 сигирга янги типда солинган қишлик ва ёзлик, механизациялашган «шоҳона» оғил, икки миллион сўмдан ортиқ пул сарф қилиб қурилган икки минг тонналик силос чуқури ва башняси, тахминан икки миллион сўмга тушадиган паррандачилик комбинати қуриш мўлжалланганлиги ва бошқа кўп ишлар бунинг далилидир.

Колхоз, хўжалик ютуқлари билан Бутунитифоқ Қишлоқ хўжалиги виставкасининг ҳам зийнати бўлди.

«Қизил Ўзбекистон» 1953 йилдан бери Виставка қатнашчиси бўлиб, иккита биринчи даражали, тўртта иккинчи даражали диплом, бешта енгил ва юк машинаси билан мукофотланди. Матқобиловнинг ўзи иккита олтин медаль, учта кумуш медаль ва битта «Победа» машинаси мукофот олди.

Колхоз боғдорчиллик ва сабзавотчиликдан ҳам тўрт миллион сўмга яқин даромад олади. «Қизил Ўзбекистон»нинг чойнакдай-чойнакдай анири, карсилайдиган олмалари, ҳар боши бир патнис келадиган шириншарбат узумлари, пичоқ тегмасдан тарсиллаб кетадиган қовун-тарвузлари, қишида ҳам барра бодринги, помидори, кашничу кўк пиёзи Тошкент ва Чирчиқ бозорларининг кўркидир.

Ҳамма тармоқлардан чиқадиган маҳсулотни Матқобилов қўл ҳам тегизмай, чумчуққа ҳам егизмай колхоз ва колхозчилар бойлигига жамлайди. Томатома кўл бўлур деганлар. Тармоқлардан томадиган томчилар, ҳақиқатан колхозчиларнинг даромадини йилдан-йилга ошириди, колхозни бақувват, ҳар ишга қодир қилди.

«Қизил Ўзбекистон»нинг қудратини қурилиш иши, бунинг миқёси ва суръатидан қиёс қилса бўлади.

Янги суғориш системасига ўтиладиган вақтда анчагина ерни қуроқ-лахтак қилиб турган беш юз хонаённи бетўхтов, пландаги муддатдан бурунроқ кўчириш зарур бўлиб қолди. Беш юз хонаён — бутун бир бошли қишлоқ деган сўз! Шундай бўлишига қарамай, колхоз кучига ишониб, пасқамликларнинг қатига, эгри-буғри кўчаларнинг қаърига тиқиб қўйилган бурунги Дўрмондан сўнгги нишона бўлиб қолган пачоқ, қоронги кулбаларга бульдозер солиб юборди. Салвақт ўтмай бу хонаёнлар катта йўл бўйига солинган баланд, «уй мана бунақа бўлади» деб ҳавоға, қуёшга кўкрак кериб турган боғу боғчалик, кўп хоналик янги ўйларга кириб олишди.

Колхоз кейинги беш-олти йил ичida бир талай уйжойдан ташқари, йигирма етти хоналик идора биноси, ўттиз етти хоналик дам олиш уйи, суткасига беш юз киши чўмиладиган ҳаммом, ўн олти ўринлик меҳмонхона, уч юз болага бешта боғча биноси, бутун ҳаҷолини ва хўжалик обьектларини сув билан таъминлайдиган ўн етти километрлик водопровод, пахта тозалайдиган завод, суткасига ўн минг дона пишиқ фишчиқарадиган фиш заводи ва бошқа нареалар қурди;

сақкиз километрлик ички йўл колхозга мол тушириш ва колхоздан маҳсулот чиқаришни осонлаштирадиган бир юзу йигирма метрлик темир йўл шохобчаси солиб олди. Ҳозир яна бирмунча уй-жой, тўрт юз болага мўлжалланган интернат биноси, қирқ номерли телефон станцияси солинаётиди.

Одамларнинг меҳнат ва муҳаббатидан яшнаган колхоз, ўз навбатида, колхозчининг оғирини енгил, қийин ишини осон, турмушини фаровон ва чиройли қиласиган жуда кўп илм ва техника мўъжизаларини қишлоққа олиб келди, қишлоқда саводсиз одамни сифирмайдиган, ёшу қари ҳамма илм-маърифатга, техникага, инсон ақли яратган ҳамма моддий ва маънавий чеъматларидан фойдаланишга ҳаракат қиласиган шароит вужудга келтирди. Бунинг натижасида колхоз интеллигенцияси пайдо бўлди, булар: врач ва ўқитувчилар, ветеринар ва агрономлар, тракторчи ва химизаторлар, шофер ва механиклар, идора хизматчилари ва савдо ходимлари... «Қизил Ўзбекистон» тупроғида ҳозир йигирма ўринлик касалхона, ўн икки ўринли туғруқхона, аптека, лаборатория, кинотеатр, радиоузел, уч магазин, битта ўн йиллик ва бешта етти йиллик ҳамда битта бошланғич мактаб бор. Бу мактаблардаги ўқитувчиларнинг етмиш проценти дўрмонлик бўлиб, Тошкент, Самарқанд, Фарғонада таҳсил кўрган кишилар. Қишлоқдан ҳозиргacha 14 врач, 15 инженер, 14 агроном, 3 артист, 2 шоир чиққан. Байрам кунлари галстукни қисиб боғлаган, шимининг қирраси билан қовун сўйса бўладиган йигитларни, пошнаси ингичка туфлиларда дикиллаб, ҳарир этакларини учирив юрган қизларни кўрсангиз... ким билади, буларнинг қайси бири ўқитувчи-ю, қайси бири хизматчи-ю, қайси бири оддий колхозчи!

Колхозга Матқобиловнинг жуда кўп меҳнати синган, бунинг учун бутун колхоз ва ҳар бир колхозчи ундан миннатдор; лекин шу билан бирга, Матқобилов бутун ҳаётини хаёлидан кечирав экан, бутун колхоз ва ҳар бир колхозчи олдида қўл қовуштириб, улар билан бирликда жонажон Партиямизга, Ҳукуматимизга миннатдорлик туйғусини, меҳру муҳаббат ва чексиз садоқат туйғусини изҳор қиласи.

ЮРИНГ, ОШНА, ЧУЛ ҚУВЛАЙМИЗ!

Ассалому алайкум, жондан азиз, шакардан лазиз Москвам!

Мана, биз ҳам келдик. Қилган меҳнатимизни тақдирлаб берган мукофотингни олиб қуллуқ қилгани қардош-қариндош пахтакорлар, галлакорлар, чорварларнинг ютуғини олқишилаб чапак чалгани, яхши ишларидан ибрат олгани келдик...

Ёзинг, яхши қиз, каттароқ дафтaringизга ёза қолинг, кўпчиликмиз, кичигига сифмаймиз! Бирламчи: Анжаннинг Бўтақорасида туғилган, бир кам қирқинчи йилда Мирзачўлга кўчиб келган ва бугунги кунда Гулистон районидаги колхозда яшаб-яшнаб турувчи Юнусов Фанишер! Бригадир! Эллик бир яшар...

Қани, юринг, ошна, пича вақт бор экан. Кремлни бирпас айланайлик... Республикамиз пахта планини бажаролмаган йиллари ерга қарай бериб димиққан, захлаб, занглаб кетган кўкракларга шабада тегсин! Кремль шабадаси тегсин!

Биз ўша йиллари ҳам бажарган эдик, лекин бари бир, ерга қараганмиз, ошна! Биз бажарган билан республика бажармаса... битта мих билан иморат солиб бўлмайди деган гап ҳам гап! Бурун бригадамизни битта мих деган одамлардан хафа бўлиб чакки қилган эканмиз. Хом сут эмган одам боласи, баъзан дўланани кўриб тогни эсидан чиқариб қўядиган мавридлар ҳам бўлар экан-да!

Оlamda битта ўзини, жуда нари борганда, бола-чақасинигина ўйлайдиган, халқни кўргани, юртга қаражани бўйи етмайдиган одамлар бор! Биз, колхоз июнимизни бутун қилди, бизга ёруғ уй, қўлимизга китоб берди деймизу, лекин булардан ҳам каттароқ, булардан ҳам чиройлироқ бир нарсани кўпинча пайқамаймиз: колхоз бўйимизга бўй қўшиб, халқни кўрадиган, юртга қарайдиган қилди. Мен сизга айтсам, ошнам, халқни кўргани, юртга қарагани бўйи етмайдиган

одамчанинг офтобшувоқда қорнини ялаб, орқа оёғи билан бўйини қашлаб ётган мушук боладан фарқи йўқ!

Бурунги замоннинг йўриғи бошқа эди. У замонда меҳнат оғир юк, бу юк меҳнаткаш одамни ерга қазпишириб юборган, меҳнаткаш одам қўшнисини кўргани, атрофга қарагани бошини кўтаролмас эди. Мана, менинг ўзимдан қиёс: колхоз бўлмасдан бурун, Тўйчи эшоннинг эшигидаги қарол бўлиб юрган йилларим, ўзимдан бошқани ўйлагани, қишлоққа кўз ташлагани фурсатим бўлиптими! У вақтларда тунларим бирпас ором олгани, кунларим бир бурда нон топгани аранг етар эди. У вақтларда меҳнаткаш одам, агар куни ортгудай бўлса, ўзини ўлимга заготовка қиласр эди — намоз ўқир эди.

Биз киндик қонимиз тўкилган қишлоқларни, кўз очиб кўрган колхозларимизни ташлаб Мирзачўлга йўл олганимизда бу гаплар тилимизга чиқмаган бўлса ҳам дилимизда қўр олиб ётар эди. Мана менинг ўзимни олинг. «Файрат» колхозида ярим газли кетмонни зўфатасигача ботириб уриб юрганимда, Карл Марксномидаги колхозда бригадирликни дўндириб, Анжан областининг манман деган йигитлари билан беллашиб, ҳеч кимга сўз бермай, кариллаб юрган кунларимда кимдан кам эдиму, нимам кам эди! Ўшандада Мирзачўл дейишганда яхши турмушим ҳам, бригадамнинг ютуқлари ҳам кўзимга кўрингани йўқ, ошна, ўша вақтларда комсомоллар айтмоқчи, «унумли Мирзачўл ерларини босиб ётган қамиш-қиёқ, шўр» кўринган эди.

Бир менми? Биз саксон уч хўжалик эдик. Партия ва Ҳукуматимиз Мирзачўлнинг пешанасига битган шўрни ювиб ташлаш керак деганда, саксон уч хўжалик баравар кўрпамизни кўтарганимиз!

Биз келганда Мирзачўлни кўрган ҳар қандай одамнинг ҳам юраги орқасига тортиб кетар эди. Ўшандада мен чўчиганим йўқ десам, бутунлай ёлғон гапирган бўламан, ошнам! Кўрпамни қўйиб атрофга шундай қарасам...вой-вуй, Мирзачўл шунақами ҳали, деб юборибман! Аллақандай бесўнақай шўр гиёҳлар, попули қамиш, қиёқ, ердан қайнаб чиқсан, очилган оҳакдай оппоқ шўр... Онда-сонда кўриниб одамнинг кўнглиға пича ёруғлик солиб турган экин-текинни кўрсангиз... Фўзанинг бўйи бир қарич, ҳаммаёқ қашқа, ола — бамисоли куя еган пўстак дейсиз. Қамиш капа, қамиш бостирма, қамишга лой чаплаб тикланган уйлар...

Ўшанда колхознинг тўрт хонали идораси ҳам қамишга лой чаплаб солинган «иморат» эди.

Ўша куни кечқурун идоранинг рўпарасидаги янги қазилган зовур бўйида мажлис бўлди. Шу мажлисда райком секретари айтган гап ҳеч қулоғимдан кетмайди:

— Чўчиманглар, азamatлар,— деди у киши.— Бутун республиканинг кўзи бизда!

Ўша пайт дилимизга қувват бўлган бу гап нечоғлик ҳақиқат эканини мана, ўн етти-ўн саккиз йилдан бери ҳар куни, ҳар соат ўз кўзимиз билан кўриб келаётбиз.

Мирзачўл Ўзбекистоннинг бино қўйган фарзандларидан бири бўлиб қолди. Республика катта ниятлар, зўр-зўр орзу-ҳаваслар кўриш умидида ўстираётган бу фарзандига нон еганда юмшофини, ош еганда илигини бериб келаётпти. Мана шу ғамхўрлик орқасида ғайратли, лабзи ҳалол йигитларимиз, қизларимиз, ёшқари ҳамма ватанпарвар азamatлар Йскандар замонасидан бери одамлар уриниб удда қилолмаган ишларни бажаришга, халқнинг хаёлида ҳам рўёбга чиқмаган орзусини ушатишга эришаётбиди; чўлни ҳайдаб, қувлаб бораётбиди. Ҳозир Мирзачўлнинг Ўзбекистонга қарашли қисмida олтига район, ўн иккита МТС, етмиш иккита колхоз, бир қанча пахтачилик ва бошқа хил совхозлар бор. Ўтган йил «Дружба», Фарҳод номли иккита совхоз, бир қанча колхоз ташкил қилинди.

Бизнинг Гулистон районида чўлдан нишона ҳам қолган эмас. Менинг бригадам ўтган йил қирқ гектар ернинг ҳар гектаридан қирқ олти центнердан пахта олди. Бунаقا юқори ҳосилни фақат ўтган йил олганимиз йўқ-да. Мана бу орденларни кўярпсизми, ярмини тақиб келганман, ҳаммаси битта костюмга сиғмайди!

Бунаقا юқори ҳосилни фақат бизнинг бригада етиштиргани йўқ. Исмоилов, Анорқулов, Мамараҳимов, Қодиров, Мұхитдинов, Йўлдошевларнинг бригадалари етиштирган ҳосилни ҳам республикада кўп бригадалар орзу қилса керак.

Бизнинг Мирзачўл фақат пахта, ғалла, пилла кони, чорва, парранда маконигина эмас, ошина! Боғларимизда етишган хилма-хил узумлар тилни ёради, анжирларимиз иситма чиқариб юборади; полизларимизда битган асалпалак қовунларимизнинг биттаси саккиз кишидан ортиб қолади...

Утгай йил Партия ва Ҳукуматимиз Мирзачўл тўғрисида жуда катта қарор чиқарди. Биладиган одамларнинг айтишига қараганда, шу қарор бўйича бешетти йил ичидаги қилинадиган иш 1917 йилдан бери қирқ йил мобайнинда қилинган ишлардан икки бара-вар кўп, иш суръати ўттиз баравар ортиқ эмиш. Партия ва Ҳукуматимизнинг бу қарори, шу қарор юзасидан бошланиб кетган ишлар, кўрилаётган тадбирлар бизга қанот берди. Биз чўлни юриб-югуриб эмас, эндиликда учиб қувлаймиз. Чўл ўринини пахтазорларга, боғларга, боғ-қишлоқлар, боғ-шаҳарларга бўшатиб қочаётубди, орқасига қарамай қочаётубди!

Юринг, ошна, юринг биз томонларга, чўл қувлаймиз!

1957 йил

ГУЛИСТОНДА БИР БҮСТОН

Қирқ биринчи йилнинг январи. Кечки пайт. Лайлакқор ташлаб турибди. Ҳеч кутилмаган бир вақтда Тепақўрғон қишлоқ Советидаги колхоз идорасига Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси Йўлдош ота Охунбобоев келди ва тўғри бориб раис билан сўрашди-ю, бўш курсилардан бирига ўтирди. Колхоз раиси Соҳибжон Назаров Йўлдош ота билан гаплашмаган бўлса ҳам, лекин у кишини жуда кўп кўрган эди, бироқ бу ҳол шунчалик кутилмаган эдик, қаршисида ўтирган киши президент эканини анчадан кейин билди ва сапчиб туриб қайтадан сўрашди. Йўлдош ота ҳол-аҳвол сўрашганидан кейин дабдурустдан:

— Сизни яхши ташкилотчи деб эшийтдим. Дехонбой Нурматов ҳам шунаقا деяпти, ростми?— деди.

Соҳибжон Назаров хижолат бўлиб, нима дейиши ни билмай қолди.

— Ишлаб турибмиз... билмадим...

— Қанақа ташкилотчи эканингизни билмайсизми? Мен ҳам билмайман,— деди Йўлдош ота кулиб.— Нима қиласиз, бир синаб кўрамизми? Бир синаб кўрайлик, қанақа ташкилотчи эканингиз ўзингизга ҳам аён бўлади, бизга ҳам... Хўпми?

Йўлдош ота ундан жавоб кутмай Мирзачўлдан сўз очди ва бу биёбонни ўзлаштириш тарихини, революциядан бурунги уринишлар, ҳозирги дамгача қилинган ишлар тўғрисида гапириб берди; кейин, Биринчи Жаҳон уруши, чет эл интервенцияси ва гражданлар уруши туғдирган жуда катта қийинчиликларга қарамай, Владимир Ильич Ленин 1918 йилда Туркистондаги сугориш ишларига 50 миллион сўм ажратиш ва шу ишларни ташкил этиш тўғрисидаги декретга қўл қўй-

ганини, бу декрет Мирзачўлни суғориш ва ўзлаштиришда янги давр очганлигини айтди.

— Агар хўп десангиз,— деди Йўлдош ота хиёл жилмайиб,— қанақа ташкилотчи эканингизни Мирзачўлда синаб кўрайлик. Нима дедингиз?

Бир томондан чўл, янги колхоз, синашта бўлмаган одамлар, деган андиша Назаровни чўчитса, иккинчи томондан, оқсоқолнинг атайлаб келгани, унинг кулимсираб: «Синаб кўрайлик» деган сўзи замирида ётган ишонч, ҳамда Тошбулоқ қишлоқ Советидаги «Деҳқонобод» колхозида раис бўлиб орттирган тажрибаси унга далда берар эди.

Соҳибжон Назаров Мирзачўлга кўчиб кетишга роzi бўлди, орадан кўп ўтмай Йўлдош отадан шундай мазмунда қоғоз олди:

«Мирзачўл район ижроия қўмитасининг раисига.

Мирзачўл районидаги колхозларни мустаҳкамлаш ва Мирзачўл ерларини ўзлаштириш вазифаларининг бажарилишини тезлатиш мақсадида Наманган обlastига командировкага келган вақтимда Ер ишлари Халқ Комиссарлигининг орденли тажрибакор устаси Деҳқонбой Нурматов билан бирликда партия аъзоси Соҳибжон Назаровни Мирзачўл районига ишга юборишини маъқул кўрдик. Ўртоқ Назаровни ихтиёрингизга юбориб, уни районингиздаги бирон колхозга ишга юборишингизни ва ишлаш учун шароит туғдирив беришингизни сўрайман.

Узбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси Охунбобоев».

Мирзачўл район ижроия қўмитаси Соҳибжон Назаровни Октябрь қишлоқ Советига юборди. Назаров бу ерда аввал собиқ «Учинчи беш йиллик» колхозида, бир йилдан кейин у ердаги йирик колхозда раис бўлиб ишлай бошлади.

Мирзачўлдан сўз очилганда Назаров бошда чўл, янги колхоз, синашта бўлмаган одамлар—буларнинг ҳар бири ишда бир қийинчилик туғдиради деган андишага борган бўлса, уч-тўрт ой ишлагандан кейин, бу андишаси ўринисиз бўлиб чиқди: Мирзачўлнинг ўзлаштирилган обод жойларини кўргани ва бу жойларни обод қилган, қилаётган кишилардан ёр-жўралар орттирганидан кейин «чўл» деган сўз унинг учун эски маъносини йўқотди, ҳар чоқ ва ҳар ишда район, область, республиканинг мададкор қўли сезилиб тургандан кейин колхознинг янгилиги ҳам ортиқча ваҳи-

мага туширадиган бир нарса бўлмай қолди: синашта бўлмаган одамлар эса ўзи сингари обод жойларини ташлаб чўлни обод қилгани келган ва шундан шавқ-закъ оладиган ташаббускорлар бўлиб чиқди.

Ҳақиқий қийинчиликни уруш туғдиради. Уруш Мирзачўлга завқ-шавқ билан келган, билагидан куч томчилаб, файратидан олов ёниб турган навқирон йигитларни, биёбонга ҳужум қилишда ва биёбондан юлиб олинган ерларни кўпроқ ҳосил беришга мажбур қилишда одамнинг узун қўли бўлган техникани дамига тортди. Бундан ташқари колхоз ва колхозчи топган битта ионини армия билан бўлиб ейиши керак бўлиб қолди.

Ташкилотчилик қобилиятини Мирзачўлда синаб кўргани келган Назаров бу синовдан уруш туғдиранг оғир шароитда ўтиши керак эди. Колхозда асосий куч — хотин-халаж, қариялар, болалар. Машҳур бригадир, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Фанишер Юнусов: «Менинг бригадамда одам кам демайман, майдад-чўйда болалар билан ҳам ишлай бераман — менга товуши чиқиб турса бас», деб ўшандан айтган эди. Урушга кетган йигитларнинг кетмонини қўлидан олган, оғир қийинчилик шароитида матонат, меҳнатда ўрнак кўрсатган, қалбининг қуввати билан аёлларга мадад бериб, болаларнинг бошини силаб ишга солган Эргаш ака, Ҳамро бобо, Ҳусайн ота, Саидаҳмад бобо сингари қарияларнинг номи ҳеч қачон ўчмайди. Ўша йиллари мактабидан қайтиб, далада, дала шийпонида катталарга қарашган, ғўза ичиди боши аранг кўриниб пахта терган, партуқ орқалаган, юмалаб-юмалаб қоп судраган, уйида онасига қарашиб унинг бағрини тўлдирган Халилшер, Оминахон, Турсуной, Халимача сингари ўнлаб болалар, қизларнинг номи ҳам одамларнинг кўкрагида меҳр қўзғатади.

Мана шу оғир кунларда Соҳибжон Назаров кичика бош, каттага йўлдош бўлиб ўзининг зўр ташкилогчилик қобилиятини, темир иродасини, эл-юртга бўлган муҳаббатини кўрсатди.

Назаров ўша кунларни эслайди:

— Бир тонна буғдой бўлса ишни яшнатиб юборар эдик, деган пайтларимиз кўп бўлган. Уруш давридаги қийинчиликларни енгишда белимизга қувват бўлган нарса, урушда енгиб чиқишимизга жуда қаттиқ ишонганилгимиз бўлди. Йигит-қизларнинг, қарияларнинг дилида душманга бунчалик газаб, ғалабага шун-

чалик ишонч бўлган. Ватан деганда кўкрагида шунча меҳр-муҳаббат, ғайрат, билагида шунчалик куч пайдо бўладиган ҳалқ қўллаган аскар ҳеч қачон, ҳеч қаерда енгилмайди.

Республиканинг ишчи кучи, бойлиги, техникаси урушга сафарбар бўлган, Сталинград фронтида немис-фашист босқинчиларига қарши ҳаёт-мамот жанглари бораётган кунларда ҳалқ Фарҳоддек улкан қурилишни бошлаб, Сирдарёни ўз иродасига бўйсундирган ва урушдан кейин мамлакатга нур, Мирзачўлга сув беришини кўзлаган экан, ўша шароитда колхоз, колхозчилар урушдан кейинги равнақ учун замин тайёрлаган, урушдан кейинги икки-уч йил ичидаги, дарҳақиқат, барқ уриб ўсган бўлса не ажаб?

— Қийинчилик ақлнинг чархи-ю, ғайратнинг қайроғи бўлар экан,— дейди Назаров,— ўша йиллари хумдонсиз фишт пишириш йўлини топган эдик. Фиштсиз, гувалаксиз иморат солиш йўлини кўзлаган эдик... Шундоқ қилган эдик ҳам...

Колхоз урушдан кейинги икки-уч йил ичидаги пахта ҳосилини қирқинчи йилдагига қарагандаги қарийб икки баравар ошириди. Ҳар гектар ердан етмиш-саксон центнер пахта ҳосили оладиган бригадалар пайдо бўлди. Хўжалик тармоқлари орта бошлади. 187 от, 193 қорамол, 3220 қўй, парранда, сабзавот...

Хозир уруш йиллари тортилган қийинчиликлар бир тушдай бўлиб қолди, лекин тўкилган тер баракали самарасини бераётиди. Ўша йиллари тикилган данакдан бино бўлган 25 гектар боғда республиканинг қайси райони қандай мева билан ном чиқарган бўлса, ўша меванинг бир неча хилини кўриш мумкин. Республикада мавжуд бўлган олтида мевачилик иммий муассасаларининг тажрибалари, кўчватзорлари, дидлик, ҳафсалалик боғбонларнинг назаридан четда қолган эмас. Колхоз шу боғдан 1954 йилда 210 минг сўм даромад қилган бўлса, ўтган йил 720 минг сўмга етди.

Колхоз хўжалигининг бошқа тармоқлари ҳам мана шундай тез ва яхши тарақкий қилаётиди. Чунончи, чорва 1954 йилда 480 минг сўм даромад берган бўлса, ўтган йил 1 миллион 600 минг сўм даромад берди. 464 гектарга экилган дон, 300 гектар беда, сабзавот ҳам кам даромад бермайди. Бироқ колхознинг асосий даромадини, албатта, пахта беради. Колхоз ўтган йил

1300 гектарга экилган пахтадан 34 центнердан ҳосил блиб, 14 миллион сўм даромад қилди.

Колхознинг умумий даромади сўнгги уч йил ичидаги тўрт миллион сўм ошди.

Катта даромад колхоз хўжалигини яна кенгайтириш, мустаҳкамлаш учун кўп ишлар қилишга ва шу билан бирга колхозчиларнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини кўпроқ қондиришга имконият берди.

Колхоз урушдан кейин 12 хоналик идора, 40 ўринли меҳмонхона, 8 ўринлик туғруқхона, 15 ўринлик касалхона, 13 хоналик ясли, юз болага боғча, аптека, амбулатория, беш юз кишилик клуб, суткасига 500 киши чўмиладиган ҳаммом, юз точкалик коммутатор, минг точкалик радиоузел, тўртта янги типдаги молхона, юз отга отхона, йигирма машинага гараж солиб, буларга ўттиз беш миллион сўмдан ортиқча пул сарф қилди. Бундан ташқари, 350 хонадон катта йўл бўйига солинган икки-уч хоналик баҳаво, ёруғ уйларга кўчиб кирди. Дидли, завқли кишилар одамнинг суқи кирадиган чиройли ҳовлилар қилиб олишган: гулзор, ток, ёш қора толлар соя солиб турган сўри, ҳовуз... Токнинг нариги томони боғча: резавор, анор, анжир, гилос...

Бу йил колхоз уйларида, кўчаларида боғ ва чорбоғларида Фарҳодгэс шуъла сочади.

КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг 1956 йил августида «Пахта етиштиришини кўпайтириш учун Узбекистон ССР ва Қозоғистон ССРдаги Мирзачўлнинг қўриқ ерларини суғориш ва ўзлаштириш тўғрисида» деб чиқарган тарихий қарори Мирзачўлни ўзлаштириш тарихида янги давр очди.

Қўриқ ерлар бағрида яшириниб ётган туман бойлини юзага чиқариш учун чўлга ёппасига ҳужум бошланди.

Партия ва Ҳукуматимизнинг чақириғига лаббай деб бош кўтарган, мана шу ҳужумда қатнашишни истаган азаматлар ҳозир, Мирзачўлга биринчи бўлиб қелган кишилардек зовур қазимайди. Мирзачўлда шу йирик колхоз сингари обод, бардам колхозлар, совхозлар бор. Мирзачўлда техника бор, илм бор; Соҳибжон Назаров сингари чўл ғолиблари, буларнинг қаноти остида етишган ва етишаётган Фанишер Юнусов, Қурбонали Исмоилов, Сақлаболди Норқулов, Мамараҳи-

мов, Қодиров, Муҳиддинов, Йўлдошев сиңгари юқора ҳосил усталари бор, буларнинг чўлни ўзлаштиришда, юқори ҳосилни етиштиришда орттирган тажрибаси бор.

Партия ва Ҳукуматимиз чақириғи билан бошланган бу ҳужум натижасида Мирзачўл пахта, пилла, дон, анвойи хил мевалар кони бўлган кичик Ўзбекистонга, гулистон республикамиизда бир бўстонга айланди.

1957 йил

ФЕЛЬЕТОНЛАР

САМАРҚАНДДА МАКТАБГА ҚҮМАК ҲАФТАСИ

(Бир иона беруечи тилидан)

Мактаба қўмак дебон чиқди товуш вағир-вугур,
Тегди қулоғима, ёмон қочдим ўзим тасур-тусур.

Борибон ўз дўконима ўлтуриб эрдим бир замон,
Келди етиб комиссия иона деб ғадир-будир.

Ўлтурғон эрди бир неча ошноларим қақиллашиб,
Ахир, улар зўрлаб мени бер дедилар қақур-қуқур.

Ионани бериб дедим: оғайнilar, хуш келдингиз!
Кетларидан ичим ёниб бўлди тишим газир-гузур.

Чунки саховату карам учраса эрди гар менга,
Ит каби муштлашиб уни тишлар эдим ғажир-ғужур.

Қорин эрур мени пирам, йўли эрур мени йўлим,
Чорлосо эрди ёнига, сўзлашайин чағир-чуғур.

Яъни саховату карам қўймади менга юргали,
Ер тагига ниҳон бўлиб эл кўзидин апур-шупур.

Ниш

«Муштум», 1923 йил, декабрь, 19-сон

ОИ ҚУИГАНДА

Етти кетмон эгри бўлиб,
Ўнта қозон синди во ёв!

Чиқди шаҳардан бала-бом,
Турли-туман нағоралар;
Уч минг кетмон эгри бўлиб,
Мингта қозон синди во ёв!

Ҳар кўчада доду фифон,
Томга чиқиб айтиб аzon,
Товуқларга келди қирон,
Тамошолар бўлди во ёв!

Кишинаганлар байталу той,
Дуо ўқир Абдуллабой,
Ой ҳам куйиб бўлди тамом,
Қоронғулар бўлди во ёв!

Шунда эшоним дедилар:
Тавба қилсун муслималар,
Дунё тамом! Нишона шул,
Охир замон бўлди во ёв!

Ҳар томонда «ҳу-ҳуву... ҳақ»,
Ҳожи ойим синдириб тавоқ,
Маҳаллалар тарақа-туроқ,
Маҳшар каби бўлди во ёв!

Тарақлатишнинг зарбидан,
АЗон айтишнинг кўпидан,
Охир қора куюнди ой,
Уз аслига қайди во ёв!

Эртасига Шервон хола
Олти қозон қилиб бўтқа,

Қиёматдан қолғонира
Худойилар қилди во ёв!

Абдуқодир аъламимиз
Деди: «Замон охир ўлур,
Бўлмаса юртга мингбоши
Хотин-қиздан бўлмас», во ёв!

Қозон-товоқ тўнтарилиб,
Лабга учқ чиқди во ёв!

Қиёматингни ваҳмидан
Така-такалар бўлди во ёв!
Ў...во...ёв! Во ёв! Дод во ёв!..

Норин Шилтиқ

«Муштум», 1924 йил, август, 8-сон

ЭШОНИМНИНГ БОШЛАРИДАН ҮТГАНЛАРИ

(Эшон поччамнинг альбомларидан)

Бу ҳам бир достон

Отом эрди бир аҳли илм эшонлардан,
Безор бўлди калта чопон нодонлардан.
Бинобарин, ўғлим нодон бўлмасун деб,
Ўқутдилар Ҳафтиягу Қуръонлардан.

Бир қанча вақт ўқиб бўлдим муллобачча,
Турпоқ ялаб мадрасада ётдим анча.
Узоқ фурсат таҳсил кўриб, ундан сўнгра
Эшонча деб ном қўйдилар ўзларича.

Отам подшо, мен вазирдек эдим эшон,
Муридлар ҳам иккимииздан шоду хандон.
Узоқ фурсат яхши сурдик давру даврон,
Биз сургандек салтанатни сурмас хоқон.

Давлат тоги раҳна бўлиб ўлди отам,
Мен ятимга қараб қолди мушфиқ онам.
Үй ичида ўн еттига хотин қолди,
Отомдан сўнг бўлди турли-турли ҳангом.

Ўн олтиси эди менга ўгай оно,
Мендан бошқа йўқдир эди уйда боло.
Үрли-сурди жанжал билан ер бўлдилар,
Тўқсон таноб ерни олдим қанчо доло.

Бундан кейин ҳамма мурид менга қолди,
Бутун давлат менга қараб сувдек оқди.
Оз фурсатда эл ичида донгли бўлиб,
Вужудимни каромат деб эл ишанди.

Мен шу кунлар эшон ўғли — эшон бўлдим,
Назр бўлғон қоши қоро бир қиз олдим.
Кун кечирдим, ғам тотмадим, сафо сурдим,
Хоним билан айшу ишрат суриб қолдим.

Кун-түн ўтди, рўза ойи келиб етди.
Муридларим, давлатларим чекдан ошди.
Рўза куни хоқонимнинг ҳужрасида
Падаримнинг арвоҳига суҳбат бўлди.

Рамазоннинг ўн бешида ифторга деб
Хотин-қизлар чақирилди мажлис қилиб.
Отам-бобом арвоҳига дуо ўқиб,
Жаҳру суҳбат қилдук тинмай ёшлар тўкиб.

Даричадан қарасамки, бир нозанин,
Қора қоши, қора кўзи мисли лочин.
Қўнглум қўшин панжасига тез тушурди,
Омон қолмас эди жоним, бу эрди чин!

Эй воҳ, фалак, мен ўлмадим ёшлигимда,
Ҳурлар билан ўйнамадим кавсарингда.
Ҳеч гуноҳсиз ёшлигимда ўлсам эди,
Бунга ошиқ бўлсам эдим бу мажлисда.

Тонг ёришди, хотин-қизлар қўзғалдилар,
Уйларига қайтмоқ учун чоғландилар.
Қизнинг ишқи мени чинлаб тутқан эди,
Хотин-қизлар бир-бир босиб тебрандилар.

Паривашлар кетди, кулбам ўзи қолди,
Маъшуқамнинг оёғини изи қолди.
Бир неча кун ҳұшсиз бўлиб, ўзни билмай,
Ишқим ошди, қўнглим тошди, ёнмоқ қолди.

Падар марҳум: холаларни чақиритирдим,
Қўнглимдаги армонимни унга айтдим.
Завчиликка бел боғлади, холам борди,
Қизнинг менга назрлигин кейин билдим.

Оз фурсатда никоҳимга олдим уни,
Ўн бир ёшар бир қизчадир, шаҳло кўзи.
Никоҳ кеча йиғлошидан қўл урмадим.
Қиз йиғлади, оҳ-воҳ билан шу тун ўтди.

Эртаси кеч қизга дедим: нозик гулим,
Хумор кўзли, хуш қоматли, писта лабим.
Йиғламоғнинг фойдаси йўқ, ғам тортмағил,
Ихтиёри менда бўлғой бор-йўқлиғинг!

Зарда билан салчиб турди пари пайкар,
Хой дегуңча кўкрагига урди ханжар.
Хушим кетди, эсим оғиб қотиб қолдим,
Хушим тўплаб қизға боқсам жонсиз ётур.

Бу воқиа әлу ҳалққа машҳур бўлди,
Элликбоши воқиани келиб кўрди.
Бу тўғрида мени айбдор қилмақчиidi,
Домла-имом пул қистириб қутултириди.

Имом-домла ёлғонларни ёмлаштириди,
Жасадини қабристонға элтиб қўйди.
Киз отаси воқиадан огоҳ әди,
Чурқ этмади, на чорадир, бели синди.

Шунинг билан бу воқиа битиб кетди,
Нозаниним шафқат қилмай ташлаб кетди.
Зарари йўқ, ўн тўрт ёшлиқ бир қиз олдим,
Эсизларким, унинг ўрнин босолмади.

Кўп ўтмади, билиб қолди большевойлар,
Юзисзликка, текширмакка бошладилар.
Бориб бердим большевойға қўрқмай сўроғ,
Ҳайрон қолиб атрофимни ўрадилар.

Эсизгина, текширганда сир очилди,
Бир ярим йил турмасига қамаб қўйди.
Қамоқда ҳам беш вақтимни тарқ этмадим,
Вақти етди, турмасидан озод қилди.

Уз уйимга қиборона келдим босиб,
Йўл-йўлакай тасбеҳимни айлантириб.
Келсан, уйда на онам бор, на хотин бор:
Онам ўлган, хотин кетган эрга тегиб.

Муридларнинг ихолослари мёндан қайтған,
Уялмайин Мустафодан динин сотғон.
На эшон ман, на бошқо ман, ақлим шошди,
Муридларим ёмонларғо бўлди қалқон.

Бир бурда нон тополмайин эшонлиқдан,
Муридларим юз ўғурди нодонлиқдан.
Иш бўлмаса қандой қилай, бўлдим маддоҳ,
Нима қилай, кутмаганда урса арвоҳ.

Ўз-ўзимга дедим: «Шайтон сўзи билан
Олмағонда ўша қизни сабр билан,
Нари бўлмас эди давлат ҳамда мурид,
Давру даврон сурар эдим ишрат билан».

Муштум оғо!

Мен юқоридаги ёлғон ҳақиқатларни ўз пийримнинг хотира дафтарларидан ўғурлаб ёздим. Лекин, тақсиримнинг шайтон сўзи билан қилдим деб ҳасрат қилишлариға тушунмай қолдим, чунки яқинда ўртоғим шайтон билан сўзлашиб турганимда, «Нега эшонимизни йўлдан уриб расво қилдинг?» деб койий бошлаганимда, шайтоннинг кўзи қийнидан чиқиб кетди, дедики: «Эшон шундақ жиноятни қилиб турган чоғда қаттиқ уйқуда эдим, нима учун яна айбни устимга оғрадарид? Одамларнинг юзсизлигидан жуда безор бўлдим, эшоннинг расвониғи бошидан бери келмасин!»

Муштум почча, мен жуда ҳайратда қолдим, шайтоннинг даъвоси тўғрими ё эшонимизнинг ҳасрати тўғрими? Қа'ни, сиз нима дейсиз?

Норин Шилпик

Муштум:

Эшоннинг ҳасратига қараганда, шайтоннинг даъвоси тўғрироқдир, чунки шайтон эшонлардан кўра ростгўйроқдир.

«Муштум», 1924 йил, 7 ноябрь, 14-сон

УЧРАШГАНДА

Кичик фельетон¹

- Ассалому алайкум!
- Ваалайкум ассалом... Эй, қалайсиз?
- Мен сизни қаерда ҳам кўргандек бўламен, аммо эслаб ололмадим-да...
- Кўқонда кўргансиз-да, илгари икковимиз жуда яқин эдик-ку...
- Эй... ҳа, ҳа, дарвоҷе, эсимга тушди. Қани, қайтадан бир кўришиб олайлук. (Кўришурлар.) Кўқон қалай, урди-сурдилар йўқ бўлиб кетгандир-а?
- Аллақачонлар тинди.
- Албатта шундай бўлиши керак эди. Хўш, мактабларнинг ҳолидан келинг, қалай?
- Албатта, Кўқонда юз-икки юз мактаб бор эдики, ундан хабар ололмасмудук...
- Ҳали мактаблар жуда озми, қанча бор?
- Атиги икки интернат (*оч болалар интернати*). Яна битта ўша ўзингиз билган сийقا тангадек дорулмуаллимин (яқинда у ер-бу ердан йўниб олиб техникумга айлантирилган). Ундан бошқа майдо-чуйда мактаблар бор, уларнинг ҳолидан сўзлаб ўлтиришдан кўра дардига даво тилаганимиз ортиқдир.
- Ўқишлиар қалай ёки ҳаммасининг ҳам биқинига от тепганми?
- Бу томонини сўрамангиз, анув икки интернат, ча-кано-чукана мактабларни қўя туруб, кўзимизнинг қорачифидек муҳим бўлғон дорулмуаллимидан бир шингил сўзлаб ўтайин.
- Қани, хўш?
- Мен яқиндаги Андижонга саёҳатимда вагон ичидага бир билим юрти ўқувчиси билан тасодиф келдим. У бола билан бир оз сўзлашганим натижасида худди офтобда қатиқ ичган қариндош чиқиб қолдук. Албатта, ма-

¹ Асар «Муштум»нинг 1924 йил 5-сонида босилган.

сала тўғридан-тўғри билим юрти устига бурилди. Унинг айтишига кўра, билим юртида бериладиган риёзиёт дарси жиққа арабча бўлур экан, агарда бирорта даққи хира хандонлардан кириб қолса, билим юртидан билим олиш ўрнига миясини ачиган қатиқдек суюлтириб чиқади. Ҳалиги ўқувчидан «Сиз қандай тушунасиз?» деганда, «Эй... ҳадеб пайдан қолмасангиз, тушунасиз-да», деди.

Қоторимиз Асака станциясида тўхтади, бола тушиб кетди, эсизларки, мен нима учун арабча дарс берилиши сабабини сўролмай қолдим.

— Сабабини мендан эшитинг, афанди. Қўқондийларни билувчи камина-да, унинг сабаби мана бундай:

Араблар илгари маданият, шони-шавкатларини йўқотиб сирри валқо йироқ бўлғонларидан кейин, араб зиёлилари ўзлари ўрталарида бирлик ясад, Фаргона зиёлиларидан имдод сўрагонлар, Фаргона ёшлари ҳам у аризага «Қабул» деб қарор қўйиб, Қўқон билим юртидан кишилар тайёрлаб юборамиз, деб жавоб қайтарғонлар. Мана, билим юртидаги арабча дарснинг ҳақиқати шундайдир. Утган қишда ҳам билим юрти программасига арабча дарс киритмоқчи бўлиб бир қўзғолиш ясағон эдилар, билмадим, давом этдими, этмадими?

— Ҳа, ҳа. Ўзбек миллати ҳам бошқаларга раҳбарлик қилмоқчи денг?

— Бўлмаса-чи.

Яланг оёқ

БИЛДИРИШ

(Фельетон)

Бутун Фаргона мўмин ва мусулмон оға-иниларга маълум ва равшан бўлсинким: Қўқон шаҳрида ўзининг дуохон ва табиблиги билан маъруф ва машҳур бўлиб кўп беморларни осонгина тинчитиб қўядиган «Чўлоқ домла» бир оз фурсат ишни йиғиштириб мусулмонларни ҳасратга қўйган эди. Илтимос устига илтимос ёғилавергандан кейин яна ўз ишларини бошлаб юбордилар.

Ишлари: иссиқ-совуқчилик, қайтарма, жинтумор, балотумор, касал ўқиш, жинни тузатиш ва ҳоказо.

Шифо истаб келувчилар қуидаги шартларга риоя қилсалар, ҳар икки томонга фойдалидир:

1. Эрлар—9 ёшдан 19 ёшгача.
2. Хотин-қизлар —9 ёшдан 90 ёшгача.

Бу ёшдан юқорилари ёки қуийдагиларга дуонинг таъсири бўлмаслиги бир қанча тажрибадан кейин исбот қилинди.

Қабул қилинадиган касаллар:

Киндигига бод тўхтаган, кўкраги шишган, туғмайдиган хотинлар, ишқ дардига мубтало бўлган лайлилар, мажнунлар, парилар, юқ ташлаган келинлар. Айниқса, хазонрезги, тошқизиги вақтида қайталанадиган жинни ҳамда арвоҳ урганлар ва бошқалар...

Дорилардан намуналар:

1. Қўзиқориннинг барги, ҳавонинг ёғи, сўнгра мўриниң қуруми, чилимнинг суви, араванинг ғиж-ғижи ва бундан бўлак турли-туман атторининг қутисида йўқ дori-дармонлар.

Жинниларни тузатиш борасидаги икки сўнгги тажрибамиз Қўқоннинг Миртоҳир маҳалласидаги донгли бир жинни устида бўлади. Таширэҳ учун саккизта белкурак, еттита кетмон буюрилди. Дори учун энг муносиб Ҳамроқулов қорининг ашула айтганда чиқарган тери лозим кўрилади.

*Адрес: Қўқон, маҳалласи ҳаммага маълум.
Домланинг илтимослари билан: Норин Шилпиқ.*

АФАНДИНИНГ ИҚРОРИ, ЎЗИДАН КЕЙИН...

Бу кунги газетанинг икки бўлиб чиққанидан қувонган Маъруф афанди, баъзи журналларнинг ўз вақтидан кечикиб чиқишидан шундай хаёлга келди:

Қофоз кифоя қилмайди, матбуот кадрлари йўқ, ҳозирги чиқиб турган газеталардан бир нечаси бекилишга маҳкум. Буларни давом эттириш большевикларнинг қўлидан келмайди.

Мундай хаёллар уни шундай қувончли ишончларга олиб бордики, почтачининг «бу кун газеталар келмай қолди» деган жумласидан ҳам ўзича турли маънолар чиқарадиган бўлди.

Бироқ, унинг хаёли — хаёлича давом этди, ҳақиқат ўз йўли билан бора берди.

Маъруф афанди бир кун районда алоҳида район газеталари чиқарилиши ҳақида хабар эшилди, у:

— Ана холос, бизнинг бутун Туркистон учун чиқарган «Садои Туркистон» газетамиз ва «Ислоҳ» журнализмининг тиражи мингга етмаган эди-ю, ҳали шунча жумҳурият газета ва журналлари туриб, район газеталарини ўқийдиган одам қайдა?

Большевиклар қўлларидан келмайтурган ишга нега уринадилар? Ахир, Ўзбекистонда бизга ўхшаган саводлиларни лотинча деган янги алифбе чиқариб саводсиз қилиб қўйдилар. Энди 82 районда 82 газета чиқса, уни ким ўқийди?

Аввали шуким, қофоз йўқ, босмахона йўқ, ҳарф тेरувчи йўқ, машина йўқ, газетада ишлайдиган матбуот кадрлари йўқ. Ҳаммаси топилганда ҳам — чиқадиган газеталарни ўқувчи йўқ...

Шу хилда хаёллар Маъруф афандининг дилига таскин берса ҳам, район газеталарининг бирин-кетин чиқиб туришлари уни асабий хасталикдан руҳий касалликка олиб борди.

Биринчи босилишда 500 нусха чиққан район газетаси ҳозир 4—5 минг нусха чиқди. Демак, Маъруф афанди ўйлаганча «йўқ»лар ҳаммаси бор, йўқлари борлиққа чиқарилган.

Маъруф афанди бунга ишонмади. Мумкин эмас!—деди. Лекин қайдандир унинг қўлига газета-журналларнинг номлари ёзилган бир китобча тушди. Газета-журналларнинг рўйхатларини кўриб аччиғи чиқди.

— Бир-иккита каттароқ районда чиқиши мумкин. бироқ, 70га яқин районда маҳсус газеталарнинг чиқиши хотүғри. Большевиклар ёлғон ёзибдилар. Биз бутун Туркистон учун чиқарган 2—3 газета-журналга ўзимиздан бошқа ўқувчи топа олмаганимиз ҳолда, биргина Ўзбекистонда шунча газета-журнал? Бу ёлғон!!!—деб қичқирди.

Маъруф афанди ўйлади:

— Балки тўғридир, бундан катта ишларни қилаётган большевиклар буни ҳам эплай олгандирлар. Лекин ўз кўзим билан кўраман-да, сўнгра ишонаман...

У илгари қироатхонага кириб, келатурган газета-журналларни кўздан кечирмоқчи, агарда бирортаси кам бўлса, қироатхона мудири билан кўйлакдан ёқа қолгунча олишиб, большевикларни сўқиб олиш, мудирни шарманда қилиш фикри билан қироатхонага юрди.

Маъруф афанди қироатхонага кирганда, мудир янги келган газета-журналларни стуллар устига ёйиб турган эди. «Қани, териб бўлсин, сўнгра сўзлашаман», деб кутиб турди.

Катта столлинг икки томони газеталарга тўлиб, жой ҳам етишмай қолди. «Сариосиё ҳақиқати», «Пахтачи», «Қурилиш», «Зарбдор», «Марғилон ҳақиқати», «Социализм байроғи», «Ленин йўлидан», «Коммуна», «Колхозчилар товуши»... ва ҳоказолар Маъруф афандининг қўлидаги рўйхатидан ҳам ортиқ.

Маъруф афанди, мудир билан ёқа йиртиш ўрнига, «оҳ» деб йиқилди. Юзига сув сепдилар—кўзини очди.

Маъруф афанди ҳозир илгари онгли афанди эмас, тош қизифи, хазонрезги ва чиллада авж олиб, ўз ёқасини ўзи йиртатурган девона. У—ўз-ўзидан алланарсларни жавраб юради:

— ...Мумкин эмас... миллат... дин... йўқ... бўлса... мен... ватан... қарши эмас... кетди... қарши эмасман... лекин кетди...

Маъруф афанди том маъноси билан жинни ҳолга

келди. Дүйхирлар уни рухий касаллар хастанонасига юбордилар. Унда ҳам:

...Хәзиқат... Қурилиш... Ленин байроғи... Колхозчи... Зарбдор... Пахта... Социализм... Коммуна...— каби сўзларни тақоролаб юрганилигини тўзлайдилар.

Фақат бу сўзларни соғлиқда икбор қилишга афандилик вижданни йўл бермади.

A. K.

«Мұштум», 1933 йил, 8-сон

ИНФЛАТГАН ҚУЛГИ

Мажлиснинг бошланишига ҳали роса иккисоат бўдса ҳам залда одам кўп, гап-сўз, қулги, ғовур...

Эшиқдан кирган ўрта бўйли, қорин қўйган, йўғон, хушмўйлов йигит илжайганича девор остидан юриб бориб, партком масъул котибининг ёнига ўтириди ва қўлидаги китобларини олдинги курсига қўйиб, масъул котибга папирос тутди.

— Кечаги чиқишингизда жуда бопладингиз-да, Қўчкор ака, жуда яхши гапирасиз-да. Бошқалар гапирганда одам... зерикаб қолади, сиз ўн соат гапирангиз ҳам одам яна эшитсан, дейди.

Масъул котиб унинг сўзига эътибор қилмасдан ёнидаги одам билан сўзлашишда давом этди. У одам туриб кетгандан сўнг бу йигит унинг пинжига кириб яна давом этди:

— Жуда озибсиз-да, Қўчкор ака, бир ўзингизни боқсангиз бўларди. Гўшт бўлса, қимиз бўлса.. Ишлардан бўшанг, ўзим боқقا олиб чиқиб кетаман. Қимиз сероб, гўшт ҳам.. Чиқасиз-а? Қачон чиқасиз?

Масъул котиб худди эшитмагандек, орқасига қараб кимнидир қидирди, сўнгра ўрнидан туриб кетди. Йигит атрофга қаради ва китобларини олиб ўрнидан турдиди, ҳали у тўпга, ҳали бу тўпга бориб ўтириб, папирошини тугатаёди.

Агар бу одам қимизу гўшт тўғрисида гапирамаса ва ҳар кимнинг олдида насияга улгуржи мол сўраган дўйкондордай эшилавермаса, мен уни мутлақо танимас эканман. Бундан уч йил илгари у, қора, қотма, кўримсиз бир йигит бўлиб, бизнинг мактабдаги ёпиқ дўконда нон сотадиган эди. Бир куни студентлар ғалва кўтаришиди: «Бу одам бизнинг ҳақимизга хиёнат қилади—кесиб олган нон билан тарози палласига шундай урадики, бир парча нон беш қадоқлик тошни ҳам босиб кетади», дейишади. Шундан кейин профкомда буни ишдан бўшатиш тўғрисида гап бўлди. Эртасига у синфбошининг уйига бир четверт қимиз ва беш қадоқ гўшт кўтариб келиб, профкомда миллатчилик борлиги, совет даврида шундай миллатчилик бўлганига чидай олмаслигини арз қилди ва бутун синфдаги студентлардан

«Шу одам яхши» деб иттифоқнома ёздириб беришини илтимос қилди. Биз иттифоқнома ёздик. Бироқ, у айтганинг тескариси бўлди. Ҳаммамиз бир оғиздан шу одамнинг тездан бўшатилишини талаб қилдик.

Мен уни танидим. У ҳам мени таниди ва мен сўрашгани ўрнимдан турмасдан бурун югуриб келиб таъзим билан қўй узатди.

— Саломат бормисиз?.. Одам соғиниб қолар экан... икки-уч мартаға уйингизга бордим. Боғда узумлар хазон бўлаёзи. Қимизлар жуда тобида. Бир чиқмасангиз сира бўлмайди. Бу ерда ўртоқларингиз бордир. Масалан, Қўчқоров акамни биласиз? Қачон чиқасизлар? Мен сизни қаерда кўраман? Қўчқоров акам билан ҳозир гапиришиб қўйинг...

— Шу ерда ишлайсизми?

— Ҳа, ҳар хил масъул ишларда юриб, командировкадан зерикдим. Менга шу дўкон иши яхши. Ҳозир ёпиқ дўконда мудирман. Бир мартаға Масковга командировкага бориб, бир ҳафтада қайтадиган одам бир ярим ой қолиб кетибман. Масков жуда обод шаҳар экан. ГУМ деган магазинини айтинг. Катталар ҳам шу магазиндан мол олишар экан. Оғзимни очиб айланиб юриб билмасдан ўзимни ўртоқ Будённийга уриб олибман. Бир хижолат бўлдим. Қейин танишиб қолдик. Ўйига таклиф қилди. Ваъда бериб, бормадим, чунки у вақтда ҳали партияга номзод эдим, холос.

Мен камгап. Шундай одам сергап одам билан дучкелса, бир ҳафталик гапини бирпасда тўқади. Бир соатнинг ичидагималар демади. Унинг боғига ҳамма комиссарлар бориб туради. Унга ҳамма комиссарлар ҳар нарса ваъда қилаверади, ваъдасига вафо ҳам қилади. У Комиссарлар советига пропускасиз киради. Дунёда ундан яхши, ундан обрўли киши йўқ, аммо уни бу идорада ҳеч ким билмайди. Атайлаб ўзини паст олиб юради.

Зал одамга тўлди. Тозалаш комиссияси ўрнашиб, раис мажлисни очиқ деб эълон қилганда йигит менинг тиззамга туртиб:

— Шу одам менга қарши, бунинг акасини мен газетада урдирганиман,— деди.

Ўзи қалтирас, ғилт-ғилт этиб тупугини ютар эди.

— Сизга қачон навбат келади?

— Бизга бари бир... бир-икки кишидан кейин навбат келади.

Шундай бўлди, навбат келди. Йигит минбарга чиқиб, белгиланган ярим соатда таржимаи ҳолини, «қаҳ-

рамонона» курашлардан иборат бўлган саргузаштини айтиб берди. Сўнгра саволларга кўчилди.

— Сиз партияга қайси ячейкадан ўтгансиз? — деди залдан бир киши.

— Ячейкадан эмас, қишлоқда, ўртоқ... Шоабдуфаттоҳхўжаев ўтказиб, кейин ячейкага борганман. Партия билетини йўқотганим учун...

Раис бутун гавдаси билан унга ўгирилди ва юзига узоқ тикилиб турди-да, кулди. Сўнгра деди:

— Хўп майли, XVII партия қурултойида ўртоқ Сталин нима тўғрида гапирди?

— Ҳамма тўғрида гапирди. Ҳаммага маълум нон савдосига жавоб берилсин, деди. Аъзолик ҳақини камайтирилсин, деди. Меҳнаткашлар ҳукуматига фойда бўлсин деб ноннинг нархини қиммат қилинсин, деди.

Залда кўтарилиган кулги раиснинг савол бериши билан босилди:

— Яна нима деди?

— Яна... ҳар нарса деди. Нима дегани маълум.

— Сизга ҳам маълумдир, ахир?

— Албатта. Ўртоқ Сталин ўзининг тарихий докладида сиёсий бюронинг раҳбарлиги остида... ҳаммага маълум... Ўртоқ Икромовга пахтани оз бераётисизлар, деди...

Раис яна ўзининг саволи билан залда кўтарилиган кулгини босди:

— Сиёсий бюорода кимлар бор?

— Ҳамма бор... ҳаммага маълум, ўртоқ Сталин ҳам бор. Кейин ўртоқ Будённий, сўнгра ўртоқ Калинин, ўртоқ Ворошилов, ўртоқ Челюскин.

Кўтарилиган қаттиқ кулги узоқ давом этди. Шу топдаги ҳар бир секунд йигиттга бир аср туюлиб, тоқатсизланди. Кейин бўғилди ва томонининг томирларини чиқариб қичқирди:

— Мен ўз ячейкамда ўтсам бўлар эди. Фирқа ячейкасининг масъул котиби менга душман бўлгани учун мени зўрлаб шу ерда ўтишга мажбур қилди.

Залда яна кулги.

— Нимага куласизлар, бефирқалар чиқиб кетсан... Ҳар кимнинг ҳам бошига тушадиган иш бу!.. — деди йигит бўғилиб. Яна кулги кўтарилиганидан кейин йифлаб юборди-да, минбарни ташлаб чиқиб кетди.

«Ҳикоялар» китобидан, ЎзССР
Давлат нашриёти, 1935 йил

ҚАНОТСИЗ ЧИТТАК

I

Кимга «Читтак» деб лақаб қўйса бўлади ва у нима учун эрталаб наҳорда бир пиёла совуқ сув ичади?

Цеҳ комсомоллари чиқарадиган деворий газетада «Викторина» ўйини бор, ундаги саволлар кўпроқ техникини ўрганиш, сиёсий саводни оширишга хизмат қилса-да, баъзан цехдаги камчиликларни йўқотишга ҳам қаратилар эди.

«Читтак» ким ва у нима учун эрталаб наҳорда бир пиёла совуқ сув ичади?

Бу савол кун бўйи кулгига сабаб бўлди. Ҳатто ўша сув ичадиган одам—ингичка, новча йигитнинг ўзи ҳам сариқ, эгри тишларини кўрсатиб илжайди ва ёнидаги шеригининг:

— Ўлгундай безбет экансан-да, Набигул!— деб берган дашномига одатдагича масхарабозлиқ билан жавоб берди.

— Қандай қиласай, ўртоқжон, ўзимга қолса шундоқ бўлсин дебманми.

Унинг асл исми — Наби. Ўзининг ашуласи, чолгу ва қизиқчилиги билан суҳбатларни гуллатгани учун маҳалладаги улфатлари уни «гул»—«Набигул» деб атаганлар.

Лекин заводда уни Набигул эмас, «прогул» дейишиди. Аммо бунга ўзи ранжимайди, чунки бу лақаб ўз зарарига қўзғалган жиддий гапни баъзан кулгига, ҳазилга айлантириш омили бўлади. Агар ишбоши унинг ишга нега кеч келгани, ё бўлмаса бирон ишни нобол қилгани тўғрисида жиддий сўрар экан, шу жиддиятни юмшатиш учун ўзига «прогул» лақабини тақиши эмас, бузоқ бўлиб маърашга ҳам тайёр.

«Читтак»—Набигул эканини овқат вақтида ҳамма билди, аммо унинг нима учун наҳорда сув ичишини ҳеч ким айтольмади.

Бу заводда, ҳамма заводлардаги сингари, ошхонада ударниклар столи алоҳида. Набигул овқатини еб,

шу столлар ёнидан ўтиб кетаётганида бир кекса ишчи унинг билагидан ушлаб, ёнига ўтқизди. Бу ерда деворий газетанинг муҳаррири ҳам бор эди.

Кекса ишчи сўнгги гўшт парчасини оғзига солдида, қўлининг орқаси билан мўйловини артиб, Набигулга юзланди.

— Читтак сенми?

Ҳамма кулиб юборди. Кекса ишчи газетанинг муҳарририга қараб.

— Нега бунга «Читтак» деб лақаб қўйдиларинг?— деди.

Нариги столда ўтирган кимдир оғзига солган овқатини ютаётib, палағда товуш билан жавоб берди:

— Нимагаки, шохдан-шохга сакраб юради.

Газета муҳаррири ва бу ерда ўтирган бошқалар ҳам шу гапни маъқуллашди. Кекса ишчи бармоғи билан мўйловини силаб кулди.

— Болалар, читтак нима учун шохдан-шохга сакрашини биласизларми?

Бирор «овқат қидиради» деди, бирор «унинг табиати шундай» деди, аммо ҳеч ким қушларнинг ичидаги қўнимисизи, беқарори читтакнинг бу қилиғи тўғрисида аниқ бир нарса деёлмади. Кекса ишчи қўлинин кўтариб, ғовурни босди:

— Буни мен ҳам билмайман, аммо болалигимда бир афсона эшилган эдим: Сулаймон пайғамбар ҳамма жониворларнинг тилига тушунадиган, ҳамма жониворларнинг подшоҳи бўлган эмиш. Читтак унга «кавушинг эгри» деган эканми, уни ғазаб қилган эмиш: менга бир ҳасса топиб кел, ҳасса тўғри ҳам бўлмасин, эгри ҳам бўлмасин деган эмиш. Шундан бери читтак шундақа ҳасса излаб, шохдан-шохга сакрапар эмиш. Унинг бир шохга қўниб «чиқ» деб бошқасига сакраши «мен излаган новда бу эмас» дегани эмиш. Агар «читтак» деб лақаб қўйган киши мана шу афсонани билса, Набигулга жуда мувофиқ лақаб қўйинти.

— Читтак шохдан-шохга сакраб тўғри ҳам эмас, эгри ҳам эмас калтак изласа, Набигул заводдан-заводга сакраб нима излайди, дейсиз-да?— деди газета муҳаррири.

— Ҳа, баракалла!—деди кекса ишчи ва Набигулга қаради.—Хўш, сен нима излайсан?

Набигул нима дейишини билмай, у ёқ-бу ёққа қаради, сўнгра икки қўлинин икки сонига тап-тап урдида, баланд, ингичка товуш билан хўроҳ бўлиб қичқирди.

Фовур босилди. Бирлаҳза жимликдан сўнг қулги кўтарилди. Набигул юрганича ошхонадан чиқиб кетди. Моторлар гулдураб, фидирак пидираб, цехда яна иш бошланди. Ҳали «безбет» деб дашном берган йигит— Қодир Набигулга «ҳолинггавой» дегандай қилиб қарди. Буни Набигул фаҳмлаб, ўзини оқлашга шошилди:

— Буларнинг ҳаммаси хусуматдан, ўртоқжон. Қайси куни эшикнинг олдида арқон тушиб ётган экан, технорук «олиб қўй, оёқ остида ётмасин», деди. Мен олиб қўймадим, «менинг ишим эмас», дедим. Шунга технорукнинг ҳам, ишбошининг ҳам, ана у газетчининг ҳам ғаши келди... Айтишиб қолдик.

— Ҳа, олиб қўйсанг нима қиласди?— деди Қодир ҳўмрайиб.

— Ўзинг ўйла, ўртоқжон, бу, заводнинг арқони кўп бўлса, гайкаси кўп бўлса, асбоби кўп бўлса... Ҳаммасини олиб қўя берсам, ахир, нима бу... Ойликни оширасин, майли олиб қўяман...

Бу гапга Қодирнинг ғаши келди шекилли, кечгача қовоғини очиб қарамади, гап сўраса дўнфиллаб жавоб берди, ҳатто бир-икки жеркиб ташлади.

Цех комсомоллари ҳордиқ куни икки соатлик шанбалик ўтказмоқчи эди. Шанбаликка қанча одам келишини олдиндан билиш топширилган киши цехда рўйхат қилиб юрганда Набигул ташқарига чиқиб турди, гудок бўлиб, ҳамма овқатга чиқиб кетаётганда Қодирнинг олдига қелиб йиғламсиради:

— Танқид қилинган одамнинг меҳнати ҳаром эканда...

— Нима қилди? Нега меҳнатинг ҳаром бўлади?

— Шанбаликка ҳаммани ёзди, мени ёзмади...

Қодир таажжубланди.

У ошхонада, овқат маҳалида шанбаликка рўйхат қилган кишидан нима учун Набигулни ёзмаганлигини сўраган эди, у киши Набигулни кўрмаганлигини айтди. Набигул эса столга муштлаб ўрнидан турди ва бор товуши билан бақирди:

— Ёлғон гапирма!. Зааркунанда экансан ўзинг, Шанбаликка кўп киши келишига қаршисан. Икки-уч мартаба айтдим, орқангдан эргашиб юрдим. Жўрттага ўзингни анқовликка солдинг.

Набигулнинг ҳозирги ҳолатини кўрганда ҳар кимнинг ҳам раҳми келар эди. Рўйхатга ёзмаган одам «ростдан ҳам шундай қилганга ўхшайман» деб ўйлади шекилли, паст тушди.

Эртаси иккинчи сменадан қайтишда Набигул Қодир билан бирга кетди. Қодир анча юмшарган эди. Набигул ярамас хулқлари бор эканини бўйнига олиш билан Қодирни яна ҳам юмшатди.

— Қани, ростини айт-чи, нега қўнимсизсан? — деди Қодир кулиб.

Набигул унинг бундай савол беришини кутган бўлса ҳам, «худди шуни сўрашингга маҳтал эдим, яхши сўрадинг» демоқчи бўлгандай жавоб беришга шошилди. — Ўртоқжон, мен сенинг раҳбарлигингда одам бўламан, деб этагингни маҳкам ушлаганман. Сендан ҳеч сиримни яшимайман. Дастрлаб кирган заводимдан ўз ихтиёрим билан кетганим йўқ. У ерда битта-иккита ёмон одамлар бор эди: ўзинг биласан, дунёда ғаламис одам кўп. Бири «бунинг отаси ундей, бундай» дея берди. Бошим кал бўлса ҳам кўнглим нозик — ортиқча гапни кўтара олмайман. Кета қолай дедим. Албатта, мен буни яхши демайман. Отам баззос бўлгани билан, мен ҳар кимларнинг эшигига юрганман. Фарғонада бир бойга хизматкор бўлганман. Борсам справка топа оламан, аммо бормайман, ўртоқжон. Шунаقا ишларга тобим йўқ.

— Прогул қилиб бўшаган экансан-ку!

— Йўқ, кейинги заводдан... шундай бўлди. Прогул қилган эдим, аммо бир кун ҳам беваж прогул қилганим йўқ. Аммо справка олиб бўлмайдиган важ. Сендай ақли расо, тушунадиган одам бўлса заводдан кетмас эдим. Бир куни акам ўғлини кестирди. Қандоқ қиласай, умрда бир бўладиган тўйни ташлаб кетиб бўладими? Бир қултум-ярим қултум ичиш тўйнинг зеб-зийнати. Ичгандан кейин ланж бўласан-да, қандоқ қиласан. Эртасига ҳам ишга бормадим. Албатта мен буни яхши демайман. Бир куни мусаллас суздим; сузмасам бўлмас эди, чунки амаким хумини қистади. Бир айтганида бўшатиб бермасам, янаги сафар бермайди. Мусаллас сузгандан кейин, қандоқ қилиб сабринг чидайди, тотиб ҳам кўрасан-да. Албатта мен буни яхши демайман. Эртасига кечроқ бўлса ҳам ишга бордим. Аммо картошка ковлатганимда бир-икки кун боролмадим. Мана шу жуда ёмон бўлди — бошқа прогулларни ҳам кўзга кўрсатиб юборди...

— Озми-кўпми боғчачилик иши бўлган бошқа өдамларни ҳам биламан, боғчачилик уларнинг ишларига халал бермайди-ку.

— Қандоқ қиласай, ўртоқжон, бошқа ишларни йиғиш-

тирай десам ойлик етмайди. Пул жерак. Узим очиқ қўл йигитман. Бир оғайним уйга борсан юз сўм сарф қилмай жўнатмайман.

Хотининг ҳам ишласини турибди. Дастурхон устидан хотин ишласа ку, сагта ғилинка палов қиласа эдиккуя, лекин хотинимни асти ишлатгим йўқ. Узине инсоф қил, хотининг уйда ўсма қўйиб, сурма тортиб йўлингга ниғорон бўлиб ўтире, келиб чўзилганингда бир сидра уқалаб ташласа қандоғу, ўзинг билан бара, вар ишдан келиб оғиз очгани қўймаға қандоқ? Албатъ та мен буни яхши демайман.

Набигул икки гапнинг биррида «албатта мен буни яхши демайман» дейишидан Қодир «шуларнинг ёмон эканлигини энди билган бўлса, демак қилмишига пушаймон, бундан кейин ўзини тиядиганга ўхшайди», деб ўйлади. Хусусан, у яхши бир ўртоқнинг ёрдамига, раҳнамолигига муҳтоҷ эканини билдириб, «энди сенинг этағингдан маҳкам тутдим, қайси йўлга бошлисанг ўзинг биласан» деганидан кейин Қодир жуда ийиб кетди. Шунинг учун унинг «ҳордиқ оқшоми бизникига борайлик, менга оқ йўл деб фотиҳа бер» деган таклифини қайтармади.

II

Қодир эртаси ҳордиқ оқшоми, ваъда қилган вақтида бориб, Набигулни маҳалла қизил чойхонаси олдида учратди. У, дафтар кўтарган бир киши, афтидан, маҳалла комиссиясининг раиси билан уришар, новча, буқчайғанроқ бир йигит ўртага тушиб уни орқага тортар эди, Набигул Қодирни кўриб ғазабидан тушди, унинг олдига келаётib дафтар кўтарган кишига бақирди:

— Рабоччикман,— деди кўкрагига муштлаб,— савдоғар эмасман! Қоровулга бергани туғиб қўйган пулим йўқ!..

Новча йигит Набигулни жаҳл билан силтади ва итариб юборди, сўнгра Қодирга қараб илжайди-да, қўлини кўкрагига қўйиб:

— Бу лаънатини олиб кетинг,— деди ва келиб сўрашди.

Набигул Қодирни қўлтиқлаб тор кўчага бошлади. У новча йигит ҳам булар кетидан юрди.

— Бопладимми?— деди Набигул кетига қараб,— йилига олти сўм эмиш, олти тийин бермасман...

Бу қандай можаро эканини Қодир дастурхон устидан ҳалиги йигит—Набигулнинг акасидан эшилди. Наби-

гулга маҳалладаи олти сўм қоровул нули чиққан экан.

Набигул қаёққадир кетиб, Қодир унинг акаси билан ёлғиз қолди. Бу одам Қодирнинг келганига кўп хурсандлик билдириб ўзини унга жуда яқин тутда. Қодирнинг иши, турмуши тўғрисида сўраб, яхши томонларига хурсандлик изҳор қилин, ёмон томонларига эса афсусланиб, агар шуни бир ҳафта, ҳатто бир кун илгарироқ билганида ёрдам қилиш қўлидан келганини билдириди. Қодир ўз уйини кўкимтири бўёқ билан трафарет қилдириб, шунга мос келадиган абажурга икканини ва кўп машаққатлар билан аранг топганини айтганда, у худди «ўзингда бор нарсани нега қидирасан» деганидай таажжубланди:

— Ие, ахир Набигулга бир оғиз айтмайдиларми!

— Айтиб эдим, шекилли.

Бу одам шунча дарғазаб бўлдики, Набигул шу ерда бўлса бир-икки тарсаки урадигандай эди.

— Бизнинг Набигул одам эмас ўзи! Ешда, ҳали ошна-оғайнингарчиликни билмайди. Минг марта ба айтаман: ҳой, ука, ошна-оғайниларинг бир нарсага зориқканда ҳожатини чиқариш қўлингдан келмаса менга айт, агар етти аждарҳо бараварига оғзини очиб «топиб берма, ютаман» деганида ҳам писанд эмас—топиб бераман! Оғайнини-чи, ҳой, бу дунёда оғайнини бўлиш керак.

Қодирнинг келганига яна хурсандчилик билдириди, яна Набигулдан койинди, шундай қадрли меҳмон келишини олдинроқ билмагани сабабли тайёрлик кўролмаганидан нақадар хижолатда эканини айтиб битиролмас эди.

Кирқ ёшлардаги бир киши кирди. Набигулнинг акаси бу одамни ҳурмати билан қаршилаб, Қодирга «амакимиз» деб таништириди. Қодир бу одамнинг афтидан касб-корини белгилай олмади. У бир тўғрида ўпкалаб, район советининг раисига «бўлди энди, оғайним эмассан, мен билан гаплашма» деган эмиш, аллақандай бир терговчини чақиртириб (чақириб ҳам эмас) хўп сўккан эмиш. Қодир унинг қаерда ва қандай хизматда эканини сўрагани тортинди.

— Мен бу кишининг дидларига қойил бўлдим, амаки,— деди Набигулнинг акаси,— уйларини кўкимтири бўёқ билан трафарет қилдирган эканлар, ҳафсала қилиб, чироқларига шу рангдаги абажур ҳам қўйиптилар. Менинг ҳам дидим чақки эмас деб юрардим, аммо бу кишининг олдиларида тўқим табиат эканман деб қўй-

дим. Дидни қаранг-а, трафаретнинг рангига мос аба-
жур!

Унинг амакиси Қодирнинг кийим кийишига ҳайрон
қолди: Қодирнинг кўйлаги оқ, галстуғи кўк экан, шун-
дан ҳам бир гўзаллик топди. Шундай қилиб, Қодир
барча гўзал нарсалар ва ҳусннинг «заршуноси» бўлди.

Набигулнинг акаси Қодирга попоп машина билан
гул солинган қора баҳмал бир рўйжа кўрсатди.

— Шоабдуфаттоҳхўжаев икки юз бераман, тез мен-
га бер, деб ёпишди,— деди аввал амакисига, сўнгра
Қодирга қараб,— у, тўқим табиат бир одам... минг тил-
ла берганда ҳам нега берай!

У Қодирдай гўзаллик заршуносининг бир оғиз сўзи-
ни эшитиш учун тўқим табиат кишиларнинг минг тил-
ласидан воз кечишга тайёр эканини ва агар бир юз
йигирма сўм пулга ҳаддан ташқари зориқмаганида бу
рўйжани Қодирга сотишдан кўра текинга беришни аф-
зал кўрганини билдири.

— Мана шу четидан тангадай жойини сичқон ема-
ганда беш юз сўмлик мато экан,— деди амакиси аввал
Қодирга, сўнгра жиянига қараб,— бу кишига бераман
дейсану мени уялтирасан-да. Райсоветнинг раисига ваъ-
да қилган эдим.

Қодир «ҳа, ўша одам ола қолсин» дея олмади. Наби-
гул келди. Унинг кетидан бири най, бири танбур, би-
ри дутор кўтарган уч йигит кирди. Набигулнинг айти-
шича, булар маҳалладаги ҳаваскор созандалар эди.
Машқ вақтида Қодир буларда ҳеч қандай завқ кўрма-
ди. Хаммасининг ҳам қўли асбобда, диққати бўлак ёқ-
да, қўзи жавдираиди, ниманидир кутади, нимадандир
умидвор.

— Бу нима денг, амаки,— деди Набигул точкадаги
бир чирпит мусалласни кўрсатиб.

— Ақлнинг қайроғи!

— Йўқ, амаки, бу—қасам. Мен бугун қасам ичаман.
Қодиржон акам цех бошлиғи бўлган кундан бошлаб
ударник бўлишга қасам ичаман!

Қодир ўнғайсизланди.

— Кўйсанг-чи, ҳали маълум эмас...

— Нега маълум бўлмас экан,— деди Набигул пиё-
лаларга мусаллас қуяётуб,— цех бошлиғи бўлишингиз-
га ичганимиздан кейин албатта бўласиз! Қани...

Қодирнинг цех бошлиғи бўлишига, ундан кейин са-
ломатлигига, яна алланималарга устма-уст бир неча
марта қадаҳ кўтарилди. Қодирнинг бўши қизиб қолди.

Набигулнинг акаси бир навбатини Қодирга «сўна» қилди. Қодир кўнмади. Набигулнинг амакиси илтимос қилди. Қодир узр айтди. Томоғи тақииллаб ўтирган дуторчи «кўтармасалар ичмасинлар» дёса ҳам Набигул унамади. Қадаҳ тўхтаб қолди. Дуторчи дуторнинг қулоғини жаҳл билан қаттиқ бураб, торини узиб юборди. Суҳбатдан нечукдир файз кетди. Қодир бошқа ичмаслик шарти билан иккинчи пиёланинг ярмини ичишга рози бўлди. Набигул Қодирнинг қўлини қўйиб юбормай Ҳаммасини ичишга мажбур қилди.

III

Қодир уйғонди, у ҳаддан ташқари чанқаган эди, чойнакда қолган совуқ чойни шимириб, атрофига қарди. Набигулдан бошқа ҳеч ким қолмабди. Қодир Набигул мажбур қилгандан кейин яна ичдими, йўқми— билмасди.

У ўрнидан турмоқчи бўлган эди, боши айланиб йиқилди, судралиб обрезнинг олдига борди; у ерда юмалаб ётган шишани кўриб кўнгли озди. Ҳушёрликда «шер билан олишсам енгаман» деган Қодир ҳозир биқинига ботиб турган қумғонни нари суришга мадори етмас эди. Не машаққатлар билан ўрнидан туриб соатига қарди. Соат тўрт. Юраги жигиллаб кетди. Бир жойга бориб сира бундай кеч қолган эмас эди. Хотини кўчаларда юрганмикан! Дарров қайтиш нияти бўлганидан, Набигулниги келаётганини хотинига айтмаган эди. Бу ҳам майли, лекин шу аҳволда борса хотини нима дейди? Хотини уни ҳеч қачон бу аҳволда кўрган эмас.

Набигулни уйғотган эди, турмади. Кийинди. Набигулнинг акаси, ана у мисли топилмайдиган рўйжани ўраб, ихчам қилиб боғлаб, пальтосининг чўнтағига солиб қўйган эди. Қодир, рўйжа эсида йўқ, нима экан деб олиб қарамоқчи бўлди, аммо чўнтағидан суфура олмади, кейин эсига тушди.

Кетди. Йўл-йўлакай инқиллаб борар эди.

Борганда хотини маст эканини билмаса, кеч қолгани учун бир-икки дўнфиллаб қўя қолса қандай яхши бўлар эди!

Ўйига етди. Эшиги олдида кимдир қоп-қора ҳайкалдай бўлиб турар эди. Қодир ҳали бу ким бўлиши мумкин эканини ўйлаб етмаган эдики, у киши, кўрди шекилли: «Э, ана келдилар, Қодир ака!» деб чақирди.

Бу—маҳалланинг қоровули эди. Қодир товуш берган эди, қоровул: «Бемаҳалда ҳаммани югуртириб қаёқда қолдингиз», деб койиди ва ҳуштагини чалиб, узоқлашиди. Эшик «ғийт» этди. Эшикни очган хотини эканини Қодир билди.

Қодир эшикдан кирап экан, киргандан кейин нима дейишини билмас, нима деса ҳам хотини бақириб берадигандай туюлар эди.

Уйга кирди. Хотини боласини аллалаб ётқизмоқда эди. Қодир ечинди. Хотини Қодирга бир қаради-да, маст эканини билди, аммо ўзини билмаганга солиб:

— Чой ичасизми?— деди.

Қодир «энди бу мени чой ичириб қўйиб жонимни олади-ку» деб ўйлади-да, ерга қараб:

— Йўқ, чарчадим, ётаман,— деди.

У ҳозир хотинининг қаёқча бординг, нега бунча кечикдинг, деган сўроғини кутар ва шу сўроқни берса, гап эшитиб бўлса ҳам шу ташвишдан қутулишни хоҳларди.

Хотини индамади. Қодир «энди ётгандан кейин бошлиди шекилли-да», деб ўйлади. Хотини эшикни занжирлади, чироқни ўчирди ва кундагидай ёта берди. «Бу эрталаб ишни катта қилмоқчи шекилли», деб Қодирни ваҳима босди.

Хотини эрталаб ҳам индамади. Овқатгача, овқатдан кейин ҳам чурқ этмади. У индамаган сайн Қодир азобланар эди. У рўйжа олиб келганини унуглан экан, эсига тушди; уни чўнтағидан олиб, хотинининг олдига қўйди, илжайди; шу баҳона билан ўзи гап очиб, узрини айтмоқчи бўлди.

— Нима бу?— деди хотини рўйжани ёзиб.

— Қаравотнинг тепасига осгани шунақа бир нарса қидириб юрган эдинг шекилли. Жуда ажойиб нарса.

Хотини рўйжанинг у ёқ-бу ёғини кўрди.

— Неча пулга олдингиз?

— Қани мўлжалингни айт-чи.

Хотин рўйжанинг сичқон еган жойига бармоғини тиқиб:

— Саксон сўм,—деди.

— Яъни саккиз юз демоқчимисан?

— Ўн мартаба камайтириб айтадиган бўлсан, саккиз сўм дер эдим.

Қодир рўйжани ёзиб, синчилкаб қаради; кўзига оддий бозорий рўйжалардан кўринса ҳам, буңчалик мақ-

төвини эшитгани учун сира оддий рўйжалар каторида кўргиси кедмас эди.

— Мен, сен билмаймиз-ку бунақа нарсани. Буни та-
нийдигандар билади. Агар шу жойини сичқон емаган-
да беш юз сўм мато экан.

Хотини лабини бурди.

— Сиз неча пулга олдингиз?

— Бир юз йигирма сўм.

— Пулини ҳам бердингизми?

— Олгандан кейин беради-да, киши!

— Кимдан олдингиз?

— Бозордан эмас, пулга зориқиб ноилож сотган бир
одамдан... Бунинг хуштори жуда кўп экан, ўзи айтди.

Хотин бошини чайқади ва зорланиб деди:

— Ахир мен буни тўқсон сўмга олмаган эдим-ку!

— Қаерда, қачон, бошқадир...

— Бозорда, йўғ-э, кўчада. Ҳеч бошқа эмас, шунинг
ўзгинаси. Мана сичқон еган жойи. Эгаси юз сўм сўради.
Мен етмиш сўм дедим. Агар сичқон еган ери бўлмаса
саксон сўмга олар эдим, дедим. Саксон сўмга берар
эди.

— Йўғ-э, бошқадир. Туппа-тузук обрўли бир одам
райсоветнинг раисига ваъда қилган экан. Менинг юзим-
дан ўтолмай ноилож берди-ю!

Хотин индамади, рўйжани тахлаб, столнинг четига
сурibi қўйди.

Қодир рўйжа хотинига жуда ёқар, бу яхши иши у
ёмон қилмишини ювиб кетмаса ҳам, ҳар ҳолда хотин-
ни бир оз юмшатар деган умидда эди. Бу яхши иш ҳам
ёмон бўлиб чиққандан сўнг қунишди.

Қодир бўлган воқеани бошдан-оёқ сўзлаб берди.

— Мен қанотсиз читтакнинг уйига борган эдим, маъ-
лум бўлишича, у ерда қанотсиз қузғунлар ҳам бор
екан, деди.

1935 йил

ДҮСТИМНИНГ ОДАТИ

Дўстимнинг бир одати бор: ҳар нарсани ҳар нарса-га ёпиштира беради. Шунинг учун унга бир нарса айтишга ҳам сўнгги вақтларда юрагим безиллаб қолди.

— Фалончи ҳали ҳам тузук-қуруқ заводини чиқармабди. Ўз онасининг тилини билмайди,— десам,

— Катта-кичик театрларимизнинг бир қанча актёrlарига нисбатан бор экан-да!— дейди.

— Ўзнашр корректорлари ажойиб одамлар. Ёзувчи «ғазаб» деб ёсса, «азоб» деб тузатади, таржимон «дил» деб ёсса, «тил» деб тузатади. Шоир «уян» (камчилик) сўзини ишлатса, «уят» деб ўнглаб қўяди ва ҳоказо, десам.

— Бу бир касал,— дейди дўстим,— унинг номини «ўзимгина биламан» деб атайдилар. Соғлиқни сақлаш Х. К. га билдириш керакки, янги (эпидемия) касалликнинг олдини олмасин!

— Ўзим бир яхши заводлик, ҳатто ёзувчи бўла туриб умримда бир йўл таржима қилган эмасман, а!— десам.

— Бўлмаса, ёзувчилар союзининг жумҳурияти қўмитаси сени Масковга—умумий иттифоқ таржимонлар қурултойига вакил қилиб юборади. Кутиб тур!— дейди.

Чидай олмадим.

— Драматург бўлсан ҳам, а!— дедим.

— Ҳеч бокиси йўқ,— дейди.—Ишқилиб таржимага қўл урмасанг бўлди!..

— «Ботган кемадаги хазина» деган кинофильмга «Қизил Ўзбекистон» эълон бўлими «Ҳалок (!) кеманинг бойдиклари» деб, чала туғилган боланинг номини беради-я?—десам.

— Эълон бўлими шунаقا ўзи: баъзи-базида ўз заводсиэлигини ҳам эълон қилиб туради. Хафа бўлма, шундай эълонларни ўқиб кулиб турсанг, трамвай кутиб тажангланган асабларинг жойига тушади,— дейди.

— Яқинда марҳум бўлган «Театр» газетасининг ярмидан кўп материали таржима дейдилар. Шунга ишонгим келмайди. Нима дейсан,—десам,

— Ажаб одам экансан. Ўзбекча саводи йўқ кишиларнинг русча саводи ҳам йўқ, деб қайси маҳмадана айтди сенга?— дейди.— Ўлганларни фақат хайр билан ёд қиласидилар. «Ярмидан кўли таржима бўлса ҳам яхши газет эди, раҳматли!» десанг-чи!

A. K.

«Муштум» журнали, 1936 йил, 4-сон

УЗИНГ ШИФО БЕР

— Уҳ... оҳ...вой,вой,вой-е,вой-дод...олло...олло... ўламан.Хой,Мавлонқул,кел,офзимга сув томиз... Вой, одам бўлишим гумон, уҳ...

— Кўйинг,ота,шунаقا деманг.

— Йўқ,сен билмайсан,ишим қийин, ўламан, Мавлон.Бор,бор,ғунажинингга қара,туғиб қўйди...Хой Хайрулло,оқпадар,қулоғинғга пахта тиқдингми?

— Лаббай,отажон?

— Кўрпачанинг тагидаги пулдан 5тийин олиб чиқиб пол очтириб кел. Вой, оҳ, ху-удо...

— Ота,полчиға нима дейман?

— Вой,бу оқпадар мени жудаям куйдириб куқун қилди-да,нима дер эдинг:отам касаллар,бир пол қаранг,дайсан,вой-е,вой;вой-ээ,шуни ҳам билмайсан.Марг сендеқ тарбиясиз туғилғонинffa,вой...а,ух,вой...худо.Суйган бандангга дард берасан,суюклиқ бандангдан дардни олсанг,нима бўлар экан,вой,вой...

— Ота полчи пол кўриб туриб айтдики,Кўҳинқори-нинг тескари пири тегибдир.Бир қора қўй сўйиб,худо йўлида хомталаш қилса,кўрмагандек бўлиб кетадир,деди.

— А,нима дединг,бир қўй худойи?Хайрулло,5тийиннинг ҳаммасини тутқаздингми?

— Ҳ-ҳаммасини.

— Вой ер ютсин,икки дунёда ҳам одам бўлмайсан. Вой,вой,худо,ўзинг шифо бер.Бор,Мавлонни чақир.Уҳ.Қўй сўяр эмишман.Бели оғримаганнинг нон ейишига қара,вой,қўй,вой-ээ,қўй,қўй.

— Ҳа,ота,нима ишингиз бор?

— Вой,вой...Ўғлим Мавлон,бор,домла поччангни чақириб кел,вой,ух...Олло.Менга дам солиб қўйсинлар.Вой,жоним.

— Ассалому алайкум.Аҳмаджон,баҳай...

— Уҳ...Бир оз тобим қочди,тақсир.

— Худо сақласин. Майли, зарари йўқ, худо суйған қулига дард берадир. Қани келинг, бир дам солиб қўяй. Тангри хоҳласа кўрмагандек бўлиб кетасиз. Қал Ражабникида худойи бор экан, мени кутиб турибдирлар. Тезроқ бормасам бўлмайдир.

— Ҳўп, тақсир, уҳ...

— Фе гўспандоллокун ва ала хала жойин. Муродатун дангалун, куф... Оғдарма қилиб гунг солуйсуф... Қалай, Аҳмадали, тузук бўлий дедингизми?

— Ҳа... та... қ... сир.

— Болам Мавлон, дўхтур-пўхтурга кўрсатмадингизми?

— Йўқ.

— Яхши, ақллик иш қилибсиз. Дўхтур ҳаром ўлдуриб қўяр эди. Мен дам солиб қўйдим, худо хоҳласа эрта-индин юриб кетадир. Хайр.

— Шошманг, тақсир, мана, назрни олинг.

— Қойиб нима қиласар эдинг, ўғлим.

— Хайр.

— Хайр, тақсир, яна эртага бир дам солиб кетасиз да.

— Ота, отажоним...

— Вой, дунёдан ўтдилар, меҳрибоним отам, ғамгузорим отам...

Иннолиллиоҳи ваниноиллоҳи ражинун.

ИШКАЛ

Шимолий Францияда қўймичидан наиза еб, буронги бўлиб келган собиқ ефрейтор Гоппи Бейер Эльвира номли жуда кетворган бир қизга хуштор бўлиб қолган эди. Эльвира унга сира-сира илтифот қилган эмас, кўрганида юзини тескари ўгириб, «афтиңг қурсин, қирқоёқ!» дер эди. Софорий жинсидан бўлиб, ўзига бино қўйган кишини ҳашаротга ўхшатиш яхши эмас, албатта. Гоппи ўч олиш қасдида ундан ҳам танноз бир қизга уйланди, лекин бу билан ҳам алами чиқмай, ҳақоратни кўнглига туғиб қўйган эди.

Кунларнинг бирида у, аҳолини болалатиш давлат маҳкамасининг Брауншвейг музофот шуъбасидан қуидаги баённомани олди:

«Муҳтарам Гоппи Бейер!

Уруш бўлғанлиги важҳидан эркак немисларнинг аксарияти фронтда, бинобарин, ердаги эркакларнинг яна бир вазифалари шудирки, болалаш ишининг ривожига кўшиш қилиб, бу ерда қолган эркак ва аёлларга ғамхўрлик қилсалар.

Бизлар сизни серҳосил эркак деган қаноатдамиз ва шу сабабли Германия учун муҳим ҳамда мўътабар вазифанинг ижросига киришмоғингизни илтимос қилиб, сизга мурожаат қилдик.

Ва яна маълум қиласизки, зиммангизга юкланган бу вазифа ожизангизга сиздан талоқ бўлиш ҳуқуқини ато қилмайдир. Урушнинг оқибати бўлган бу анчайин дилсиёҳликка ҳар бир ожиза камоли иштиёқ билан бўйин эгмоғи матлуб.

Сизга 9 жувон ва 17 бокира мавжуд бўлган даҳани тайин қилдик, бунинг тафсилотини бафуржа баён қијурмиз.

Агарда зиммангизга юкланган мазкур вазифанинг ижросига ожизэлик қилсангиз, бу ҳақда доктордан шаҳодатнома олиб, ўрнингизни боса оладиган ўзга бирон эриакни кўрсатиб, юқорида зикр қилинган адресга маълум қилғайсиз.

Агарда сиз тайин этилган даҳадан бошқа яна бирон даҳани ҳам удда қиладиган бўлсангиз, у вақтда васий-офицерлик мартабасига эришурсиз ва серҳосил эркак бўлганингиз учун бериладиган сийловдан ташқари, наслни муҳофаза қилганингиз бадалига қизил лентага қадалган биринчи даражали нишонга эга бўлурсиз.

Шундай бўлган тақдирда алоқа қилишингиз лозим бўлган аёлларнинг рўйхати тез кунда юборилади.

Мазкур рўйхатни олганингиздан кейин хайрли ишни бетўхтов бошлаб, фаолиятингизнинг оқибати хусусида 9 ойдан кейин, маҳсус дастурга мувофиқ, бизга ахборот берурсиз.

Брауншвейгдаги аҳолини болалатиш давлат маҳкамаси (Отта Хеннер Вег...)»

Бир неча кундан кейин Гоппи «алоқа қилиши лозим бўлган аёлларнинг рўйхатини» олди ва бунда ўша қайсар қиз Эльвиранинг номини кўриб, қичқириб юборди.

— Эльза,— деди хотинига,— мен ҳозир Германия учун муҳим ва мўътабар вазифанинг ижросига киришмоқ учун кетаётирман. Маълум қиласманки, зиммамга юкланган бу вазифа сенга мендан талоқ бўлиш ҳуқуқини бермайди.

Гоппи кетди, бориб, ўзига маълум бўлган қора эшикдаги қўёнғироқ тугмасини босди. Эшикнинг пардаси кўтарилиб, Эльвиранинг боши кўринди ва дарҳол эшик очилди:

— Ҳайл Гитлер,— деди Гоппи.

— Ҳайл Гитлер,— деди Эльвира ва четланиб Гоппига йўл берди.— Хизмат?

— Мен Германия учун муҳим ва мўътабар вазифанинг ижросига киришмоқ учун келдим. Маълум қиласманки... Үрушнинг оқибати бўлган бу анчайин дилсиёҳликка сиз камоли иштиёқ билан бўйин эгмофингиз матлуб... Нега ҳайрон бўласиз? Мана рўйхат.

Эльвира рўйхатни кўздан кечириб, елкасини қисди.

— Ишкал бўлгандир,— деди,— Германия учун муҳим ва мўътабар вазифани ҳозирги Ганс жаноблари ижро қилиб кетдилар. У кишининг қўлида ҳам рўйхат бор эди. Мана, эсларидан чиқиб қолибди.

Гоппи рўйхатни кўздан кечириб, ўт бўлиб кетди ва Эльвирага индамай, «Аҳолини болалатиш маҳкамасига жўнади.

Эҳе, бу маҳкамага яқинлашиб бўладими! Бунақа чатоқликларни билгани келган одам сон минг! Бирор-

га юборилган рўйхатга ўзининг синглиси кириб қолибди.

Гоппи бутун бу ишнинг тўғри бўлшидан умид узиб уйига қайтиб керди.

Иўлаада битта қўлнигаёт туарар эди. Гоппи ким келгани экан, деб эмилини очиб қараган эди, каравотда кўрпанинг остидан чиқиб турган каттакон сержун бер оёқда кўзи тушди. Гоппи ҳали жупини ўнглаб олмаган эдики, ширманинг орқасидан хотинининг товуши эми-тилди.

— Гоппи, сенми?

— Мен, у ким?

Хотини ҳали жавоб бермаган эди, каравотда ётган кишини бошпани кўрпадан чиқариб:

— Ҳайл Гитлер! — деди.

— Ҳайл Гитлер! — деди Гоппи. — Хўш?

— Германия учун мухим ва мўътабар вазифани..

Эльза ширманинг орқасидан туриб, у кишининг сў-зини бўлди:

— ... Йукросига кирвишмоқ учун келган эканлар. Урушининг оқибати бўлган...

У киши хотинининг сўзини кесди:

— ... Бу анчайин дилсиёҳликка Эльза жоним намо-лиг шитиёқ билан бўйин эгдилар.

Гоппи бўшашиб, ўзини диванга ташлади.

Маълум бўлдики, «Адолини болалатин давлат маҳ-камаси» чатоқ қилибди. Гоппи у киши билан бирга бу ишканни тўғрилагани кетди.

«Қизил Йазбекистон», 1941, 12 октябрь

ДУНЕ ҚАЧОН ЭРКИН НАФАС ЮЛАДИ

Үлган йил баҳорда немис қарбий кинокроникаларидан биришиң кўрдик. Бунда Франция шаҳарларидан бири қамдоқ оллангандиги кўрсатилади.

«Ҳарбий обьект» бўлган бутун бошлиқ бир маҳаллада пачакчина бир имерат бомбардимондан «омон» қолибди. Бу манзаранинг маъноси маълум: оператор ўз хўжайини Гитлерниң қурол кучини кўрсатмоқчи бўлибди. Кўш!

Уша пачакчина иморатниң тийин зинаси устида кичкинагина бир соёқча ётибди... ишарида, емирилган рӯзгор ажкорлари, ляпта-путталар орасида учга ўлни. Булардан бирининг одам эканлигини бир елжаси ва олник сокоридангина билди бўлади. Ижинчиси 7-8 ёйлардаги қиз. Унинг қаншари билан чап кулоғининг орасини ишмадир ўтириб кетнити. Учинчиси қалиги титит зина устида ётган оёқчанинг этаси — иккى ёки иккى ярим яшар бола...

Ёвропада зўр ёнгилларниң қизғин шульгасида ўтириб, емирилган бинодарнинг ҳаробалари остидан сизиб чиқсан юнни, фаданинг бош суюидан қилинган косаларда ичиб тўймаган дев бизнинг юртимиэта қадам бостанида нималар қилди?

«Биз, бир туруҳ разведкачилар, Студенное қишлоғига яқин келтанимизда деду фарёд овозини эшилдик. Фашистлар бир қизил аскарниң уйита ўт қўйиб, унинг хотини, болаларини ўтга ташламоқда эканлар...»

Батальон комиссари Бойлинсон.

«Бронислава қишлоғида немислар болаларни она-ларининг кўз олдида тириклай ерга кўмиб, сўнгра оналарини отиб ташлашди».

Фронт сиёсий бошқармасининг маълумоти.

«Узоқ разведкага бориб, Пропойск шаҳрига яқин бир қишлоқда немислар подвалдан бир чол, бир қиз

бала ва яна бир ўғил болани олиб чиққанларини кўрдим. Булардан ниманидир сўрашди, уришди; чолни отиб ташлашди, чинқириб йиғлаган қизни найзага илиб, улоқтириб ташлашди; болани шунга қараб туришга мажбур қилишди, сўнгра отиб ташлашди».

Взвод командирининг ёрдамчиси Пляшечний.

Аҳолиси йигирма мингдан ошмайдиган Феодосия шаҳрида гитлерчилар бир сафар 917 ва янаги сафар 230 кишини отилар; бу ҳам камлик қилиб, хонн Грудинов—ноинсоф сайёдга хизмат қилишдан завқ олуви кўпракнинг ёрдами билан одам овлашда давом этдилар.

Немис оператори эҳтимол бу манзараларни ҳам қозонилган «ғалабалар» тарзида тарих жиноятлар дафтарига камоли иштиёқ билан қайд қилгандир!

Бу ҳақдаги ҳужжатларни ўз кўзинг билан кўрмасанг, жонли гувоҳларнинг ҳикояларини ўз қулогини билан эшитмасанг, шунча жиноятлар одам қўли билан қилинаётганлигини, одам одамга шунчалик душман бўлиши мумкин эканини тасаввур қила олмайсан киши. Бутун дунё ўт ичида. Ер юзидаги энг кичик қабилалардан тортиб, неча юз миллионни ташкил этган ҳалқларгача бу ёнғиннинг жафосини тортмоқда. Хўш, бу манзараларнинг маъноси нима?

Қадимги бир афсона эсга тушади:

Ғалча деган бир тоғнинг камарида бир дев турар экан. У ҳар куни саҳарда камардан чиқиб, то еттига одамнинг бошини ғажиб ташламагунча кириб кетмас экан. Кунлардан бир кун дев шу қилифини қилиб турганида бир соҳибқўрон пайдо бўлиб, унинг қўlliдан маҳкам ушлапти ва: «Эй малъун, бу нима қилганинг?» депти. Дев соҳибқўроннинг довюраклигидан ҳам кўра берган саволига ҳайрон қолипти ва «Бўлмаса нима қилай?» деб соҳибқўронга ҳам оғиз солибди. Соҳибқўрон унинг жағини айириб ташлабди.

Мана шунинг сингари Гитлерга ҳам «Бу манзарнинг маъноси нима?», «Бу нима қилганинг?» деб савол беришнинг маъноси йўқ. Бошқа нима қилсин? Заҳарга тўлиб кўкарган саратон чаёни юрагингда ётган чақалоқни чақиб чириллатса, қутурган ит хандон-хушон ўйнаб юрган болани пайсалаб ташласа, не ажаб! Бошқа нима қилсин?

Гитлер бошқа нима қилсин?

Бу соҳибқирон унинг жағини тишилами керак. Бу соҳибқирон — шонли Қизил Армия. Қизил Армия ўз тупроғимиэда бутун инсониятнинг тақдирини ҳал қилаётиди. Москва, Тула бўсағаларида, Ростов, Қерчъ, Феодосия, Қалуга, Қалинин ва бошқа кўп шаҳарларда, Волхов бўйларида, минглаб қишлоқларда Гитлернинг жаги буюк соҳибқироннинг қўлига кирди.

Кичик жиноятчилар ҳоли танг бўлган вақтда қишлоқдан-қишлоққа, шаҳардан-шаҳарга қочиб жон сақлайдилар. Ундан каттароқлари мамлакатдан-мамлакатга қочадилар. Энг зўр жиноятчи Гитлер ҳоли танг бўлганда қаерда жон сақлайди? Ер юзининг қайси қитъасига қочади? Бирон эски қабрдан бўлак жой унга бошпана бўла олмайди. Лекин, унинг кетидан қувган Қизил Армия аскари ўша қабрдан ҳам уни судраб чиқаради; тўкилган қон, кўз ёшлигини, вайрон бўлган шаҳар-қишлоқларни кўз олдига келтириб туриб, афтига бир туфлайдиу сўнгра отиб ташлайди. Унинг зардоб сингари қони тўкилгач, дунё эркин нафас олади. Албатта шундок бўлади!

28. 1. 42 йил

Абдулла Қаҳҳор

БАРОН ФОН РИНГ

Бирорки тама риштаси қилтуси,
Аминг бирла ўзи осилнуси.

Навоий

Бир атторнинг эшаги шундай ўйлаб қараса, дунёда турининг ҳеч ҳам қизим қалмабди: аттор ҳар куни азонда оғир юк ортади, ўзи ҳам минади, «хи, исқоти!» деб икки биқинига тепади. Қишлоқ кўчалари... «Қизчаларга ўсма келди!.. келинларга сурма келди...» Кечқурун қайтилади. Аттор ана «хи, исқоти!» деб оғилга қамайди-қўяди.

Эшак ўзини ўлдирадиган бўлди. Шу ниyatда дарё бўйига кетаётса, йўлда иккита одам урушаштибди:

— Хонумонимни барбод қилиб бўлса ҳам оламан!

— Бермайман! Сенга бергунча ана у эшакка бераман!

Эшак тўхтайди, қайрилиб орқасига қарайди ва қулоқларини тикка қилиб ўйланиб қолади: «Хўш, нима экан у? Уч-тўрт кун сабр қилай-чи...»

Бу жанжал эшакнинг жонига ора киради. Эшак қайтиб кетади.

Барон Фон Ринг, албатта, эшак эмас, балки орий жинсидан бўлган бир зот. Барон тўғрисида гапирмоқчи бўлиб гапни эшакдан бошлаганимизнинг важи бор. Бунга сабаб, унинг эшакка ўхшашлиги эмас. Наинки барон эшакка ўхшаса! Эшак деганинг қулоғи узун бўлади: бароннинг қулоғи мутлақо йўқ: Сан-Маринода бўлган бир карта ўйинида бор-йўгини бой бергандан кейин, чўталчининг таклифи билан минг тилло бараварига қулоғини тиккан эди, бир инсон бойваччаси ютиб шартта кесиб ташлаган; ер юзидағи ҳамма эшаклар иғилиб, минг йил уринганда ҳам битта китобни ўқиёлмайди, барон ўзи якка етти йил мобайннода «Юз эллик фокус» ҳамда «Ужда атрофидা турган француз офицерининг кундалик дафтари» деган икки китобни ўқиб ташлаган.

Барон тўғрисида гапирмоқчи бўлиб, гапни эшакдан бошлишимизга сабаб ана шу китобларнинг иккинчиси бўлди.

Барон Фон Ринг бир куни шундай ўйлаб қараса, дунёда туришнинг ҳеч ҳам қизиги қолмабди: йигирма ёшдан бу ёғида кўрганлари ва кўраётганлари йигирма ёшгача кўрганларининг такрорланишидан иборат! Такрорнинг жаззаси «ва ҳоказо» деб қўя қолиш. Барон ўз ҳаёти тўғрисида «ва ҳоказо» деб, ўзини ўлдирадиган бўлди: Моль-мулки, бойлилари ҳақида васиятнома ёзиди, ўзини осгани арқон қидириб юрганида қўлига ҳалиги китоб—«Ужда атрофида турган француз офицерининг кундалик дафтари» тушиб қолди. Барон китобни шундай очиб қараса, эхе... Офицер бундок деб ёзибди:

«...Агар шу давлатим билан Европада турсам уч кунда ўзимни осиб қўяр эдим, чунки бор давлатим ҳар куни янги бир қаср бино қилгани имкон бермайди. Бу ерда, бу ваҳший араблар орасида ҳозирги қасрим ҳар куни менинг учун янги қаср... Ёввойи араб қизларининг ўрнини ҳар йили Калифорнияга боришини одат қилган Париж таниозлари боса олмайдими, дерсиз? Йўқ, боса олмайди! Париж таниөзларидан бир куида ўнтасини олиб келсан, қасримга ўн хил ўзгариш кирмайди, чунки ҳаммасига бир хилда, Европа киборлари расмича муомала қилишга мажбурман; араб қизларидан биттасини олдириб келсан-чи, қасримга ўн хил ўзгариш киради, чунки унга муомала қилиш расмларини ўзим, истаганимча ўйлаб чиқараман...»

Фон Ринг ўйланиб қолди.

Бу китоб унинг жонига ора кирди.

Шарқий фронт.

Барон Фон Ринг Украина қишлоқларидан бирида «ибрат» йўли билан фашистча «тартиб» ўрнатди; эри партизан гумон қилиниб осилган ёшгина бир жувон типирчилётган вақтида оёғига уч ярим яшар қизчасини осдириди; бу манзарани кўриб «ибрат» олсин учун қишлоқнинг ёш-қари, эркак-аёл бутун аҳолисини ҳайдатиб келди.

Мана энди «С» шаҳарчасида ҳам шундай «тартиб» ўрнатгани кетаётибди. У, автомобилда хаёл сурib бормоқда: «Уруш ҳадемай тугайди. «Ойдин Водий» Ўрта Осиёнинг қаерида? Бу водийнинг ҳокимлигини Фюрердан сўрайман. Мармардан қаср солдираман. Ўрта Осиёда неча хил миллат бор? Ҳар ҳолда тентак француз офицерига қараганда менинг ишим йирик бўлади...»

Даҳшатли бир портлаш.

Нима бўлди?

Нима бўлганини барон Фон Ринг икки соатдан ке-йин ҳушига келиб, ўзини бир ертўлада кўрганида билди. Нима биландир машғул бўлган лейтенат бароннинг ҳушига келганини кўриб:

— Хуш келибсиз! — деди.

Барон ўрнидан туроётуб, хушомад тарзида не ма-шақатлар билан илжайди—устки лабини кўтариб, бурнини жийирди. Ўлган отнинг кўзига ўхшаган хира кўзларидан «Мени ҳўқиз ўрнида қўшга қўшсанг қўш, лекин ўлдирма» деган маъно англашилар эди.

Қирқ минутдан кейин асири штабга элтиш тўғрисида буйруқ бўлди. Икки қизил аскар ҳарчанд қиласди, барон ертўладан чиқмайди—олиб чиқиб отади, деб қўрқади. Ҳозир «Фюрер»нинг ўзи келиб «мен сени Ойдин Водий»га ҳоким қилдим, ўзбек, қирғиз, тоҷик, қозоқ, туркман қизлари сени мармар қасрда кутиб ўтиришибди» деса ҳам чиқмайдиган кўринар эди. Қизил аскарлар унинг қулоқлари йўқ эканини пайқашмаган экан, кўриб қолиб кулишди. Бу кулги уни ўлим ваҳмасидан бир оз халос қилди. Барон ким гапирса оғзига қараб, ким бундайроқ ҳаракат қиласа, қуёндай ҳуркиб ертўладан чиқди; шофернинг ёрдами билан автомобилга чиқар экан, шундай ўйлаб қараса... ўйлашнинг ҳеч ҳам қизиги қолмабди...

1942 йил

БОС ТЕПКИНИ

Үғри мушук бир парча гўшқ солиниб қўйилган қовоққа бошини зўр билан тиқаётганида нимани ўйлайди? Гўштдан бўлак нарсани ўйламайди, албатта. Бошини қовоқдан тортиб ололмай ўзини у девордан бу деворга уриб юрганида-чи? Тузоққа тушганини дарров фаҳмлайди, чунки унда мушуклик фурури йўқ, ўзига бино қўйган маҳлуқ эмас.

Фашист, мағрур Хорс Шустер милтиқ кўтариб бизнинг тупроққа қадам қўйганида нимани ўйлади экан?

Хорст Шустер ўн ёшгача мактабда шундай тарбия олган:

«Уруш жуда қизиқ нарса бўлади. Катта бўлганингда бир ўзинг юзта душманни ўлдирасан, Фюрер сени ва урушни яхши кўради, сенга ўқ тегмайди. Сен ертўлада баҳузур ўтирасан. Ертўлада яхши жой: овқат ейсан, хурсандчиллик қиласан...»

Хорст Шустер ўн саккиз ёшгача «гитлерчи ёшлар» ташкилотида бундай тарбияланган:

«Янги немис ҳалқи қулларга эга бўлади. «Қул» деган сўзга нисбий маъно берма, унга рамз деб қарамана. Биз янги шаклдаги ҳақиқий қулликни вужудга келтирамиз. Сенинг пичоғинг узун ва ўткир...»

Хорст Шустер мана бунақа ашулаларни айтган:

«Бутун дунё ҳаробазорга айланса, айлана берсин!
Биз олға бораверамиз,
Чунки бугун Германияга ҳоким бўлсак,
Эртага жаҳонга ҳоким бўламиз...»

Хорст Шустер ўн саккиз ёшида солдат бўлди. Унинг қўлига «дастуриламал» беришди:

«Буюк армиянинг солдати! Қўйидагиларга амал қилсанг, сенга ўқ тегмайди, енгилмайсан. Агар шу дастуриламалнинг бирон моддасига амал қилмасанг ҳам ҳалок бўласан:

1. Эртаю кеч, кечалари билан фюрерни ёд эт. Бошқа ҳеч нарсани ўйлама, чунки фюрер сенинг учун ўйлади. Сен вазифангни бажаравер, қўрқма... Сенга ҳеч қандай шикаст етмайди. Сенинг танингга ўқ ҳам ботмайди, найза ҳам...

2. Бошингга мушкул тушса фюрерни ёд эт, мушкүлинг осон бўлади. Душман ҳужум қилса фюрерни ёд этиб, дадил ҳаракат қил—душмани қириб ташлайсан. Раҳм-шафқат деган нарсани кўнглингдан буткул чиқарип ташла, бунинг урушда кераги йўқ. Ким рўпара келса, чолми, кампирми, қиз болами, ўғил болами—ўлдиравер. Шундай қилсанг, ўвингни ҳалокатдан қутқарган, оиласанг баҳтини таъмин этган ва дунёда ном қолдирган бўласан.

3. Дунёда бизга бас келадиган ҳеч қандай куч йўқ. Биз бутун дунёни тиз чўқтирамиз. Сенга қаршилик кўрсатадиган жон эгаларининг ҳеч бирини тирик қўйма ва ҳамиша фюрерни ёд эт, енгасан...»

Унинг отаси 1903 йилда, пахта сотиб олиш имкониятларини билиш учун Бишоф фермасининг агенти сифатида Туркистонга келган ва бирмунча вақт турган эди, ўели фронте жўнаётганида «Бухорога борсанг, сувидан ичма — ришта касали бор» деб меҳрибончилик қилган.

Шундай бўлгандан кейин, милтиқ кўтариб бизнинг тупроққа қадам қўйган Хорст Шустер нимани ўйлайди? Улдириш, талашдан бўлак нарсани ўйламайди, албатта. Оддий бир қизил аскар рўпарасидан чиқиб, «кўтар қўлингни, хумпар!» деса-чи? Асир тушганлигини дарров фаҳмлармикин? — Йўқ! «Битта ўзи юзта душманни ўлдирадиган», фюрерни ёд этса «мушкули осон бўладиган» мағрур Хорст—«Дунёнинг ҳокими» буни англашилмовчилик деб билади, ёки (жон ширин)—иккичулини қизил аскар истагандан ҳам баландроқ кўтаради.

— Саккиз яшар қиз бола сенга нима гуноҳ қилган эдики, отиб ташладинг?

Хорст бунаقا саволга тушунмайди.

— Саккиз яшар қиз болани отиб ташладингми? Бунга тушунади.

— Ҳа, отиб ташладим,— деб жавоб беради Хорст.

— Нима учун?

Немис тушунолмайди.

— Үканг борми?

— Бор!

— Ӯша укангни мен отиб ташласам нима дер эдинг?

Ҳорст ҳайрон: бу қанақа савол?

Унда одам туйғусини қўзғатадиган, ўзининг ҳам қа-
чондир одам бўлганлигини эслатадиган гаплар фашист-
нинг инсонга, инсониятга душман фикр-хаёллар билан
тўлган калласига кирмайди. Кирмайди, мих қилиб
қоқсангиз ҳам кирмайди! Бу каллага фақат бир нар-
сагина киради: 25 грамм қўрошин!

— Э, улуғ совет ватанинг соҳибқирони, бос тепки-
ни!

1942 йил

«ҲИ-ҲИ...»

Бу одам ишга ҳар куни бир-икки минут илгари келади, ишдан бир-икки минут кеч чиқади; профсоюз аъзолиги ҳақини ойма-ой тўлаб туради; мажлис бўлса олдинги қаторда ўтиради ва албатта сўзга чиқиб, бирон кишининг фикрига қўшилади. У ҳеч қачон «пахта плани», «ҳукумат топшириғи» демайди, «пахтамизнинг плани», «ҳукуматимизнинг топшириғи» деб гапиради; ўзининг айтишига кўра, аллақайси йили, аллаким тўғрисида «тегишли жойга» маълумот берган, натижада ўша одам жосус бўлиб чиқсан. Қачон, ким тўғрисида маълумот берганлигига қизиқсангиз, бир кўзини қисиб, лунжини қимирлатади: давлат сири...

Уруш бошланган кунлари. Мана шу одам танаффус чоғида ўз столида чой ичиб ўтирас эди, девор тагида курсида ўтирган хотин эмизиб ҳам йифидан тўхтата-олмаган боласини бағрига босиб:

— Жон ака, кўраётисиз-ку... Нима қилади энди, қўл қўйиб бера қолсангиз...— деди.

Бу одам шошмасдан тухумни арчиди, ҳафсала билан туз сепиб оғзига солди, узоқ чайнади, товуқдай бўйини чўзиб ютди-да, кетидан чой ҳўплар экан, имо билан девордаги соатни кўрсатди, яъни танаффус ҳали тамом бўлгани йўқ демоқчи бўлди.

Хотин йиглагудай бўлиб ташқарига чиқди, яна кирди, яна чиқди... Қани энди, бу «товушинг ўчгур» бола юпанса! Қани энди, бу зормонда 7—8 минут ўта қолса!

Оқибат, соатнинг стрелкалари бир-бирига мингашди. Бу одам узун кекирди (ош бўлсин мирзо йигитга), оғзини қофоз билан артди, соатга яна бир қараб столнинг тофтасини очди; қандайдир бир қофозни олиб қўйди ва хотинга узатар экан, илжайиб:

— Ҳи-ҳи...— деди.

— Нима ҳи-ҳи! Бунинг маъноси нима?

Танаффус менинг қонуний ҳақим шундан тўла фойдаландим демоқчими?— Йўқ. Одамни маҳтал қилиб

қўйиш менинг ҳам қўлимдан келади демоқчими?—Ҳеч. Гап бунда: у хотин уйига борганидан кейин, йиглай-йиғлай ҳолдан тойган боласига ичи ачиб, эҳтимол, «уйинг куйгур» эмас, «уйинг куйгурлар»дер. «Ҳи-ҳи» менинг юзимга туфур, туфугинг менинг бошимдан ошиб ҳукумат столига тушсин демоқчи.

Радио қўшинларимиз Киевни ташлаб чиққани ҳақида хабар берди. Бу одам, ҳаммадан олдинда, ҳовучини қулоғига қўйиб тингламоқда эди, бирдан баланд овоз билан:

— Оббо! Ҳи-ҳи...— деди.

Шу куни катта холасининг қутичасини титиб, Пастқўриқдаги шоликорлик ерининг васиқасини топиб қўйди.

Хабар:

— Москва хавф остида.

— Оббо! Ҳи-ҳи... ҳи-ҳи...!

Шу куни эртадан-кечгача излаб собиқ «Фантазия» номерининг васиқасини тополмади. Майли, «Фантазия»ни раҳматлик отаси Альфреддан нақд пулга сотиб олганини биладиган одамлар бор.

Мана шу кунларда «ҳи-ҳи» Қизил Армияга, Совет ҳалқига бўхтондан иборат мишишларни тарқатиб юрди; фронтга кетган йигитларнинг дўстлари, қавм-қариндошлари кўнглига ғулғула солишга уринди. Бу мишишларни унга ҳаммавақт «аллаким» айтган бўлади. Ким айтганлигини «сира эслай олмайди», эсарлигидан хафа бўлиб калласига муштлайди, яна писанд қиласди:

— Мен, албатта, ишонмадим. Рост бўлган тақдирда ҳам... Ҳи-ҳи... бу гап орамизда қолсин...

Ҳамма шундақа дейди.

Бирон ҳодиса ё бирон нарса тўғрисида ўз фикрини айтиши лозим келиб қолса, ҳазил билан чинни қўшиб гапиради. Қаршисидаги одам ўзини кўнглидагидай тутса «ҳи-ҳи» дейди унинг авзойи бошқача бўлса, «қизиқчиликка» ўтади. «Қизиқчилик»ни ўринлатиш учун бузоқ бўлиб маърашдан, ит бўлиб ҳуришдан ҳам қайтмайди.

Немис Москванинг пўлат қўрғонига пешонасини уриб, ағдарилиб тушди. «Ҳи-ҳи», яна радио карнайи остида ҳовучини қулоғига қўйиб тинглайди.

— Қўшинларимиз қарши ҳужумга ўтдилар.

— Үхў... Яшасин!

«Ҳи-ҳи» ўзининг эҳтиёткорлигидан хурсанд «бунди» хайрият ҳам «Фантазия» тўғрисида биладиган одамлар билан гаплашмагани—ҳали эрта экан:

— Москва области немислардан тозаланди.

— Ухӯ... Яшасин!

«Хи-ҳи» шу куни шоликорликнинг васиқасини қайтиб катта холасининг қутисига солиб қўйди.

У ҳөзирги кунларда хомуш. Қизил Армиянинг олға босган ҳар бир қадами бўғэнига тушаётгандай, ўтирган ерида мушукнинг хириллашидан пастроқ бир өвозди чиқариб ўтиради.

— Хўш, тақсир, нега хомушсиз?

— Э, азиз дўстим, сал қийналиброқ қолдим.

Билмаган одам уни тирикчилик важидан «қийналиброқ» қолған гумон қиласди. У ҳануз кавакда жон сақлаб келмоқда. Бефаросат, лақма одамни кўрса кавакдан секин чиқади, «аллакимдан эшигтан янгиликларини» айтади, яна кириб кетади.

Бироқ қачонгача?

Халқ уни гирибонидан ушлаб қонун қўлига топширажак.

1942 йил

ИҚКИНИНГ БИРИ

Фашист қизил аскарга тўсатдан рўпара келиб қолса, ё ўзи қўрқанидан мумкин қадар қаттиқроқ ҳуркиб бирорни қўрқитмоқчи бўлган лайчадай пўписа қиласди— «Рус, таслим бўл!» дейди, ё ўзи таслим бўлади. Ўзи таслим бўлса шафқат қўради, чунки Қизил Армиянинг мақсади қон тўкиш бўлса, Сталинград ёнида қуршовда қолиб кетган немисларга «қаршилик» кўрсатишдан тўхтаган барча офицер ва солдатларнинг ҳаётини, бехатар яшашини таъминлаймиз» демас эди.

Фашист «рус, таслим бўл!» деса ё қаншаридан ўқеб ер тишлиди, ё эвини қилолса, оч битдай абжирлик билан рўпара келган тешикка ўзини уради. Ер тишиласа, уни отган қизил аскар аждаҳо Гитлернинг тишиларидан бирини қоқиб ташлаган, қон тўкишнинг олдини олган ва шу билан эл-юртигининг фармонини, инсоният олдидаги муқаддас бурчини бажарган бўлади.

Фашист рўпара келган тешикка ўзини уриб жон сақласа, унинг матбуоти ё «русларнинг шафқатсизликлари» ҳақида фарёд кўтаради, ё сўлого ўйнаб кетган «немис руҳи»ни тиклаш учун «Қизил Армия ўн олти яшар болалардан иборат бўлиб қолди» деб бақиради. «Русларнинг шафқатсизлиги» ҳақида ҳалитдан обидийда қилиш чакки: Қизил Армия унинг ўзи қўтариб келган қилич билан бошини узмоқда, ўзи олиб келган кишан билан бошига уриб сулайтирмоқда, ўзи чанг солган ерини тишилатмоқда, қисқаси, 1941 йил 22 июнда эккан экинининг дастлабки маҳсулотидан баҳраманд қилмоқда, холос. Ҳали совет ҳалқи азиз фарзандларининг хунини ундан талаб қиласди; бурнини ерга ишқаб, вайрон бўлган шаҳарларини, куйиб кул бўлган қишлоқларини тиклаб беришга мажбур қиласди!

Фашист матбуоти ва радиоси «Қизил Армия ўн олти яшар болалардан иборат бўлиб қолди» деб бақиргандага «руҳи қўтарилилган» ғофил немис солдати бутун фронт бўйлаб рўй берадиган аҳволни пайқар экан ё

ҳайрон бўлади, ё ҳайрон бўлишга ҳам фаҳми етмай қолади. Ҳайрон бўлса ҳайрон бўлгудай, чунки ўша «ўн олти яшар» болалар бутун фронт бўйлаб ҳужум қилмоқда, ўзига бино қўйган немис, румин, венгер генералларини тиз чўқтироқда. Немис солдатининг ҳайрон бўлишга фаҳми етмаса ё генералининг изоҳини кутади, ё бошқа бирон кишининг, Гитлердан изоҳ кутиши чакки, сабабки, у ўтган йил кузда нутқ сўзлаб, «Сталинграднинг ишғол қилиниши foят катта муваффақият бўлажак ва агар биз бирон жойни ишғол қиласр эканмиз, у ердан бизни силжита олмайдилар», деган эди. Қизил Армия унинг энг камиди 330 минг кишидан иборат сараланган группасини худди ўзи айтгандай ҳеч қаерга силжитмади, ҳаммасини асир олди.

Немис солдатига изоҳ берадиган бошқа «фюрер» топилса, ё ўзи ёлғон гапиради, ё Гитлер рўпара бўлиб айттолмаган ёлғонлардан изоҳ тўқиб, немис солдатининг кўзини боғлайди, унга осонлик билан қўлга киритиладиган ғалабалар ваъда қилади. Немис солдати шу ёлғонларга яна алданса, унинг кўзини очадиган, ҳеч қачон эсдан чиқмайдиган изоҳни Қизил Армиянинг ўзи беради.

Бу изоҳдан немиснинг кўзи ё очилади, ё очилмайди. Кўзи очилса қудратли Қизил Армия қаршисида тиз чўқади, очилмаса абадий очилмайди—ер остида чириб кетади, ириб кетади.

1943 йил

МАҚТУБ

Махфий

Совет ёзувчилари союзига арзи ихлосдан сўнг маълум бўлсинким, камина мулло Қутбиддин Махдум Сирожиддин муфти ўғлидурман.

Қиблагоҳимиз каминанинг таҳсил кўриб мўминларни худонинг инояти йўлига бошлагувчи аҳбоби дин ва арбоби шариат бўлмоғимга кўшиш ва ҳаракат қилур эрдилар, аз жумла, етти ёшимда Сайд Муродхон эшоннинг муборак тупукларидан ялатиб, мактабдор мулло Шаҳобиддин ҳазратга эт ва сўнгокимни топширдилар. Фақир муддат саккиз йил риёзат чекиб ўн беш ёшимда Каломи Шарифни хатм қилдим ва яна махфий қолмасинким, бир жумъа намозида имоматга ўтдим. Шундоқ зеҳн ва салоҳият соҳиби улгойгандага қандоқ рутбаларга лойиқ бўлмоғи ўзларига аён бўлса керак.

Афсус ва надоматлар бўлсинким, ҳозир бир қанча жоҳил тамагирлар чиқиб, бири эшонлик ва бири имомлик ва бири қорилик ва бири сўфилик даъвосини бирла илм ва фазилат аҳлларига азият еткурмакдалар, чунончи, маҳаллада бирор қазо қиласа бу кимсалар қузғун каби ўлик талашиб фақирни жаноза ва қабристонга ўйлатмайдурлар.

Эшонлик даъвоси бирла юрган Нурмуҳаммад эшон бир ароқ дўконида қоровул бўлиб бир кун ишлайди ва икки кун ишдан фориғ; қоровул бўлган кечалари ароқ талаб маст-аластларнинг ҳожатини чиқариш баҳонаси бирла фирибгарлик қилур: молга икки баробар нарҳ қўйгани етмай, ароққа сув ва конъякка фамил чой қўшиб сотадур. Бул диёнатсиз ишдан фориғ кунларининг бирида чайқовчилик бирла машғул ва яна бирида эшонлик жомасини кийиб мурид овлайдур. Қоровулликда Нурмат Холматов ва чайқовчиликда Нурмат Жириқ ва эшонликда Нурмуҳаммад Форсо номлик бу махлуқнинг топ-

тани ҳаром, егани макруҳ ва ўзи мушрикдур, воллоҳу аълам биссавоб.

Мана шул кимса ўзи янглиғ мушрик Каримжон сўфи ва Иноят қорининг муованатида каминани имомликдан четга суриб, ўрнимга мулло Дониёрни ўтказурди. Мулло Дониёр мулломан деб чикон-чикон қўйса ҳам аслида оми, ўзи банди ва хуфия сувратда наша сотадур.

Каримжон сўфи ҳам ҳаромдан парҳез қилмайдир, ош тамаида ёнига тўртта сабзи солиб ҳар кимларнинг эшигини қоқиб юрадур. Иноят қори капитарбоз ва катта хотини товуқ ўғриси. Бу жоҳил ва тамагир шахслар ҳукуматимизга ҳусн таважжуҳ кўзи бирла боқмайдурлар.

Хулосаи қалом, маҳалла ва масжидларимиз яхши таҳсил кўрган ва мўминларни пайғамбаримизнинг шафоғи ва ҳудои таолонинг инояти йўлига бошлагувчи ва ҳамда бир кўзини масжид меҳробига ва бир кўзини ҳукумат даргоҳига тиккан кишилар бирла ороста бўлса, мўминларнинг бу дунё ва охирияти обод бўлур эди. Шуважҳдин илтимосимиз будурки, муборак қаламларини ғазаб давотига ботириб, мазкур одамларни газетада шарманда-ю шармисор қилсалар.

Фақир жами ёзғувчиларимизнинг осор ва ашъоридин баҳраманд бўлиб, ҳар дастурхон устида дуюйи жонлари ни қилурман. Бу мутолеалар хосиятидин ўзимда ҳам андек табъи назм пайдо бўлиб бир қанча байт-ғазаллар ёздим, чуюнчи, ҳукуматимиз тарбиясида бўлган интернат талабаларининг азиз бешларига соя солиб турган бир туб янғоқ дарахтидан таъсир олиб айтибурсман:

Ажаб бир дарахтеки номидир янғоқ
Саяси салқину, меваси юмалоқ..

Мазкур байт-ғазаллардин етти донасини союз даргоҳига йўлладим, азбарон ҳатосини ислоҳ қилиниб «Замоний» таҳаллуси бирлан махфий сувратда чопга берилмоғи учун. Дигар илтимосим шулдурки, каминани бир юз саксон кишилик ёзғувчилар союзи аъзолигига муносаби иўриб, бир миқдор маош тайин қилинса, фақир ўдабе ва шуаронинг қўлларига сун қуйиб, умримни союз хизматида ўткарур эдим.

Фақирдин ёшу қари ва эркак-аёл барча ёзгучиларга
дую ва салом ва яна маълум бўлгайки, камина яхшилик
гарданида қиёмат қарзи бўлиб қоладиган одамлар то-
ифасидан эрмасман.

Бақия. Мулло Доңиёрнинг бошпурти йўқ.

Фақирулҳақир мулло Қутбиддин Маҳдум

Сирожиддин муфти ўғли.

Моҳи рамазон, чоршанбаи муродбахи

ПОРА

Эртак

Бир порахўр амалдор амалидан тушиб ғалати дардга ўйлиқди. Үнинг томоғи кундан-кун торайиб бораверди. Қирқ тош теварак-атрофда уни кўриб дори бермаган доктор қолмади—ичи алтекага айланиб кетди; уни боқмаган табиб ҳам қолмади—янтоқнинг гулидан тортиб калтакесакнинг думигача қуритиб каппа отди; ўқимаган дуохон, ром очмаган фолбин қолмади—кичик ҳамён бўшаб, катта ҳамёнга қўл кетди. Бўлмади, дард борган сари кучайиб, томоғидан ҳатто сув ҳам ўтмай, оғзига пахта билан томизилган сув бурнидан келадиган бўлиб қолди.

Кун ўтди, ҳафта ўтди, ниҳоят, амалдор шифтга қараб ётганича бир-икки ияк қоқди-ю жон берди. Берди! Порани пул, мақтов, зиёфат, хушомад, мебель, ов милифи, кийик, зотли ит, ёғоч, бўёқ, тилло соат, этик ва бошқа минг бир шаклда олиб, олавериб бериш деган сўзни эсидан чиқариб юборган амалдор, худди берганига ҳайрон бўлгандай, оғзини, кўзларини катта очганича қолди. Үнинг ҳайратдан очиқ қолган оғиз ва кўзларини ювғуви чи тахтада юмди.

Тахта, кафан, тобут, гўр... Мурда лаҳадга қўйилиб, гўрга тупроқ тортилаётган вақтда, таомилга кўра кимдир халойиқقا юзланиб:

— Ҳо яхшилар, марҳум қандоқ одам эди? — деди.

Ҳеч кимдан садо чиқмади. Шунда марҳумдан кўп азият чеккан бир киши:

— Порахўр эди! — деб юборди.

Шу чоғ қабрга тортилаётган тупроқ бирдан тўзиб кўкка кўтарилиди-ю, унинг остидан бояги мурда кафанини судраб, оғзини, кўзларини катта очиб чиқиб келди. Ҳамма тумтарақай бўлди. Бояги «порахўр» деган киши қочолмай туриб қолди. Мурда тўғри ўшанинг олдига келиб:

— Нима? Пора? Қани нора? — деди.

У киши шошиб у ёқ-бу ёққа қаради; қараса беш-олти одим нарида бир кирпи ётибди, югуриб бориб кирпини олди-ю:

— Мана пора! — деб икки қўллаб мурдага тутди.

Мурда кирпини шошиб олди, қалтирган қўллари билан оғзига элтиб, кўпдан бери пора ўтмай битиб кетгани томогини очиш, қаттароқ очиш учун кирпини тескари ютди.

Фалончига пора деб берсанг тирик кирпини тескари ютади, деган гап мана шундан қолган.

ҚҰЗАЧА

Ваҳобжон Тұрақулов янги ишга тайинланиб, янги үй ҳам олди. Ү, күч-күрон ортилған машинани жүнатди-ю, «яна нима қолди әкан» деб ҳовлиға кирди. Таңдирнинг олдидә ташландық нарсалар орасида икки күзача ағанаб ётар әди. Бу күзачалар ўз замонасида кулоллик санъатининг дурустгина асари ҳисобланған бўлса ҳам, ҳозир назардан қолган, бунинг устига, эскириб, сири тўрлаган, шунинг учун Тұрақуловнинг хотини янги уйга муносиб кўрмай ташлаб кетган әди. Тұрақулов алланечук мунғайиб ётган күзачаларга раҳми келгандай бўлди-ю, иккаласини икки қўлтиғига қисиб жўнади.

Тұрақулов гузардаги чойхона олдидан ўтиб кетаётганида икки киши иргиб сўридан тушди, қўл қовуштириб йўлини тўсди, қўлидан кўзачаларни биттадан олиб, ўзини иззат-икром билан «бир пиёла чойга» таклиф қилди. Тұрақулов буларни идорада бир-икки кўрган, лекин икковининг ҳам фамилияси Назаров эканини бири семиз ва бири ориқ бўлса ҳам хулқ, феъл-автор ёғидан худди бир қолипдан чиққандай бўлгани учун идорадагилар буларни Кўшназаровлар деб аташини билмас әди.

Семиз Назаров Тұрақуловга назокат билан бир пиёла чой узатиб, кўзачанинг қорнига шаппалади.

— Асл мол! Дидингизга қойилман!.. Бунақа молни танийдиган, қадрига етадиган одам ҳозирги замонда мингтадан битта!

— Юз мингтадан битта!— деди ориқ Назаров.

Семиз Назаров лунжини шишириб кўзачанинг ичига пуфлади, бўйнига икки бармоқлаб чертди.

— Ҳунармандлар ҳам ўлмасин!

Ориқ Назаров кўзачанинг ичини ҳидлаб, қорнини юзига суркаб кўрди.

— Ҳунармандни ҳунарманд қилган ҳунар эмас, Ваҳобжон акамлардай дидли, заршунос одамлар! Шу кўзача биронта тўқим табиат одамнинг қўлига тушсин-чи!..

Кўшназаровлар «Ваҳобжон акам»нинг нозик диди,

тениғи йўқ заршунослиги ҳақида бирин кўйиб, бирин гани-раверкандан кейин Тўрақулон хижолат бўлди-ю, «шу ҷоққача пайқамаган эканмизми» деб кўзачага кўз қири билан разм солди. Йўн, ўша эски мўзача! Янги бўлганда ҳам, ҳозир бирор бир пулга олмайди! Тўрақулов Кўшназаровларнинг дид ва заршунослиги ҳақида мақтөвларидан ўзини мудофаа қилди:

— Жуда ҳам унчалик эмас шекилини, Корнидаги суратни кўринилар, кўрас дессанг чўчрага ўхшайди, чўтқа дессанг иўтасла ўхшайди.

Бу гап Кўшназаровлар не машаққат билан сўзлаётган торни узгандай бўлди. Семиз Назаров бир палла искак ўхшаган қорини сиймитиб кулади.

— Тўғри! Бу, албатта рассомнинг камчилиги, лекин, рассомнинг камчилиги вўзачага ҳусн бўлиб тушган! Ўзига ярашиди! Дунёда шундай камчиликлар ҳам бўлади...

Ориқ Назаров суратга ҳурккан товуқдай бир назар ташлатанидан кейин бўйинни ичига тортиб, иягини бир томонга чиқариб, иучсанги бир товуш билан Тўрақуловнинг нозик дид ва баланд табиатини унинг ўзидан мудофаа қилди:

— Менимча ҳам бу, ҳар қалай, камчилик эмас, балки кўзачанинг ютуғи: суратнинг нотайин бўлиши кишини ўйлашга, ҳар хил тахминлар қилишга, ақл ишлатишга мажбур қиласди. Кўзачанинг менга ёқсан томонларидан бири ҳам шу!

Семиз Назаров Тўрақуловнинг елкасига қўлини ташлади:

— Ваҳобжон акам бизни синаётибдилар. Яхши раҳбар шунақа бўлади: қўл остидаги одамларни ҳар томондан титкилаб кўради!

Шундан кейин Тўрақулов ўйлаб қолди: «Булар кўзачани баҳона қилиб менга катта-катта суюклар ташлаётиди-ку! Идора бошлиғи тупурса тупугини ерга туширмайдиган одамларга ўхшайди...»

Ориқ Назаров кўзачани уч бармоқ билан кўтариб, бир нарса демоқчи бўлган эди, Тўрақулов сўз қотди:

— Дуруст, дуруст, сизларнинг ҳам дидларинг жойида экан. Идорангда шундай дидли одамлар бўлса, юкинг ерда қолмайди... Шу кўзачаларни янгилигига талай пулга олган әдик...

Семиз Назаров шошиб сўз қистирди:

— Дутор, вино, мана бунақа нарсаларнинг эскиси яхши бўлади!

— Балли, отангизга раҳмат! — деди Тўрақулов.— Шуларни бизга пуллаб берсаларинг жуда хурсанд бўлар эдик. Камхаржроқмиз...

Кўшназаровлар ҳанг-манг бўлиб қолишди ва иккови баравар:

— Қанчага? — деб сўради.

— Сизлар турганда мен баҳо қўйсам қандоқ бўлади? Янгилигида ҳар бирини беш юз сўмдан олган эдик, йигирма йил бўлди... Ҳар йили йигирма беш сўмдан эскирганда ҳам таннархи билан минг сўмдан бўлармикин... Ошиғи сизларники!

Тўрақулов шундай деди-ю, кўзачаларни икковининг кўлига биттадан тутқазиб, турди-кетди. Кўшназаровлар унинг кетидан қараб қолишаверди.

Тўрақулов кўздан фойиб бўлгандан кейин, ориқ Назаров ҳушига келиб семиз Назаровга еб қўйгудай бўлиб қаради ва кўзачани унга томон юмалатди.

— Ол, сотиб бер!

Семиз Назаров иккала кўзачани унинг олдига сурди.

— Мақтовини сен келтирдинг, сен сотиб бер!

Жанжал чиқди.

Кўшназаровлар кўзача билан бир-бирининг калласига туширди, иккови ҳам ҳушдан кетиб йиқилди.

ҲИҚИЧОҚ

Учинчи сигнал бўлиб, чироқ ўчадиган пайтда залга ҳиқиҷоқ тутган бир маст кириб келди. У, бўш жой излаб, шомда қолган товуқдай бўйинни чўзиб, у ёқ-бу ёқ-қа қаради, афтидан, ҳеч нарсани кўрмас эди. Контролёр унинг қўлидан билетини олиб кўрди-ю, бўш жойга йўллади. Маст дам-бадам ҳиқиллаб, қатор орасидан одамларга кетини ишқаб ўтиб борар экан, оёғи чалмашиб бир хотиннинг тиззасига ўтириб қолди; хотиннинг дашноми қулоғига кирмай, шошмасдан ўрнидан турди, ниҳоят, бўш жойга ўтириб яна бир марта «ҳиқ» деди.

Чироқ ўчди. Парда очилди. Саҳнанинг ўртасида фоз турган артист кўзига иккита кўринди шекилли, маст бир кўзини ҳовучи билан беркитиб қаради; артист ашула айтәтибди, деб ўйлади шекилли, тиззасига уриб:

— Дўст!— деди.

Унинг ёнида ўтирган кимдир туртди:

— Жим!..

Маст унга юзланди.

— Мен сизга дўст деяганим йўқ, ошна! Сиз нима қилибсизки... ҳиқ... дўст дейишлик керак!.. «Фигонким гардиши даврон»ни биласизми? Ҳиқ... билмайсиз!..

— Саҳнага қаранг, пулингиз куяди!

— Менинг пулим куядиган пуллардан эмас... Лекин, қарасам қарайвераман, хоҳласам бир кўзим билан... ҳиқ... қарайман, хоҳласам иккала кўзим билан қарайман! Ўзимнинг кўзим, ўзимнинг билетим, ўзимнинг... ҳиқ... пулим!

Маст ёнидан папирос олди, энгашиб гугурт чақдан эди. Атрофда босинқи ғовур кўтарилиди. Ўтиб бораётган контролёр мастга томон энгашиб, қаттиқ шивирлади:

— Чекманг, штраф қиласман!

— Ие, опажон, билет олганимизда штрафи... ҳиқ... ичидаган эди-ку! Кеч... кечирасиз, мен бу ерни кино дебман... Штраф эмиш, мен нима гуноҳ қилибман? Күчингиз фақат бизга етар экан-да! Буларга нега инда-

майсиз ё булар пора беришганми? Биз ҳам нақд пулга... ҳиқ... билет олганмиз! Мен бировни сўкмасам, бировни урмасам... Бировни урсам, эҳтимол, майда безориликка... ҳиқ... кирар эди. Мени ҳозир ҳеч ким ҳеч нарса қиломайди! Қўлингиздан келса, биласизми... ҳиқ... ҳиқичоғимни тўхтатиб беринг!

Мастни ҳеч тийиб бўлмас эди. Унга на ёнидаги одамларнинг ёлвориши кор қиласар эди, на контролёрнинг вўписаси. Контролёр пўписа қилган сайин маст авж қила бошлиди, афтидан, шовқин соладиганга ўхшаб қолди. Шунда мастернинг орқасида ўтирган бир йигит контролёрга «Сиз кетаверинг, ўзимиз эплаймиз» деган меънода ишора қилди-ю, әнгашиб, мастернинг қулоғига шивирлади:

— Яшант! Хотинингиз ҳам кайфи ошса, ҳиқичноқ тутиб, худди ўзингиздай жуда ширин бўлар экан!

Маст ирғиб ўрнидан турди.

— Қаерда кўрдингиз?

— Эшикнинг тагида ҳиқиллаб ўтирибди...

— Хотиним ичмас эди-ку! Қачон кўрдингиз?— деди мастер ва йигитдан жавоб қутмай, жавраганича жўнаб қолди.— Ҳозир чиқиб таксон саккиз талоқ қўяман! Мента ичадиган хотин керакмас! Ичадиган бўлса ичадиган эрга... йўқ, ичмайдиган эрга тегсин!

— Чакки бунаقا дедингиз,— деди йигитнинг ёнида ўтирган бир хотин,— ҳозир қайтиб келиб ёқангиздан ушласа, нима жавоб берасиз?

Йигит бепарво жавоб берди:

— Ҳали-бери желмайди: уйита боради, хотинини чироққа солиб кўради, оғзини исқайди, қасам ичириб, сўроқ қиласади... Үнгача спектакль тамом бўлади.

Босинқи кулги кўтарилди.

ОГАЙНИЛАР

Оркестр гумбурлайди. Официантларнинг қўйлиқ қўйлига тегмайди. Бурчакдаги столда икки оғайни пиво шишалари орасига кўмилиб ўтирибди. Биринича стаканларга пивони шопириб қўйди, шишани тақ этиб қўйди-да, атрофига «қойил қилдимми» дегандай назар ташлаб, сўзида давом этди:

— Бу дунёда одам боласига ҳеч нарса керак эмас! Пул ҳам, мол ҳам... Ҳаммаси топилади, қачонки яхши оғайнинг, қиёматлик оғайниларинг бўлса! Хотин, бола-чақа ҳам топилтади; Тўллаган оғайнин! Барни топилади... Қани, ичайлик, исиб қолмасин!. Соколингни артиб ол, азиз дўстим!

Тўллаган энташиб дастурхоннинг бир четига суколингни артиди, доири тиқилгани товуқдай бўйини чўзиб кекирди, сирка ичгандай афтини буриштириб:

— Жуда тўлдим; Абдулманиф,— деди,— қимириласам тўкиламан... Пивоси қурғур жуда-жуда серсув нарса бўлади-да, сувини сиқиб ташлаб ўзини иссанг тузув...

— Ҳозир, қиёматлик оғайним; ҳозир,— деди Абдулманиф ва официанткага ишора қилган эди, ароқ келтириб берди.— Шунақа, ўртоқ! Лекин оғайнинда ҳам оғайни бөр. Баъзи оғайнин бўлади, унақа, баъзи отайнин бўлади, жонингга жонини мих қилиб қосиб ташлайди.

— Унақа оғайнин мингтадан битта!

— Ҳа, баракалла! Раҳмат дўстим!.. Ўзинг биласанку, мек йигирма еттинчи, йигирма саккизинчи, то йигирма тўқизинчи йилгача қанақа эдим? Эски шахарда каттакон ошиона, Пиёнбозорда бинсийи дўйон... Савдо гуриллаган... Ҳар куни улфатчилик, базм... Ҳозир ўши улфатлар, ўша оғайнилар кўчада кўрса теснари қараб ўлади. Шуми оғайнигарчилик! Бу ҳам майли-я, ўтган йиди ҳайит ҳафтаси галати иш бўлдиг. ўша оғайнилардан биттаси районга бориб мени чақибди—«ҳозир борисланинг уйидан камида икки юз метр бажмал топасизлар» дебди. Уч кун ҳайит ҳаром бўлиби ўтса бўладидин?

Тўлаган ҳам кўп оғайниларидан куйган, кўпларидан аламзада экан, сўкина-сўкина гапириб берди; ~~айнича~~ бир оғайнисини кўп сўкди. У, олтмиш метр бахмал ва ўн уч ярим кило чойни пуллашда ўртада туриб, Тўлаганни беш юз йигирма саккиз сўмга туширган экан. Бу Абдуманнофнинг эсига туфли воқеасини туширди. Унинг ҳам бир оғайниси йигирма жуфт шериклик туфлини «қўлга тушди» деб еб кетган экан. Тўлаганинг эсига алиф, вентилятор, Абдуманнофнинг эсига мурч, цемент можаролари тушди ва ҳоказо. Шундай хулоса қилиб қарашса, оламда икковидан бўлак ҳалол одам қолмабди.

— Кел, бир ўпай!— деди Абдуманноф.—Оҳ!. Азиз оғайним!.. Лекин, дўстим, одам танийдиган бўлиб қолдим. Сен азалдан одам танийсан. Кўнглингга бир нарса келмасину, оғайнинг Шоабдуфаттоҳ Хўжаев ўғил бола йигит! Биламан-да, гаплашмаган бўлсам ҳам, қадам олишидан биламан. Пошшо йигит!

— Хизрни йўқласанг бўлмасми,— деди Тўлаган кулиб.— Уни қара, ҳув...

Абдуманноф иргиб ўрнидан турди. Шоабдуфаттоҳ Хўжаев уч оғайниси билан залнинг ўртасида турар, бўш стол излаб бўлса керак, у ёқ-бу ёққа кўз ташлар эди.

— Тўлаган, азиз дўстим!— деди Абдуманноф «пошшо йигит»дан кўзини олмай.— Чақир! Бориб олиб кел!

— Қўй, нима қиласан...

— Қиёматлик оғайним бўлсанг, сўзимни ўлдирмайсан! Тур!..

Шоабдуфаттоҳ Хўжаев оғайниларидан бирини қаёқ-қадир юборди, қолган иккитаси билан келиб ўтириди. Маълум бўлишича, булар бу ерга ўтиргани эмас, бир одамини қидириб киришган экан. Абдуманноф улфатларининг, айниқса Тўлаганинг раъйига қарамай ишни катта қилиб юборди.

Шоабдуфаттоҳ Хўжаев хомуш эди, Абдуманнофнинг кутганига қарши, бошқалар чулдираш даражасига етганда ҳам ўзига келмади. Абдуманноф охири Тўлагандан бунинг сабабини секин сўради. Тўлаган нотайироқ жавоб берди. Орадан икки соатча ўтганидан кейин қаёққадир кетган киши қайтиб келди ва кимнингдир уйида эканидан хабар берди. Шоабдуфаттоҳ Хўжаев иргиб ўрнидан турди. Оғайнилар ҳам туришди.

— Энди, ўртоқ Шоабдуфаттоҳ Хўжаев,— деди Абдуманноф қўл қовуштириб.— Бу ўтириш ҳисоб эмас. Ишларинг қистов экан, мени уялтириб қўйдиларинг. Бизнинг ҳовлилар ҳам жуда баҳаво жой...

— Ҳали кўп кўришамиз,— деди Шоабдуфаттоҳ Ҳўжаев.— Хайр... Кетдик.

Абдуманноф уларни эшиккача кузатиб келди.

— Пошшо йигит!— деди ўрнига ўтириб,— лекин таъби хирароқ кўринадими?

— Ҳа, бечоранинг бошига мушкул тушиб турибди. Иши прокурорда.

— Қанақа иши!

— Магазини текширилганда чатоқ чиқибди... Чатоқ чиқмасдан бўладими?

— Директорликдан бекор бўлгани йўқми?

— Бекор бўлганига бир ой бўлди-ку. Билмасмидинг? Қамаладиганга ўхшаб турибди.

Абдуманноф иштаҳа билан чайнаб турган гўштини туфлаб ташлади. Жимлик чўкди. Официант счет келтирди.

— Боя нега айтмадинг?— деди Абдуманноф счетни қўлига олиб,— ҳм, икки юз ўттиз бир сўм етмиш тийин!

— Ўзинг биласан дебман-да.

— Шундай деган бўлсанг, қани, пулдан чиқар! Бир юз ўн беш сўм саксон тийин берсанг бўлади. Ҳисоблик дўст айрилмас.

— Нега? Мен ўзимнинг ҳисобимни ўзим қилиб ўтирибман: йигирма олти сўм қирқ тийин бераман. Ма!..

— Чўз, чўз! Бу ер ҳазилнинг жойи эмас.

— Ҳазили нимаси! Одамгарчилигинги бўлса, шу йигирма олти сўмни ҳам олмас эдинг, мени ўзинг олиб келгансан. Энди Шоабдуфаттоҳ Ҳўжаевнинг сарфини ҳам кўтарайм! Ўзинг чақирдинг, ўзинг буюрдинг... Тўлайвер, ахир бир куни тағин директор бўлиб қолар...

Орада бир-икки оғиз гап ўтди. Бунинг натижаси шу бўлдики, Тўлаганинг қаншарига мушт тушди, стол ағанаб кетди... Орага тушган официант лунжини ушлаб орқага чекинди. Оркестр тўхтади. То икковини оташкуракка қистириб чиқариб ташлагунча орада ўтган гаплардан жанжалнинг сабаби маълум бўлиб қолди. Чаласини лунжи шишиб кетган официант айтиб берди. Буни әшишиб баъзилар қотиб-қотиб кулар, баъзилар бўғилар эди.

Зал тинчили. Оркестр давом этди. Қўчага чиқиб, мажарони охиригача кўриб келган жиккаккина бир чол шошиб-пишиб овқат еркан, ўзича жаврар эди:

— Магазин директорининг оғзини мойлашга ҳаракат

қилганига ҳеч ҳайрон қолмайман. Йўқ! Кана сигирнинг қулоғига тушади, туёғига эмас. Шунча одам орасида ҳар қайсиси ўзидан хавотир қилмай, бир-бирининг сирини очиб ташлаётиди—мана бунга ҳайрон қолса бўлади! Наҳот чайқовчи ўзини шунча эркин сезса! Шунча қутурса! Қутурмай ҳам нима қилсин, чайқовчиликда айблланганларнинг устидан судлар шу қадар юмшоқ ҳукм чиқарадики, билмайсан киши: жазо бердими, насиҳат қилди? Жамият учун зарари нақд, ҳатто вақт-соати келганда хавфли бўлган бу текинтомоқлар билан кескинроқ курашгани нима халал беради? Нима халал беради?!

ОҚ АРОҚНИНГ ҚОРА ИШИ

Ҳавонинг қовоғи солиқ. Битта-иккита ёмғир томчи-
лаб турибди.

Кимсан Қорабоев қўғирчоқдеккина қизчаси Лолани
етаклаб, хотини билан ажрашгани судга кетаётиди.
Унинг соchlари тўзиган, ранги не аҳволда, кийим-боши
ғижим, шимининг почалари лой...

Лола дадасининг қаёққа кетаётганидан бехабар, ле-
кин шундай яхши дада ҳар куни қаёққадир бир ёмон
жойга бориб, ароқ ичib, ёмон дада бўлиб келишини би-
лар эди, шунинг учун хавотирда: ўша ёмон жойга ҳар
куни ўзи якка борар эди-ку, бугун нега мени олиб кета-
ётибди экан?..

Лола дадасидан кўзини олмай, туртиниб-суриниб,
оёқ остидаги кўлмак сувларни сачратиб, қалдирғочдай
тиммай чуғурлаб борар эди. Ким билади, гоҳ ранжиган,
гоҳ ёлворган, гоҳ йигламсираган товуш билан жавраёт-
ган бу гўдак нималар деяётиди!..

Кимсан муюлишда гастрономга бурилди, магазинга
кириб Лоланинг қўлини қўйиб юборди-ю, ранг-баранг
шишалар териб қўйилган томонга борди. Лола магазин-
нинг ўртасида туриб қолди; кўзлари жавдираб, дадаси-
га бир шиша ароқ узатган «ёмон бир опа»га, харидор-
ларга қаради. Лекин уни ҳеч ким пайқамади.

Магазиндан чиқилгандан кейин Лола гапирмай қўй-
ди. Энди унинг хаёли бошқа нарса билан банд эди: да-
даси шимининг чўнтагида дўппайиб турган ароқни қа-
чон ва қаерда ичади-ю, яна «ёмон дада» бўлиб нималар
қиласди...

Суд залида эр-хотин Кимсан билан Инобатхоннинг
яқин қариндошлари, баъзи бир таниш-билишлар. Ино-
батхон аслида яхши, лекин ичкилик тириклай тобутга
тиққан эрига чиндан ҳам аза тутгандай бошдан-оёқ қора
кйиган; қовоқлари шишинқираган, киприкларида ёш зар-
ралари йилгирайди, ҳўнграб юбормаслик учун рўмол-
чини лабига қаттиқ босиб бир чеккада ўтирибди.

Лола онасини кўриш билан югуриб бориб унинг бўйнига осилди, яна қалдирғочдай чукурлаб, бирпастда олам-жаҳон гап гапириб ташлади...

Суд мажлиси очилди. Савол-жавоб бошланди.

Ун бир йиллик оила, Кимсан илгарилар «хонаси» келганда ичар эди, кейинчалик битта-иккита улфат орттириб «хонаси»ни ўзи келтирадиган бўлди. Тўрт йилдирки «хонаси» ҳар куни келади, тўрт йилдирки оиласда ҳаловат йўқ: хархаша, шовқин, кўз ёши... Кимсанни баъзан ечинтириб бўлади, баъзан бўлмайди. Бутун уйдан, кийимлардан, кўрпа-ёстиқдан, ҳатто Лола нинг бошидан ҳам ароқ ҳиди келади!

Кимсан стаканни қўлига олганида нима учун ичаганни билмайди, бирор гапирса малол келади, «доно одамларнинг насиҳатидан чиқиб қолибман» деб жеркиб ташлайди.

Ароқ унинг териси билан эти орасига жойлашиб олган, шунинг учун севгили хотинидан кўра ароқка кўпроқ ишонади.

Кўпинча ароқ унинг қулогига шивирлайди:

— Биласанми, хотининг сенга куймайди, рўзфордан уриб пул орттираётиди. Кўрмайсанми, топганинг зўрга учма-уч келади...

Жанжал...

Инобат жонидан безор бўлиб, қаттиқ гапирса ароқ яна Кимсаннинг қулогига шивирлайди:

— Хотининг ҳалол эмас, ширин сўзини бошқаларга тўкиб, сенга нуқул тахирини қолдиради...

Шовқин-сурон...

Инобатхон ширин сўз бўлса, яна балога қолади:

— Хотининг ҳозир ўйнашининг қучоғидан чиқиб келди, сенга доғулилик қилаётиди! Шунча зийраклининг билан наҳот шуни пайқамасанг!

Инобатхон гоҳ зор-зор йиғлаб, гоҳ ёлвориб, гоҳ қаттиқ гапириб уни ичкиликдан тиймоқчи бўлган вақтларида ароқ Кимсанни қутуртиради:

— Хотининг сени қайириб олмоқчи, бир марта гапига кирсанг елкангга миниб олади. Бир стакан ичадиган бўлсанг хотинингни додлатиб туриб икки стакан, уч стакан ич!

Тўрт йилдан бери аҳвол шу. Фақат шугина эмас-да, хотин мастнинг қусифи артилган латтадай қўланса шу одам билан бир кўрпада ётиб келаётиди!

Инобатхон тўрт йил давомида йиғлаган, жанжаллашган, бунақа оилавий турмушдан воз кечмоқчи

Эканини айтгай вақтларда ҳам ароқ Кимсанга «парво қилма, ҳеч қаёққа кетмайди» деб тасалли берди; бундан икки ой бурун Инобатхон уйдан узил-кесил чиқиб кетаётганида ҳам «хотиржам бўл, барibir қайтиб келади» деди. Лекин, шундоқ бўлса ҳам, Кимсан кўнглига фулғула тушиб, ҳар эҳтимолга қарши Лолани зўрлик билан олиб қолди. Бироқ ҳозир Инобатхон судъяларга қараб, қавм-қариндошлар олдида шунча гапни айтганидан кейин Кимсаннинг кўзи ярақ этиб очилди-ю, ичкилик ҳароратидан кечаси билан қаттиқ уриб ҳориган юраги алланечук бўлиб кетди, совуқ тер босди. Унинг аҳволини кўриб кимdir бир стакан совуқ сув келтириб берди. Лола бўлаётган гапларни яхши тушунмаса ҳам, ароқ тифайли ёмон бир иш рўй берганини сезиб бир чеккада мунфайиб ўтирас эди, дадасининг титраётган қўлидаги стаканга кўзи тушар экан, жон-жаҳди билан қичқириб унга томон отилди:

— Дадажон, ичманг! Ичманг!..

Стакан Кимсаннинг қўлидан тушиб чил-чил бўлди, Орқада ўтирган бир чол Лолани ўзига тортиб бағрига босди. Залда бир ғовур кўтарили-ю, оғир жимлик чўкди, у ёқ-бу ёқдан пиқ-пиқ йифи товуши эшитилди...

Суд ҳукмга кирди. Ҳукм икки соатдан кейин эълон қилинди. Лола онага ҳукм қилинди. Инобатхон Лолани етаклади. Лола ҳайрон, гоҳ дадасига қарайди, гоҳ онасига...

Кимсан нима бўлганига тушунолмай гаранг бир аҳволда эшикка томон йўналди. Ким билади, шимининг чўнтағида сонига ботиб турган бир шиша ароқни эшикдан чиқиши биланоқ ичадими ё ерга кўтариб урадими! Агар ерга урса бунинг товушини Инобатхон эшитиб эҳтимол қайрилиб қараса, эҳтимол қайтса... Ахир, Инобат хурсанд бўлиб эмас, йиглаб кетаётиди-ку!..

БИЗНИНГ МУЛОҲАЗАЛАРИМИЗ

(Баъзи тақризларга назира)

Матбуот саҳифаларидаң маълумки, ҳозирги вақтда шаҳар ва қишлоқларимизда турли бинолар ва туарар жойлар кўплаб қурилмоқдалар. Модомики, шундоқ экан, халқимизнинг стол, стул, буфет, шкаф, каравот, маданий қозиқ ва бошқа шунинг сингари молларга талаби кундан-кун ортмоги ва харидорларимиз у ёки бу магазинда узун-қисқа очередлар ташкил қилмоги *айрим ҳолларда* (*курсив бизники!*) мумкин дейилса хато бўлмаса жерак деб ўйлаймиз. Бундай ҳолларда харидорларнинг қўмматли вақтларини тежаш юзасидан уларни рўйхатга олиш практикаси, яъни очередини ёзма шаклда олиб бориш кўпдан бери синалган методлардан бири бўлиб келмоқда.

Биз 87-магазинда тузилган йигирма икки кишилик бир рўйхат тўғрисида ўз мулоҳазаларимизни баён қилмоқчимиз¹.

Аввало шуни айтиш керакки, рўйхат кўп қиррали (*қофоз саккиз буқланган!*) ва ранг-баранг хусусиятга эгадир: унда олти фамилия қора, бир фамилия қизил, бир фамилия кўк, қолган фамилиялар яшил ва бинафша сиёҳ билан ёзилгандир. Шунинг ўзи авторнинг катта ижодий имкониятга эга эканлигини кўрсатади. Ўқувчини зериктирмасликка қаратилган бу услубга шундай баҳо бериш тўғри деган фикрга қўшилиш мумкин деб ўйлаймиз.

Рўйхатнинг ижобий хусусиятларидан яна бири, унда магазин мудири ўртоқ *Норматовнинг* (*курсив бизники!*) фамилияларига ҳамоҳанг бўлган Нурматов, Пирматов, Қулматов сингари фамилияларга кенг ўрин

¹ «Мебель олиш учун очередда турган гражданлар рўйхати», бир саҳифа, яхши чойқофозга ёзилган.

берилганлигидир. Ўртоқ Норматовнинг фамилияларига айниқса Ѓрматов фамилияси алоҳида ҳамоҳанг бўлиб жаранглайди.

Рўйхатнинг автори ҳамма фамилияларни тўғри ёзишга уринган, хато қилмасликка ҳаракат қилган дейиш мумкин. Бу тўғрида тажрибали сотувчилардан Мустақимов, Зулфиқоров, Намозов ўртоқларнинг фикрига тўла қўшилиш керак.

Лекин, шундай бўлса ҳам, рўйхат айрим камчиликлардан холи эмас¹.

Аввало рўйхатга тартиб рақами қўйилган эмас. Бу ҳол авторнинг ўз ишига масъулиятсиз қараганидан, рақамнинг халқ ҳўжалигида қанчалик катта аҳамиятга эга эканини тушуниб етмаганидан далолат беради. Буний бошқача изоҳлаш мумкин эмас!

Ундан кейин автор бир қатор фамилияларни бузиб кўрсатган, масалан: Шодиев дейилади, ҳолбуки Шотиев бўлиши керак! Жуда кўп фамилияларда «ъ» тушиб қолган.

Рўйхатда давр тўғрисида нотўғри тасаввур туғдирадиган қатор арабча, форсча фамилияларга кўплаб ўрин берилган. Шарофиддинов, Сирожиддинов, Камолиддинов ва ҳоказо.

Яна шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, автор салбий фамилияларга ўрин берган: Хонкелдиев, Сўфихонов, Султонпошоева, Пошшохўжаев. Бунинг устига Болтаев, Яхшиева, Ширинжонов сингари ижобий фамилияларга рўйхатдан оз ўрин берилган ва деярли ҳаммаси хира ёзилган.

Давримиз учун типик бўлмаган Шобаратов, Шомансуров сингари фамилияларга рўйхатдан ўрин берилмаса ҳам бўлар эди.

Рўйхатда такрор ҳам учрайди, масалан: О. Жўраев, И. Жўраев, У. Жўраев деб ёзилади, ҳолбуки ихчамлашириб О. И. У. Жўраев деб ёзилса, рўйхатнинг қиммати яна ҳам ортар эди.

Рўйхатнинг жиддий камчиликлари ҳақида гапирап эканмиз, авторнинг меҳнатга нотўғри муносабатини алоҳида қайд қилмасдан ўтолмаймиз! Масалан, рўйхатда Ҳузуржонов дейилган, унинг Ҳузуржонов бўлиши учун фидокорона меҳнат қилганлиги рўйхатнинг қаерида акс эттирилган?

¹ Авторнинг кандидатлик диссертациясидаги «Камчиликлар, жиддий хатолар» бобига қаралсин, саҳифа 2967.

Бу саволга рўйхатдан жавоб топиш қийин!

Рўйхатдаги мана шу камчиликлар тузатилса, бу нарса ҳозирги очередчилигимизда ижобий роль ўйнаши, харидорларимиз орасида тарбиявий иш олиб бориша алоҳида аҳамиятга эга бўлиши мумкин бўлса керак деб ўйлаймиз.

Магазин мудири ўртоқ Норматовнинг бу ташаббусини табриклиш керак бўлади (*курсив бизники!*).

НУТҚ

«Кенг эшигувчилар оммасига мўлжалланган» во-тиқлардан бири ишдан қайтиб келганида хотини бўйнига осилиб, кўзига ёш олди.

— Сиз мени яхши кўрмайсиз... Турмушимиздан хурсанд эмассиз... Шу соатгача, шу минутгача кутдим, бир оғиз айтмадингизки, бир ёстиққа бош қўйганимизга бир йил бўлди...

Нотиқ ҳақиқатан буни унуган эди, лекин гап топди:

— Ие,— деди,— ҳали тўйимизга бир йил бўлдими! Бир йил? Шундай роҳат турмушимиздан, шундай шинрин умримиздан дарров бир йил кетдими! Оҳ, дод дейман...

Хотин илжайиб, турли ноз-неъмат, гуллар билан безатилган столни кўрсатди. Эр-хотин ўтиришди. Хотин рюмкаларга вино қуиб:

— Қани,— деди,— бир нима демайсизми?

— Бир нима деяйми?

— Вой, ҳали индамасдан ичмоқчимисиз?

Нотиқ рюмкани олиб ўрнидан турди. Қошлари чимирildи, ранги бир оз ўзгарди, аввал рюмкага, кейин уйининг бурчагига қараб сўз бошлади:

— Ўртоқ рафиқам! Ижозат берасиз, хушчақчақ ҳаётимизни шараф билан давом эттириб, оиласвий бурчимизни намунали бажариб келаётганимизга бир йил тўлган кунда сизни бевосита табрик қилишга!

Хотин бу муқаддимани ҳазил гумон қилганлиги учун қийқириб чапак чалди. Нотиқ яна ҳам жиддироқ қиёфада давом этди:

— Бундан 365 кун муқаддам сиз билан биз ўз ҳаётимизда қатъий бурилиш ясад, зўр синовлар шаронтига бевосита қадам қўйдик. Илгариги вақтда фақат эркак, эндиликда эса ҳам эркак, ҳам хотин бошлилик қиласиган оила масаласи ўзингизга маълум бўлганлиги учун бунга кенг равишда тўхтаб ўтиришни лозим кўрмайман.

Нотиқ оила тўғрисида ўз фикрини баён қилганидан сўнг «Хотин ва социализм» деган китобнинг бир еридан уч, яна бир еридан икки, яна бир еридан ярим саҳифа ўқиб берди. Хотин бу орада икки марта оғзи ни очмасдан эснади, қўлидаги рюмкани столга қўйди. Нотиқ давом этди:

— Сиз билан биз бир йиллик оилавий фаолиятимиз натижасида қандай ютуқларга эришдик? Аввало шуни таъкидлаб ўтиш керакки, биз у ёки бу масалада юз берадиган принципиал келишмовчиликларни четдан куч жалб қилмасдан ўз кучимиз билан, ўзаро кенг муҳокама қилиш йўли билан бевосита бартараф қила диган бўлиб қолдик. Иккинчидан, ўртоқ рафиқам, оиласизни ташкилий хўжалик жиҳатидан мисли кўрилмаган даражада мустаҳкамладик. Мен бу бобда фактларга мурожаат қилиб ўтирмайман, чунки орденли онангиз ўзларининг ҳар бир тарихий келишларида бу нарсани айрим равишда қайд қилдилар.

Нотиқ сув бўлмаганлиги учун винодан бир ҳўплаб давом этди:

— Хўш, бу ютуқларимиз камчиликларимизни қоплаб, бизни хотиржамликка солиши мумкинми? Агар биз камчиликларимиздан бевосита кўз юмиб, яшасинчилик кайфиятларига берилиб кетадиган бўлсак, хато қилган бўламиз. Бизда камчиликлар борми? Бор, оз эмас! Масалан, июль ойининг биринчи ярмида озиқовқат маҳсулотларини сақлашда йўл қўйган жиҳдий нуқсонларимизни олайлик. Бу масалага икковимизнинг ҳам жинояткорона совуқ қарашимиз орқасида қатор чиришлар, бузилишлар, кўкаришлар юз бердими? Факт! Буни нима билан оқлаш мумкин? Ҳеч нарса билан!

Нотиқ қизишиб кетди.

— Иккинчи масала, яъни ички имкониятлардан фойдаланиш масаласини олайлик. Ўзингизга маълум, бизда юқори сифатли мис чойнак бор. Шу чойнакнинг қопқоғи бугунги кунда йўқ. Бу ҳақда биз бир-бirimizga сигнал бердикми? Йўқ! Агар биз ўзибўларчиликка узил-кесил барҳам бериб қопқоқ масаласини кун тартибига кўндаланг қўйсак, агар биз шу чойнакни ўз вақтида тегишли қопқоқ билан бевосита таъмин қилсак, самоваримиз сафдан чиққан кунларда ҳал қилувчи роль ўйнار эди. Афсуски, биз бу масалага муросасозлик кўзи билан қарадик. Бугунги кунда чойнагимиз қопқоққа эга эмас, мутлақо эга эмас.

Хотин секин уҳ тортди. Нотиқ буни пайқаб «тўсат-дан қаттиқроқ танқид қилдим, шекилли» деган андишага бориб, сўзини йўқотиб қўйди, шунинг учун сўзининг охирини юмшатишга тиришди:

— Лекин бу камчиликларга қарамай, турмушимизни аъло даражада олиб бораётганлигимизга ҳеч қандай шак-шубҳа бўлиши мумкин эмас деб ҳисоблаш мумкин. Шу билан қисқача сўзимни тамом қилиб, оиласиз бундан кейин ҳам шарафлар билан қопланажагига тўла ишонч билдиришга ижозат беринг! Бу рюмкани мана шунинг учун кўтаришдан бурун ўз муҳаббатимни яна бир марта амалий суратда изҳор қилгани рухсат беришингизни талаб қиласман.

Хотин унинг ҳаракатидан «ўпич бер» деган маънони англади-да.

— Ўпичми? Ҳеч бўлмаса шуни тўғри айта қолсангиз нима бўлар экан!— деди.

— Қандай,— деди нотиқ ҳайрон бўлиб,— битта ўпични деб нутқимни бузайми?

Нотиқ ўтирди. У ўтирганида яна аслига қайтди. Хотин унинг ҳар бир сўзидан завқланар, кулар эди.

«КИМЕГАР»

Хоразмнинг қишлоқларидан бирида ўхшатиб тиқилган ҳасипдек таранг, жувозкундадек ёғдан ятираган гимнастёрка-ю, галифе шими қоматига ёпишган, қоринчаси ўзига кўп ярашган бир йигит бор.

Шу тахлитдаги йигит бир ўша ердами, бошқа ҳар қаердан ҳам топилади, дерсиз? Тўғри, шу тахлитдаги йигит топилар, лекин шу хилдаги одам топилмайди, гаров бойлашаман, топилмайди! Унинг ўзи бир нусха! Унинг касб-кори, фазилатлари нимадан иборат дерсиз?

Унинг қандоқ фазилатлари борлигини «Н» колхознинг раҳбарларидан сўраш керак, биз буни билмаймиз. Биз фақат шуни биламиз: унинг кори—омборчилик, касби—«кимёгарлик»дир.

Колхозда омборчилик нима эканлигини ўзингиз биласиз: омборчи улгуржи олади, чакана беради.

Кимёгарлик нима эканлигини ҳам биласиз: кимёгар ғиштни, гувалакни қип-қизил олtingга айлантиради.

Омборчи сифатида Ёвқоч Оллоберганов ҳам, бошка омборчилардай, улгуржи олади, чакана беради: кимёгар сифатида у ҳам, бошқа кимёгарлардай, олтин ясади. Бироқ олтинни у, бошқа кимёгарлар сингари ғиштдан, тошдан, гувалакдан эмас, инсонлик иззати нафсидан, инсонлик шаъни ва инсонлик ҳамиятидан ясади. Уни нодир нусха қилган ҳам мана шундай кимёгарлигидир.

Олтмишдан ошган чол ҳалол меҳнати эвазига тегадиган донни олиш учун омборга келди. Оллоберганов ўзига хос чаққонлик билан донни дарров тортиб беради. Софдил чол, омборчи ҳозир тарозидан уриб уч килограмм кам берганлигини хаёлига ҳам келтирмай, донни кўтариб кетаверади.

Кимёгар виждонини уч килограмм донга айлантириди.

Оллоберганов омборни қулфлаётганда бир йигит ўзига тегишли совунни сўраб келади.

Оллоберганов пўнгиллади:

— Нима бу, колхознинг омбори баққолнинг дўканими, вақтида келинг-да!— дейди ва унинг афтига ҳам қарамай кетаверади.

Муюлишда унга банка кўтарган бир хотин киши учрайди.

— Вой, ука, мен ёғ олгани келаётган эдим-ку, жон ука...

Оллоберганов, қовогини солганича, индамай орқасига қайтади, омборни очади, хотиннинг қўлидан банкани жеркиб олади ва ёғ тортиб беради. Хотин, омборчи ҳозир тарозидан уриб, камида уч юз грамм кам берганлигини билса ҳам, индамайди, «гўрга, бу билан чап чиқишиб бўладими» дейди, лекин ичиде унинг башарасига минг марта туфлайди. Буни Оллобергановнинг ўзи ҳам билади. Нима қипти, ичиде туфласа туфлар, тупук оғзидан чиқмаса бўлди-да! Башарти, чиққанди, пешанасига тегиб кўзига оқиб тушганда ҳам Гоголь айтмоқчи, «чўнтағида рўмолнаси бўлмаса экан», рўмолнаси бўлганидан кейин олади-ю, артади-қўяди-да!

Кимёгар инсонлик қадр-қимматини камида уч юз грамм ёғга айлантиради.

Бирор ўзига тегишли чойни сўраб келади. Оллоберганов шошиб қофоздан карнай ясайди, шошиб тарозига тош қўяди, шошиб тортади...шошганидан «янглишиб» тошни 150 грамм кам қўяди. Бу «янглишиш»дан шубҳага тушган колхозчи иккинчи сафар тўғри тортилган чойни салмоқлаб кўради, шубҳа билан қайтиб кетади; йўлда чойни тортиб кўради-ю, қайтиб боради.

— Биродар, бу чой 50 грамм кам-ку.

Оллоберганов, бу одамга чой бергани гўё эсида йўқдай, унинг сўзига «тушунмайди», сўнгра «тушунади-ю» чойни шошиб тарозига қўяди, шошиб олади, шошиб унинг қўлига беради.

— Билмайман, билмайман, миямни ачитманг! Мен молни кўз олдингизда тортганман. Камини қаерга қўйган бўлсангиз, ўша ердан бориб олинг.

Жабрдийда, жабр кўргани устига яна муттаҳам қилинганига чидолмай, икки оғиз нордон гап айтади. Оллоберганов ўзини эшитмаганга солади, омборда елиб-югурни юради.

«Кимёгар» инсонлик ҳамиятини, инсонлик иззати нафсини 50 грамм чойга айлантиради, ҳоказо ва ҳоказо.

Қалай, бошқа ҳеч қаерда шундай одамни кўрганмисиз, ҳеч қачон шундай «кимёгар» ўтганини эшигганмисиз?

Шундай қилиб, унинг шу хилдаги «кимёгарлиги» битта-иккита колхозчига очиқ маълум бўлиб қолди. Буларнинг шу ҳақдаги шикоятлари бошқаларнинг ҳамдиққатини дарров жалб қила қолди. Дарҳақиқат, Оллоберганов шундай «кимёгар» бўлмаса районда энг бадавлат колхозчининг ҳам ҳаваси келадиган уй-жой, рўзғор, елини ерга тегиб турган сиғирлар, қўйруғи қулоққа сиғмайдиган қўйлар қаёқдан бўлади?

Бурчак-бурчакда шивир-шивир гап бошланади: «ўғри», «ҳақимизни ейди»...

Бу гап ҳисбот мажлисида очиқ, баланд овоз билан айтилади:

— Омборчимиз Ёвқоч Оллоберганов ҳалол одам эмас, кўпчиликнинг ҳақини ейди, ўрнига бошқа ҳалол одам қўйилсин,— дейилади.

Ҳеч ким ҳайрон бўлмайди, ҳамма бу ҳақли талабнинг қондирилишини кутади. Жимлик чўқади. Оллоберганов райондан келган вакил—ўзининг меҳмони ўроқ Ж.га ер остидан қарайди. Уртоқ Ж. виқор билан ўрнидан туради, қоқ миясини¹ кафти билан ишқаб гап бошлайди:

— Уртоқлар! Оллоберганов ҳалол одам эмас деган гап тўғри, очиғини айтганда, Оллоберганов — ўғри! Лекин қандоқ ўғри, вот масала—оч ўғрими, тўқ ўғрими? Мен бутун мәсъулиятни бўйнимга олиб айтаманки, тўқ ўғри, тўйган ўғри! Мен буни исбот қилишим мумкин... Шунинг учун тўқ ўғрини бекор қилиб ўрнига оч ўғрини қўйишлик кони зарар...

Гап унинг бу «назария»сида эмас. Бу назарияни у ўзи директор бўлган пахта заводида ҳам татбиқ қиласдими, йўқми, буниси билан ҳам ишимиз йўқ. Гап шундаки, Оллоберганов ҳеч бўлмаса кўнгил учун ҳам ўзини оқлашга уринмайди. Уриниб ҳам нима қиласди, ўғри деса дер, бу гапни прокурор айтмаса бўлди-да!

Шундай қилиб, «кимёгар»имиз ўзининг бутун инсонлик хислатларини колхоз омборининг калитига айлантиради.

Калит унинг қўлида қолади.

1948 йил

1 Ўрт. Жуманиёзовнинг мияси бор эди.

ТЕШИК ДАСТУРХОН

Наманганда ўз ишини яхши кўрадиган, ўз хурсанд-лигини халқнингроҳат-фароғатидан топадиган кишилар қўлида бир боғ бино бўлиптики, шоирлар буни ҳар қанча муболага билан мақташса ҳам ҳақиқатдан оширолмайди. Уйчининг хушқомат ва хушманзара дарахтлари-ю, Унҳаёт боғларининг кўзни қамаштирадиган ранг-баранг гуллари; Пошшоотанинг ҳавоси-ю, Заркентнинг шабадаси; Нанайнинг манзараси-ю, Наманганинг ўзиға хос латофати...

Кун ботган сайн кишининг кўз олдида очила борадиган намозшомгуллар атрофига одамлар тўпланган. Булар кўк ғунча бирдан ёрилишини, сариқ чизиклар аста-секин кенгайиб, ҳаш-паш дегунча каҳрабо гул япроқ ёзишини томоша қиласилар.

Ёнбош хиёбонлардан бирининг охиридаги хилват бир скамейкада фира-шира қоронгиликда худди катта-кон сувқовоққа ўхшаб кўринган иккита фигура турипти. Булар бири малла, бири йўл-йўл сариқ дастурхон ёпинган икки аёл. Иккови кўз ўнгидан қўйилган тандагай тешикдан қараб намозшомгулнинг очилишини томоша қиласилар.

Гулгагина эмас, ёруғ дунёга ҳам дастурхоннинг тешигидан қараб бугунги ҳаётнинг нашъу намосидан тўлиқ баҳра ололмайдиган бу хилдаги аёллар Наманганинг ўзида ҳам, унинг районларида ҳам кўп учрайди.

Баъзи районларда айрим масъул ходимлар тешик дастурхонни паранжига қараганда олға босилган бир қадам деб ҳисоблашади. Бу, албатта, беҳуда гап, ўринсиз, асоссиз тасалли, чунки гап аёл бошига нима ёпиниб юришида эмас, нима учун ёпиниб юрганилигига.

Кўп районларда айрим раҳбар ходимлар районда паранжи буткул йўқолиб кетганлигини катта мамнуният билан қайд қилишади. Тўғри, биз Поп, Чуст, Тўрақўргон, Уйчи, Чорток, Янгиқўргон ва бошқа район-

ларда биронта ҳам паранжили хотинни кўрмадик. Бироқ бу районларда паранжидан ном-нишон қолмаганилиги аёл ва эркаклар орасида муттасил олиб борилган тарбиявий иш натижаси эмас, кўпроқ маъмуриятчилик ёки маъмуриятчиликдан кўп фарқ қилмайдиган тадбирлар натижасидир. Паранжи ўрнига тешик дастурхон расм бўлганлиги шуни кўрсатади.

Фактлар шуни кўрсатадики, маҳаллий ташкилотлар хотин-қизлар масаласи билан жуда оз шуғулланади, шуғулланган тақдирда ҳам юзаки, баъзан расмиятчилик кўзи билан қараб иш тутади.

Яқинда Чорток районида актив хотин-қизларнинг кенгashi бўлиб ўтди. Бу кенгашнинг қандоқ уюштирилганлиги ва қандай ўтказилганлигини аёллар масаласига формал муносабатнинг намунаси дейиш мумкин.

Бир соату эллик минут чўзилган докладнинг ярмидан кўпи ҳаммага маълум бўлган ҳақиқатларни қайд қилишдан, қолган қисми эса аллақачонлар бўлиб ўтган ва район ташкилотлари томонидан тегишли чоралар кўрилган, район учун асосий бўлмаган фактларни санаб ўтишдан иборат бўлди. Кенгаш мутлақо тайёргарликсиз чақирилганлиги устига на докладчи, на ундан кейин катта нутқ сўзлаган райком ходими, на район комсомол комитетининг секретари — ҳеч ким кенгашнинг аҳамияти, моҳияти, унинг олдида турган вазифалар тўғрисида кенгаш қатнашчиларини жунбишга келтирадиган, йўналтирадиган, уларга илҳом ва шижоат бағишлайдиган тайинли бир гап гапирганий ўқ. Натижада озиб-ёзib бир чақирилган кенгаш руҳсиз, туссиз, мазмунсиз, район хотин-қизлари ҳаётида из қолдирмасдан ўтди. Музокарада жуда кам аёл қатнашиди, қатнашганлар ҳам «қўйма гаплар» доирасидан четга чиқмади. Ҳатто колхозда бригадирликни муваффақият билан олиб бораётган илфор аёл Анорхон ҳам қанча ерга пахта экканлиги, бу йил қанча ҳосил олишини айтиб минбардан тушди-кетди.

Наҳот кенгаш шунинг учун чақирилган бўлса!

Холбуки, агар бу кенгаш пишиқ тайёргарлик билан чақирилганда, доклад ва масъул ходимларнинг нутқлари қалбларга йўл топганда, ишдаги иллатлар ва бу иллатларнинг сабабларини очиб ташланганда, танқид ва ўз-ўзини танқид учун кенг йўл очиб берилганда кенгаш жуда қизғин, мазмунли ўтар ва район хотин-қизлари ҳаётида катта воқеа бўлиб, бунинг овози ҳар

бир хөнадонга ҳатто тамбалаб қўйилган эшиклардан ҳам кириб, кўниши орқасида мудроқ босган идрокларни ҳам уйготар эди.

Бундай кенгашда қатнашувчиларнинг гапирадиган гапи, район партия ва комсомол ташкилотларига, совет органларига қиласидиган таънаси, ўзининг талаблари, таълифлари, шикоятлари йўқ эмишми? Бор, жуда кўп эди.

Мана шуларнинг устига кенгашда совет демократияси қўпол равишда бузилди: президиум составига кишидан қочадиган бир аёл суқиб киргизилди ва бу аёл то «тегишли чоралар» кўрилгунча залга орқасини ўгириб ўтирди. Кенгашга раҳбарлик қилган ўртоқлардан бирининг фикрича, бу «тадбир» ўша аёлни астасекин очиқликка олиб чиқар эмиш!

Хотин-қизлар масаласига шу хилдаги муносабат Уйчи районида бўлиб ўтган актив аёллар кенгашида ҳам кўринди. Дуруст, бу ерда кенгаш Чортоқдаги кенгашга қараганда хийла жонли, хийлагина мазмунли ўтди. Бироқ кенгашда йиғилган 320 аёлнинг кўпчилиги тешик дастурхон ёпинадиган аёллар эди. Булар клуб майдонига кириш олдидан тешик дастурхонларини қўлтиққа уриб, унинг ўрнига чорак метрли оқ тўр, яъни янгича чиммат ёпиниб олишди. Клуб майдони, мажлис зали Қутайба замонидаги араб аскарларининг қароргоҳига ўхшаб кетди. Агар шу аёлларнинг ҳаммаси эмас, ўндан бири кўчада паранжили кўринса бу ҳол район ташкилотларини жуда катта ташвишга солган бўлар эди, бироқ кенгашда мажлис залида шунча аёлнинг янгича чиммат билан ўтириши бировни ташвишга солганлиги маълум бўлмади.

Наҳотки тешик дастурхон паранжига қараганда гўё олға босилган бир қадам ҳисоблангандек, янгича чиммат паранжига қараганда олға босилган икки қадам ҳисобланса! Наҳот қичитқон какрага қараганда ширироқ бўлса!

Деярли ҳамма ерда: «Биз хотин-қизларни тарбиялаш билан тўла шуғулланаётганимиз йўқ, хотин-қизлар орасида оммавий-тарбиявий ишларимиз бўш», деган гапларни эшитиш мумкин ва кўп масъул ходимлар тешик дастурхоннинг бунчалик кенг тарқалганлигига бирдан-бир сабаб қилиб шуни кўрсатишади. Йўқ, бунинг сабаби фақат шу эмас. Тешик дастурхон ёпинадиган аёлларнинг жуда-жуда кўпчилиги хотинни саводсиз тутган Чуст район газетасининг собиқ редакторидан онглироқ, хотинини ота-онасига чўри

қилиб қўйган учқўрғонлик тарих фани ўқитувчиси С.-дан тарбиялироқдир. Булар орасида районда шунча врач туриб, яхши туғруқхона бўла туриб, хотинини доя қўлида ҳалок қилган уйчилик йигит У. сингари етти қайнаб нам ўтмаган жоҳил кишилар йўқ!

Тешик дастурхон, турли-туман чимматларнинг бунчалик тарқалганлигига сабаб—хотин-қизлар орасида оммавий-тарбиявий ишларнинг бўшлигими ёки эрлар, эркаклар орасида бу иш буткул ўз ҳолига ташлаб қўйилганлигими?

Чортотқ район «Коммунизм йўли» колхозининг Давлатали ака бошлиқ бригадасидаги хотин-қизлар орасида ҳатто табелчидан, бригадирдан, раисдан қочадиган аёллар бор. Бир шу бригада, бир шу колхозда, ёлғиз Чортотқда эмас, бошқа район ва бошқа колхозларда ҳам кишидан қочадиган аёлларнинг жуда кўпчилиги фақат ўз сельсовети, фақат ўз колхозининг кишилари-дангина қочади. Булар, агар «ўз эркаклари» бўлмаса ва келиб қолиши эҳтимол тутилмаса, «бегона» эркаклардан қочишмайди, қочишмайдигина эмас, жуда очилиб-ёзилиб суҳбат қилишади. Бунга сабаб эрлар, эркаклар орасида диний таассуб кучли эканлиги, қолаверса, баъзи бир онабезорилар ўз оналари, хотинлари, опа-сингиллари ҳам колхозда ишлаётганлигини унутиб, аёлларга ола қарашлари ва ўнг келганда уларга ҳўқиз тили билан муҳаббат изҳор қилишларидир.

Аёлларга ола қарайдиган ва шу билан омма орасида олиб бориладиган тарбиявий ишларга катта зарба берадиган шахсларга нисбатан кескин чоралар кўрилмайди.

Мана шуларнинг ҳаммаси ҳалқ орасида илмий-оқартув, сиёсий-тарбиявий ишлар ниҳоятда заиф ва баъзи жойларда эътибордан буткул четда қолганлигини кўрсатади.

Юқорида номи айтилган районларда хотин-қизларга бой ва феодалларча муносабат деган гапга кўпинча жуда тор маъно берилади: ҳаром пул қутуртирган бирон муттаҳамнинг хотин устига хотин олиши «феодализмга киради», лекин, масалан, Уйчи районида бу йил ўрта мактабни биронта ҳам қиз битирмаганлигининг сабаби — гўё феодал муносабатга кирмайди; қизларнинг ўқишига монелик қилиш феодал муносабатга киради, лекин ўқиган, яхши маълумотли аёллардан тўғри фойдаланмаслик, уларнинг ўсишига ёрдам бермай,

ишдан олиб ташлаш учун бирон хато қилишини кутиб туриш — гўё феодал муносабатга кирмайди; бир эр хотинига зулмини ошириш, уни ўзига керосин сепиб ўт қўйишига мажбур қилса — бу феодал муносабатга кирди, лекин бригаданинг соя-салқин дала шийпонида эркаклар дам олганда шулар қатори меҳнат қиладиган аёллар томнинг орқасида ёки бирон пастқамликда овқатланишга, дам олишга мажбур бўлса—бу гўё феодал муносабатга кирмайди!

Бундай маломатли ҳолларни ҳар қадамда учратиш мумкин.

Ўз мушоҳадаларимиз, областда хотин-қизлар ишига қизиқсан кўп ўртоқларнинг текшириш натижалари шуни кўрсатадики, Наманган обlastida хотин-қизлар масаласи бонг уриш зарур бўлган бир аҳволда.

1953 йил

ҚУЮШҚОН

Антон Павлович Чехов ҳикояларидан бирида бирор «Мен ўлимдан қўрқмайман, ўлсам қабрим устида фалончи нутқ сўзлайди деб қўрқаман» дейди:

Дунёда қалб ҳарорати билан жон киргизилмаган нутқ—ўлик нутқдан совуқроқ нарса бормикин!

Тирик яъни юракдан чиққан жўшқин нутқ ўликни тирилтиrsa, ўлик яъни юракдан чиқмаган совуқ нутқ, дарҳақиқат, ўликка ҳам озор етказади.

Кундалик ҳаётимизда шунаقا ўлик нутқларни оз эширатамиши!

Одамларки бор, ҳалол меҳнат билан ўзини кўрсатгани эринади-ю, оламда борлигини маълум қилиб туриш учун кўпроқ гапиришга ҳаракат қиласди; мажлис-пажлисда сўз тегиб қолса, фойдали бирон фикр айтиш учун эмас, гапириш, фақат гапириш учун гапиради. Жамиятда ўзи кўринмай фақат товуши чиқадиган бу хилдаги одамлар, текин қулоқ топилса, битта эски тўппи тўғрисида саккиз соат сув ичмасдан гапиради. Одамлар эснайди, мудрайди, мажлис раисига хўмрайиб қарайди...

Бу—ўлик нутқнинг бир хили.

Ўлик нутқнинг бошқа хили ҳам бор.

Район марказидан колхозга лектор келди. Ҳар нарсанинг ҳам сал нарироқдан, айниқса, юқорироқдан келгани яхшироқ кўринади эмасми, колхоз клубига одам сифишмай кетди.

Клуб мудири бугунги лекциянинг темасини, лекторнинг номини жуда керилиб, писандада қилиб эълон қилди.

Ўрта ёшлардаги бир киши минбарга чиқди, белига қистириб қўйган қизил муқовалик қалин дафтарини олиб минбарга қўяр экан, ёдакисига, яъни дафтарини ҳали очмасдан туриб, «Ўртоқлар!» деди. Дафтарнинг варақлари жузидан чиқиб кетган, йиртилиб тушган, бошқа бирон жойда лекция ўқилганда

чалкашган бўлса керак, лектор лекциянинг бош-кетини тополмай хийла овора бўлди; бу орада ёдакисига яна икки марта «Ўртоқлар!» деб олди. Ниҳоят лекциянинг боши топилди. Лектор йўқолиб овора қилган варақни зарда билан қофозлар устига қўйди, хатга қараб жаҳл билан яна бир марта «Ўртоқлар» деди-ю, лекцияни бошлаб юборди. Лекция дин ва турмуш деган темада бўлиб, сўз ибтидоий одам нима учун табиатдан ташқари бир куч бор деган хаёлга борганилиги, жин ва алвости, арвоҳ ва чилтан ҳақида ги тасаввурнинг пайдо бўлиши, жамиятда юз берган ўзгаришлар диний ақидага қандоқ таъсир қилиши ва бошқалар ҳақида борар эди.

Лектор айтган, яъни ўқиб берган гапларнинг ҳаммаси рост, бу гапларнинг ҳаммаси залда ўтирган кишиларнинг кўпчилиги учун, эҳтимол, янги гаплар бўлса. Лекин бу рост ва янги гапларга ҳеч ким қизиқмаётганлиги шундоққина кўриниб туар эди: биринчи қаторда ўтирган бир аёл оғзини катта очиб эснаб юборганини ўзи ҳам билмай қолди; клуб мудири унга зимдан танбеҳ қилди-ю, ҳаял ўтмай ўзи ҳам, лекин оғзини очмасдан эснади. Лектор галстугининг тугунини тез-тез ушлаб қўйишга ўрганиб қолган экан, орқада ўтирган бир қиз шу ҳақда бир нима деб дугонасини кулдирди, бу гап қулоқма-қулоқ кетди. Клуб мудири зални икки марта тартибга чақирди... Орқа қаторларда одам сийраклашиб қолди.

Ҳаммаси рост ва бу ердаги кўп одамлар учун янги гаплардан иборат бўлган лекция эшигувчиларнинг диққатини тортмаётганига сабаб унинг ўқилиш, яна бир қиёmdа ўқилишигина эмас. Маълум даражада бунинг ўзи бошқа бир сабабнинг натижасидир.

Гап шундаки, ҳозирги вақтда, тилимизнинг бойлигини, унинг қочириқларини ўрганишга эринган, сўз санъатига ҳунар деб эмас, касб деб қарайдиган, бисотидаги бир ҳовуч сўзни йиллар давомида айлантириб кун кўриб юрган бир туркум қалам аҳлининг «фаолияти», чала мулла баъзи олимларнинг «илмий хуолоса»лари натижасида ажиб бир тил буњёдга келган. Бу тилда ҳеч ким гапирмайди, зотан, гапириш мумкин ҳам эмас, фақат ёзиб ўқиб бериш мумкин. Бу тилда ёзилган нарсани бир қиёmdа ўқимасдан ҳам илож йўқ. Бу тилнинг ҳеч қаерга ёзилмаган, лекин амалда жорий бўлган темир қонунига кўра-

«яхши овқат едим!» деб ёзиб бўлмайди, албатта, «сифатли овқатландим» деб ёзиш шарт! «Папирос чекадиган киши гугуртини олиб юриши керак» деб ёзиш тўғри эмас. «Папирос чекиши одатига эга бўлган киши ўзини тегишли гугурт билан таъминлаб юриши керак» деб ёзилса тўғри бўлади. Бу тилда латифа айтиб бўлмайди, ёзиб бўлмайди! Бу тилда ҳазилга, мақолга, маталга, ажойиб халқ ибораларига ўрин йўқ. Бу тил ҳар қанақа жонли фикрга кафанди, ҳар қанақа ўйноқи мазмунни таҳтага тортади, ҳар қанақа лекторни фурбатнинг уясига, ҳар қанақа аудиторияни ўлик чиқсан ҳовлига айлантиради!

Лекция тамом бўлди. Халойиқ, оғир бир юқдан қутулгандай, енгил нафас олиб тарқалди.

Орадан бирмунча вақт ўтгандан кейин мен шу лекторни бошқа бир колхознинг катта йўл бўйидаги чойхонасида кўрдим. У бирор билан шахмат ўйнар ва айни вақтда йигирмага яқин одамни оғзига қаратиб кулдириб ўтирас эди. Клубда бу қадар совуқ, қуруқ кўринган бу одам шундай хушчақчақ, шундай дилкаш, шундай гапга уста эканки, асти қўйинг! Мен ўнг келиши биланоқ ўша кунги лекциядан гап очдим ва бу ҳақда кўнглимда борини айтдим. Лектор менинг гапимга аввал ҳайрон бўлди, кейин чуқур хўрсиниб:

— Қандоқ қиласай, лекция ўқиганда қуюшқондан ташқари чиқиб бўлмайди, шуни талаб қилишади...— деди.

— Ким талаб қиласади?

Лектор бу саволга жавоб беролмади, бир нима деб минғиллади. Маълум бўлишича, бир талай журналистлар, редакторлар, нотиқлар, лекторлар, агитаторлар сингари бу одам ҳам мазкур тилни расмий, қаердадир тасдиқланган тил деб билар, бу тилда сўзланадиган ўлик нутққа жон киргизгани қилинадиган ҳар бир ҳаракатни «қуюшқондан ташқари чиқиши» деб ҳисоблар экан.

Лекторни, агитаторни фурбатнинг уясига, нутқни оғир юкка айлантирадиган бу «қуюшқон»ни қанча тезроқ улоқтириб ташласак, шунча яхшироқ!

1956 йил

САРХОНА

(Кашанданинг хотира дафтаридан)

Туғруқхонадан келганига тўққиз кун бўлган ёш она жигарбандини бағрига босиб, тор бўлса ҳам дунёдай кенг кўринган иссиққина уйининг деразасидан кўчага қараб ўтирибди. Лайлакқор уриб турибди. Жимжит.

Йўлакда кимдир ер тепинди, пишиллаб ечинди, йўталди. Эшик очилиб, парда орасидан сўлиброқ қолган семиз юзи ва тепакал боши қип-қизил, оғзининг икки томонидан иягигача осилиб тушган қалин мўйлови сарғайиб кетган башара кўринди.

— Мумкинми... Кечирасиз, келин табриклиш ва-зифасини ўз вақтида бажара олмадик... Эндиликда ҳам тўй, ҳам фарзанд масаласида қўш табрикимизни қабул қиласиз! Мен Юнуснинг қариндоши бўламан. Мирсолиев Мирсожид... Эшитгандирсиз?

Келин бунақа номни эшитмаган бўлса ҳам:

— Эшитганман... Юнус акам айтган эдилар... Марҳамат!— деб меҳмонни тўрга таклиф қилди.

Меҳмон тўрга ўтиши билан уйни димиқсан, чириган тамаки ҳиди тутиб кетди. Уйга одам эмас, катта-кон эски сархона киргандай бўлди. Келиннинг назарида бу ҳид унинг сариқ қурум босган мўйловидан чиқаётганга ўхшар эди. Бунинг устига, меҳмон ёнидан папирос олиб тутатди. Келин «уйда гўдак бор, чекманг», дегани тортиндигу, буфетдан битта ликобча олиб, унинг олдига қўяр экан:

— Кечирасиз, Юнус акам шу кунлари папиросни ташлаганлар, кулдонимиз йўқ,— деди.

— Зиёни йўқ,— деди меҳмон оқ дастурхонга тушган кулни йўғон бармоқлари билан олишга уриниб,— тамакини кули идиш танламайди, носнинг иши қийин...

Келин йўлакда примусга чой қўйди, кириб нон кесди, дастурхон ёзди. Шунгача меҳмон яна иккита папирос чекди. Уй иссиқ бўлгани учун тутун юқорига

кўтарилилмай, одам бўйи сузиб юрар эди, шунинг учун келин чой дамлаб қайтишда эшикни қияроқ қилиб қўйди. Меҳмон келиннинг бу ишорасини фаҳмлаб, тепасида сузиб юрган тутунни қўли билан елпидар тарқатган бўлди. Бу папирос ярим бўлмасдан тутун пастлаб гўдакнинг каравотига яқинлашиб қолди. Келин тоқати тоқ бўлиб назокат билан:

— Папиросни кўпроқ чекар экансиз,— деди илжайиб.

Меҳмон ичига тортган тутунни оғиз-бурнидан чиқараркан, чой ҳўплаб:

— Кўп чекаман ва кўлдан бери чекаман!— деди.— Қирқ уч йил бўлди. «Шури-мури»дан бошлиганиман. Ундан кейин «Тари-бари»га ўтдим. «Тройка», «Роза», «Осмон» деган папирослар бор эди. Кейин чиққан папирослар ичидаги «Дюбек-Яка», «Триулапф», «Кавказ» деган папирослар аломат, лекин энг машҳури «Эпоха» эди.

Меҳмон папирос ҳақида сўз давомида учта папирос чекди. Уй тутунга тўлди. Келиннинг назарида ҳамма тутун боласининг ичига кираётгандай бўлар эди. Меҳмон гап билан овора бўлиб папироснинг кулини кулдонга қоқишини ҳам унугди. Папироснинг учидан узилган ярим бармоқдай келадиган кул аввал унинг тиззасига, кейин гиламга тушди.

— Ие, кечиравасиз,— деди меҳмон ва оёғи билан кулни эзиб, гиламга сингдириб юборди.

Келин унинг тезроқ кетишини хоҳлаб соатига қарди.

— Соат уч, Юнус акам келмадилар, энди кечқурун, балки кечаси келсалар эҳтимол...— деди.

Меҳмон кулдонда тутаётган папироснинг қолдиғига ингичка ва узун сўлак томизар экан:

— Зиёни йўқ, кутаман, фурсатим бор,— деди.

Келин уни зериктириш учун гапига гап қўшмади, саволига қисқа жавоблар бераверди. Меҳмон дарҳақиқат, зерикиб қолди-ю, папиростга зўр берди; журнал варақлаб чекди, девордаги суратларни томоша қилиб чекди, деразадан кўчага қараб чекди... Келин дод, деб юбораётди.

Соат ўн деганда меҳмон ўрнидан турди.

— Юнус келмади, энди мен кетай. Яна келаман...

Келин индамади, «днйдоринг қурсин», дейишдан бошқа гапга унинг тили бормас эди.

Меҳмон кетди. Келин йиғлагудай бўлиб әшик, де-
разани очди, боласини бағрига босди, кўрпага кирди.

Эр хотин уйни роса бир ҳафта қатрон қилишди:
одеколон сепишди, олманинг пўчогини тутатишди;
исириқ солишди... Иўқ, уйдан ҳамон сархона ҳиди
келар эди.

— Ахир абллаҳ,— дерди Юнус,— бирорвнинг уйига
оёғингни артмасдан киргани-ку ибо қиласан, нега ҳа-
вони булғатгани ибо қилмайсан!

1958 йил

Худо манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни? Манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни?

Худо манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни? Манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни?

Худо манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни? Манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни?

Худо манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни? Манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни?

Худо манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни? Манзурларни ўзига берадиган шахсни кимни?

БИР ШОФЕРНИНГ ХОТИРА ДАФТАРИДАН

(Тарихдан)

Чоршанба. Ниҳоят ўз ихтиёrim билан ишдан бўшатилганигим тўғрисида буйруқ чиқди. Зап қутулдим-да шу хўжайиндан! Одам торс ёрилиб кетай дейди, ўқигани ўқиган, ёзгани ёзган; уйидан ишга, ишдан тўғри уйига боради. Ҳар замон бирон идорага, аҳёнда театрга олиб бораман. Кунига ўн-ўн икки километрдан ортиқ йўл юрмайман. Хотини ўзидан баттар! Тайёр машина бўлгандан кейин белини қайиштириб мин, машиначига бор, ҳаммомга бор!..

Якшанба. Ҳозир саккиз кружка пиво ичдим. Уф, қимиirlасам қорним қулқиллади. Майли, ўйнаб олай, буйруқ қўлимда, эртадан ишга чиқаман. Янги хўжайин, янги «Победа!» Ура!..

Душанба. Янги «Победа»га номер олдим. Хўжайинни ишдан уйига элтиб қўйдим. Хўжайин деган мана шундоқ бўлса: қад-қомат, савлат... Машинада ўтиришини кўрсангиз, одамларга худди «кўчани мунча пашша босибди», дегандай қарайди.

Сешанба. Бозордан чоғроқ тандир олиб келдим. Хўжайнинг қизи жуда шўх экан: тандирни ҳовлига қўйиб чиққунимча, сигнални дудулатиб турди; машинанинг эшигига нима биландир чизиб отини ёзибди. Кошки қисқароқ от бўлса — Пошшохон — бутун эшикни энлаб ётибди. Хўжайин кўриб индамади, кулиб қўя қолди.

Кечқурун Пошшохон билан келинойимни шаҳар айлантиридим. Бу хотин мунча озгин? Пишмай қураган дастмолқовоққа ўхшайди. Лекин товуши жуда ўткир, ўзи жуда сергап экан.

Чоршанба. Пешингача тандир қурдим, кейин ўтин ёрдим, ёқдим. Пошшохон машинада ўтириб анор ебди — ҳаммаёқ расво... Келинойимга арз қилган эдим, у киши индамадилар.

Кечқурун хўжайин билан районга жўнадик. Кечаси соат икки яримда қайтдик. Ёнимдан ўттиз литр бензин олдим. Хўжайин кўпайтириб берар...

Пайшанба. Хўжайн билан Қозоғистонга бориб қўй олиб келдик. Қўй машинада маърамайди, дейишар эди, ҳаром ўлгур, йўл бўйи шунаقا маърадики!.. Шаҳарга кирганимизда товуши яна ҳам очи-либ кетди. Икки жойда милиция менга хўмрайиб қа-ради.

Ёнимдан яна ўн беш литр бензин олдим.

Жума. Қўйни машинага босиб келинайим ва Пошшохон билан яна районга жўнадик. Келинайим-нинг холаваччалари ўгай ўғлини уйлантираётган экан. Кечаси машинада ётдим. Қорин оч.

Шанба, якшанба, душанба, сешанба. Бирор кимсан демайди, машинага хўжайн Пошшохон бўлиб қолди. Жонимдан безор бўлдим.

Чоршанба. Қайтиб келдик. Хўжайнин келин-ойим билан уришди, ишдан чиқиб бир ошнасикига борди. Кечаси соат уч яримгача машинада ўтиридим, ётдим, ухладим. Икки марта милиция уйғотди. Соат уч яримда хўжайнин чиқиб жавоб берди. Гаражга кетдим.

Пайшанба. Арафа. Катта гўристондаги бир қорига бир лаган чалпак элтиб бердим.

Жума. Келинайим билан Пошшохонни ҳайит қилдириб шаҳар айлантиридим. Ёнимдан қирқ литр бен-зин олдим.

Шанба. Ҳайит қилиб яна шаҳар айландик.

Якшанба. Хўжайн билан овга чиқдик. Текис жой бўлса, машина билан қуён овлаш ҳам қизиқ бў-лар экан. Хўжайн тўртта ўқ узиб ярадор қилгандан кейин қуён қалин буталар остига кириб кетди. Мен кириб олиб чиқдим. Ўқ қуённинг чап сонига теккан экан, кечгача юриб бошқа ҳеч бир жонивор учратма-дик.

Қайтишда бензиндан гап очиб чақа тўғрисида шама қилган эдим, хўжайнин: «Қанақа нотавон шоф-ёрсан, мендан пул сўрагани уялмайсанми?» деб уришиб берди.

Бу ёғи қандоқ бўлди, киракашлик қиласманми?

Душанба. Эрталаб хўжайнини ишга олиб бор-гани кетаётиб бутун шофёрлик умримда биринчи марта одам олдим, бирорни вокзалга элтиб қўйдим. Бу одам битта уч сўмлик, иккита бир сўмлик бериб аф-тимга қаради. Бу қарап билан «шу басми» демоқчи экану, мен «қўлга тушдингми», дермикин деб юра-гим шув этиб кетди. Пулни олиб чўнтағимга солдим,

лекин чўнтағимга пул эмас, янги туғилган кучукчани солгандай бўлдим: қўлим, чўнтағим, юзим, бутун вуҷудим алланечук нам, ёпишқоқ... Ҳаром!

Шу тахлитда бола-чақамнинг олдига бораманми?

Сешанба. Куни бўйи худди ўғрига ўҳшаб юрдим. Милициянинг афтига қаролмайман, йўловчига ҳуштак чалса ҳам, юрагим гуп-гуп уриб тўхтаб қоламан. Шу аҳволда бугун 140 километр йўл босдим.

Кечаси Пошшохонни ҳаммомга олиб бордим. Булар ҳаммомга нега алоҳида-алоҳида боради, ҳаммаси бирга борса бўлмайдими?

Эски хўжайнинг қадрига етмаган эканман.

Чоршанба. Келинойимга сомса олиб келгани бозорга тушган эдим, эшак арава орқага тисарилиб машинанинг чап қанотини пачақлади. Кечаси билан шуни тузатдим.

Пайшанба. Идорага кетаётиб хўжайнин «райондан бир-икки юз кило пиёз олиб келгин», деди. Жуда аччиғим келди: саксон километрга борибо олиб келинадиган пиёзнинг килоси, ниҳояти, йигирма тийиндан арzon тушар экан. Орамизда гап қочди. Хўжайнин у-бу деб ортиқча гап қилган эди, машинани шартта тўхтатдим, моторни ўчирив калитни қўлига бердиму, тушдим-кетдим. Хўжайнин ойнадан бошини чиқариб «бунаقا қилгани ҳақинг йўқ», деганича қолаверди. Биламан, ҳақим йўқ, лекин ҳақ суриштирилайдиган бўлса, мен ютқизмайман.

Эски хўжайнинг учрайман, қайтиб ишга олмаса, бирон жойга жойлаб қўяр-ку!

1959 йил

МУНДАРИЖА

Пъесалар

Янги ер. (<i>Шоҳи сўзана</i>)	3
Ориқ тишлилар	71
Сўнгги нусхалар. (<i>Тобутдан товуш</i>)	127
Аяжонларим	176

Портретлар

Ғанишер	226
Дўрмсон лочини	229
Юринг, ошна, чўл қувлаймиз!	235
Гулистонда бир бўстон	239

Фельетонлар

*Самарқандда мактабга кўмак ҳафтаси	246
*Ой куйганда	247
*Эшонимнинг бошларидан ўтганлари	249
*Узрашганда	253
*Билдириш	255
*Афандининг иқори, ўзидан кейин	256
*Инглатган кулги	259
Қанотсиз читтак	262
*Дўстимнинг одати	272
*Узинг шифо бер	274
*Ишкал	276
*Дунё қачон эркин нафас олади	279
Барон фон Ринг	282
Бос тепкини	285
«Ҳи-ҳи»	288
Иккининг бири	291
Мактуб	293
Пора	296
Қўзача	298
Ҳиқиҷоқ	301
Оғайнилар	303

Оқ ароқнинг қора иши	307
Бизнинг мулоҳазаларимиз	310
Нутқ	313
Кимёғар	316
Тешик дастурхон	319
Қуюшқон	324
Сархона	327
Бир шофёрнинг хотира дафтаридан	330

*© Фағур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти,
1988 й.

На узбекском языке

Абдулла Қаххар

**Собрание сочинений
в пяти томах
Том IV**

МИЛЫЕ МОИ МАТУШКИ

*Пьесы
Портреты
Фельетоны*

Редактор Х. Мансурова

Рассом В. Шумилов

Расмлар редактори М. Карпюзас

Техн. редактор Т. Смирнова

Корректор О. Турдубекова

ИБ № 3750

Босмахонага берилди 10.02.88. Босишга рухсат этилди 14.06.88. Формати
84×108¹/₂. Босмахона қозози № 1. Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли
босма л. 17,64+0,42 вкл. Шартли кр.- оттиск 18,06. Нашр л. 17,31+0,21 вкл.
Тиражи 60000. Заказ № 1106/153 Баҳосин 1с. 50т. Шартнома № 180—87. Рафур
Гулом номидаги Адабийт ва санъат нашриёти. 700129 Тошкент, Навоий
кӯчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат коми-
тети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш барлашмасида термиз, 2-босма-
хонасида босилди, Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44.